

ISSN 2220-8089 (print)
ISSN 2523-4005 (on-line)

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 49

Заснована 1993 року

Харків

2026

УДК 32-027.21

Засновник: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Рік заснування – 1993 р., періодичність видання – 2 рази на рік.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі політичних наук зі спеціальності 052 (Наказ МОН України наказу Міністерства освіти і науки України № 627 від 14.05.2020).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 5 від 30.03.2026 р.).

Індексується: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»:

Головний редактор:

Фісун Олександр Анатолійович, доктор політичних наук, професор, зав. кафедри політології, Навчально-науковий інститут філософії, культурології, політології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна);

Журженко Тетяна Юріївна, кандидат філософських наук, науковий співробітник, Центр східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS) у Берліні, (Федеративна Республіка Німеччина);

Ганс-Морзе Джордан, PhD, доцент кафедри політології, Університет Нортвестерн (Сполучені Штати Америки);

Гейл Генрі Е., PhD, професор кафедри політології, Університет Джорджа Вашингтона (Сполучені Штати Америки);

Качмарський Марцін, PhD, доцент, Школа соціальних та політичних наук Університету Глазго (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії);

Люстін Луціан, PhD, доцент кафедри політики, історії та міжнародних відносин, Астонський університет, (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії);

Радніц Скотт, PhD професор Школи міжнародних студій імені Г. М. Джексона, Вашингтонський університет (Сполучені Штати Америки);

Вінникова Наталія Анатоліївна, доктор політичних наук, доцент, зав. кафедри міжнародних відносин Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна);

Запорожченко Руслан Олександрович, доктор філософії (PhD) з політології, доцент кафедри політичної соціології Навчально-науковий інститут соціології та медіакомунікацій, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна);

Звонкова Галина Леонідівна кандидат історичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу історії та соціології науки та технік, Державна установа "Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва" НАН України (Україна);

Кононенко Валерій Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та права Європейського Союзу, Навчально-науковий інститут права, Державний податковий університет (Україна).

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Ідентифікатор медіа у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа: R30-04458 (Рішення № 1538 від 09.05.2025 р Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.Протокол № 15).

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2026

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

**Series
«Issues of Political Science»
Issue 49**

Established in 1993

Kharkiv

2026

UDC 32-027.21

Founder: V. N. Karazin Kharkiv National University.

Year of foundation – 1993, frequency of publication – 2 times a year.

For university teaching and research faculty members, academic researchers, political experts, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of political science in the speciality 052 (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020).

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol No.5 dated 30.03.2026).

Indexed: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»:

Fisun Oleksandr – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science Department, Educational and Scientific Institute of Philosophy, Cultural Studies, Political Science, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine), (*Editor-in-Chief*);

Zhurzhenko Tatiana – Ph.D., Research Affiliate, Centre for East European and International Studies (ZOiS), Berlin (Federal Republic of Germany);

Gans-Morse Jordan – PhD, Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Hale Henry E. – Ph.D., Professor, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Kaczmarek Marcin – PhD, Senior Lecturer, School of Social and Political Sciences, University of Glasgow (United Kingdom);

Leustean Lucian – PhD, Reader, Department of Politics, History and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Radnitz Scott – PhD, Professor, Henry M. Jackson School of International Studies, University of Washington (United States);

Vinnykova Nataliya – Dr.Sc. in Political Science, Head of the International Relations Department, Education and Research Institute “Karazin Institute of International Relations and Travel Business”, V.N. Karazin Kharkiv National University, (Ukraine);

Zaporozhchenko Ruslan – Ph.D, Associate Professor Political Sociology Department, Education and Research Institute of Sociology and Media Communications, V. N. Karazin Kharkiv National University, (Ukraine);

Zvonkova Galyna – Ph.D. in Historical, Senior Researcher, Senior Researcher at the Department of History and Sociology of Science and Technology, SI «G.M.Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies NAS of Ukraine» (Ukraine).

Kononenko Valery Doctor of Law Sciences, Professor of the Department of International Law and the Rights of the European Union, State Tax University (Ukraine).

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles underwent both internal and external review

Media identifier in the Register of the field of Media Entities: R30-04458 (Decision № 1538 dated May 9, 2024 of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, Protocol № 15).

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2026

ЗМІСТ

Андрєєва О.М. Науково-політичний популізм як «новітній інквізитор»: полювання на відьом у XXI сторіччі	7
Романюк О.І. Що таке «вісь зла»?	14
Рубанов В. В. Предметна самостійність та взаємообумовленість політичного аналізу і політичного прогнозування як спеціалізованих наукових та навчальних дисциплін	21
Мовчан У.І. Принципи умовності та інституційні зміни в неопатримоніальному контексті	28
Фісун О.А., Авксентьєв А.О. Ілюзія монобільшості: роль олігархічних депутатських груп у парламентській коаліції в Україні	35
Гайко О.С. Генеза та еволюція політико-теологічної концепції corpus mysticum в теологічній і політичній думці середніх віків	44
Верховцева І. Г., Третяк О. А., Ставченко С.В., Алексєєнко І.Г. Політичні комунікації та технології у кіберпросторі: дипломатичний вектор (масово-інформаційний сегмент).	51
Гірман А.П. Теоретико-методологічні засади реалізації міжнародної інформаційної політики в контексті глобальної безпеки	60
Панченко Т.В. Українська діаспора в Німеччині: стратегії підтримки під час війни та перспективи участі у відновленні України	65
Пашков В.О. Теоретико-концептуальні підходи до розуміння зовнішньої політики	76
Кошельник В.Е. Російсько-українська війна як приклад лімінальної війни: етапи та механізми ескалації.	85
Шевяков І.Д. Вплив конфуціанської філософської думки на формування засад китайського республіканізму	91
Ревенко Д.А. Інститут судової влади в процесі демократичного відкату: порівняльний аналіз країн східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія, Болгарія, Сербія).	102
Бринза К.В. Суверенітет держави в контексті формування політичного простору в інформаційну епоху: основні тренди розвитку	113
Баталов О.А., Попов А.В. Досвід Азербайджану (1991-2026 рр.): уроки для України	120
Біденко Ю.М. Громадянська залученість української молоді під час війни	127
Авксентьєв О.Л., Балея П.Д. Україна у контексті сучасних глобальних проблем	134

CONTENT

Andrieieva O. Scientific-Political Populism as a «New Inquisitor»: Witch Hunts in the Twenty-First Century	7
Romaniuk O. What is the Axis of Evil?	14
Rubanov V. Subjective Independence and Interdependence of Political Analysis and Political Forecasting as Specialized Scientific and Educational Disciplines	21
Movchan U. Conditionality and Institutional Transformation in a Neopatrimonial Context	28
Fisun O., Avksentiev A. The Monomajority Illusion: The Role of Oligarchic Deputy Groups in Ukraine's Parliamentary Coalition	35
Haiko O. Genesis and Evolution of the Political Theology Concept of Corpus Mysticum in Medieval Theological and Political Thought	44
Verkhovtseva I., Tretiak O., Stavchenko S., Alekseenko I. Political Communications and Technologies in Cyberspace: Diplomatic Vector (Mass Information Segment).	51
Girman A. Theoretical and methodological principles of implementing international information policy in the context of global security	60
Panchenko T. Ukrainian Diaspora in Germany: Support Strategies During the War and Prospects for Engagement in the Ukraine's Recovery	65
Pashkov V. Theoretical Approaches to Understanding the Foreign Policy of the State	76
Koshelnyk V. The Russo-Ukrainian War as an Example of a Liminal War: Stages and Mechanisms of Escalation.	85
Sheviakov I. The Influence of Confucian Philosophical Thought on the Formation of the Foundations of Chinese Republicanism.	91
Revenko D. The Judiciary in the Process of Democratic Backsliding: a Comparative Analysis of Eastern European Countries (Poland, Hungary, Czech Republic, Bulgaria, Serbia)	102
Brynza K. State Sovereignty in the Context of Forming Political Space in the Information Age: Main Development Trends	113
Batalov O., Popov A. The Experience of Azerbaijan (1991-2026): Lessons for Ukraine	120
Bidenko Y. Civic Engagement of the Ukrainian Youth during the War	127
Avksentiev O., Baleja P. Ukraine in the Context of Current Global Problem	134

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-01>

УДК: 321.01:316.48:327.56

Ольга Миколаївна Андрєєва

Доктор політичних наук, професор кафедри міжнародної інформації

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

andreevaolga@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4587-1267>

НАУКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ ПОПУЛІЗМ ЯК «НОВІТНІЙ ІНКВІЗИТОР»: ПОЛЮВАННЯ НА ВІДЬОМ У ХХІ СТОРІЧЧІ

Проаналізовано феномен науково-політичного популізму як один із найбільш небезпечних трансформацій сучасного популізму ХХІ століття. Підкреслено зростання ролі науки в ухваленні політичних рішень. Простежується процес виходу популізму за рамки класичних ідеологічних поділів і функціонує як політико-дискурсивна технологія, спрямована на зменшення складності соціальної реальності та мобілізацію суспільства через моральну дихотомізацію. Увага приділяється науковому популізму як формі делегітимації експертних та академічних знань, що проявляється у символічному конструюванні образу «внутрішнього ворога» серед науковців, експертів та інтелектуальних меншин.

Застосовуючи метафору «новітнього інквізитора», розглянуто сучасні практики полювання на відьом не як історичний анахронізм, а як повторюваний соціально-політичний механізм реагування на системні кризи, безпекову невизначеність та радикальні структурні зміни. Показано історичну спадковість та досліджено три етапи полювання на відьом, які, попри різні об'єкти та інституційні механізми, зберігають спільну логіку морального виключення й контролю над істиною.

Окрему увагу приділено українському кейсу в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Аргументується, що поєднання постколоніального досвіду, накопиченої травми війни 2014–2022 років та екзистенційної загрози після 2022 року створює специфічне середовище підвищеної безпекової пильності, в якому ризик трансформації раціональних безпекових практик у логіку полювання на відьом істотно зростає. Доводиться, що в цьому контексті популізм, пов'язаний з наукою, підриває демократичні інституції, академічні свободи та інформаційну стійкість, одночасно слугуючи інструментом короткострокової політичної мобілізації.

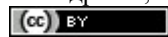
Стверджується, що науково-політичний популізм у цьому контексті підриває демократичні інститути, академічні свободи та інформаційну стійкість, водночас виступаючи інструментом короткострокової мобілізації.

Ключові слова: *глобалізація; національна безпека; експертне знання; постправа; війна в Україні; цифровізація суспільства; інформаційна стійкість.*

Як цитувати: Андрєєва, О.М. 2026. Науково-політичний популізм як «новітній інквізатор»: полювання на відьом у ХХІ сторіччі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 7-13. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-01>

In cites: Andriieva. O. 2026. Scientific-Political Populism as a «New Inquisitor»: Witch Hunts in the Twenty-First Century. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 7-13. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-01> (in Ukrainian)

© Андрєєва, О.М., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Популізм у XXI столітті зазнав якісної трансформації, вийшовши за межі класичних ідеологічних координат «ліві vs праві» та перестав бути лише периферійним або маргінальним феноменом політичного життя, еволюціонувавши у складну багатоврівневу систему політичних технологій, що проникають у різні сфери суспільного життя: від культури й освіти до науки, безпеки та IT-технологій. Однією з найбільш тривожних форм цієї еволюції наразі стає науково-політичний популізм, який спрямований не лише проти політичних еліт, а й проти самої ідеї автономного, складного та професійного знання.

У контексті глобальних криз, пандемій, кліматичних змін, технологічних революцій і воєн, роль науки в ухваленні політичних рішень різко зростає і вона стає об'єктом політичних атак. Науковці, експерти, аналітики, політологи дедалі частіше опиняються у ролі «ворогів народу», «агентів іноземного впливу», «грантоїдів» або «кабінетних теоретиків». І власне в цій точці формується феномен науково-політичного популізму (Mede, Schäfer 2020), як специфічної форми популізму, спрямованої на делегітимацію експертного та академічного знання. У таких координатах наука стає об'єктом політичної мобілізації мас, а науковці – символічними «ворогами народу», відповідальними за «змови», «маніпуляції» або «відрив від реальності».

Особливо гостро ця проблема проявляється в умовах війни, коли попит на прості, емоційно зрозумілі відповіді зростає, а складні наукові моделі безпеки, прогнозування та стратегічного аналізу сприймаються як «надмірні», «панікерські» або «політично заангажовані». Ця логіка надзвичайно нагадує історичні практики інквізиції, де боротьба точилася не лише за контроль над вірою, а й за монополію на істину. Саме тому метафора про «новітнього інквізитора» є не риторичним прийомом, а аналітичним інструментом, який дозволяє зрозуміти механізми сучасного полювання на відьом у сфері знання.

Феномен «полювання на відьом» належить до найбільш стійких і водночас найменш досліджених механізмів колективної соціально-політичної поведінки, який традиційно пов'язують із релігійним фанатизмом Європи раннього модерну, масовими істеріями або відсутністю наукового знання. Проте такий підхід є методологічно обмеженим, оскільки редукує складний соціальний механізм до історичної аномалії. Тут

пропонується розглядати історичний процес полювання на відьом як універсальну форму реакції суспільств на радикальні структурні зміни, як то політичні, технологічні, цифрові або безпекові.

За умов повномасштабної війни Російської Федерації проти України ця логіка набуває специфічних рис: з одного боку, вона частково зумовлена об'єктивними безпековими загрозами, з іншого – створює ризики для демократичного управління, науки, свободи слова та інформаційної безпеки.

Теоретичну основу дослідження становить міждисциплінарне поєднання кількох підходів. По-перше, використано концепції популізму як «тонкої ідеології» та дискурсивної практики, що ґрунтується на бінарній опозиції «народ – еліта» (Mudde 2004; Mudde & Kaltwasser 2017). По-друге, залучено ідеї соціології науки та епістемології влади, які розкривають механізми контролю над виробництвом істини (Merton 1973; Foucault 1977). По-третє, важливу роль відіграють концепції епістемічної несправедливості та постправди, що дозволяють пояснити політичну делегітимацію знання (Fricker 2007; McIntyre 2018). По-четверте, використано підходи до аналізу гібридних та інформаційних війн, у яких наука та експертиза розглядаються як стратегічна ціль (Pomerantsev 2019).

Методологічно стаття спирається на міждисциплінарний підхід, поєднуючи історико-порівняльний аналіз, концептуальний аналіз політичних та безпекових дискурсів, елементи історичної аналогії та кейс-стаді.

Мета статті. Концептуалізація науково-політичного популізму як «новітнього інквізитора», аналіз його теоретичних витоків, механізмів дії та наслідків, а також демонстрація його дії на прикладі України в умовах війни.

Популізм XXI століття дедалі менше виступає як чітко окреслена ідеологія і дедалі більше як політико-дискурсивна технологія, спрямована на мобілізацію населення через спрощення соціальної реальності. Центральним елементом цієї технології є образ ворога, який виконує функцію пояснення складних кризових процесів, уособлюючи в собі все «інше» і водночас забезпечує моральну легітимацію політичної дії.

Класичне популістське протиставлення «народ vs еліти» у XXI столітті зазнає суттєвої трансформації, якщо раніше ворог був відносно чітко ідентифікований як полі-

тичний клас або соціальна група, то в сучасному популізмі XXI століття він набуває гібридного, розмитого та однозначно не сформульованого характеру, що дозволяє постійно адаптувати образ загрози до поточних політичних і безпекових потреб.

Під впливом глобалізації та діджиталізації суспільного життя першої чверті XXI сторіччя, однією з ключових трансформацій є зміщення акценту з зовнішнього ворога на ворога внутрішнього, який нібито діє приховано, мімікрує під легітимні соціальні ролі та підриває суспільство зсередини. У цьому сенсі сучасний популізм відтворює логіку класичного полювання на відьом, де головною загрозою вважався не відкритий противник, а «таємний агент зла».

У кризових умовах наукове знання виявляється вразливим до популістської критики, оскільки воно є складним і часто контрінтуїтивним та не завжди дає швидкі та однозначні відповіді і потребує довіри до інституцій і процедур. Популістський дискурс використовує ці характеристики для конструювання образу науки як «чужої», «відірваної від життя» або «змовницької», що створює підґрунтя для її делегітимації (Davies 2018). У XXI столітті до категорії «ворогів всередині» дедалі частіше зараховують науковців та експертів, які пропонують складні або непопулярні інтерпретації та інтелектуальні меншини, які не вписуються у бінарну моральну схему, таким чином, ворог у сучасному популізмі це не стільки конкретний актор, скільки носій альтернативної інтерпретації реальності.

Цей популістський дискурс отримав назву науково-політичний популізм, який можна визначити як форму політичного популізму, спрямовану на підриив автономії науки та експертного знання через апеляцію до «здорового глузду», емоцій і спрощених інтерпретацій реальності. Його особливістю є те, що він не завжди виступає відкрито антинауковим, навпаки, він часто апелює до «альтернативної науки», «справжніх вчених» або «національного знання», що лише посилює його маніпулятивний потенціал.

Серед ключових ознак науково-політичного популізму можна виділити заперечення складності наукового знання, що проявляється у зведенні багатовимірних теоретичних моделей до спрощених, часто дихотомічних пояснень; вибіркоче використання так званої «зручної науки», коли у науковому дискурсі залишаються лише ті результати, які підтверджують наперед задану політичну позицію; систематичне

протиставлення експертних спільнот і «народу», в межах якого науковці репрезентуються як відірвана, корумпована або ідеологічно заангажована еліта.

Важливою характеристикою є також персоналізовані атаки на окремих науковців та експертів, що трансформують наукову дискусію у морально-політичне протистояння, де аргументація підміняється дискредитацією особистості. Завершальним елементом цієї логіки виступає моральне «цькування», яке супроводжується закликами до символічного або інституційного покарання, від публічного осуду та професійної маргіналізації до вимог виключення з академічного або публічного простору. Таким чином, науково-політичний популізм функціонує не як форма критики науки, а як механізм редукції складності та делегітимації експертного знання, що підміняє епістемічну раціональність моральною мобілізацією та створює передумови для новітніх форм «полювання на відьом» у сучасному публічному просторі.

Історичні хвилі полювання на відьом майже завжди збігаються з періодами глибокої нестабільності та системних трансформацій. Європейські процеси XVI–XVII століть розгорталися на тлі Реформації, кліматичних катастроф Малого льодовикового періоду, демографічних зрушень, «Великого голоду» та трансформації політичної влади. Відьма у цьому контексті виконувала функцію символічного контейнера для страхів, пов'язаних із втратою контролю над світом.

У XX столітті релігійний вимір був витіснений ідеологічним. Маккартизм у США, сталінські чистки, нацистські кампанії проти «ворогів рейху» демонструють структурну тотожність: створення образу внутрішнього, прихованого ворога, моральну дихотомізацію суспільства та легітимацію репресивних практик. Важливо, що ці процеси часто супроводжувалися апеляцією до «наукової» або «раціональної» аргументації, що додатково підсилювало їхню легітимність.

Сучасне полювання на відьом функціонує у принципово новому інформаційному середовищі: розмиті кордони, цифрові платформи, соціальні мережі та алгоритмічні системи, все це створює ефект постійної мобілізації, де моральне звинувачення поширюється швидше, ніж інституційна перевірка фактів. У цьому контексті відбувається зміщення від фізичного знищення до символічного «спалення на багатті»: репутаційних

атак, професійної маргіналізації, делегітимації експертного статусу. Особливо вразливою стає наука та експертне знання, де складні, ймовірнісні та непопулярні висновки дедалі частіше трактуються як «зрада», «маніпуляція» або «робота на ворога»; все це створює передумови для науково-політичного популізму, форми дискурсу, що імітує науковість, але функціонує за логікою моральної мобілізації.

Наразі ми маємо три історичні етапи суспільно-політичного феномена «полювання на відьом». У різні історичні періоди цей феномен набував відмінних форм, проте зберігав спільну структурну логіку реагування на кризу. У Ранній новий час його поява була зумовлена передусім релігійними та соціальними зрушеннями. Криза сакрального порядку, спричинена Реформацією, соціальною мобільністю та руйнуванням традиційних громад, створювала потребу у відновленні символічної стабільності. Об'єктами переслідування ставали відьми та еретики, фігури загадкові, яким приписувалося порушення божественного й природного порядку. Механізм реалізації полягав у діяльності церковних і світських судів, інквізиційних процедур та публічних покарань, що мали не лише каральний, а й демонстративний характер. Інквізиція історично функціонувала як інститут, що визначав межі допустимого знання та істини. Відьма або еретик у цьому контексті були носіями альтернативної картини світу, яка загрожувала символічному порядку (Foucault 1977). Легітимація цих практик ґрунтувалася на апеляції до божественного закону, а їхнім безпосереднім наслідком часто було фізичне знищення звинувачених.

У ХХ ст. полювання на відьом зазнало ідеологічної трансформації. Центральним типом кризи стала ідеологічна та геополітична нестабільність, пов'язана з революціями, світовими війнами та протистоянням політичних систем. Об'єктами переслідування виступали вже не носії «ересі», а класові, національні або політичні вороги, які оголошувалися загрозою для державної цілісності. Основним механізмом реалізації стали партійні чистки, репресивні апарати та інституціоналізоване політичне насильство. Легітимація здійснювалася через апеляцію до історичної необхідності, революційної доцільності або захисту державних інтересів. Наслідками таких практик були масові репресії, депортації та системне знищення політичних опонентів.

У ХХІ ст. феномен полювання на відьом функціонує в умовах безпекових та інформаційних криз, характерних для глобалізованого та цифровізованого світу. Об'єктами переслідування дедалі частіше стають експерти, інтелектуали та носії складного знання, чия позиція не вписується у домінуючий мобілізаційний наратив. Механізм реалізації зміщується з формальних репресивних інституцій до медіа та соціальних мереж, де процеси морального осуду та дискредитації відбуваються швидко й масово та набувають цифрових форм. Соціальні мережі, телеграм-канали та псевдоекспертні платформи забезпечують швидке поширення стигматизуючих наративів, де алгоритмічна логіка платформ підсилює емоційно забарвлений контент, створюючи ефект моральної паніки (Sunstein 2018). Легітимація таких практик здійснюється через апеляцію до «безпеки особи», інформаційної стійкості або необхідності захисту суспільства від внутрішніх загроз.

На відміну від попередніх епох, наслідки полювання на відьом у ХХІ ст. рідко мають форму фізичного насильства, однак вони призводять до символічного виключення, репутаційного знищення та маргіналізації у професійному й публічному просторі. Але, попри історичні відмінності, полювання на відьом зберігає свою основну мету, трансформуючи лише об'єкти, механізми та способи легітимації відповідно до логіки конкретної епохи.

У ХХІ ст. базова функція полювання на відьом полягає не у фізичному знищенні опонентів, як у попередні історичні періоди, а у символічному та дискурсивному контролі над соціальною реальністю, тут виконується насамперед функція редуції складності: через спрощення багатовимірних соціальних, наукових та безпекових проблем до зрозумілих моральних схем «свій vs чужий», що дозволяє суспільству швидко орієнтуватися в ситуації невизначеності, але ціною втрати контекстної глибини та критичного мислення. Другою ключовою функцією є мобілізаційна, через конструювання образу внутрішнього ворога формується емоційна консолідація спільноти, особливо в умовах кризи, війни або інформаційної загрози, формується колективне «ми», яке «разом» і тому «сила». Полювання на відьом забезпечує постійний стан мобілізації, у якому моральний осуд замінює раціональну дискусію.

Третьою функцією є легітимація влади та політичних рішень. Апеляція до боротьби з прихованими загрозами дозволяє виправ-

довувати надзвичайні заходи, обмеження прав або маргіналізацію окремих груп без повноцінного публічного обґрунтування. У цьому сенсі полювання на відьом тісно пов'язане з популістськими стратегіями управління на грані авторитаризму.

Нарешті, у XXI столітті полювання на відьом виконує епістемічну функцію, визначаючи межі допустимого знання. Через моральне цькування, репутаційні атаки та дискредитацію експертів встановлюються неформальні заборони на складні, критичні або невідомі інтерпретації реальності, тобто контроль над істинністю поступово заміщується контролем над лояльністю.

Отже, основна мета полювання на відьом у XXI столітті полягає у керуванні страхом і невизначеністю шляхом символічного виключення, що дозволяє тимчасово стабілізувати соціальний порядок, але водночас підриває довгострокову стійкість демократичних інститутів, науки та публічної раціональності і, врешті-решт, неминує призводити до встановлення авторитарного режиму управління державою.

Повномасштабна війна створила для України екзистенційну безпекову ситуацію, у якій питання лояльності, інформаційної стійкості та ідентичності набули надзвичайної гостроти. У таких умовах актуалізація безпекового виміру інформаційного простору є об'єктивно необхідною. Водночас саме в цій точці виникає ризик трансформації раціональних безпекових практик у логіку полювання на відьом.

Національний вимір полювання на відьом не може бути адекватно зрозумілий без урахування постколоніального досвіду та тривалої травми, що передувала повномасштабному вторгненню 2022 року. Війна не виникла як раптовий розрив, а стала кульмінацією процесів, що розгорталися щонайменше з 2014 року, коли українське суспільство вперше зіткнулося з фактом відкритої агресії, втрати територій і масованої інформаційної війни. Саме цей досвід сформував специфічну чутливість до питань лояльності, мови, пам'яті та ідентичності, яка згодом стала ґрунтом для радикалізації безпекового дискурсу.

Постколоніальний контекст України полягає не лише в історичній залежності від імперського центру, а й у тривалому співіснуванні колоніальних ідентичностей, мовних режимів, міфів і культурних кодів у межах одного суспільства. Російська імперська та потім радянська політика цілеспрямовано виробляла ситуацію «належності» та

«меншовартості», у якій лояльність до центру маскувалася під універсалізм, а будь-яка спроба артикулювати власну суб'єктність маркувалася як націоналізм або загроза порядку (Андреева 2009). Після 2014 року ця історична спадщина набула нової інтерпретації: те, що раніше могло сприйматися як культурна багатоманітність, почало інтерпретуватися крізь призму безпеки та потенційної вразливості.

Травма 2014–2022 років, анексія Криму, війна на Донбасі, внутрішнє переміщення населення, втрати, інформаційна агресія, створила в українському суспільстві стан хронічної структурної недовіри. Цей стан не зникає з часом, а, навпаки, накопичується, формуючи те, що можна описати як «травматичну пам'ять недовіри» (Лазарович, Король 2025; Грабовська 2019). У такому середовищі будь-яка амбівалентність або складність інтерпретацій легко зчитується як потенційна загроза. Полювання на відьом у цьому сенсі постає не як ірраціональний вибух, а як соціально зрозуміла реакція на досвід повторюваної зради з боку імперського центру.

Це пояснює, чому в українському контексті об'єктами символічного переслідування часто стають не маргінальні групи, а представники інтелектуальних і культурних еліт. Саме вони історично виконували роль посередників між «центром» і «периферією», між імперським дискурсом і локальним досвідом. У постколоніальному суспільстві така позиція стає структурно підозрілою, особливо в умовах війни. Будь-яка складна або критична позиція може інтерпретуватися як залишковий ефект колоніального мислення, навіть якщо вона виходить із щирого прагнення до критичного аналізу ситуації.

Важливо, що така логіка значною мірою підсилюється досвідом асиметричної війни, у якій межа між військовими й цивільними, між фронтом і тилом, між інформацією та зброєю є принципово розмитою. У цих умовах знання перестає бути нейтральним ресурсом і дедалі частіше сприймається як потенційний інструмент впливу. Отже, полювання на відьом в українському соціумі XXI століття слід розглядати як перетин трьох глибоких процесів: постколоніальної реакції на імперське насильство, накопиченої травми війни низької інтенсивності 2014–2022 років та екзистенційної війни після повномасштабного вторгнення: все це свідчить про надзвичайну напругу, у якій перебуває суспільство, змушене одночасно

захищатися, переосмислювати минуле й будувати майбутнє.

Український кейс демонструє складну дилему: з одного боку, суспільство не може дозволити собі наївний плюралізм у стані війни; з іншого – надмірна інтерпретація знання як ризику для суспільства створює довгострокові ризики для демократії та науки. Полювання на відьом у цьому контексті стає симптомом перевантаження суспільства страхом і невизначеністю.

Висновки. Отже, науково-політичний популізм є однією з найнебезпечніших форм сучасного популізму, оскільки він руйнує самі основи демократії та безпеки. У XXI ст. він функціонує як новітня інквізиція, що здійснює цифрове полювання на відьом, підриваючи довіру до науки та експертного знання. Протидія цьому феномену потребує системного захисту академічних свобод, розвитку наукової комунікації та усвідомлення науки як ключового елемента національної та європейської безпеки.

Полювання на відьом є не історичним анахронізмом, а повторюваним соціально-політичним механізмом реагування на зміни. Український досвід війни демонструє, що навіть демократичні та мобілізовані суспільства вразливі до цієї логіки. Усвідомлення меж між безпекою та популістською мобілізацією є ключовим завданням для збереження науки, демократії та інформаційної стійкості в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mede, N. G., & Schäfer, M. S. 2020. Science-related populism: Conceptualizing Populist Demands Toward Science. *Public Understanding of Science*, 29(5): 473–490. <https://doi.org/10.1177/0963662520953947>
2. Mudde, C. 2004. The populist zeitgeist. *Government and Opposition* 39(4): 541–563. URL.: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/2CD34F8B25C4FF44F322316833DB94B7/S0017257X00002372a.pdf/div-class-title-the-populist-zeitgeist-div.pdf>
3. Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. 2017. *Populism*. Oxford University Press. URL.: <https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Mudde%20%20Populism%20a%20very%20short%20introduction%20%282nd%20ed%2C%202017%20--%20Oxford%20University%20Press%29.pdf>
4. Merton, R. K. 1973. *The sociology of science*. University of Chicago Press.
5. Foucault, M. 1977. *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
6. Fricker, M. 2007. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9329.2009.00439.x>
7. McIntyre, L. 2018. *Post-truth*. MIT Press. <https://doi.org/10.1177/0267323118799184>
8. Pomerantsev, P. 2019. *This is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality*. Faber & Faber, London., 288 p.
9. Davies, W. 2018. *Nervous States: Democracy and the Decline of Reason*. W. W. Norton & Company.
10. Sunstein, C. R. 2018. *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton University Press. 333 p.
11. Андреева О. 2009. *Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією*: Монографія. К.: Парламентське видавництво.
12. Лазарович, Н. В., & Король, Н. М. 2025. Дискурс постколоніалізму в контексті сучасного українського соціокультурного простору. *Культурологічний альманах* 1: 345–351. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.39>
13. Грабовська, І. 2019. Постколоніалізм як конфліктогенний фактор у культурно-історичному просторі сучасної України. *Молодий вчений*. 2(66): 558–561. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-119>

Стаття надійшла до редакції 08.12.2025
Статтю прорецензовано 9.02.2026
Стаття рекомендована до друку 30.03.2026
Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Olha Andrieieva

Doctor Of Political Sciences, Professor of International Information Department
Educational and Scientific Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
andreevaolga@knu.ua, <https://orcid.org/0000-0003-4587-1267>

SCIENTIFIC-POLITICAL POPULISM AS A «NEW INQUISITOR»: WITCH HUNTS IN THE TWENTY-FIRST CENTURY

The article analyzes the phenomenon of scientific-political populism as one of the most dangerous transformations of contemporary populism in the twenty-first century. It demonstrates that, under current conditions, populism transcends classical ideological divisions and functions as a political-discursive technology aimed at reducing the complexity of social reality and mobilizing society through moral dichotomization. The attention is paid to science-related populism as a form of delegitimization of expert and academic knowledge, manifested in the symbolic construction of an image of the «internal enemy» among scholars, experts, and intellectual minorities.

Employing the metaphor of the «new inquisitor», the author conceptualizes contemporary witch-hunt practices not as a historical anachronism but as a recurrent socio-political mechanism of response to systemic crises, security uncertainty, and radical structural transformations. The article demonstrates historical continuity and identifies three stages of witch hunts which, despite differences in targeted groups and mechanisms, retain a common logic of moral exclusion and control over the truth.

Special attention is devoted to the Ukrainian case in the context of the full-scale war of Russian Federation against Ukraine. It is argued that the combination of postcolonial experience, the accumulated trauma of the 2014–2022 war period, and the existential threat that emerged after 2022 has created a specific environment of heightened security vigilance in which the risk of transforming rational security practices into a witch-hunt logic increases significantly. The article demonstrates that, in this context, science-related populism undermines democratic institutions, academic freedoms, and informational resilience, while simultaneously serving as an instrument of short-term political mobilization. The study concludes that recognizing the boundaries between security imperatives and populist moral mobilization is critically important for preserving science as a core element of national security.

Keywords: *globalization; national security; expert knowledge; post-truth; war in Ukraine; digitalization of society; information resilience.*

REFERENCES

1. Mede, N. G., & Schäfer, M. S. 2020. Science-related populism: Conceptualizing populist demands toward science. *Public Understanding of Science*, 29(5): 473–490. <https://doi.org/10.1177/0963662520953947>
2. Mudde, C. 2004. The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4): 541–563. URL.: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7/S0017257X00002372a.pdf/div-class-title-the-populist-zeitgeist-div.pdf>
3. Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. 2017. *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press. URL.: <https://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Mudde%20%20Populism%20a%20very%20short%20introduction%20%282nd%20ed%2C%202017%20--%20Oxford%20University%20Press%29.pdf>
4. Merton, R. K. 1973. *The sociology of science: Theoretical and empirical investigations*. University of Chicago Press.
5. Foucault, M. 1977. *Discipline and punish: The birth of the prison*. Pantheon Books.
6. Fricker, M. 2007. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9329.2009.00439.x>
7. McIntyre, L. 2018. *Post-truth*. MIT Press. <https://doi.org/10.1177/0267323118799184>
8. Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda: Adventures in the war against reality*. Faber & Faber, London. 288 p.
9. Davies, W. 2018. *Nervous states: Democracy and the decline of reason*. W. W. Norton & Company.
10. Sunstein, C. R. 2018. *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.
11. Andrieieva, O. 2009. National security of Ukraine in the context of national identity and relations with Russia. K.: Parliamentary Publishing House.
12. Lazarovych, N. & Korol, N. 2025. Discourse of Postcolonialism in the Context of Modern Ukrainian Socio-Cultural Space. *Culturological almanac* 1: 345–351. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.39>
13. Hrabovska, I. 2019. Postcolonialism as a Conflict-Generating Factor in the Cultural-Historical Space of Modern Ukraine. *Young Scientist* 2(66): 558–561. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-119>

The article was received by the editors 08.12.2025.

The article has been peer-reviewed 9.02.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-02>

УДК 327.5

Oleksandr Romanyuk

Professor, Doctor in Political Science

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic

Nauki avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine

olexromanyuk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

WHAT IS THE AXIS OF EVIL?

This article is devoted to the emergence and transformation of the concept of the «Axis of Evil», which is relatively new in political science and the theory of international relations. There are two stages of its interpretation, in the first of which the Axis of Evil was understood as the political regimes of countries that sponsor international terrorism and develop biological, chemical, and nuclear weapons, in the second – autocracies that began to fan the flames of a new world war with their actions. It is emphasized that the transition from the first stage to the second was caused by Russia's full-scale military aggression against Ukraine, which caused a crisis in the world order.

The author believes that the main actors of the Axis of Evil should primarily include Russia, which started the largest military conflict in Europe since the Cold War, as well as those countries that directly help it achieve its aggressive goals. He includes North Korea and Iran among these. These countries supply Russia with a critical mass of weapons, without which it would not have been able to withstand this war for four years, and North Korea has even sent its military contingent to Russia. This alliance is united by a common goal – to oppose the spread of the ideological, political, and economic influence of Western democracies in the world. However, each of its countries has its own geopolitical goals, which may conflict with those of other participants. The problem of communist China occupies a special position in terms of belonging to the Axis of Evil. On the one hand, the PRC officially declares its commitment to preserving peace, its willingness to adhere to the principles of world order, and openly does not assist other members of this alliance in committing aggression. On the other hand, it economically, technologically, and politically supports aggressor countries. According to the author, China, in the context of the development of the situation in the modern world, is similar to a director who, being behind the scenes, determines for the actors how to play their roles on stage. The conclusions emphasize that the actions of these states threaten humanity with a new world war. To prevent it, civilized countries, whose combined potential significantly exceeds the combined potential of aggressive autocracies, must join forces to curb the aggressors. Unfortunately, after Donald Trump came to power in the United States, the creation of an alliance to effectively counter the Axis of Evil has become a big problem.

Keywords: *Axis of evil, international relations, world order, global confrontation modern aggressive autocracies and their proxies, Russian aggression against Ukraine.*

In cites: Romanyuk, O. What is the Axis of Evil? *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 14-20 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-02>

One of the most popular definitions of the state of the modern world order is the concept of the «Axis of Evil». Although this concept is widely used not only in journalistic publications, but

also in scientific works, it still lacks a thorough understanding. There is no clear understanding of when and why this international community emerged; what unites regimes with different ideologies into a single force; what goals it sets for itself; and, finally, which states are part of this alliance. Proposing answers to these questions is the **aim** of this paper.

When did this concept arise? The concept of the Axis of Evil emerged and gained

© Romanyuk O., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

popularity after the annual address to the US Congress by the 43rd President George W. Bush on January 29, 2002, after Islamic fundamentalists from Al Qaeda committed a series of terrorist acts in the United States on September 11, 2001, resulting in the deaths of 2,977 people, the injury of thousands, and damage to infrastructure and property worth at least \$10 billion (September 11 Attacks). In response to this terrorist act, a coalition of states led by the United States, based on the mandate of the UN Security Council of December 20, 2001 (Resolution 1386, 2001), carried out military operations in Afghanistan, as a result of which the theocratic Taliban regime, which had given shelter to Al Qaeda, was overthrown and a transitional government was established. Although Bush's speech focused on this event, he named a number of states that sponsor international terrorism and are attempting to acquire weapons of mass destruction. Bush included North Korea, Iran, and Iraq among these states, because they and their terrorist allies form an axis of evil, arming themselves to threaten world peace (Bush, 2002). Shortly thereafter, speaking at the Heritage Foundation, US Undersecretary of State for Arms Control and International Security John Bolton again named Iraq, North Korea, and Iran as the main actors in the «Axis of Evil», but added that there were other rogue states outside its borders that were seeking to acquire weapons of mass destruction, such as Libya, Syria, and Cuba (Bolton, 2002).

That is, the concept of the «Axis of Evil» arose as a statement of the existence of a set of autocracies that «threaten world peace» because they sponsor international terrorism and are engaged in the development of biological, chemical, and nuclear weapons and their delivery systems.

A new interpretation of the «Axis of Evil». A significant change in the essence of this concept occurred after the abolition of Deng Xiaoping's political reforms began in communist China after Xi Jinping came to power in November 2012, and in Russia under Putin, the political regime began to acquire a neo-totalitarian character (Romanyuk, 2022). Both of these regimes had common goals of opposing the democratic world and expanding their influence on the international stage. Both had revanchist intentions: communist China – the integration of Taiwan into the PRC, Russia – the expansion of its territorial space to the borders of the former Soviet Union. The formation of a strategic alliance between Putin and Xi is evidenced by the fact that until 2007,

the joint use of the veto right by the PRC and Russia on UN Security Council decisions did not occur. Between 2007 and July 2012, the joint use of the veto right occurred 4 times. After Xi Jinping came to power in China, this happened 10 times. 7 of them were applied in favor of the Bashar Assad regime in Syria, 1 in favor of the North Korean regime, and the last one, regarding ensuring freedom of navigation in the Strait of Hormuz, was applied in favor of the Islamist regime in Iran (UN Security Council Meetings & Outcomes Tables).

Although the PRC and Russia had similar foreign policy goals, they used different methods to implement them. In recent years, although the PRC has increased the number of provocations against neighboring countries (military and psychological pressure on Taiwan, as well as on Japan regarding the Senkaku Islands, conflicts in the South China Sea with the Philippines and Vietnam, as well as in the Himalayas with India), it has tried not to start major armed conflicts. Instead, Russia in August 2008 carried out military aggression against Georgia, which resulted in the de facto annexation of almost 20 % of its territory, and in 2014 seized Ukrainian Crimea and began military operations against Ukraine in Donbas. Russia did not dare to start a major war with Ukraine in 2014 and therefore went to negotiations in Minsk. However, during this negotiations, it turned out that Russia and Ukraine were guided by different considerations. By implementing its puppet quasi-states of the Donetsk and Luhansk People's Republics into Ukraine's political system, Russia wanted to draw it into its sphere of political influence, while Ukraine viewed negotiations as a means of ensuring a peaceful respite to restore and build up its military potential. The main conflict during the negotiations was that Russia insisted on holding local elections in the Donetsk and Luhansk regions first, and then proposed resolving the issue of withdrawing its troops from there, while Ukraine insisted on the withdrawal of Russian troops and then resolving other issues (Hodunova, 2025).

The Ukrainian leadership's disagreement with Putin's plans prompted him to launch a large-scale military campaign against Ukraine. But fearing to start it on his own, Putin decided to enlist the support of Xi Jinping. On the eve of the start of the war against Ukraine, Putin visited the PRC under the pretext of the opening of the XXIV Winter Olympic Games and on February 4, 2022, held talks with Xi Jinping. It is not known for certain what they agreed on,

but a number of prominent analysts (Fiona Hill, Michael McFaul, Anne Applebaum) believe that Xi gave Putin the go-ahead for war against Ukraine, although he asked not to start military action until after the Olympics. The results of this meeting are considered the act of creating a strategic alliance, which was called the «New Axis of Evil».

The term «New Axis of Evil» belongs to American political commentator Danielle Pletka, who on February 12, 2022, in the article «China's Olympics are at the Center of the New Axis of Evil», published in the American conservative editorial magazine «National Review», linked the concept of the modern Axis of Evil with the Axis of fascist and militarist states of World War II, stating that this term is an allusion to the hostile axis defeated by the victorious Allies in 1945. She considered communist China to be the core of the new Axis of Evil. Pletka reported the danger of Xi Jinping's collusion with Putin 12 days before Russia's military invasion of Ukraine. She also included Islamist Iran and «the world's last Stalinist regime» of South Korea in the new Axis of Evil (Pletka 2022). Naturally, Iraq, which was previously considered one of the main states of the Axis of Evil, was excluded from it due to the fact that a coalition of states led by the USA and Great Britain, having conducted Operation Iraqi Freedom in 2003, eliminated the regime of Saddam Hussein.

Immediately after the start of Russian aggression, an editorial in the Taiwanese newspaper Taipei Times on March 16, 2022, under the pretentious title «The real 'axis of evil' revealed» noted that the globe is divided into two geopolitical hemispheres: on the one hand, Taiwan, the United States, European countries, India, Japan, and South Korea, and on the other, the authoritarian bloc of China, Russia, Iran, Pakistan, and North Korea» (Taipei Times 2022). As subsequent events have shown, the Taipei Times' reflection on the policies of confrontation in the modern world turned out to be largely correct, except for India and Pakistan. The inclusion of these countries in the analysis of the alignment of forces in the context of the new global confrontation was due to the fact that events were predicted in the context of Taiwan's relations with communist China. Since in the Indo-Pakistani conflict, China supported authoritarian Pakistan, and India was an electoral democracy, this led to this conclusion. However, it ignored India's traditional political, economic, and military-technical ties with Russia, as well as the fact that Pakistan's conflict with India is of a

historical regional nature and does not concern the problem of world order.

Russia's large-scale military aggression against Ukraine, which began on February 24, 2022, led to the strengthening of the consolidation of aggressive autocracies, and to some extent exposed the actors of the Axis of Evil. On the one hand, a number of autocracies began to directly help Russia carry out its aggressive plan, and on the other, Russia increased its assistance to their intentions that were dangerous for the world order. However, there is still no clear understanding of which states should be included in this axis.

Although the modern alliance of aggressive autocracies is increasingly associated with the axis of fascist-militarist states of World War II, there are significant differences between them (Zelikow 2024). One is that the Axis of World War II was formalized first in the Anti-Comintern Pact (1936) and then in the Berlin Pact (1940), while the modern Axis of Evil has an informal structure. There is no general document that would indicate the goals and participants of this alliance. This can only be said based on an analysis of the concrete actions of modern aggressive autocracies and bilateral agreements between them. An analysis of the development of events related to the destruction of the world order that was established after World War II and somehow survived during the Cold War shows that in the structure of the Axis of Evil, it is necessary to distinguish between its main actors and their proxies. The main actors include aggressive autocracies that have a certain geostrategic independence, and the proxies include political regimes and organizations that operate within the strategies of the main actors and are unable to exist without their military, political, and material support.

Main actors and proxies. The autocracy that has exemplified the formation of the modern Axis of Evil is **Russia**. The collapse of the Soviet Union in 1991 gave rise to the «Weimar syndrome» in Russia, as a significant part of its political elite and the majority of its population perceived the Soviet Union primarily as a Russian state. These sentiments contributed to the emergence of the idea of restoring a bipolar world, in which the United States and Western democracies would be opposed by a coalition of Eastern states led by Russia. Back during the presidency of Boris Yeltsin, when Russia was considered an electoral democracy, its then Foreign Minister Yevgeny Primakov publicized the idea of creating an alliance of Russia, China, India,

Iran, and Iraq to confront the Western world (DeLong 2020: 313). This idea did not receive official support at the time, but after Vladimir Putin came to power, when the process of retotalitarianization of the political regime began in Russia, and its foreign policy began to acquire a revanchist and imperialist character, it began to be implemented. The creation of such an alliance was finally made evident by the Russian-Ukrainian war, during which North Korea and Iran began to provide direct military support to Russian aggression.

Although the Lukashenko regime in Belarus is not usually mentioned among the actors of the Axis of Evil, it is directly involved in Russian aggression. With critical economic dependence on Russia, it has finally become a proxy for Russia after the suppression of political protests in 2020. In February 2022, Belarus provided its territory for the Russian army to invade Ukraine. Although the participation of regular Belarusian troops in the Russian aggression has not yet occurred, despite Putin's pressure, it supplies Russia with its military equipment and ammunition and constantly organizes provocations on the Ukrainian border.

The greatest support for Russian aggression was provided by **North Korea**, whose political regime retains all the main features of classical communist totalitarianism. Russia's rapprochement with North Korea began almost immediately after Vladimir Putin came to power. In July 2000, Putin, visiting Pyongyang, signed the «Treaty on Friendship, Good-Neighborliness, and Cooperation», which signaled Moscow's intention to regain its influence on the Korean Peninsula. A new impetus for rapprochement was given by the Russian annexation of Crimea, which was supported by Pyongyang. North Korea has become the main supplier of weapons to Russia. According to Western intelligence estimates, it has transferred more than 12 million artillery shells to Russia (Mazurenko, 2005). In certain areas of the front, the share of North Korean ammunition in Russian use reaches almost 50%. Moreover, in June 2024, the leaders of both countries signed the Comprehensive Strategic Partnership Treaty, which contains a clause on mutual defense, which effectively legalized North Korea's direct intervention in the conflict on the side of the aggressor (DPRK – Russia Treaty on Comprehensive, 2004). According to him, at the end of 2024, an «elite assault corps» of North Korean military personnel numbering from 12 to 15 thousand was transferred to Russia. By February 2026, the number of dead

and wounded North Korean soldiers exceeded 6,000. (Balashuk, 2006).

On the other hand, Russia is contributing to a significant strengthening of the military-political power of the North Korean regime, which increases security risks for the Pacific region. In circumvention of UN sanctions, Russian petroleum products and technologies for improving satellites, submarines, and ballistic missiles are being transferred to North Korea. Western intelligence and analysts suggest that in exchange for weapons, Russia may provide North Korea with critical technologies to improve nuclear warheads and missile entry systems into the dense layers of the atmosphere.

The main actor of the Axis of Evil is also **Iran**, which after the Islamic Revolution of 1979 adopted a tough anti-Western position. Russia's military cooperation with Iran began in September 2015 during the civil war in Syria, where the Iranian fundamentalist regime provided military support to the Shiite government of Assad. After the start of Russian aggression against Ukraine, Iran became one of the key suppliers of weapons of mass destruction to the Russian army. In addition to supplying ready-made strike drones and short- and medium-range ballistic missiles, Russia, with the participation of Iranian engineers, has established the production of thousands of Shahed drones. In exchange for drones and missiles, Russia transfers modern technology and defense equipment to Iran and assists Iran in developing satellite surveillance technologies and electronic warfare equipment. In January 2025, Iran and Russia signed a «Comprehensive Strategic Partnership Agreement», which provides for expanded military and technical cooperation, a joint fight against so-called terrorism, and coordination of actions in the event of a threat to the security of one of the parties.

Among all the main actors of the Axis of Evil, Iran is the most openly publicizing its aggressive geopolitical goals: eliminating US influence in the Middle East, destroying the state of Israel, and gaining leadership in the Islamic world. Although officially the Iranian leadership denies the intention to create nuclear weapons, it is actually working in this direction. Iran is the most destabilizing state in the Middle East, but until recently it did so mainly through its proxies. Iran's proxy until recently included the Shiite regime of Bashar al-Assad in Syria, but it was destroyed in 2024 by Sunni opposition forces operating with the help of Turkey. Today, Iran's proxies include an

extensive network of non-state, mainly Shiite, paramilitary groups and political movements in the Middle East that receive financial, military, and ideological support from Tehran. It is coordinated by the Islamic Revolutionary Guard Corps and is defined in official documents as the «Axis of Resistance». This network includes Hezbollah in Lebanon, Hashd al-Shaabi in Iraq, Ansar Allah in Yemen, and Hamas in the Gaza Strip. The common goal of these groups is to establish fundamentalist regimes like Iran in their countries. Although Hamas is a Sunni organization, it receives its greatest support from Iran. In October 2023, by carrying out a bloody invasion of Israel, he initiated a new major conflict in the Middle East. This invasion was supported by Hezbollah, Hashd al-Shaabi, and Ansar Allah, who began firing rockets into Israeli territory. In addition, Hashd al-Shaabi attacked American military bases located in the region, and Ansar Allah intensified shelling of ships of «enemy states» in the Bab el-Mandeb Strait. Although the Iranian leadership officially stated that these groups were operating independently, the US and Israel did not believe this and in February 2026 launched a devastating missile and bomb strike on Iran. As a result, the threat of a new world war became even more real.

China's role. The inclusion of communist China among the main actors of the Axis of Evil is a debatable issue, as there are arguments both for and against it. On the one hand, the PRC officially declares its commitment to preserving peace, its readiness to adhere to the principles of world order, and openly does not assist other members of this alliance in committing aggression. On the other hand, it economically, technologically, and politically supports aggressor countries.

After the start of Russian aggression against Ukraine, China became Russia's main trading partner, purchasing record volumes of its oil and gas, which provides the Kremlin with foreign currency to finance the war. It illegally supplies Russia with «dual-use» goods, such as microelectronics and chips, components for the production of drones, high-precision machine tools with program control, and nitrocellulose, which is a key ingredient for the production of gunpowder and artillery shells. There is evidence that Chinese companies are providing Russia with high-resolution satellite imagery to guide strikes on Ukrainian targets. Without Chinese economic, and especially food, support, the communist regime in South Korea could not exist. The PRC has become the main «lifeline»

for Iran in the face of tough international sanctions against this country.

In political terms, the PRC has strategic partnership agreements with Iran (2021) and Russia (2022 and 2025). As for South Korea, back in 1961, the PRC concluded a «Treaty of Friendship, Cooperation and Mutual Assistance», Article 2 of which directly obliges the parties to immediately provide military and other assistance by all available means if one of the parties is subjected to armed attack. This treaty is automatically extended every 20 years. The last extension took place in 2021.

Given these circumstances, most serious analysts also consider China to be an actor in the Axis of Evil. Thus, analysts from the Atlantic Council and the Hudson Institute began to use the acronym CRINK (China, Russia, Iran, North Korea) as a synonym for this term (Coxon, 2024), believing that China is not just a participant, but actually acts as the economic and technological core of this alliance. In the context of the development of the situation in the modern world, China is more like a director who, being behind the scenes, determines for the actors how to play their roles on stage.

Conclusion. The concept of the Axis of Evil emerged as a reflection of the danger threatening the world from aggressive autocracies that sought to acquire weapons of mass destruction and encouraged international terrorism. In the process of developing the international situation, it has undergone significant transformation. The trigger for changing its content was the full-scale Russian military aggression against Ukraine, which demonstrated an alliance of states trying to destroy the world order. Most reputable analysts believe that these include Russia, Iran, South Korea, and communist China, although the latter tries to hide the true goal of its geopolitical strategy.

The actions of these states threaten humanity with a new world war. To prevent it, civilized countries, whose combined potential far exceeds that of aggressive autocracies, must join forces to curb the aggressors. Unfortunately, after Donald Trump came to power in the United States, creating an alliance to effectively counter the Axis of Evil became a major problem.

REFERENCES

1. September 11 Attacks. 2020, 17 February. *History.com*. URL: <https://www.history.com/articles/9-11-attacks>

2. Resolution 1386. 2001. *UN Security Council*, 20 December. URL: [https://docs.un.org/en/S/RES/1386\(2001\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1386(2001))
3. Bush, G. W. 2002. President Delivers State of the Union Address. *For Immediate Release Office of the Press Secretary*, January 29. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>
4. Bolton, J. R. 2002. Beyond the Axis of Evil: Additional Threats from Weapons of Mass Destruction. *Remarks to the Heritage Foundation*, May 6. URL: <https://2001-2009.state.gov/t/us/rm/9962.htm>
5. Romanyuk, O. 2022. Ruscism as a New Version of Totalitarianism. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Issues of Political Science*. Vol. 41: 7-14. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/21520/20045>
6. UN Security Council Meetings & Outcomes Tables. *UN Dag Hammarskjöld Library*. URL: <https://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto>
7. Hodunova, K. 2025. What Were the Minsk Agreements and Why did They Fail to Bring Peace in Ukraine? *Explaining Ukraine*. Kyiv Independent, March 24. URL: <https://kyivindependent.com/what-were-the-minsk-agreements-and-why-did-they-fail-to-bring-peace-in-ukraine/>
8. Real «Axis of Evil» Revealed / Editorial. 2022. *Taipei Times*, March 16. URL: <https://www.taipeitimes.com/News/editorials/archives/2022/03/16/2003774859>
9. Zelikow, Ph. 2024. Confronting Another Axis? History, Humility, and Wishful Thinking. *Texas National Security Review*, Vol 7, Is. 36: 80-99. URL: <https://tnsr.org/2024/05/confronting-another-axis-history-humility-and-wishful-thinking/#article>
10. Delong, M. 2020. The Concept of Russian Federation Foreign and Security Policy by Eugene Primakov. *Internal Security*. Vol. 12, No. 1: 307–318.
11. Mazurenko, A. 2005. North Korea may have supplied Russia with 12 million rounds of 152mm shells, South Korean intelligence says. *Ukrainska Pravda*, 13 July. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2025/07/13/7521496/>
12. DPRK – Russia Treaty on Comprehensive Strategic Partnership, 2024. 6.19. *Notes on the Democratic People`s Republic of Korea*. URL: <https://dprknotes.home.blog/2024/06/20/dprk-russia-treaty-on-comprehensive-strategic-partnership-2024-6-19/>
13. Balashuk, I. 2026. About 6,000 North Korean troops killed or wounded in war against Ukraine – Yonhap. *Ukrainska Pravda*, 13 February. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2026/02/13/8020822/>
14. Coxon, B. 2024. The CRINK: A Strategic Threat? *Britain`s World*, No. 17. URL: <https://www.britainworld.org.uk/p/the-big-ask-17-2024>

The article was received by the editors 7.12.2025

The article has been peer-reviewed 12.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

Олександр Іванович Романюк

професор, доктор політ. наук, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, Проспект Науки, 9-а, Харків, 61166.

olexromanyuk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-8756-9018>

ЩО ТАКЕ «ВІСЬ ЗЛА»?

Розглядається виникнення та трансформації концепції Осі зла, яка є відносно новою в політології та теорії міжнародних відносин. Вирізняються два етапи її інтерпретації, на першому з яких під «Віссю зла» розумілися політичні режими країн, що спонсорують міжнародний тероризм та розробляють біологічну, хімічну та ядерну зброю, на другому – автократії, які своїми діями почали розпалювати полум'я нової світової війни. Підкреслюється, що перехід від першого етапу до другого був спричинений повномасштабною військовою агресією Росії проти України, яка спричинила кризу у світовому порядку.

Висловлюється думка, що до головних дійових осіб «Осі зла» слід насамперед віднести Росію, яка розпочала найбільший військовий конфлікт у Європі з часів Холодної війни, а також ті країни, які безпосередньо допомагають їй досягати її агресивних цілей. До них він відносить

Північну Корею та Іран. Ці країни постачають Росії критичну масу зброї, без якої вона не змогла б вести війну протягом чотирьох років, а Північна Корея навіть направила свій військовий контингент до Росії. Цей союз об'єднаний спільною метою – протидіяти поширенню ідеологічного, політичного та економічного впливу західних демократій у світі. Однак кожна з його країн має свої геополітичні цілі, які можуть суперечити цілям інших учасників. Проблема комуністичного Китаю займає особливе становище, з точки зору приналежності до Осі Зла. З одного боку, КНР офіційно заявляє про свою відданість збереженню миру, готовність дотримуватися принципів світового порядку та відкрито не допомагає іншим членам цього союзу у здійсненні агресії. З іншого боку, він економічно, технологічно та політично підтримує країни-агресори. Доводиться, що Китай, в контексті розвитку ситуації в сучасному світі подібний до режисера, який, перебуваючи за лаштунками, визначає акторам, як грати свої ролі на сцені.

У висновках наголошується, що дії цих держав загрожують людству новою світовою війною. Щоб запобігти їй, цивілізовані країни, сукупний потенціал яких значно перевищує сукупний потенціал агресивних автократій, повинні об'єднати зусилля для стримування агресорів. На жаль, після приходу до влади у Сполучених Штатах Дональда Трампа створення альянсу для ефективної протидії Осі Зла стало великою проблемою.

Ключові слова: *Вісь Зла, міжнародні відносини, світовий порядок, глобальне протистояння, сучасні агресивні автократії та їхні посередники, російська агресія проти України.*

Стаття надійшла до редакції 7.12.2025
Статтю прорецензовано 12.01.2026
Стаття рекомендована до друку 30.03.2026
Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-03>

УДК 32:303.442.3

Віктор Володимирович Рубанов

професор, д. політ. н. Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022
victor.rubanov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

ПРЕДМЕТНА САМОСТІЙНІСТЬ ТА ВЗАЄМООБУМОВЛЕНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ І ПОЛІТИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ, ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НАУКОВИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Обґрунтовується актуальність наукового дослідження проблем визначення предметної самостійності та взаємообумовленості політичного аналізу та політичного прогнозування як спеціалізованих наукових та навчальних дисциплін. Визначається мета і методи дослідження. Здійснюється спроба авторського концептуального обґрунтування впливу природи методів і процедур на формування предметної самостійності та взаємообумовленості політичного аналізу і прогнозування. Вказується, що математичні та інші суворо формалізовані методи і процедури ефективні у процесі рішення завдань рутинного характеру, що характерно якраз для політичного аналізу і процесу формування його предметного поля як спеціалізованої самостійної наукової та навчальної дисципліни. І навпаки – у разі невизначеності й наростанні динамічності ситуації, яка досліджується, управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу численних альтернатив і, відповідно, застосування переважно якісних, тобто експертних методів і процедур дослідження, що притаманно якраз більшою мірою політичному прогнозуванню, а відповідно, і самому процесу формування його самостійного предметного поля. Стверджується, що ці різні способи й види самостійної наукової діяльності, які здійснюються суб'єктами політичного аналізу і політичного прогнозування, в силу самої природи методів і процедур, що ними використовуються, органічно взаємозалежні та взаємообумовлені. В процесі дослідження та розв'язання політичних проблем: перший виконує частину прогностичних функцій, а другий – аналітичних. Підкреслюється, що згодом, вказана взаємообумовленість політичного аналізу та політичного прогнозування знайшла своє втілення не тільки в науковому процесі – розробки спеціальних алгоритмів їх практичної реалізації, але й у навчальному процесі з професійної підготовки не лише студентів – політологів, а й представників інших спеціальностей. До того ж, у вигляді не окремих з кожної дисципліни навчальних планів їх реалізації, а сумісних робочих програм з відповідною їх назвою: «Політичний аналіз та прогнозування», яка тим самим підкреслює не тільки їх предметну самостійність, але й взаємообумовленість, як наукових та навчальних дисциплін.

Ключові слова: *спеціалізована наукова та навчальна дисципліна, предметна самостійність, природа методів та процедур дослідження, взаємообумовленість, політичний аналіз та політичне прогнозування.*

Як цитувати: Рубанов, В. В. 2026. Предметна самостійність та взаємообумовленість політичного аналізу і політичного прогнозування, як спеціалізованих наукових та навчальних дисциплін. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразін. Серія «Питання політології»* 49: 21-27. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-03>

© Рубанов В. В., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

In cites: Rubanov, Victor. 2026. Subjective Independence and Interdependence of Political Analysis and Political Forecasting as Specialized Scientific and Educational Disciplines. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 21-27. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-03> (in Ukrainian)

Актуальність дослідження предметної самостійності та взаємообумовленості політичного аналізу і політичного прогнозування як спеціалізованих наукових та навчальних дисциплін полягає, насамперед, в тому, що науковий аналіз цих питань поки ще не знайшов свого вирішення в науковій та навчальній літературі. Якщо говорити більш конкретно, то гостра необхідність вирішення вказаних нами питань диктується тим, що вони завжди були і залишаються сьогодні в центрі активних наукових суперечок, причому деякі точки зору з цих питань є кардинально протилежними. Доказом цієї обставини, є те, що значна частина, як вітчизняних, так і закордонних дослідників досить обґрунтовано вважає, що політичне прогнозування, з погляду його предмета, завдань і функцій – цілком самостійна сфера політичної науки. Проте існує і протилежна точка зору, згідно з якою політичне прогнозування не є самостійною науковою дисципліною, оскільки вона ніколи не мала і не має нині самостійного методологічного статусу, а є лише етапом чи функцією політичного аналізу. Яскравим прикладом реалізації такого підходу в дослідженні і розв'язанні вказаної проблеми є робота української дослідниці В. Бурдяк «Теоретичні та методологічні проблеми політологічних досліджень» в якій авторка, відповідаючи на питання: чи є аналіз і прогнозування частинами єдиного цілого, або самостійними напрямками політичної науки, приходять до досить неоднозначного, суперечливого висновку: «І перше, і друге (але швидше, підкреслює вона, перше, ніж друге)» (Бурдяк 2007: 27). Свою позицію вчена пояснює тим, що право на існування думки про методологічну несамостійність політичного прогнозування пов'язано насамперед з тим, що багато методів політичного аналізу завжди продукують знання прогнозного характеру, а саме політичне прогнозування можна розглядати як інтегральну діяльність, що синтезує основні рівні функціонування політичного аналізу. (Бурдяк 2007: 27). І з цими поясненнями дослідниці не можна не погодитися.

Тим не менш, вразливість самих висновків В. Бурдяк існує і полягає, на наш погляд, в концептуальній незавершеності

самого процесу теоретико-методологічного обґрунтування авторкою питань предметного статусу політичного аналізу і політичного прогнозування, яка і зумовила в кінцевому підсумку, їхній неоднозначний, суперечливий характер.

Саме тому, метою статті є спроба ліквідувати цей недолік – концептуально обґрунтувати теоретико-методологічні засади предметної самостійності та взаємообумовленості політичного аналізу та політичного прогнозування, як спеціалізованих наукових та навчальних дисциплін.

Приступаючи до реалізації поставленої мети дослідження, відзначимо, що вказана нами концептуальна незавершеність самого процесу теоретико-методологічного обґрунтування питань предметного статусу політичного аналізу і політичного прогнозування, полягає, насамперед, в тому, що, обґрунтовуючи методологічну несамостійність політичного прогнозування і характеризуючи його, як інтегральне, синтетичне знання, В. Бурдяк не враховує при цьому той незаперечний факт, що таке знання не є сумою знань про частки. Синтетичне знання є завжди новим знанням, відмінним від попереднього, аналітичного. Воно до того ж має не тільки іншу профільну назву, – прогнозне знання, але й, як буде нами доведено, відповідне дисциплінарне оформлення у вигляді самостійної спеціалізованої наукової та начальної дисципліни, здатної за допомогою своїх профільних методів і процедур дослідження, і їх носіїв формувати та реалізовувати в начальному процесі свій самостійний прогнозний вид наукового знання. Це зумовлено самою природою методів і процедур, що використовуються політичним аналізом і політичним прогнозуванням в їх науковому дослідженні та розв'язанні політичних проблем. Існує закономірність у використанні певних методів і процедур у науковому дослідженні та розв'язанні політичних проблем (Рубанов 2009: 36-47): математичні та інші суворо формалізовані методи і процедури ефективні під час рішення завдань рутинного характеру, що характерно якраз для політичного аналізу і процесу формування його предметного поля як спеціалізованої самостійної наукової та навчальної дисципліни. І навпаки – невизначеність та наростання

динамічності досліджуваної потребують більш складної управлінської процедури та пошуку й аналізу різних альтернатив. управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу численних альтернатив і, відповідно, застосування переважно якісних, тобто експертних методів і процедур дослідження, що притаманно більшою мірою політичному прогнозуванню, а відповідно, і самому процесу формування його самостійного предметного поля.

Разом із тим, обґрунтовуючи теоретико-методологічну основу предметної самостійності та взаємообумовленості політичного аналізу та політичного прогнозування, як спеціалізованих наукових та навчальних дисциплін, важливо відзначити й те, що вказані методи і процедури дослідження, які використовуються ними в дослідженні та розв'язанні політичних проблем, перебувають у нерозривній єдності: кількісні, тобто математичні та інші суворо формалізовані методи і процедури тісніше пов'язані з суто *аналітичною* діяльністю, а якісні – експертні з *синтезувальною* діяльністю суб'єктів політичної аналітики (докладніше: Рубанов 2011: 52-60). Їхня цілісна єдність в дослідженні та розв'язанні політичних проблем забезпечується, не тільки, наприклад, загальною процедурно-функціональною стратегічною метою – підготовкою, прийняттям і реалізацією науково обґрунтованого політичного рішення, але й логікою наукового процесу пізнання як такого. Насамперед, жоден синтез неможливий у принципі, якщо йому не передує аналіз. У чистому вигляді, окремо, аналіз як метод пізнання теж не можна реалізувати, оскільки він існує і його використовують лише в діалектичній єдності і протилежності із синтезом.

Тим не менш, в окремих випадках у процесі пізнання допускається, як відомо, перевага аналізу, а в інших – синтезу як відносно *самостійних* видів наукової діяльності. Але в будь-якому разі, *синтетичне* знання, як вже було нами відзначено вище, ніколи не буває простою механічною сумою знань про частинки; воно завжди є *новим* знанням. Саме тому, політичний експерт, як і політичний аналітик, є цілком *самодостатнім суб'єктом* експертно-аналітичного процесу, в тому числі і реалізації проблем політичного прогнозування, оскільки у своїй діяльності він також, як і політичний аналітик, спирається на про-фільні методи і процедури дослідження, які за їхньою природною сутністю дозволяють не лише

оперативніше здійснювати прогнозування, але й ефективно продукувати його результати як наукової основи для формування оптимальних варіантів політичних рішень.

Крім того, на відміну від традиційних раціональних аналітичних методів і процедур, експертні не лише більш інноваційні й оперативні, але й результативніші за об'єктивних, процедурно-функціональних умов їхнього безпосереднього застосування в аналітичному процесі. Саме в процесі впливу «особливого» (експертних методів і процедур дослідження) й відбувається розвиток «загального» – *експертно-аналітичного* процесу в цілому. Це відбувається, по-перше, тому, що на певних фазах аналітичного процесу, особливо при прогнозуванні і розробці варіантів політичних рішень, експертні методи і процедури не тільки більш інноваційні й оперативні, але й результативніші завдяки об'єктивним процедурно-функціональним умовам їх безпосереднього застосування. Якщо кількісними методами в аналітичному процесі користуються лише один їх носій – політичний аналітик, то безпосередньо експертними методами і процедурами користуються відразу два суб'єкти експертної діяльності – особи, що приймають рішення, і незалежні професійні експерти.

Однак, важливо відзначити й те, що статус політичного аналізу і політичного прогнозування, як саме самостійних спеціалізованих наукових дисциплін від цього не змінюється, як не змінюється і співвідношення їхніх предметних меж в експертно-аналітичному процесі. Це відбувається тому, що їх специфічні функції завжди існують лише настільки, наскільки вони слугують загальному й сприяють його просуванню вперед. Водночас, сама практика здійснення прогнозна-аналітичного процесу свідчить про те, що він практично неможливий без *превентивного* формулювання політичним аналітиком і політичним експертом політичної проблеми, всебічного попереднього аналізу існуючих тенденцій, чинників розміщення політичних сил у сформованій ситуації, яка досліджується.

А тому, характеризуючи методологічну зумовленість предметної самостійності та взаємозв'язку політичного аналізу і політичного прогнозування як наукових та навчальних дисциплін, дуже важливо також враховувати і ту обставину, що реальний процес прогнозно-аналітичного дослідження є *ітеративним* (*багаторазовим, повторним*) (Рубанов 2017 : 47). Тобто він передбачає

обов'язкове повернення до вже пройдених *циклів аналізу* на новому рівні політологічного знання, а тому неправильно сприймати його тільки як тверду послідовність дискретних етапів чи стадій. Це диктується, насамперед, тим, що політичний аналіз, незважаючи на свою самостійність і універсальність, – має один, але дуже суттєвий недолік: він припускає, що проблема «застигає» у часі, завмирає у точці сьогодення (Кальниш 2005 : 336). Щоб компенсувати цей недолік, обов'язково потрібен науковий прогноз розвитку політичної ситуації. Відповідно, сама розробка спеціалізованого наукового політичного прогнозу якраз і здатна не тільки реально скорегувати, уточнити, а іноді й принципово змінити погляд політичного аналітика й політичного експерта на характеристики вихідної ситуації, яка ними аналізується. Тим самим, в прогнозно-аналітичному дослідженні тієї чи іншої політичної проблеми сам механізм сутнісного взаємозв'язку і взаємообумовленості цих наукових дисциплін виявляється таким чином, що політичний аналіз і політичне прогнозування як спеціалізовані самостійні наукові дисципліни *інструментально взаємодоповнюють* одне одного в процесі дослідження та розв'язання спільного завдання зниження проблеми невизначеності: *перший* виконує частину прогностичних функцій, а *друге* – аналітичних. Красномовним тому підтвердженням є спеціально розроблені науковцями окремі алгоритми їх практичної реалізації, які, з одного боку, підкреслюють їх самостійний предметний статус, а з іншого – процедурний взаємозв'язок і взаємообумовленість, як саме спеціалізованих наукових дисциплін в процесі дослідження та розв'язання політичних проблем. Так, наприклад, алгоритм практичної реалізації політичного аналізу, запропонований свого часу Д. Веймером і А. Вайнінгом, обов'язково передбачає: 1) формулювання, концептуалізацію, операціоналізацію та моделювання проблеми; 2) визначення цілей, завдань та обмежень; 3) визначення альтернативних рішень; 4) прогнозування наслідків та оцінка альтернатив; 5) вибір рішення; 6) аналіз прохідності та імплементації рішення; 7) донесення рекомендацій до клієнта (Веймер і Вайнінг 1998 : 210).

Алгоритм практичної реалізації політичного прогнозування, запропонований колективом українських учених на чолі з С. Телешуном своєю чергою пропонує. 1. Оцінку сучасного стану явища. 2. Ретро-

спективний аналіз явища, що досліджується. 3. Аналіз подальшої зміни ситуації за оцінками попередніх даних у хронологічному порядку. 4. Прогноз, що формується відповідно до загальної тенденції розвитку явища (Вступ до політичної аналітики 2006 : 176).

Згодом, незважаючи на те, що в політичній науці поки ще не вироблені загальноприйняті алгоритми експертно-аналітичного процесу, вказані нами алгоритми практичної реалізації політичного аналізу і політичного прогнозування знайшла своє втілення не тільки в науковому, але й навчальному процесі з професійної підготовки не лише студентів-політологів, а й представників інших спеціальностей. До того ж, у вигляді не окремих з кожної дисципліни навчальних планів їх реалізації, а сумісних робочих програм з відповідною їх назвою: «Політичний аналіз та прогнозування», яка тим самим підкреслює не тільки їхню предметну самостійність, але й взаємообумовленість, як наукових та навчальних дисциплін (Силабус навчальної дисципліни 2018); (Форма опису вибіркової навчальної дисципліни 2022-2023); (Силабус навчального курсу «Політичний аналіз та прогнозування» 2025-2026).

Таким чином, підсумовуючи сказане, можна зробити наступні висновки:

1. Існуючи в фаховій літературі ствердження про те, що політичне прогнозування не є самостійною науковою дисципліною, а є лише етапом чи функцією політичного аналізу, не відповідають дійсності.
2. Політичне прогнозування також, як і політичний аналіз, має свій самостійний предмет дослідження. Це обумовлено самою природою методів і процедур, що використовуються в науковому дослідженні та розв'язанні політичних проблем. Існує певна закономірність у використанні дослідниками тих чи інших методів і процедур у науковому дослідженні та розв'язанні політичних проблем: математичні та інші суворо формалізовані методи і процедури ефективні при рішенні задач рутинного характеру, що характерно якраз для політичного аналізу і процесу формування його предметного поля як спеціалізованої самостійної наукової дисципліни. І навпаки – при невизначеності й наростанні динамічності ситуації, яка досліджується, управлінські процедури неминуче ускладнюються, а тому потребують аналізу численних альтернатив і, відповідно, застосування переважно якісних, тобто експертних методів і процедур дослідження,

що притаманно якраз більшою мірою політичному прогнозуванню, а відповідно, і самому процесу формування його самостійного предметного поля.

3. Разом із тим, ці різні способи й види самостійної наукової діяльності, які здійснюються суб'єктами політичного аналізу і політичного прогнозування, в силу самої природи методів і процедур, що ними використовуються, органічно взаємозалежні та взаємообумовлені. В процесі дослідження та розв'язання політичних проблем: *перший* - виконує частину прогностичних функцій, а *друге* – аналітичних. Вказана взаємообумовленість політичного аналізу та політичного

прогнозування знайшла свою втіленість не тільки в науковому процесі – розробки спеціальних алгоритмів їх практичної реалізації, але й навчальному процесі з професійної підготовки не лише студентів-політологів, але й представників інших спеціальностей. До того ж, у вигляді якраз не окремих з кожної дисципліни навчальних планів їх реалізації, а сумісних робочих програм з відповідною їх назвою: «Політичний аналіз та прогнозування», яка тим самим підкреслює не тільки їх предметну самостійність, але й взаємообумовленість, як наукових та навчальних дисциплін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурдяк, В. І. 2007. Теоретичні та методологічні проблеми політологічних досліджень: *Навчальний посібник. Частина II. Чернівці: Рута. : 80.*
2. Рубанов, В. 2009 Політичний аналіз і аналіз політики: загальне й особливе. *Політичний менеджмент. Наук. журнал. № 6 :36-47.* URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rybanov_politychnyi.pdf
3. Рубанов, В. 2011. Взаємообумовленість кількісних і якісних методів і процедур політичної аналітики. *Політичний менеджмент. Наук. журнал. № 3 : 52–60.* URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rubanov_vzaimobumovlenist.pdf
4. Рубанов, В. В. 2017. Взаємозв'язок та взаємообумовленість політичного аналізу і політичного прогнозування у науковому процесі прийняття політичних рішень. *Міжнародна наукова конференція „Дні науки філософського факультету-2017”, 25-26 квіт. 2017р.:[мат-ли доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та ін.]. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». ч.8. : 46-48.*
5. Кальниш, Ю. Г. 2005. Об'єкт, предмет і основні дефініції політичної аналітики в державному управлінні *Вісник НАДУ. 3 :331-338.*
6. Веймер, Д., Вайнінг, Е. 1998. Аналіз політики: Концепції і практика. *К.: Основи : 654.*
7. Вступ до політичної аналітики. 2006 /Авт. кол.: С.О. Телешун, О.Р.Титаренко, І.В. Рейтерович, С.І.Вировий; за заг. ред. С.О.Телешуна. К.: Вид-во НАДУ. 220 с. URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/vyrovyi-serhii-vstup-do-politychnoi-analytyky.pdf>
8. Силабус навчальної дисципліни «Політичний аналіз та прогнозування». Національний технічний університет Дніпровська політехніка. 2018 р. URL https://ipt.nmu.org.ua/navch_pr/syllabus/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf
9. Форма опису вибіркової навчальної дисципліни «Аналіз та прогнозування суспільно-політичного розвитку. *Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. 2022-2023 н. р.* URL: <https://www.dnu.dp.ua/docs/vybir/22-23/FSNMV/1-052-06%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B7%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83.pdf>
10. Силабус навчального курсу «Політичний аналіз та прогнозування». 2025-2026 навчальний рік. *Західноукраїнський національний університет.* URL: https://www.wunu.edu.ua/opp/nimev/miznarodni_t_a_regionalni_politychni_komunikacii/bakalavr/vubir_kovi/Syllabus_polit_analiz_i_prohnoz.pdf

Стаття надійшла до редакції	10.12.2025
Статтю прорецензовано	21.01.2026
Стаття рекомендована до друку	30.03.2026
Статтю опубліковано	30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Victor Rubanov

Professor of the Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv
National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
victor.rubanov@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

SUBJECTIVE INDEPENDENCE AND INTERDEPENDENCE OF POLITICAL ANALYSIS AND POLITICAL FORECASTING AS SPECIALIZED SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL DISCIPLINES

The relevance of scientific research into the problems of determining the subject independence and interdependence of political analysis and political forecasting as specialized scientific and educational disciplines is substantiated. The purpose and methods of the research are determined. An attempt is made to provide an author's conceptual justification of the influence of the nature of methods and procedures on the formation of the subject independence and interdependence of political analysis and forecasting. It is indicated that mathematical and other strictly formalized methods and procedures are effective in the process of solving routine tasks, which is characteristic of political analysis and the process of forming its subject field as a specialized independent scientific and educational discipline. Conversely, in the case of uncertainty and increasing dynamism of the situation being studied, management procedures inevitably become more complicated, and therefore require the analysis of numerous alternatives and, accordingly, the application of predominantly qualitative, i.e. expert research methods and procedures, which is inherent to a greater extent to political forecasting, and, accordingly, to the very process of forming its independent subject field. It is argued that these various methods and types of independent scientific activity carried out by the subjects of political analysis and political forecasting, due to the very nature of the methods and procedures used by them, are organically interdependent and mutually dependent. In the process of researching and solving political problems: the first performs part of the prognostic functions, and the second - analytical. It is emphasized that later, the indicated interdependence of political analysis and political forecasting found its embodiment not only in the scientific process - the development of special algorithms for their practical implementation, but also in the educational process for professional training not only of students - political scientists, but also of representatives of other specialties. Moreover, in the form of not separate curricula for their implementation from each discipline, but of joint work programs with their corresponding name: «Political Analysis and Forecasting», which thereby emphasizes not only their subject independence, but also their interdependence as scientific and educational disciplines. The article may be of interest to sociology and political science teachers.

Keywords: *specialized scientific and educational discipline, subject autonomy, nature of research methods and procedures, interdependence, political analysis and political forecasting.*

REFERENCES

- Burdyak, V. 2007. Theoretical and Methodological Problems of Political Science Research: Textbook.. *Part II. Chernivtsi: Ruta* : 80. (in Ukrainian).
- Rubanov, V. 2009. Political analysis and policy analysis: general and specific. *Political management. Scientific journal*, № 6 :36-47. URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rybanov_politychnyi.pdf (in Ukrainian).
- Rubanov, V. 2011. Interdependence of quantitative and qualitative methods and procedures of political analytics. *Political management. Scientific journal*. № 3 : 52–60 URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rubanov_vzaemoobumovlenist.pdf (in Ukrainian)
- Rubanov, V. 2017. The relationship and interdependence of political analysis and political forecasting in the scientific process of political decision-making. *International scientific conference «Days of Science of the Faculty of Philosophy-2017»*, April 25-26, 2017. [materials of reports and speeches] / editor: A.E. Konversky [and others]. Publishing and Printing Center «Kyiv University». Part 8. : 46-48 (in Ukrainian).
- Kalnysh, Y. G. 2005. The object, subject, and basic definitions of political analytics in public administration. *Bulletin of the National Academy of Public Administration of Ukraine* 3: 331-338 (in Ukrainian).
- Weimer, D., Vining, E. 1998. *Policy Analysis: Concepts and Practice*. Kyiv: Fundamentals: 654 p. (in Ukrainian).
- Introduction to political analytics. 2006. Authors: S.O. Teleshun, O.R. Tytarenko, I.V. Reiterovich, S.I. Vyrovyi; editor-in-chief S.O. Teleshun. K.: Вид-во НАДУ : 220. URL: <https://file.lib.in.ua/pdf/vyrovyi-serhii-vstup-do-politychnoi-analityky.pdf> (in Ukrainian)
- Syllabus of the academic discipline «Political Analysis and Forecasting». National Technical University Dnipro Polytechnic 2018 p. URL https://ipt.nmu.org.ua/ua/navch_pr/syllabus/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1

<https://www.dnu.dp.ua/docs/vybir/22-23/FSNMV/1-052-06%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B7%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>) (in Ukrainian)

9. Form for describing the elective academic discipline «Analysis and forecasting of socio-political development». Oles Honchar Dnipro National University. 2022-2023 н. р. URL:

<https://www.dnu.dp.ua/docs/vybir/22-23/FSNMV/1-052-06%20%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B7%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D0%BE>

https://www.wunu.edu.ua/opp/nmivev/miznarodni_ta_regionalni_politychni_komunikacii/bakalavr/vubirkovi/Syllabus_polit_analiz_i_prohnoz.pdf (in Ukrainian)

10. Syllabus of the course «Political Analysis and Forecasting». 2025-2026 academic year. Western Ukrainian National University.. URL: https://www.wunu.edu.ua/opp/nmivev/miznarodni_ta_regionalni_politychni_komunikacii/bakalavr/vubirkovi/Syllabus_polit_analiz_i_prohnoz.pdf (in Ukrainian)

The article was received by the editors 10.12.2025

The article has been peer-reviewed 21.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-04>

УДК 32.019.5:339.9

Уляна Ігорівна Мовчанк. політ. н., доцент кафедри політології, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022u.movchan@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9358-1750>

ПРИНЦИПИ УМОВНОСТІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ В НЕОПАТРИМОНІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Розглянуто проблему обмеженої ефективності принципів умовності, які застосовують міжнародні організації під час впровадження інституційних реформ у неопатримоніальних державах. Метою дослідження визначено з'ясування причин, через які реформи, ініційовані міжнародними організаціями, призводять до формальних, але не реальних змін у функціонуванні політичних інститутів. Проаналізовано підходи міжнародних організацій до впровадження реформ, зокрема нормативно-орієнтований механізм Європейського Союзу, що базується на трансфері *acquis* та моніторингу формального узгодження, технократичний підхід Світового банку, спрямований на інституційний дизайн і деполітизацію управління, а також практики умовного кредитування Міжнародного валютного фонду, пов'язані з фінансовими стимулами та короткостроковими критеріями виконання; визначено їхні структурні обмеження, зумовлені орієнтацією на формальні, вимірювані результати. Досліджено взаємодію формальних інституційних змін із неформальними практиками в умовах неопатримоніалізму, де патронажно-клієнтарні мережі та персоналізоване управління визначають реальну політичну динаміку. Виокремлено механізми стратегічного дотримання, адаптації та вибіркового впровадження реформ, що дозволяють елітам зберігати контроль над ресурсами. Особливу увагу приділено кейсу реформ в енергетичному секторі України, на прикладі якого показано співіснування формального інституційного узгодження з відтворенням неформальних практик. Визначено, що обмежена ефективність принципів умовності має структурний характер і зумовлена їхньою неспроможністю інтегрувати неформальні інститути у логіку реформ. Зроблено висновок про необхідність переосмислення підходів міжнародних організацій до реформування з урахуванням політичної природи неформальних інститутів.

Ключові слова: *принципи умовності, неопатримоніалізм, неформальні інститути, міжнародні організації, ЄС, МВФ, Світовий банк, інституційні реформи, Україна.*

Як цитувати: Мовчан, У.І. 2026. Принципи умовності та інституційні зміни в неопатримоніальному контексті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 28-34. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-04>

In cites: **Movchan U.** 2026. Conditionality and Institutional Transformation in a Neopatrimonial Context. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 28-34. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-04> (in Ukrainian)

Протягом останніх десятиліть міжнародні організації (МО) відіграють важливу роль у просуванні реформ у країнах, що переживають трансформацію. Їхнім головним інструментом впливу є принцип умовності

(conditionality), пов'язаний з членством у організаціях або фінансовою допомогою. Цей принцип умовності зосереджений на запровадженні формальних правил, правових стандартів та інституційних моделей. Однак досвід проведення реформ демонструє очевидну прірву між формальним прийняттям змін і реальними зрушеннями у здійсненні влади.

© Мовчан У.І., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution

License 4.0

Зазначена проблема особливо гостро постає в неопатримоніальних державах, де неформальні інститути, персоналізовані мережі та патронажно-клієнтарні відносини систематично домінують над формальними правовими структурами. Реформи, нав'язані ззовні в таких умовах, нерідко перетворюються на форму показного або стратегічного дотримання, не підриваючи принципів неопатримоніального управління.

Дослідження політики умовності членства (*membership conditionality*) та зовнішнього управління мають ключовий висновок: міжнародні організації ефективні у стимулюванні формальних інституційних змін, але вони не можуть змінити неформальну динаміку влади, яка впливає на поведінку політичних акторів у державах-реципієнтах. Ця проблема особливо помітна в неопатримоніальних системах, де особистісне правління, патронажно-клієнтарні мережі та дискреційний контроль над ресурсами існують поруч із формальними державними інститутами (Harnois-Gagnon 2023).

Принципи умовності давно слугувала основним методом впливу МО на впровадження реформ. У контексті ЄС політика розширення та сусідства спирається на юридично закріплені орієнтири, регуляторні стандарти та інституційні шаблони (Rabinovych 2024; Delcour 2024). Аналогічно, міжнародні фінансові інституції (МФІ), такі як МВФ та Світовий банк, традиційно зосереджувались на кредитуванні, зумовленому реалізацією реформ, правових змінах та формальних зобов'язаннях як індикаторів відповідності (Swaroop 2016; Apeti, Gomado 2025).

У цих рамках принцип умовності функціонує через чіткі та верифіковані результати – прийняті закони, створені агенції, затверджені стратегії, – а не через постійну оцінку того, як реформи реально працюють на практиці (Shyrokykh, Rimkutė 2019; Fasone, Simoncini 2024). Ця структура відбиває обмеження, з якими стикаються МО: формальні правила можна виміряти, узгодити та привести у відповідність до бюрократичних вимог підзвітності, тоді як неформальні практики є непрозорими, політично чутливими і важко піддаються моніторингу ззовні (Bourgis, Paradimitriou 2020).

Зростаюча частина дослідників ставить під сумнів уявлення про те, що неформальні інститути є залишковими або перехідними. Натомість неформальні правила відіграють ключову роль в управлінні, визначаючи, як формальні реформи сприймаються,

виконуються та вибірково застосовуються (Henningsen 2022). У неопатримоніальних системах неформальність виступає стратегією режиму, що дозволяє елітам управляти зовнішнім тиском щодо реформ, зберігаючи внутрішню владу. Натомість еліти адаптують реформи через вибіркоче застосування, персоналізовані мережі та цілеспрямоване застосування закону, демонструючи міжнародне дотримання, але захищаючи при цьому ключові патронажні мережі (Henningsen 2022; Mason 2021).

Порівняльні дослідження реформ публічного сектору в неопатримоніальних режимах підтверджують цей аргумент: підтримувані донорами інституційні зміни часто зазнають невдачі не через технічні або кадрові проблеми, а через конфлікт формальних реформ із глибоко вкоріненими неформальними структурами влади. Дані з Південно-Східної Азії демонструють, що реформи доброго врядування, такі як антикорупційні агенції, системи держслужби на основі заслуг, ініціативи прозорості, нерідко використовуються місцевими елітами для зміцнення патронажних мереж замість їх руйнування (No et al. 2025). У таких ситуаціях інституційні зміни виглядають прогресивними за формою, але дають обмежені трансформаційні ефекти на практиці.

Порівняльний аналіз процесів вступу до ЄС на Західних Балканах свідчить, що принципи умовності членства незмінно призводять до формального інституційного узгодження без зміни глибоко вкорінених неформальних практик (Shehi, Melani 2023). Досвід Сербії, Албанії та Чорногорії демонструє подібну закономірність, за якої формальний прогрес відповідно до вимог ЄС не супроводжується подоланням тривалої стагнації гібридних режимів. Це вказує на те, що формальний прогрес у межах принципів умовності не обов'язково зумовлює зміни в базовій динаміці влади, оскільки вони переважно трансформують інституційну форму, але не політичну практику.

Дослідження пострадянського регіону виявляє значну варіативність ефективності реформ, при цьому зовнішній вплив є найсильнішим у технічних сферах, зокрема в регуляторній політиці та економічному управлінні. Водночас реформи, що загрожують контролю еліт над рентою, зокрема судова незалежність, верховенство права та антикорупційна політика, демонструють значно нижчу ефективність (Dekalchuk et al. 2024). Навіть коли принципи умовності призводять до початкового реформаторсь-

кого імпульсу, їхні ефекти нерідко згасають з часом: реформи, спричинені умовами МВФ, демонструють статистично значущу короткострокову реалізацію, після якої інтенсивність знижується в міру того, як слабшають політичні мотивації та наростає втома від реформ (Apeti, Gomado 2025).

Метою статті є аналіз поточного стану наукових і політичних дискусій щодо того, чи усвідомлюють міжнародні організації проблему домінування неформальних інститутів у неопатримональних державах та якою мірою вони адаптують свої підходи до реалізації реформ. Дослідження прагне з'ясувати: чи змінюється механізми умовності задля подолання неформальних практик, чи продовжує відтворювати наявні моделі формального інституційного трансферу?

Завданнями дослідження є: по-перше, систематизація теоретичних підходів до проблеми неформальних інститутів у контексті зовнішнього управління; по-друге, аналіз специфіки реформаторських інструментів ЄС, Світового банку та МВФ та виявлення структурних причин їхньої обмеженої ефективності; по-третє, аналіз реформ в енергетичному секторі України з метою виявлення конкретних механізмів, через які неформальні інститути нівелюють зовнішній реформаторський тиск.

Механізми умовності ЄС та їхні обмеження

Метод ЄС щодо реалізації реформ базується на поширенні його внутрішніх моделей управління назовні. Через розширення, політику сусідства та функціональні рамки інтеграції ЄС просуває узгодження законодавства, гармонізацію регуляторних норм та перебудову інститутів відповідно до *acquis communautaire* (Delcour 2024; Rabinovych 2024). ЄС оцінює прогрес реформ за допомогою юридично визначених орієнтирів, дорожніх карт та звітів про моніторинг, що надають пріоритет дотриманню формальних вимог.

Принципи умовності ЄС щодо верховенства права в Україні відображає попередні підходи розширення та сусідства, що наголошують на правових орієнтирах, інституційному дизайні та міжурядових переговорах. Хоча ці рамки сприяють координації та управлінню кризами, вони приділяють мало уваги соціальним і політичним основам реформ, пропонуючи обмежені інструменти для розв'язання проблеми впливу неформальних практик на реалізацію реформ (Rabinovych 2024). Досвід держав-членів ЄС також підтверд-

жує, що розрив між формальним прийняттям та змістовними змінами зумовлений не лише слабкою спроможністю: стратегічне дотримання, розпливчасті орієнтири та узгоджені оцінки виконання дозволяють урядам задовольняти вимоги принципів умовності без проведення реальних змін (Fasone, Simoncini 2024).

Навіть коригування принципів умовності ЄС під час війни радше зміцнює цей підхід, ніж змінює його. Незважаючи на те, що ці принципи стали більш гнучкими та толерантними до часткового дотримання під час збройного конфлікту, вони все одно спираються на формальні зобов'язання та інституційні результати як ознаки реформаторського прогресу (Rabinovych, Pintsch 2025). В результаті механізми умовності ЄС залишається ефективними у просуванні формального дотримання, але обмеженими у своїй здатності інтегрувати реформи в повсякденні практики врядування.

Технократичний підхід Світового банку та деполітизація

Історично стратегія Світового банку щодо впровадження реформ зосереджувалася на політично зумовленому фінансуванні (*policy-based lending*) та технічному інституційному дизайні. Ранні структурні коригування надавали пріоритет швидким правовим і політичним змінам, так звані «реформи одним розчерком пера», які виявились недостатніми для створення стійких змін у середовищах зі слабкою адміністративною спроможністю та проблемами врядування (Swaroop 2016). З часом Світовий банк визнав недоліки надмірного та несвоечасного застосування принципів умовності, усвідомивши, що просте запровадження формальних заходів не гарантує їх ефективної імплементації. Таким чином, клієнтелістські практики переваліфікувались не як політичні інститути, а як технічні проблеми управління. Реформаторські стратегії намагались обійти неформальну владу через ізоляцію ключових органів, таких як центральних банків, фіскальних органів, регуляторних агенцій, від політичного тиску. Замінюючи дискреційний державний розподіл приватизацією, державно-приватним партнерством та наданням послуг НДО, реформи змінили формальну структуру держави, але не розбили базову клієнтелістську логіку, дозволивши неформальній динаміці влади еволюціонувати та зберігатися в нових умовах врядування (Pereira 2018).

Нещодавні оцінки донорів, присвячені реформам в Україні, відбивають цю технократичну перспективу. Хоча вони пропонують детальний аналіз корупційних ризиків та інституційних слабкостей, їхній підхід переважно залишається описовим і зосереджується на контролі за використанням коштів, інструментах моніторингу та управлінні ризиками. Водночас вони залишають поза увагою неформальні політичні практики, що визначають результати реформ (Fabra-Mata, Asselin de Willencourt 2024). Як наслідок, способи, в які еліти впливають на реформи, стримують їх або переосмислюють, залишаються недостатньо дослідженими.

МВФ: примусові принципи умовності та часова крихкість

МВФ застосовує найбільш виражені примусові принципи умовності, пов'язуючи фінансові виплати з попередніми діями, критеріями ефективності та структурними орієнтирами. Наявні емпіричні дані свідчать про статистично значущі короткострокові ефекти у прийнятті реформ, особливо в макроекономічній та структурній політиці (Areti, Gomado 2025). Водночас ці ефекти поступово згасають, а інтенсивність реформ знижується через кілька років після прийняття умов унаслідок послаблення політичних стимулів і накопичення втоми від реформ (Areti, Gomado 2025). За відсутності відчутних економічних вигод або сталого зовнішнього тиску внутрішні еліти отримують більше можливостей для уповільнення, згортання або вибіркового виконання реформ.

У неопатримоніальних системах ця часова крихкість виявляється особливо виразно. Після зменшення моніторингу з боку МВФ або завершення програм неформальні інститути відновлюють свій вплив і адаптують формальні реформи до наявних політичних угод. Формальні зобов'язання рідко трансформуються у зміну поведінки за умов, коли політична влада спирається на персоналізоване управління та розподіл ресурсів, що дає змогу урядам вибірково дотримуватися умов і водночас зберігати стабільність режиму (Booth 2012).

Реформи в енергетичному секторі України: кейс-аналіз

Реформи в енергетичному секторі України демонструють як можливості, так і обмеження впливу міжнародних організацій, коли формальні зміни стикаються з глибоко вкоріненими інтересами еліт. Вимоги ЄС щодо незалежності та управління енергетичним регулятором були спрямовані на

скорочення політичного впливу через заміну президентських призначень відкритими конкурсними процесами. Хоча *acquis* вимагав політично нейтрального, відкритого конкурсу на посади членів Національної комісії регулювання енергетики та комунальних послуг України (НКРЕКП), призначення продовжували формуватися президентським розсудом, стратегічними затримками та вибірково дизайном конкурсних процедур на користь галузевих інсайдерів (Delcour et al. 2019). В результаті формальне узгодження з адміністративними нормами ЄС співіснувало з відтворенням патронажних мереж.

Після 2018 року реформи енергетичного сектору України просувалися нерівномірно, поєднуючи формальні покращення з постійною політизацією. Регуляторні та корпоративні рамки управління поступово приводились у відповідність до стандартів ЄС та МФІ, особливо через посилення наглядових структур у державних підприємствах. Однак ця траєкторія була перервана у 2020–2021 роках, коли уряд безпосередньо втрутився в управління «Нафтогазом», призупинивши повноваження незалежної наглядової ради, звільнивши генерального директора та тимчасово взявши на себе наглядові повноваження. Ці кроки були широко розкритиковані міжнародними партнерами як такі, що не відповідають принципам корпоративного управління ОЕСР, і наочно продемонстрували межі зовнішнього тиску: навіть покращені формальні правила ігноруються, коли питання контролю над енергетичною рентою набуває політичного значення.

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році змінило умови функціонування енергетичного сектору, але не усунуло наявних структурних обмежень. Восні збитки інфраструктури та надзвичайне управління розширили можливості для дискреційного прийняття рішень щодо тарифів, субсидій та управління державними енергетичними компаніями. Водночас залежність України від фінансування МВФ, Світового банку, ЄС та ЄБРР надала донорам більший вплив на політику енергетичного сектору. Програмні документи зумовлювали фінансування підтриманням тарифів на рівні відшкодування витрат, покращенням управління в державних підприємствах та збереженням або відновленням незалежних рад у провідних енергетичних компаніях, частково відновлюючи реформи управління після відкату 2021 року (IMF 2023; IMF 2025; World Bank 2023; EBRD 2025).

Загалом траєкторія реформ в енергетичному секторі України підтверджує основну тезу цієї статті: хоча міжнародні організації можуть просувати формальні інституційні зміни через принципи умовності, ефективність і тривалість реформ залежать від того, як зовнішні стимули взаємодіють з укоріненими неформальними інститутами та стратегіями адаптації еліт.

Структурні причини обмеженої ефективності принципів умовності

Аналіз свідчить про кілька ключових механізмів, що пояснюють, чому зовнішні реформи систематично не призводять до реальних інституційних змін у неопатримоніальних умовах. По-перше, як переконливо демонструє досвід України, наявне поверхнєве дотримання: формальне узгодження відповідає зовнішнім очікуванням, тоді як неформальні дії визначають фактичні результати (Delcour et al. 2019). Реформи в регуляторній та корпоративній сфері відбуваються паралельно з продовженням практик призначень на основі патронажу, дозволяючи домінуючим акторам зберігати ефективний контроль.

По-друге, реформи провокують адаптивну реакцію, а не опір: еліти вчаться орієнтуватися в нових інституційних правилах, обходити або переосмислювати їх. Цей динамізм створює стійку прірву між формальними інституційними змінами та реальними результатами, оскільки реформи не відкидаються повністю і не реалізуються в повному обсязі. По-третє, зосередженість міжнародних організацій на формальних показниках та встановлених державних партнерах обмежує їхню здатність розпізнавати або реагувати на ці адаптації.

Разом із тим досвід України вказує на те, що неформальні інститути не є цілком негнучкими. Постійний зовнішній тиск разом із внутрішніми викликами частково стримав рентоорієнтовану поведінку, зокрема через антикорупційні заходи та інструменти цифрового управління, навіть якщо ці досягнення залишаються крихкими та оборотними (Fabra-Mata, Asselin de Williencourt 2024).

Загальна невдача реформ, ініційованих МО, найкраще розглядається як структурний результат функціонування зовнішнього управління в неопатримоніальних контекстах. Принципи умовності за своєю природою орієнтовані на формальні інституційні зміни, оскільки саме вони відповідають вимогам власної бюрократичної підзвітності МО (Henningsen 2022; Fasone, Simoncini 2024).

Навіть коли МО наближаються до ядра неформальної влади через антикорупційні агенції, процедури перевірки або суворий моніторинг вони можуть провокувати захисні реакції, включаючи правові виклики, політизацію «іноземного втручання» та перенесення неформальних практик у менш помітні сфери (Harnois-Gagnon 2023).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати кілька висновків щодо обмежень принципів умовності міжнародних організацій як інструмента інституційних перетворень у неопатримоніальних державах.

По-перше, неефективність зовнішніх реформ у таких системах є не випадковою, а структурною. Вона вкорінена в самій логіці принципів умовності, які надають перевагу формальним, вимірюваним результатам, таким як законодавчі акти, інституційні структури, регуляторні зміни, над реальними зрушеннями в розподілі влади та ресурсів. Доти, доки МО оцінюють дотримання умов за формальними показниками, неформальні інститути зберігатимуть свій вплив, нерідко набуваючи нових форм усередині шойно створених інституційних рамок.

По-друге, реформи в енергетичному секторі України наочно ілюструють цю динаміку. Незважаючи на тривале та масштабне залучення ЄС, МВФ, Світового банку та ЄБРР, формальна відповідність стандартам корпоративного управління і регуляторної незалежності неодноразово поступалася місцем інтересам еліт у ключові моменти, коли контроль над енергетичною рентою набував політичного значення. Повернення уряду до прямого управління «Нафтогазом» у 2020–2021 роках є не аномалією, а закономірним проявом глибшої структурної логіки: формальні реформи залишаються умовними та оборотними доти, доки неформальні інститути продовжують визначати доступ до ресурсів.

По-третє, умови повномасштабної війни водночас посилюють і ускладнюють цю динаміку. Збільшення залежності від зовнішнього фінансування надає донорам більший важіль впливу, що частково відновлює реформаторський порядок денний, призупинений у довоєнний період. Однак воєнний стан також розширює дискреційні повноваження виконавчої влади та обмежує механізми внутрішньої підзвітності, створюючи нові можливості для неформального управління ресурсами. Це суперечливе середовище є принциповим контекстом для оцінки перспектив

євроінтеграції України: формальне просування у переговорах про вступ не є автоматичною гарантією реальної інституційної трансформації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількома напрямками. По-перше, необхідне систематичне вивчення того, як самі міжнародні організації концептуалізують неформальні інститути в документах. По-друге, перспективним є порівняльний аналіз кейсів, де принципи умовності досягли більшого трансформаційного

ефекту, з метою виявлення умов, за яких формальні реформи дійсно підривають, а не зміцнюють неформальну владу. По-третє, воєнна та повоєнна динаміка України відкриває унікальні дослідницькі можливості для вивчення того, як надзвичайно інтенсивний зовнішній тиск взаємодіє з укоріненими неформальними інститутами в умовах одночасної залежності від підтримки донорів, необхідності збереження державного управління та завдань повоєнної реконструкції.

Стаття надійшла до редакції 1.12.2025

Статтю прорецензовано 6.01.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Uliana Movchan

PhD in Political Sciences, Associate Professor at the Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
u.movchan@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-9358-1750>

CONDITIONALITY AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATION IN A NEOPATRIMONIAL CONTEXT

The article examines the limited effectiveness of conditionality applied by international organizations in the implementation of institutional reforms in neopatrimonial states. The aim of the study is to identify why reforms initiated by international organizations result in formal, but not substantive, changes in the functioning of political institutions. The study analyzes the approaches of international organizations to reform implementation, in particular the normatively oriented mechanism of the European Union based on the transfer of the *acquis* and monitoring of formal compliance, the technocratic approach of the World Bank aimed at institutional design and the depoliticization of governance, as well as the conditional lending practices of the International Monetary Fund, associated with financial incentives and short-term performance criteria. Their structural limitations, arising from a focus on formal, measurable outcomes, are identified.

The interaction between formal institutional change and informal practices in the context of neopatrimonialism is also examined, where patron-client networks and personalized governance shape actual political dynamics. Mechanisms of strategic compliance, adaptation, and selective implementation of reforms that allow elites to maintain control over resources are highlighted. Special attention is paid to the case of energy sector reforms in Ukraine, which demonstrates the coexistence of formal institutional arrangements with the reproduction of informal practices. It is argued that the limited effectiveness of conditionality is structural in nature and stems from its inability to incorporate informal institutions into the logic of reform. The article concludes that there is a need to rethink the approaches of international organizations to reform, taking into account the political nature of informal institutions.

Keywords: *conditionality, neopatrimonialism, informal institutions, international organizations, EU, IMF, World Bank, institutional reforms, Ukraine.*

REFERENCES

1. Harnois-Gagnon, E. 2023. Killing a country and getting away with it: Neopatrimonialism and incurable corruption by political design. *Crime, Law and Social Change* 80(1): 1–24. <https://doi.org/10.1177/0169796X231178568>
2. Rabinovych, M. 2024. EU enlargement policy goes east: Historical and comparative takes on the EU's rule of law conditionality vis-à-vis Ukraine. *Hague Journal on the Rule of Law* 16: 715–737. <https://doi.org/10.1007/s40803-024-00223-6>
3. Delcour, L. 2024. Integration without membership? Achievements and limitations of functionalist cooperation in the EU's Eastern Neighbourhood. In Fromage, D. (Ed.) *Redefining EU membership*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/9780191948145.003.0015>
4. Swaroop, V. 2016. World Bank's experience with structural reforms for growth and development. *MFM Discussion Paper* No. 11. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/24360>
5. Apeti, A.E. & Gomado, K.M. 2025. International monetary fund conditionality and structural reforms: Evidence from developing countries. *Economics of Transition and Institutional Change* 33(2): 439–486. <https://doi.org/10.1111/ecot.12436>
6. Shyrokykh, K. & Rimkutė, D. 2019. EU rules beyond its borders: The policy-specific effects of EU transgovernmental cooperation on regulatory reforms in third countries. *Journal of Common Market Studies*, 57(4): 784–802. <https://doi.org/10.1111/jcms.12883>
7. Fasone, C. and Simoncini, M. 2024. Next Generation EU and Governance by Conditionality: A Transformation of the European Economic Constitution? *European Papers* 9(3): 1148–1179. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/803>
8. Bouris, D. & Papadimitriou, D. 2020. The EU and Contested Statehood in its Near Abroad: Europeanisation, Actorness and State-building. *Geopolitics* 25(2): 273–293. <https://doi.org/10.1080/14650045.2019.1643162>
9. Henningsen, T.B. 2022. *Western intervention and informal politics: simulated statebuilding and failed reforms*. Routledge.
10. Mason, P. 2021. *Reassessing donor performance in anti-corruption: Pathways to more effective practice*. U4 Issue 2021:1. Edited by D. Jackson. Bergen: U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute. URL: <https://www.u4.no/publications/reassessing-donor-performance-in-anti-corruption/fullversion>
11. No, S. et al. 2025. Public sector reform in neopatrimonial regimes. *Journal of Social and Political Sciences*, 8(3), 21–38. <https://doi.org/10.31014/aior.1991.08.03.580>
12. Shehi, Z.R. & Melani, I. 2024. The Logic of EU Normative Power in the Western Balkans. *EURINT*, 23-41. URL: https://eurint.uaic.ro/proceedings/articles/EURINT2023_SHE.pdf
13. Dekalchuk, A.A., Grigoriev, I.S. & Starodubtsev, A. 2024. Patterns of international organizations' engagement in reform and policy making in the post-Soviet space. *East European Politics* 40(2): 299–321. <https://doi.org/10.1080/21599165.2023.2279757>
14. Rabinovych, M. & Pintsch, A. 2025. Political conditionality as an EU foreign policy and crisis management tool. The case of EU wartime political conditionality vis-à-vis Ukraine. *Journal of European Integration*, 47(4): 491-512. <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2407091>
15. Pereira, J.M.M. 2018. The World Bank, state reform, and the adjustment of social policies in Latin America. *Cien Saude Colet*, 23(7): 2187–2196. <https://doi.org/10.1590/1413-81232018237.08022018>
16. Fabra-Mata, J. & Asselin de Willencourt, A.M.T. 2024. Ukraine: Corruption risks and mitigation strategies. *Norad Report* 3/2024. Oslo: Norwegian Agency for Development Cooperation. URL: https://www.norad.no/contentassets/36d0f4679c484a52be5be5a4c3cac724/3.2024_literature-review-ukraine-corruption-risks-and-mitigation-strategies.pdf
17. Booth, D. 2012. Aid, institutions and governance: What have we learned? *Development Policy Review*, 30(1): 5–26. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7679.2011.00518.x>
18. Delcour, L., Dimitrova, A., Maniokas, K. & Wolczuk, K. 2019. State capacity, state capture and their effects on the implementation of Association Agreements in the Eastern Neighbourhood. *EU-STRAT Working Paper* No. 19. URL.: <http://eu-strat.eu/wp-content/uploads/2019/06/EU-STRAT-Working-Paper-No.-19.pdf>
19. IMF. 2023. Ukraine: First Review under the Extended Arrangement under the Extended Fund Facility. *IMF Country Report* No. 2023/248. <https://doi.org/10.5089/9798400247224.002>
20. IMF. 2025. Ukraine: Eighth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility. *IMF Country Report* 25/156. <https://doi.org/10.5089/9798229014861.002>
21. World Bank 2023. *Program Document for a Proposed Public Expenditures for Administrative Capacity Endurance in Ukraine (PEACE)*. World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099122124171534079/pdf/P178946-c56246e6-2373-48e7-85b0-3a57f5663e89.pdf>
22. EBRD 2025. The Long Journey to Improving the Corporate Governance of State-Owned Enterprises in Ukraine's Energy Sector. In: *Law in Transition* 2025. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebird_dxp/assets/pdfs/legal-transition/Law%20in%20Transition%20journal/LiTJ%202025/ebird-lit25-the-long-journey-to-improving-the-corporate-governance.pdf

The article was received by the editors 1.12.2025.

The article has been peer-reviewed 6.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-05>

УДК: 328.122.2(477)

Олександр Анатолійович Фісун

Зав. кафедри політології, докт. політ. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

fisun@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-2716-0149>

Антон Олександрович Авксентьєв

старший викладач кафедри політології, канд. політ. наук, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

a.avksentiev@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

ІЛЮЗІЯ МОНОБІЛЬШОСТІ: РОЛЬ ОЛІГАРХІЧНИХ ДЕПУТАТСЬКИХ ГРУП У ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ КОАЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Проаналізовано фракційну структуру Верховної Ради України ІХ скликання (2019-2026 рр.) та роль олігархічних депутатських груп у формуванні гібридної парламентської коаліції. На емпіричному матеріалі маркерних голосувань у парламенті (призначення прем'єр-міністрів та щорічні ухвалення державного бюджету) доведено, що формальна «монобільшість» з 2021 року не здатна акумулювати необхідну кількість голосів самостійно. Виявлено, що в цих умовах стабілізаторами «монобільшості» виступають чотири олігархічні депутатські групи – «За Майбутнє», «Довіра», «Платформа за життя та мир» і «Відновлення України». Виокремлено характерну особливість цих груп – відсутність електорального мандату, що позбавляє їх політичної відповідальності перед виборцями. Зроблено висновок, що така гібридна коаліційна конфігурація не має програмно-ідеологічного виміру, але натомість відповідає патронажно-клієнтарній логіці політичного режиму. Політична лояльність до президента як «верховного патрона» обмінюється депутатськими групами та їх бенефіціарами на захист економічних інтересів, преференції для бізнесу, правовий імунітет тощо. Обґрунтовано історичну тяглість та структурну повторюваність такої моделі, де задля контролю над парламентом президентська фракція вступає в неформальний альянс з олігархічними депутатськими групами. Виявлено відповідні олігархічні депутатські групи у Верховній Раді VI-VIII скликання – «Реформи заради майбутнього», «Суверенна Європейська Україна», «Економічний розвиток», «Воля Народу» та «Відродження». Відзначено, що у переважній більшості випадків подібні депутатські групи складаються з «мажоритарників». На цій підставі аргументовано роль змішаної виборчої системи з мажоритарною складовою як такої, що допомагає утворювати парламентські коаліції в інтересах президентів.

Ключові слова: *парламентська коаліція, монобільшість, політичні партії, парламентські фракції, депутатські групи, неопатримоніальний режим, Верховна Рада.*

Як цитувати: Фісун, О.А., Авксентьєв, А.О. 2026. Ілюзія монобільшості: роль олігархічних депутатських груп у парламентській коаліції в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 35-43. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-05>

In cites: Fisun, O., Avksentiev, A. 2026. The Monomajority Illusion: The Role of Oligarchic Deputy Groups in Ukraine's Parliamentary Coalition. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 35-43. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-05> (in Ukrainian).

© Фісун О.А., Авксентьєв А.О., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Питання формату парламентської більшості є визначальним для аналізу реальної архітектури влади в Україні в умовах повномасштабної російсько-української війни. Воно також є ключем до розуміння характеру політичного режиму та моделі взаємодії президента В. Зеленського з олігархічними групами. Мейнстрімна точка зору після початку повномасштабного вторгнення полягала в тому, що В. Зеленський взяв курс на деконструкцію олігархічної системи, а наявність однопартійної більшості «Слуги народу» в парламенті забезпечує незалежність президента від олігархічних впливів. Однак чи існує парламентська «монобільшість» насправді, або ж формально-конституційна логіка не збігається з реаліями політичного процесу? Чи є «монобільшість» стійкою інституційною запорукою контрольованості парламенту, або ж вона виступає лише юридичним фасадом, за яким ховається гібридна коаліційна конфігурація та неформальний обмін послугами з олігархічними групами?

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у парламентсько-президентській республіці саме характер реальної коаліції визначає поточний баланс влади в державі. Залежно від того, чи є монобільшість самостійною, чи вона доповнюється неформальними альянсами з олігархічними групами, визначається і характер політичного режиму. При цьому Верховна Рада IX скликання через повномасштабну війну працює вже сьомий рік поспіль. Це найдовша каденція за весь період незалежності, і динаміка коаліційної конфігурації становить особливий інтерес у розрізі пошуку реальних факторів інституційної стійкості. *Метою* дослідження є визначення реального формату парламентської більшості у Верховній Раді IX скликання протягом 2019-2026 років.

У вітчизняній політичній науці дослідження коаліційних процесів у більш широкій політико-режимній оптиці має ґрунтовну традицію, належний розгляд якої міг би стати предметом окремої наукової статті. Однак зараз, перед викладенням основного матеріалу, ми обмежимось лише тими останніми дослідженнями, які мають відношення до теми статті та співзвучні представленому у ній аналізу. Так, великої уваги заслуговує діагностика Ю. Мацієвського взаємодії В. Зеленського з олігархічними групами під час війни/ Зокрема, нашій стартовій гіпотезі близька аргументована автором теза, що проголошена президентом «деолігархізація» не призвела

до реальної зміни політичного режиму, а її справжньою метою був примус олігархів до політичної лояльності та визнання В. Зеленського як патрона (Matsiyevsky 2025). Подібна візія знаходить своє підтвердження і у емпіричному дослідженні В. Виговської. Авторка наочно обґрунтовує, що В. Зеленський серед усіх президентів України досяг найбільших успіхів у спробі монопольної консолідації влади, однак «монобільшість» охопила криза керованості, чим скористались олігархічні депутатські групи (Виговська 2024). У свою чергу Г. Зеленько та В. Ковалевський аналізують поточний стан української політичної системи та, зокрема, роль у ній парламенту і олігархічних впливів у категоріях «захопленої держави». Автори влучно відзначають, що попри розбудову антикорупційної інфраструктури, олігархічні фінансово-промислові групи продовжують використовувати свій вплив на парламент у власних бізнес-інтересах (Зеленько, Ковалевський 2023). Ступінь залученості різних депутатських фракцій і груп до підтримки ініціатив влади ретельно проаналізована в емпіричному дослідженні руху «Чесно» – попри неакадемічний статус цього аналізу, він видається надзвичайно цінним для розвіювання ілюзій про самодостатність «монобільшості» (Лазарова 2025).

Наостанок зауважимо, що й у власних наукових розвідках нами вже закладалися методологічні засади аналізу коаліційних процесів крізь призму неопатримоніальної теорії. Так, у дослідженні режимних циклів українського неопатримоніалізму було проаналізовано черговість двох фаз – авторитарно-бюрократичної (Л. Кучма, В. Янукович) та конкурентно-демократичної (В.Ющенко, П. Порошенко). Коаліційний фактор є ключовою детермінантою цих фаз, і контроль над парламентом та урядом з боку В. Зеленського знову перевів режим у авторитарно-бюрократичну фазу (Fisun, Movchan 2023). Також раніше в окремому дослідженні на емпіричному матеріалі Верховної Ради III-VIII скликань ми узагальнювали українську специфіку «коаліцій під президента» та роль у них депутатських груп, складених із мажоритарників (Avksentiev, Kyselova 2018).

Фракційна структура Верховної Ради IX скликання. Позачергові парламентські вибори 21 липня 2019 року призвели до безпрецедентної для Верховної Ради конфігурації представництва, в якій одна партія здобула абсолютну більшість мандатів. За результатами голосування партія «Слуга

народу» отримала 254 парламентських місць з 424 розподілених на виборах (у 26 мажоритарних округах вибори не проводились через тимчасову окупацію). На основі цих результатів у Верховній Раді IX скликання було створено п'ять депутатських фракцій відповідно до кількості політичних партій, представлених у парламенті. Згідно статті 83 Конституції України, депутатська фракція, до складу якої увійшла більшість народних депутатів, отримала всі права коаліції депутатських фракцій. Відтак, із моменту першого парламентського засідання 29 серпня 2019 року коаліційну конфігурацію в Верховній Раді IX скликання стали позначати категорією «*монобільшість*» президентської фракції «Слуга народу». Станом на початок 2026 року чисельність фракції «Слуга народу» складає 227 депутатів – відповідно, де-юре «монобільшість» продовжує існувати.

При цьому фракційна структура Верховної Ради протягом парламентської каденції зазнавала відчутних змін. Вже на першому засіданні 29 серпня 2019 року була утворена

депутатська група «За Майбутнє» у складі 23 самовисуванців-мажоритарників. 6 грудня 2019 року 17 позафракційних мажоритарників утворили депутатську групу «Довіра». У такій конфігурації «5+2» (5 фракцій + 2 депутатські групи) Верховна Рада перебувала з грудня 2019 року до початку повномасштабної війни. 14 квітня 2022 року фракція «Опозиційної платформи – За життя» призупинила свою діяльність (остаточно фракцію розпустили 12 травня). Більшість колишніх членів фракції ОПЗЖ перейшли до двох новоутворених депутатських груп – «Платформи за життя та мир» (zareєстрована 21 квітня) та «Відновлення України» (з'явилась 22 травня). Започаткована навесні 2022 року нова конфігурація «4+4» (4 фракції та 4 депутатські групи) продовжує існувати і на початку 2026 року. У «Таблиці 1» на основі даних із офіційного сайту Верховної Ради відтворено трансформацію фракційної структури парламенту з моменту проведення першого засідання 29 серпня 2019 року до лютого 2026 року (Верховна рада України 2026).

Таблиця 1.

Депутатські фракції і групи IX скликання /
Deputy factions and groups of the IX convocation

29.08.2019		10.02.2026	
Слуга народу / Servant of the People	254	Слуга народу / Servant of the People	227
Опозиційна платформа – За життя / Opposition Platform – For Life	44	Опозиційна платформа – За життя / Opposition Platform – For Life	0
Європейська солідарність / European Solidarity	27	Європейська солідарність / European Solidarity	26
Батьківщина / Fatherland	25	Батьківщина / Fatherland	24
Голос / Voice	17	Голос / Voice	19
За Майбутнє / For the Future	23	За Майбутнє / For the Future	17
Позафракційні / Non-factional	34	Позафракційні / Non-factional	23
Вакантні мандати / Vacant mandates	26	Вакантні мандати / Vacant mandates	57
		Довіра / Trust	19
		Платформа за життя та мир / Platform for Life and Peace	21
		Відновлення України / Restoration of Ukraine	17

Формальна та реальна коаліція у Верховній Раді IX скликання. У конституційному розумінні «*коаліції депутатських фракцій*» окремі народні депутати чи депутатські групи не є самостійними суб'єктами коаліції. Однак де-факто саме вони становлять надважливу складову парламентської більшості і забезпечують результативні голосування за ініціативи влади. Перевірити цю гіпотезу можливо за допомогою «парламентської емпірики» – статистики голосувань із ключових питань,

які маркують фактичну коаліцію. В якості маркерних голосувань для визначення реальної парламентської коаліції видається доцільним обрати щорічні ухвалення державних бюджетів (на 2020-2026 рр.) та призначення прем'єр-міністрів (О. Гончарука – в 2019 р., Д. Шмигала – в 2020 р. та Ю. Свириденко – в 2025 р.). Нижче в «Таблиці 2» узагальнено результати голосувань Верховної Ради IX скликання за цими десятьма маркерними питаннями («Таблицю 2»

самостійно складено авторами на основі даних офіційного сайту Верховної Ради).

Таблиця 2.

Маркерні голосування Верховної Ради ІХ скликання /
Marker Votes in the Verkhovna Rada of the IX Convocation

	СН / SN	ЄС / ES	БЮТ / BUT	ГОЛ/ HOL	ДОВ/ DOV	ЗАМ / ZAM	ПЗЖ / PZL	ВІД / VID	ПОЗ / POZ	Σ
Бюджет-2026 / Budget-2026	193	0	0	1	16	11	16	11	9	257
Свириденко-2025 / Svyrydenko-2025	201	0	0	1	15	12	15	10	8	262
Бюджет-2025 / Budget-2025	198	0	0	7	17	9	17	0	9	257
Бюджет-2024 / Budget-2024	199	0	0	14	16	11	16	10	10	276
Бюджет-2023 / Budget-2023	211	0	0	10	16	15	18	15	10	295
Бюджет-2022 / Budget-2022	215	0	2	1	19	21	-	-	10	268
Бюджет-2021 / Budget-2021	225	0	12	0	20	21	-	-	11	289
Шмигаль-2020 / Shmyhal-2020	242	0	0	0	17	18	-	-	14	291
Бюджет-2020 / Budget-2020	241	0	0	0	-	19	-	-	20	280
Гончарук-2019 / Honcharuk-2019	247	0	0	0	-	22	-	-	21	290

Список скорочень: СН – «Слуга народу», ЄС – «Європейська солідарність», «БЮТ» – «Батьківщина», ГОЛ – «Голос», ДОВ – «Довіра», ЗАМ – «За Майбутнє», ПЗЖ – «Платформа за життя та мир», ВІД – «Відновлення України», «ПОЗ» – позафракційні / *The list of abbreviations: SN – «Servant of the People»; ES – «European Solidarity»; BUT – «Fatherland»; HOL – «Voice»; DOV – «Trust»; ZAM – «For the Future»; PZL – «Platform for Life and Peace»; VID – «Restoration of Ukraine; POZ – Non-factional members.*

Поіменний аналіз ключових голосувань дозволяє точніше окреслити фактичний характер функціонування парламентської більшості у Верховній Раді ІХ скликання. Так, фракція «Слуга народу» лише в 2020 році реально збрала достатню кількість голосів (241) для одноосібного ухвалення бюджету в форматі «монобільшості», без необхідності залучення голосів інших парламентських суб'єктів. Наприкінці 2021 року ця кількість зменшилася до «пограничних» 225 голосів (при необхідному кворумі в 226), і надалі низхідна динаміка лише поглиблювалась – під час ухвалення бюджету на 2026 рік фракція «Слуга народу» змогла знайти лише 193 власних голоси. Тим не менше, парламент увесь цей час зберігав керованість і дисципліновано ухвалював бюджетні та кадрові рішення. Фактичними стабілізаторами формальної «монобільшості» стали одразу чотири невеликі депутатські групи – «Платформа за життя та мир», «Відновлення України», «Довіра» і «За Май-

бутнє». Участь цих груп у підтримці ініціатив влади має системний відтворюваний характер і не зводиться до разових або кризових домовленостей. Перші дві групи є «уламками» колишньої фракції «Опозиційної платформи – За життя» (партії, що посіла друге місце на парламентських виборах 2019 року). Водночас ні «Довіра», ні «За Майбутнє» як партійні суб'єкти не брали участі у виборах 2019 року, однак сформували окремі депутатські групи з мажоритарників. Всі чотири депутатські групи становлять особливий інтерес для нашого дослідження як де-факто коаліційні суб'єкти без електорального мандату на це від виборців.

Узагальнені результати маркерних голосувань дозволяють інтерпретувати функціонування парламентської більшості Верховної Ради ІХ скликання як *гібридну коаліційну конфігурацію*, що поєднує формальну домінацію великої президентської фракції з неформалізованою, але стабільною підтримкою з боку невеликих депутатських груп.

Така модель не відповідає класичним уявленням ані про монобільшість, ані про партійну коаліцію, натомість відтворює патронажно-клієнтарну логіку політичного процесу. Ключову роль у цій коаліційній моделі відіграє не ідеологічна близькість суб'єктів, а керованість депутатських мереж і здатність мобілізувати у вигляді голосів концентровану лояльність до президента як верховного патрона. У цьому сенсі депутатські групи виступають функціональними стабілізаторами парламентської більшості, забезпечуючи відтворювану підтримку ключових ініціатив влади за відсутності повноцінного електорального мандату. Саме ця обставина дозволяє розглядати їх не як ситуативну девіацію, а як структурний елемент неопатримоніальної логіки функціонування українського парламентаризму.

Олігархічні депутатські групи у складі гібридної коаліції. Кожна з чотирьох депутатських груп, які стабільно дають голоси за президентські ініціативи у Верховній Раді IX скликання, має свою історію та бенефіціарів. Хронологічно першою в парламенті з'явилась група «*За Майбутнє*» як об'єднання 23 мажоритарників-самовисуванців. «Кінцевими бенефіціарами» групи вважались І. Палиця, І. Коломойський та А. Аваков (Романюк 2021а), однак після відставки А. Авакова з посади міністра внутрішніх справ та арешту І. Коломойського їхній вплив суттєво знизився. У липні 2022 року головою депутатської групи став Т. Батенко, який раніше був головою партії «Укроп», нардепом VIII скликання від «Блоку Порошенка» та депутатом Львівської обласної ради від «Нашої України». Другою депутатською групою в парламенті стала «*Довіра*», створена 6 грудня 2019 року з 17 позафракційних мажоритарників-самовисуванців. Реальним засновником та ключовим бенефіціаром групи вважається аграрний олігарх А. Веревський, засновник групи компаній «Кернел» та один із найбільших землевласників України (Романюк 2021b). А безпосередньо в парламенті депутатську групу очолює О. Кулініч – мажоритарник від округу №147 (Полтавська область), який у попередніх каденціях входив до депутатської групи «Відродження», фракції «Батьківщини» та «Партії регіонів». У гібридній коаліції IX скликання «Довіра» виконує аналогічну функцію стабілізатора монобільшості, забезпечуючи додаткові голоси в обмін на захист економічних інтересів своїх депутатів та бенефіціарів.

Третя депутатська група, яка стабільно підтримує президентські ініціативи – «*Платформа за життя та мир*» (ПЗЖМ). Вона була створена 21 квітня 2022 р. після призупинення діяльності фракції ОПЗЖ на базі тієї частини її депутатів, які орієнтувались на Ю. Бойка. Саме він став головою групи, а до числа її фактичних бенефіціарів також відносяться олігархи Д. Фірташ та С. Львовичкін (останній має депутатський мандат). Інше крило колишньої фракції ОПЗЖ 22 травня 2022 р. утворило четверту депутатську групу в Верховній Раді IX скликання – «*Відродження України*». Співголовами групи стали І. Абрамович та М. Ефімов, але головним бенефіціаром вважається бізнесмен-забудовник В. Столар (Безпалько 2023). Попри різну політичну генеалогію, усі чотири партнери «Слуги народу» пов'язані з конкретними фінансово-промисловими групами та олігархічними бенефіціарами, для яких вплив на голосування у Верховній Раді є інструментом захисту економічних інтересів. Інша характерна риса – відсутність ідеологічної ідентичності та програмної цілісності (навіть у «уламків» колишньої ОПЗЖ). Ці групи дисципліновано дають голоси за протилежні за змістом ініціативи влади, що найбільш красномовно проявилось в кейсі спроби ліквідації незалежності НАБУ та САП влітку 2025 року. Запорукою цього є відсутність електорального мандату і, як наслідок – відповідальності перед виборцями, що дозволяє не турбуватись про іміджеві наслідки голосувань для політичного бренду групи.

«Групи-партнери» коаліції у Верховній Раді VI–VIII скликання. Чотири розглянуті в попередньому підрозділі депутатські групи не є безпрецедентним явищем для українського парламентаризму – мавпаки, вони мають чіткі відповідники в попередніх скликаннях (узагальненні далі в «Таблиці 3»). У Верховній Раді VIII скликання з лютого 2016 року де-факто перестала існувати широка коаліція «Європейська Україна» (у 2019 році де-юре це визнав і Конституційний Суд). Фракції «Блоку Порошенка» та «Народного фронту» сумарно мали лише 214 мандати, а їхніми реальними партнерами по коаліції стали олігархічні депутатські групи «*Воля Народу*» та «*Відродження*». При цьому основа групи «Відродження» була закладена ще у Верховній Раді VII скликання у вигляді групи «*Економічний розвиток*». Він став одним із «уламків» фракції «Партії регіонів» після Революції Гідності, і цей кейс подібний до

груп «Відновлення України» і «Платформа за життя та мир» у IX скликанні. Іншим «уламком» «Партії регіонів» стала група «Суверенна Європейська Україна», частина якої в VIII скликанні сформувала групу «Воля народу». А в парламенті VI скликання

після перемоги В. Януковича на президентських виборах 2010 року «золоту акцію» в переформатуванні коаліції розіграла група «Реформи заради майбутнього», складена переважно з колишніх членів фракції «БЮТ».

Таблиця 3.

**«Групи-партнери» коаліцій у ВР VI–VIII скликання /
«Partner-Groups» of Coalitions in the VR of the VI–VIII Convocations**

Скликання ВР / Convocation VR	Депутатська група / Deputy group	Лідер групи / Group leader	Чисельність / Group size
VIII (2014-2019)	Відродження / Revival	В. Хомутильник / V. Khomutynnik	25
	Воля народу / People's Will	І. Єремєєв / I. Yermeev	17
VII (2012-2014)	Економічний розвиток / Economic Development	А. Кінах / A. Kinakh	41
	Суверенна Європейська Україна / Sovereign European Ukraine	І. Єремєєв / I. Yermeev	35
VI (2007-2012)	Реформи заради майбутнього / Reforms for the Future	І. Рибаків / I. Rybakov	19

Детальний аналіз історії формування та ролі цих депутатських груп у парламентській коаліції може бути предметом окремого дослідження. Зокрема, частково це питання розкривається в статті К. Федоренка та співавторів, де проаналізована трансформація української партійної системи до та після Євромайдану (Федоренко, Рибій, Умланд 2015). Загалом у всіх депутатських груп-партнерів коаліції можна виділити низку стійких спільних характеристик, незалежних від конкретної політичної конфігурації парламенту. *По-перше*, всі зазначені депутатські групи формувалися поза межами повноцінного партійного представництва, здебільшого як результат фрагментації більших фракцій або як об'єднання мажоритарних депутатів-самовисувачів. У жодному з випадків ці групи не мали власного електорального мандату як партійні суб'єкти, здобутого на загальнонаціональних виборах, що зближує їхній статус із групами «Довіри» та «За Майбутнє» у Верховній Раді IX скликання. *По-друге*, це відносно ситуативні альянси насамперед представників великих фінансово-промислових груп та окремих бізнесменів, що дозволяє класифікувати їх як олігархічні за своєю природою. Їхньою основною функцією була не артикуляція ідеологічної позиції чи представництво певного сегмента суспільства, а надання парламентської підтримки чинному президенту та його політичній силі в обмін на доступ до адміністративного ресурсу, економічних преферен-

цій та захисту власних бізнес-інтересів. І *по-третє*, у структурному вимірі всі ці депутатські групи можуть бути інтерпретовані як інституційні прояви неопатримоніальної логіки функціонування парламенту, за якої слабкі або нестабільні партійні інститути компенсуються патронажно-клієнтарними мережами. Важливу роль у цьому відіграла й змішана виборча система (та відміна імперативного мандату у VI скликанні). Мажоритарна складова дозволяла створювати такі групи з «незалежних» безпартійних депутатів, які ставали частиною провладної більшості.

Висновки. Проведений аналіз фракційної структури та статистики маркерних голосувань у Верховній Раді IX скликання виявив суттєвий розрив між декларативно-конституційним та реально існуючим форматом парламентської коаліції. Де-юре фракція «Слуги народу» зберігає однопартійну більшість, попри скорочення кількості мандатів із 254 до 227 впродовж 2019-2026 років. Водночас де-факто в парламенті функціонує гібридна коаліційна конфігурація з домінуючою президентської фракції та чотирьох олігархічних депутатських груп – «За Майбутнє», «Довіра», «Платформа за життя та мир» і «Відновлення України». Характерними особливостями чотирьох депутатських груп-партнерів «Слуги народу» є відсутність у них електорального мандату, що дозволяє бути максимально гнучкими під час голосування і не нести за них політичної відповідальності.

Гібридна коаліційна конфігурація з залученням олігархічних депутатських груп має глибокі корені ще з часів президентства Л. Кучми. В рамках цього дослідження виявлено відповідні групи-партнери у трьох попередніх скликаннях Верховної Ради. Після перемоги В. Януковича на виборах у 2010 році ключову роль для переформування парламенту в інтересах нового президента відіграла група «Реформи заради майбутнього», сформована з депутатів, обраних переважно за списками «БЮТ». У 2014 році до проведення парламентських виборів нова влада в парламенті спиралася на групи, складені з колишніх депутатів від «Партії регіонів» – «Економічний розвиток» і «Суверенна Європейська Україна». А протягом 2014-2019 років коаліцію «Блоку Порошенка» та «Народного Фронту» стабілізували олігархічні депутатські групи «Відродження» та «Воля народу».

Така модель відтворює патронажно-кліентарну логіку політичного процесу: ключовим фактором є не ідеологічна чи програмна близькість суб'єктів коаліції, а керованість депутатських мереж і обмін лояльності до президента як «патрона» на захист інтересів «клієнтів». У ролі останніх виступають безпосередньо депутати, а також фінансово-промислові групи та олігархи, які мають вплив на відповідні депутатські групи. Сама ж поточна політична модель, у якій президент є «верховним патроном», контролює парламентську більшість та має керованого прем'єр-міністра зі своєї партійної вертикалі, відповідає авторитарно-бюрократичній фазі українських режимних циклів. Досліджений кейс підтверджує, що неопатримоніальні механізми залишаються впливовим структурним чинником української політичної системи, а контекст повномасштабної війни лише посилив їхню роль.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Matsiyevsky, Yu. 2025. How Zelensky Has Leveraged Oligarchs for the War Without Dismantling Ukraine's Patronal System. In: *Political Dynamics in Ukraine. PONARS Eurasia Policy Perspectives. Institute for European, Russian and Eurasian Studies (IERES), The George Washington University* 949: 62-71. URL: <https://bunny-wp-pullzone-a7uhvox9dj.b-cdn.net/wp-content/uploads/2025/04/PoliticalDynamicsinUkraine2025-1.pdf>
2. Виговська, В. 2024. Президентська влада: вимірювання та порівняння сили президентів. *Vox Ukraine*. URL: <https://voxukraine.org/prezydentska-vlada-vymiryuvannya-ta-porivnyannya-syly-prezydentiv>
3. Зеленько, Г., Ковалевський, В. 2023. Україна як «capture state»: телеологічний конституціоналізм та реальна політика. *Політична система України: конституційна модель та політичні практики / наук. ред. Г. І. Зеленько та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України* 10: 308-347. URL: <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0109-9>
4. Лазарова, С. 2025. Милиці для монобільшості. Хто рятує «Слугу народу» від краху у Верховній Раді. *Главком*. URL: <https://glavcom.ua/publications/militsi-dlja-monobilshosti-khto-rjatuje-sluhu-narodu-vid-krakhu-u-verkhovnij-radi-1084208.html>
5. Fisun, O., Movchan, U. 2023. Regime Cycles and Neopatrimonialism in Ukraine. In: *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War, Volume One / edited by B. Madlovics and B. Magyar* : 119-140. Central European University Press. URL: <https://doi.org/10.7829/jj.3985461.8>
6. Avksentiev, A., Kyselova, V. 2018. Calculated versus Ideological Motives: The Logic of National and Regional Coalition Formation in Ukraine. *The Ideology and Politics Journal*, 1(9), 22-65. URL: [https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018%201.%20ENG.%20Kiseliova%20Avxentiev.%20Demodernization_EditedCB%20\(1\).pdf](https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018%201.%20ENG.%20Kiseliova%20Avxentiev.%20Demodernization_EditedCB%20(1).pdf)
7. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал парламенту. 2026. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
8. Романюк, Р. 2021а. Група із трьох осіб: «За майбутнє» Палиці, Коломойського та Авакова. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/08/18/7304170>
9. Романюк, Р. 2021б. Милиці президента. Чому група «Довіра» допомагає Зеленському. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/09/16/7307291>
10. Безпалько, У. 2023. Чужі серед своїх. Що відбувається в ОПЗЖ після заборони партії та держзради Медведчука. *РБК*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/chuzhi-sered-svoyih-shcho-vidbuvaetsya-opzsh-1681675750.html>
11. Федоренко, К., Рибій, О., Умланд, А. 2015. Українська партійна система до та після Євромайдану 2013–2014 рр. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, випуск 2* (98), 5-43. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/fedorenko_ukrainska.pdf

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів. Автори засвідчують, що, незважаючи на те, що один з авторів статті є головним редактором цього

журналу, процес рецензування, прийняття рішення щодо публікації та редагування проводилися незалежно, без його участі чи впливу. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю процесу.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025

Статтю прорецензовано 7.01.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автори засвідчують, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Oleksandr Fisun

Head of Department of Political Science, Dr.Sc. habil (Political Science), Professor
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
fisun@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-2716-0149>

Anton Avksentiev

Associate Professor of the Department of Political Science, Ph.D in Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
a.avksentiev@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

THE MONOMAJORITY ILLUSION: THE ROLE OF OLIGARCHIC DEPUTY GROUPS IN UKRAINE'S PARLIAMENTARY COALITION

The article examines the factional structure of the Verkhovna Rada of Ukraine in its IX convocation (2019-2026) and the role of oligarchic deputy groups in forming a hybrid parliamentary coalition. The dynamics of changes in the parliamentary structure are examined, with particular attention paid to the emergence of deputy groups in the Verkhovna Rada alongside party factions. Empirical evidence from marker votes (prime minister appointments and annual state budget approvals) demonstrates that, since 2021, the formal «monomajority» of the «Servant of the People» faction has been unable to independently secure the required quorum. It is shown that under these conditions, four oligarchic deputy groups – «For the Future», «Trust», «Platform for Life and Peace» and «Restoration of Ukraine» – act as stabilizers of the monomajority. The history of creation, formal leaders, and real beneficiaries of these groups has been analyzed. A distinctive feature of these groups is the absence of an electoral mandate, which exempts them from political accountability to voters. The conclusion is drawn that this hybrid coalition configuration lacks a programmatic-ideological dimension but is fully consistent with the patronal-client logic of the political regime. Political loyalty to the president as the «supreme patron» is exchanged by the deputy groups and their beneficiaries for protection of economic interests, business preferences, legal immunity, and other benefits. The historical continuity and structural reproducibility of this model are substantiated, where the presidential faction enters into informal alliances with oligarchic deputy groups to maintain control over parliament. Corresponding oligarchic deputy groups in the Verkhovna Rada of the VI–VIII convocations are identified – «Reforms for the Future», «Sovereign European Ukraine», «Economic Development», «People's Will» and «Revival». It is noted that in the overwhelming majority of cases such deputy groups consist of «majoritarians». On this basis, the role of the mixed electoral system with a majoritarian component as a factor facilitating the formation of parliamentary coalitions in the interests of presidents is argued.

Keywords: *parliamentary coalition, monomajority, political parties, parliamentary factions, deputy groups, neopatrimonial regime, Verkhovna Rada.*

REFERENCES

1. Matsiyevsky, Yu. 2025. How Zelensky Has Leveraged Oligarchs for the War Without Dismantling Ukraine's Patronal System. In: *Political Dynamics in Ukraine. PONARS Eurasia Policy Perspectives.*

Institute for European, Russian and Eurasian Studies (IERES), The George Washington University, 62-71.
URL: https://bunny-wp-pullzone-a7uhvox9dj.b-cdn.net/wp-content/uploads/2025/04/Political_Dynamics_in_Ukraine_2025_-1.pdf.

2. Vyhovska, V. 2024. Presidential Power: Measurement and Comparison of Presidents' Strength. *Vox Ukraine*. URL: <https://voxukraine.org/prezydentska-vlada-vymiryuvannya-ta-porivnyannya-syly-prezydentiv> (in Ukrainian).
3. Zelenko, H., Kovalevskyi, V. 2023. Ukraine as a “Capture State”: Teleological Constitutionalism and Real Politics. In: *Political System of Ukraine: Constitutional Model and Political Practices*, edited by H. Zelenko et al., 308-347. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.53317/978-617-14-0109-9> (in Ukrainian).
4. Lazarova, S. 2025. Crutches for the Monomajority: Who Is Saving «Servant of the People» from Collapse in the Verkhovna Rada. *Glavkom*. URL: <https://glavcom.ua/publications/militsi-dlja-monobilshosti-khto-rjatuje-sluhu-narodu-vid-krakhu-u-verkhovnij-radi-1084208.html> (in Ukrainian).
5. Fisun, O., Movchan, U. 2023. Regime Cycles and Neopatrimonialism in Ukraine. In: *Ukraine's Patronal Democracy and the Russian Invasion: The Russia-Ukraine War, Volume One*, edited by B. Madlovics and B. Magyar, 119-140. Central European University Press. <https://doi.org/10.7829/ji.3985461.8>
6. Avksentiev, A., Kyselova, V. 2018. Calculated versus Ideological Motives: The Logic of National and Regional Coalition Formation in Ukraine. *The Ideology and Politics Journal*, 1(9), 22-65. URL: [https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018%201.%208.%20ENG.%20Kiseliova%20Avxentiev.%20Demodernization EditedCB%20\(1\).pdf](https://www.ideopol.org/wp-content/uploads/2018/11/2018%201.%208.%20ENG.%20Kiseliova%20Avxentiev.%20Demodernization%20EditedCB%20(1).pdf)
7. Verkhovna Rada of Ukraine Official web portal of the Parliament of Ukraine. 2026. URL: <https://www.rada.gov.ua>
8. Romaniuk R. 2021a. A group of three people: «For the Future» Palitsa, Kolomoisky and Avakov. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/08/18/7304170> (in Ukrainian).
9. Romaniuk R. 2021b. The President's Crutches. Why the «Dovira» Group is Helping Zelensky. *Ukrainska Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/09/16/7307291> (in Ukrainian).
10. Bezpalko, U. 2023. Strangers among their own. What is happening in the OPZH after the party ban and Medvedchuk's treason. RBC. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/chuzhi-sered-svoyih-shcho-vidbuvaetsya-opzzh-1681675750.html> (in Ukrainian).
11. Fedorenko, K., Rybiy, O., Umland, A. 2015. The Ukrainian Party System before and after the Euromaidan of 2013–2014. *Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 2 (98)*, 5-43. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/fedorenko_ukrainska.pdf (in Ukrainian).

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest. Authors certify that, although one of the authors of the article serves as a editor-in-chief of this journal, the peer review process, the decision regarding publication, and the editing were conducted independently, without his involvement or influence. Any potential conflicts of interest were fully mitigated through external oversight of the process.

The article was received by the editors 27.11.2025

The article has been peer-reviewed 7.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-06>

УДК: 321

Олег Сергійович Гайкост. викладач, к. політ.н., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022o.gaiko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКО-ТЕОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ CORPUS MYSTICUM В ТЕОЛОГІЧНІЙ І ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Розглянуто генезу та еволюцію середньовічної політико-теологічної концепції *corpus mysticum*. Показано, як в теології, під впливом ранніх християнських авторів, закріплюється поняття *corpus Christi*. Проаналізовано значення Каролінгських євхаристичних дискусій IX ст. для більш систематичного розуміння *corpus Christi* і поступового закріплення. в теології Середніх віків термінологічних різновидів: *corpus verum* та *corpus mysticum*. Розглянуто основні ідеї П. Ратберта та Р. Корбійського, під час Каролінських євхаристичних дискусій IX ст., які суттєво вплинуть на подальшу концептуалізацію *corpus mysticum* в середньовічній теології. Простежено вплив Євхаристичної кризи XI ст. на термінологічну інверсію, коли в середньовічній теології для позначення Євхаристії замість терміна *corpus mysticum* починають використовувати *corpus verum*. Розглянуто вплив П. Ломбардського на закріплення в університетській теології поняття *corpus mysticum* для позначення церкви. Показано, що закріпленню терміна *corpus mysticum* сприяло поширення в XIII ст. теорії корпоративних тіл, яка аргументувала можливість розглядати спільноту як єдиний юридичний суб'єкт. Акцентовано увагу на чинниках, що зумовили інституційне та політичне посилення Римо-католицької церкви та вплинули на вживання поняття *corpus mysticum* для позначення церкви. Висвітлено роль Т. Аквінського в остаточній систематизації теологічної термінології, яка позначає три рівні присутності Христа і вживає термін *corpus mysticum* як синонім церкви. Показано, що розвиток теорії корпоративних тіл та поступова централізація королівської влади в Пізньому Середньовіччі зумовлюють семантичні зміни, коли термін *corpus mysticum* помалу втрачає зв'язок із Римо-католицькою церквою, оскільки стає загальним терміном для позначення будь-якого корпоративного тіла, початково теологічний термін починає активно використовуватися в політико-юридичному значенні, а пізніше термін *corpus politicum* поступово витісняє *corpus mysticum* для позначення королівства. Простежено вплив середньовічних каноністів на процес універсалізації і секуляризації концепції *corpus mysticum*.

Ключові слова: *corpus mysticum*, *corpus politicum*, *corpus Christi*, політичне тіло, політична теорія, політична думка.

Як цитувати: Гайко, О.С. 2026. Генеза та еволюція політико-теологічної концепції *corpus mysticum* в теологічній і політичній думці середніх віків. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 44-50. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-06>

In cites: Gaiko, O. 2026. Genesis and Evolution of the Political Theology Concept of Corpus Mysticum in Medieval Theological and Political Thought. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 44-50. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-06> (in Ukrainian)

© Гайко О.С., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Значимою концептуальною ідеєю політичної теорії Нового часу була політична концепція *Body politic/corpus politicum* (політичне тіло), яка протягом Нового часу еволюціонувала у сучасну теорію держави. Ця концепція мала два ключові положення, які стануть основою для сучасного теоретичного осмислення феномена держави епохи Модерну: по-перше, держава розглядається як штучна особа (корпорація); по-друге, джерелом влади в державі є народ, який шляхом укладання суспільного договору делегує особі/особам повноваження керувати державою. Зазначені положення в Новий час стають теоретичним політико-юридичним базисом розуміння держави, відповідно, вони залишаються незмінними незалежно від конкретного типу політичного режиму. Саме концепція політичного тіла в Новий час досить органічно доповнювала теорію суверенітету Жана Бодена і зробила можливим розкриття значного потенціалу цієї теорії як для політичної теорії, так і безпосередньо для політичної реальності. Окрім цього, теоретичний синтез концепції політичного тіла з теорією суверенітету Ж. Бодена заклав фундамент для подальшого розвитку теорій суверенітету, зокрема народного суверенітету, та теорій демократії. Попри свою значимість і вплив на розвиток політичної теорії Нового часу, концепція політичного тіла (яка отримала популярність в Новий час завдяки роботам Томаса Гоббса) є середньовічною концепцією, що буда відроджена і доповнена Т. Гоббсом. В політичній думці Пізнього Середньовіччя концепція *corpus politicum* з'являється через секуляризацію середньовічної теологічної концепції *corpus mysticum*.

У статті буде розглянуто процес формування та еволюцію середньовічної політико-теологічної концепції *corpus mysticum*, яка радикальним чином вплине на західну політичну думку і стане основою для формування концепції *corpus politicum* (політичне тіло).

Розвиток концепції *corpus mysticum* досліджено в класичних роботах з цієї теми Г. де Любака та Е. Канторовича; середньовічна теорія корпоративної спільноти висвітлена в дослідженнях О. фон Гірке; концепція церковного організму розглядається в роботах В. Ульманна; вплив концепції *corpus mysticum* на ідею політичної єдності проаналізовано Дж. Каннінгом; зв'язок концепції

corpus mysticum із середньовічним конституціоналізмом висвітлено в дослідженнях Д. Калеман; вплив концепції *corpus mysticum* на соціальну теорію досліджено Дж. Мілбанком.

Метафора суспільства як тіла є досить давньою, ми можемо зустріти її у Платона, який порівнює гармонію частин суспільства із гармонією частин тіла(платон) (Платон 2000). Аристотель розглядає поліс як органічне ціле, а людину – як політичну тварину (Аристотель 2000). Ціцерон порівнює суспільство із тілом в якому різні групи виконують різні функції (Ціцерон 2019: 109-212). Однак античні автори лише обмежуються використанням органічної метафори суспільства, не концептуалізуючи її.

Подальший розвиток метафори тіла відбувається в ранньому християнстві, і саме раннє християнство закладає основи для подальшої концептуалізації тіла в теологічній думці Середніх віків. У Новому Заповіті є два Послання апостола Павла, які стануть ключовими для подальшого розвитку метафори тіла в Християнстві: «Перше послання св. апостола Павла до коринтян»¹ та «Послання св. апостола Павла до ефесян». Єдність віруючих-християн, через образ тіла Христа, розкривається в Першому посланні св. апостола Павла до коринтян:

«Хіба ви не знаєте, що ваші тіла то члени Христові?» (1 Кор. 6:15),

«Бо як тіло одне, але має членів багато, усі ж члени тіла, хоч їх багато, то тіло одне, так і Христос» (1 Кор. 12:12) – ця цитата стане центральною для християнської еклезіології.

«Бо ми всі одним Духом охрещені в тіло одне, чи то юдеї, чи геллени, чи раби, чи то вільні, і всі ми напоєні Духом одним» (1 Кор. 12:13).

У Послання св. апостола Павла до ефесян метафора тіла використовується відносно церкви:

«І все впокорив Він під ноги Йому, і Його дав найвище за все за Голову Церкви» (Еф 1:22)

«бо чоловік голова дружини, як і Христос Голова Церкви, Сам Спаситель тіла!» (Еф 5:23)

Августин Аврелій (354-430) в роботах *Enarrationes in Psalmos* (Тлумачення псалмів) (Augustine 2015) та *De Civitate Dei*

¹ В статті цитується текст Біблії в перекладі Івана Огієнка

(Про місто Боже) (Augustine 2012) розвиває думку апостола Павла про те, що Церква є тілом, а Христос – головою. Августин Аврелій зазначає, що Христос і Церква є єдиним містичним організмом. Так в роботі «Про місто Боже» *civitas* (місто) є історичною спільнотою, оскільки *Civitas Dei* (місто Боже) включає всіх спасених християн. Церква, згідно з Августином, є універсальним тілом Христа, що охоплює всю історію спасіння (Augustine 2012). Саме під впливом праць Августина Аврелія в середньовічному християнстві закріплюється поняття *corpus Christi* (тіло Христа).

Переломним етапом еволюції поняття *corpus Christi* були Каролінські євхаристичні дискусії IX ст.; значимість цього періоду для формування концепції *corpus mysticum* досліджено в класичних роботах Г. де Любака (Lubak 2007: 35-78) і Е. Канторовича (Kantorowicz 1957: 193-206). Системні реформи Карла Великого – адміністративна реформа, централізоване карбування монет, створення професійної кінноти та впровадження практики надавання земельних наділів за військову службу, судова реформа, підтримка шкіл та писемності – сприяли формуванню централізованої держави. Коронація Карла I Великого імператором Заходу (800 р.) детермінувала появу політичного проекту *Renovatio imperii christiani* (Відновлення християнської імперії), метою цього політичного проекту було відновлення Римської імперії як єдиної християнської імперії під владою Карла I Великого. Політичний проект *Renovatio imperii christiani* передбачав три пріоритетні напрямки: політичний (об'єднання розділених королівств під владою імператора), релігійний (імператор – захисник християнського світу) та культурний (розвиток освіти, збереження і розповсюдження латинського культурного спадку), фактично цей політичний проект планував об'єднання християн Західної Європи в межах єдиної держави під владою Карла I Великого, який претендував на статус законного спадкоємця римських цезарів.

Проект *Renovatio imperii christiani* зумовив появу теологічної дискусії, оскільки плани створення єдиної християнської спільноти під політичної владою імператора вимагали уніфікацію теології та стандартизацію літургії. Теологічна дискусія зводилась до однієї ключової євхаристичної проблеми – як саме розуміти тіло Христа в Євхаристії. В той час у теології існувало розуміння «тіла Христа» в декількох

значеннях: історичне (як фізичне тіло Христа), церковне (як об'єднання (сукупність) віруючих) та євхаристичне (як тіло в таїнстві), однак в ранній християнській теології не існувало чіткого теоретичного обґрунтування, як саме пов'язані між собою ці різні «тіла Христа» і не було чіткого розмежування, один і той самий автор в одному конкретному тексті міг вживати «тіло Христа», наприклад, як в церковному значенні (як об'єднання віруючих), так і в історичному (як фізичне тіло Христа).

Згадана вище теологічна дискусія являла собою полеміку між двома франкськими теологами IX ст. – Пасхазієм Радбертом та Ратрамном Корбійським.

Пасхазій Радберт (792-865 рр.) – бенедиктинський монах, абат Корбійського монастиря, один із провідних теологів Каролінгської доби, приблизно в 831-833 рр. пише текст *De corpore et sanguine Domini* (Про тіло і кров Господні), в якому аргументує реалістичну інтерпретацію поняття «тіло Христа». Ну думку автора, євхаристичне тіло Христа та історичне тіло Христа ідентичні, відповідно таїнство встановлює фізичну тотожність між хлібом з вином і розіп'ятим Христом, де хліб – тіло Христове, вино – кров Христа, а таїнство є реальною присутністю (Radbertus 2020). Саме реалістична інтерпретація П. Радберта закладає теоретичні основи доктрини, яка остаточно сформується в XIII ст., трансубстанціації (переісточення).

Ратрамн Корбійський (помер бл. 868) – монах Корбійського монастиря, теолог, приблизно в 844-850 рр. пише трактат-відповідь на текст П. Радберта *De corpore et sanguine Domini* із тією самою назвою, трактат аргументує символічну інтерпретацію поняття «тіло Христа». Автор в своєму трактаті розмежує історичне тіло (*corpus verum*) та містичне (сакраментальне) тіло (*corpus mysticum*), тобто *corpus mysticum* починає означати Євхаристію. На думку П. Радберта, в таїнстві тіло Христа присутнє не фізично, а духовно. Таким чином, реальність Євхаристії містична, а не фізична (Ratramnus of Corbie 1838).

Каролінгська теологічна Євхаристична дискусія, головним чином між П. Радбертом та Р. Корбійським, виявилась досить продуктивною для більш систематичного розуміння *corpus Christi* і сприяла поступовому закріпленню в теології Середніх віків термінологічних різновидів: *corpus verum* та *corpus mysticum*, які протягом XII-XIII ст. змінюють своє значення, порівняно із

запропонованим Р. Корбійським значенням цих термінів, тобто сама термінологія закріпиться, а значення конкретних термінів, як ми покажемо далі, зміниться з часом.

Якщо Каролінські євхаристичні дискусії IX ст. були переломним етапом еволюції концепції *corpus Christi*, то Євхаристичну кризу XI ст. можна вважати ключовою подією, яка зумовила семантичну зміну терміна *corpus mysticum*, який буде остаточно закріплено в теології (Масу 1984: 44-60). Євхаристичні дискусії XI ст. являють собою реакцію на ідеї французького теолога Беренгарія Турського (999-1088), який продовжував розвивати символічну інтерпретацію тіла Христа в Євхаристії Р. Корбійського, наполягаючи, що Євхаристія – це символічна (духовна) присутність Христа, а не фізична. На його думку, хліб і вино не змінюють своєї матеріальної субстанції, а присутність Христа є лише духовною. Позиція Б. Турського зустріла жорстку критику як з боку низки впливових теологів, так і з боку церкви, які наполягали на тому, що Євхаристія є фізичною присутністю тіла Христа. За результатами цих дискусій *corpus verum*, яке раніше означало історичне тіло Христа, починають використовувати для позначення Євхаристії, що мало посилити усвідомлення саме фізичної, а не символічної присутності Христа. Тобто для позначення Євхаристії з XI ст. в теології замість терміна *corpus mysticum* починають використовувати *corpus verum*.

Протягом XII ст. Римо-католицька церква суттєво посилює свої позиції, цьому процесу сприяла низка чинників, зокрема:

- Григоріанські реформи XI-XII ст., які були направлені на посилення суб'єктності та інституційної незалежності церкви в боротьбі за інвеституру;

- Створення корпусу канонічного права *Decretum Gratiani* юристом-бенедиктинцем Граціаном близько 1140 р., в якому погоджено позиції світського та церковного права, під впливом канонічного права юристи починають розглядати церкву як *corporatio* (колективне тіло);

- Компроміс між Папою римським Калікстом II та імператором Священної Римської імперії Генріхом V в боротьбі за інвеституру, який закріплюється Вормським конкордатом 1122 р.;

- Інтелектуальні перетворення в середньовічній Європі, центром яких стає Римо-католицька церква, – відкриття університетів, систематизація теології (головним чином завдяки роботам видатних теологів

Гуго Сент-Вікторського та Петра Ломбардського), поява зрілої схоластики.

Організаційне, інтелектуальне і політичне посилення церкви зумовило поступове відокремлення від мирян духовенства, яке перетворюється на окрему ієрархізовану спільноту, відбувається розвиток еклезіології, що починаючи із XII ст. позначається на термінології, так поняття *corpus mysticum* починає вживатися для позначення церкви, хоча, як ми вже показали раніше, у Р. Корбійського *corpus mysticum* означав Євхаристію. Характерна для теології XII ст. семантика терміна *corpus mysticum* знайшла відбиття в теологічному трактаті *Sentences* (Сентенції) (Lombard 2010) близько 1150 року, провідного схоласта-теолога Петра Ломбардського (1096-1160); саме цей трактат стане найважливішим підручником з теології протягом тривалого часу в Середні віки. У згаданому вище трактаті П. Ломбардський вживає *corpus mysticum* для позначення церкви, саме таке семантичне значення, під впливом цього трактату, закріплюється в університетській теології. а вже в XIII ст. завдяки найвидатнішому середньовічному теологу Томі Аквінському розуміння *corpus mysticum* стає канонічним для латинської традиції.

Тома Аквінський (1225-1274) в трактаті *Summa Theologiae* (Сума теології) (1265-1274 pp.) (Aquinas 2017) остаточно закріплює три рівні присутності Христа відповідною термінологією: *corpus naturale* (історичне тіло Христа), *corpus verum/corpus sacramentale* (Євхаристична присутність Христа), *corpus mysticum (Christi)* (церква). Остаточне розуміння *corpus mysticum* як церкви, через інтелектуальний вплив Томи Аквінського, стане загальноприйнятим, починаючи з кінця XIII ст. автори будуть вживати *corpus mysticum (Christi)* як синонім церкви вже не уточнюючи, що мова йде саме про церкву, оскільки така семантика терміна після Томи Аквінського стане загальноприйнятою.

Потрібно уточнити один принциповий термінологічний момент: починаючи з XII-XIII ст. для позначення церкви використовували два варіанти одного терміна – *corpus mysticum Christi* (повна назва) та *corpus mysticum* (скорочена назва), обидва варіанти активно вживались середньовічними авторами. Досить часто використання скороченого варіанта терміна є свідченням того, що в теології остаточно закріпився термін *corpus verum* для позначення тіла Христа в Євхаристії, відповідно, уточнювати, що мова йде не про історичне тіло Христа (як це

розумілось до XII), а про Євхаристію, не було необхідним. З іншого боку, закріплення терміна *corpus verum* для позначення тіла Христа в Євхаристії, не могло призвести до плутанини при вживанні терміна *corpus mysticum*.

Закріпленню терміна *corpus mysticum* сприяло поширення в XIII ст. теорії корпоративних тіл, під впливом каноністів, які аргументували можливість розглядати спільноту як єдиного юридичного суб'єкта, ця теорія починає застосовуватися до різних інститутів (церква, університети, ордени, міста).

З XIV ст. через розвиток теорії корпоративних тіл та поступову централізацію королівської влади термін *corpus mysticum* поступово втрачає зв'язок із Римокатолицькою церквою, оскільки стає загальним терміном для позначення будь-якого корпоративного тіла. Початково теологічний термін починає активно використовуватися в політико-юридичному значенні. Каноністи, розвиваючи теорію корпоративних тіл, аргументували наявність містичної єдності у будь-якої спільноти, яку можна розглядати в якості юридичного суб'єкта, саме цей аргумент і сприятиме універсалізації терміна *corpus mysticum*. З XII ст. політичні мислителі починають використовувати метафору тіла для опису королівств, а вже в XIV ст. під впливом робіт Єгидія Римського (1243-1316) та Марсілія Подуанського (1275-1343) активно буде вживатися термін *corpus politicum* (політичне тіло). В XIV ст. відбувається певна термінологічна невизначеність, оскільки термін *corpus mysticum* застосовується до будь-якого корпоративного тіла, відповідно для опису королівств також застосовується цей термін, але разом із цим для позначення королівств як корпоративних тіл вживається термін *corpus politicum*. Е. Канторович слушно зауважує, що автори в Пізньому Середньовіччі, говорячи про королівства, часто не розмежовували терміни *corpus mysticum* та *corpus politicum* вживаючи їх як взаємозамінні синоніми (Kantorowicz 1957: 193-201).

Вже в XV ст. термін *corpus politicum* витісняє *corpus mysticum* для позначення королівства і починає активно розвиватися в політико-юридичній думці, поступово еволюціонує в сучасну теорію держави.

Таким чином, теоретичні витoki концептуальної ідеї держави Нового часу безпосередньо пов'язані з процесом секуляризації середньовічної теологічної концепції *corpus mysticum* в західній політичній думці Пізнього Середньовіччя.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Платон.2000. *Держава*. Переклад з давньогрецької та коментарі Дзвінки Коваль. К.: Основи. 355 с.
2. Аристотель.2000. *Політика*. Переклад з давньогрецької та передмова О. Кислюка. К.: Основи. 239 с.
3. Цицерон, Марк Тулій. 2019. *Про закони. Про державу. Про природу богів*. Переклад з латини В. Литвинов. Л.: Априорі. 392 с.
4. Saint Augustine. 2015. *Essential Exposition of Psalms*. Selected and Introduced by Michael Cameron, expositions and Psalms /translation and notes by Maria Boulding, edited Translation by Boniface Ramsey. Hade Park, NY: New City Press. 514 p.
5. Saint Augustine.2012. *The City of God*. Translation by William Babcock, notes by Boniface Ramsey. Hade Park, NY: New City Press. 640 p.
6. Lubak, Henry de. 2007. *Corpus Mysticum: The Eucharist and the Church in the Middle Ages*. Translated by Gemma Simmonds with Richard Price and Christopher Stephens; edited by Laurence Paul Hemming and Susan Frank Parsons. Notre Dame: University of Notre Dame Press. 360 p.
7. Kantorowicz, Ernst. 1957. *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 624 p.
8. Radbertus, Paschasius.2020. *'On the Body and the Blood of the Lord', with the 'Letter to Fredugard'* Translation, introduction, and notes by Fr. Mark G. Vaillancourt. Turnhout: Brepols Publishers. 208 p.
9. Ratramnus of Corbie.1838. *The Book of Ratramn: The Priest and Monk of Corbey, Commonly Called Bertram, on the Body of the Lord*. Oxford: John Henry Parker. URL: <https://archive.org/details/BookOfRatramn/page/n7/mode/2up>
10. Macy, Gary. 1984. *The Theologies of the Eucharist in the Early Scholastic Period: A Study of the Salvific Function of the Sacrament according to the Theologians c.1080-c.1220*.Oxford: Oxford University Press. 262 p.
11. Lombard, Peter. 2010. *The Sentences: Book 4: On the Doctrine of Signs*. Translated by Giulio Silano. Toronto, Ontario: Pontifical Institute of Medieval Studies. 370 p.
12. Aquinas, Thomas. 2017. *Summa Theologiae*. URL: <https://www.newadvent.org/summa/>

Стаття надійшла до редакції 1.12.2025

Статтю прорецензовано 9.01.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Oleg Haiko

Senior Lecturer, PhD in Political Science, V. N. Karazin Kharkiv National University,

4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

o.gaiiko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

GENESIS AND EVOLUTION OF THE POLITICAL THEOLOGY CONCEPT OF CORPUS MYSTICUM IN MEDIEVAL THEOLOGICAL AND POLITICAL THOUGHT

This article examines the genesis and evolution of the medieval politico-theological concept of *corpus mysticum*. It shows how the concept of *corpus Christi* became established in Christian theology under the influence of early Christian authors. Particular attention is paid to the Carolingian Eucharistic controversies of the ninth century, which contributed to a more systematic understanding of *corpus Christi* and led to the gradual consolidation in medieval theology of the terminological distinction between *corpus verum* and *corpus mysticum*. The article analyzes the key ideas of Paschasius Radbertus and Ratramnus of Corbie, whose positions during the Carolingian Eucharistic debates significantly influenced the later conceptualization of *corpus mysticum* in medieval theology.

The study also traces the impact of the eleventh-century Eucharistic crisis, which led to a terminological inversion whereby the term *corpus verum* increasingly came to designate the Eucharist, while *corpus mysticum* was gradually applied to the Church. The role of Peter Lombard in consolidating the use of *corpus mysticum* as a designation for the Church within scholastic and university theology is examined. It is argued that the spread of the theory of corporate bodies in the thirteenth century further contributed to the stabilization of the concept, since this theory provided a juridical framework for understanding a community as a single corporate subject.

The article also highlights the institutional and political factors that strengthened the Roman Catholic Church and encouraged the use of *corpus mysticum* as a designation for the Church. Particular attention is given to Thomas Aquinas, whose work played a crucial role in the systematic formulation of the theological terminology describing the three modes of Christ's presence and in establishing *corpus mysticum* as a synonym for the Church.

Finally, the article demonstrates that the development of the theory of corporate bodies and the gradual centralization of royal authority in the Late Middle Ages led to important semantic transformations. The term *corpus mysticum* gradually lost its exclusive association with the Roman Catholic Church and came to function as a more general designation for corporate entities. As a result, a concept that originally belonged to theological discourse began to be widely used in a politico-legal sense, while the term *corpus politicum* increasingly replaced *corpus mysticum* as the preferred designation for the kingdom. The article also examines the role of medieval canonists in the processes of universalization and secularization of the concept of *corpus mysticum*.

Keywords: *corpus mysticum*, *corpus politicum*, *corpus Christi*, *political body*, *political theory*, *medieval political thought*.

REFERENCES

1. Plato. 2000. *The Republic*. Translated from Ancient Greek and with commentary by Dzvinika Koval. Kyiv: Osnovy. 355 c. (in Ukrainian)
2. Aristotle. 2000. *Politics*. Translated from Ancient Greek and with an introduction by O. Kusliuk. Kyiv: Osnovy. 239 c. (in Ukrainian)
3. Cicero, Marcus Tullius. 2019. *On the Laws. On the Republic. On the Nature of the Gods*. Translated from Latin by V. Lytvynov. Lviv: Apriori. 392 c. (in Ukrainian)
4. Saint Augustine. 2015. *Essential Exposition of Psalms*. Selected and Introduced by Michael Cameron, expositions and Psalms/ translation and notes by Maria

- Boulding, edited Translation by Boniface Ramsey. Hade Park, NY: New City Press. 514 p.
5. Saint Augustine. 2012. *The City of God*. Translation by William Babcock, notes by Boniface Ramsey. Hade Park, NY: New City Press. 640 p.
6. de Lubak, Henry. 2007. *Corpus Mysticum: The Eucharist and the Church in the Middle Ages*. Translated by Gemma Simmonds with Richard Price and Christopher Stephens; edited by Laurence Paul Hemming and Susan Frank Parsons. Notre Dame: University of Notre Dame Press. 360 p.
7. Kantorowicz, Ernst. 1957. *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 624 p.
8. Radbertus, Paschasius. 2020. 'On the Body and the Blood of the Lord', with the 'Letter to Fredugard'. Translation, introduction, and notes by Fr. Mark G. Vaillancourt. Turnhout: Brepols Publishers. 208 p.
9. Ratramnus of Corbie. 1838. *The Book of Ratramn: The Priest and Monk of Corbey, Commonly Called Bertram, on the Body of the Lord*. Oxford: John Henry Parker. URL: <https://archive.org/details/BookOfRatramn/page/n7/mode/2up>
10. Macy, Gary. 1984. *The Theologies of the Eucharist in the Early Scholastic Period: A Study of the Salvific Function of the Sacrament according to the Theologians c.1080-c.1220*. Oxford: Oxford University Press. 262 p.
11. Lombard, Peter. 2010. *The Sentences: Book 4: On the Doctrine of Signs*. Translated by Giulio Silano. Toronto, Ontario: Pontifical Institute of Medieval Studies. 370 p.
12. Aquinas, Thomas. 2017. *Summa Theologiae*. URL: <https://www.newadvent.org/summa/>

The article was received by the editors 1.12.2025.

The article has been peer-reviewed 9.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-07>

УДК 327.5:004.777:341.7

Ірина Геннадіївна Верховцева,

професор кафедри національної безпеки та підприємництва, д-р іст. наук, проф., Державний університет «Київський авіаційний інститут», просп. Любомира Гузара, 1, м. Київ 03058
novboxx@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5682-993X>

Олексій Анатолійович Третяк,

зав. кафедри політології, соціології та філософії, д-р політ. наук, проф., Державний університет «Київський авіаційний інститут», просп. Любомира Гузара, 1, м. Київ 03058
alexsir25@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-2536-0611>

Сергій Вікторович Ставченко,

зав. кафедри політології, соціології та публічного управління, д-р політ. наук, проф.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Науки, 72, м. Дніпро 49025
sergiy.stavchenko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4091-868X>

Ігор Григорович Алексеєнко

зав. кафедри цивільного, трудового та господарського права, д-р політ. наук, проф.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Науки, 72, м. Дніпро 49025
alexeenko@ua.fm, <https://orcid.org/0000-0003-2465-7499>

ПОЛІТИЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ У КІБЕРПРОСТОРІ: ДИПЛОМАТИЧНИЙ ВЕКТОР (МАСОВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СЕГМЕНТ)

Виявлено, що одним із провідних вимірів політико-комунікаційної та політико-технологічної діяльності у кіберпросторі є кібердипломатія, яка включає цифрове спілкування як між дипломатичними представництвами різних країн, так і між недержавними зовнішньополітичними й глобальними акторами. З'ясовано, що політична комунікативність сучасних дипломатичних представництв виходить за межі функцій представництва держави. Встановлено, що політико-технологічною функцією кібердипломатії є агрегування ресурсів у забезпеченні національних інтересів, цінностей та потреб в інформаційному середовищі. Охарактеризовано кіберпростір як стратегічний центр тяжіння для сучасних держав на противагу традиційним уявленням про нього як про специфічну технічну сферу. З'ясовано, що інституційно-акторна будова політичних відносин на основі Інтернету характеризується своєю децентралізованою архітектурою та значною роллю приватних структур і громадянського суспільства. Встановлено, що спроможність дипломатичних представництв України здійснювати «наступальну» (проактивну) публічну комунікаційну активність є вирішальним політико-технологічним ресурсом кібердипломатії. Її основним змістом є просуванням наративів щодо успішної боротьби України за її незалежність та захист інтересів євроатлантичної спільноти у боротьбі з країною-агресором. Охарактеризовано масово-інформаційний сегмент кіберпростору, який визначає можливості політичної актуалізації профільних дипломатичних функцій на основі публічно-комунікаційних акцій та кампаній. З'ясовано, що важливого значення набуває випереджальний характер політико-технологічних (в тому числі публічно-комунікаційних дій) в контексті діалогу з громадськістю, політичними акторами та економічними гравцями країн перебування.

Ключові слова: *публічні політичні комунікації, політичний кіберпростір, кібердипломатія, інституційна спроможність, політичні кібертехнології, інформаційний суверенітет.*

Як цитувати: Верховцева, І.Г., Третяк О.А., Ставченко, С.В., Алексеєнко І.Г. 2026. Політичні комунікації та технології у кіберпросторі: дипломатичний вектор (масово-інформаційний сегмент). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 51-59. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-07>.

In cites: Verkhovtseva, I., Tretiak, O., Stavchenko, S., Alekseenko, I. 2026. Political Communications and Technologies in Cyberspace: Diplomatic Vector (Mass-Information Segment). *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 51-59. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-07> (in Ukrainian).

Цифрові перетворення сучасного суспільства вимагають посиленої уваги до практик публічної комунікації у міждисциплінарній перспективі. Класичні визначення публічності, які апелюють до відкритості, зв'язку із національною або державною спільнотою, а також інститутами врядування дещо завузькі для розуміння новітніх тенденцій. Цифровізація є процесом приходу комунікації у простір Інтернет-представництва. Самодостатність процесів Інтернет-інформування порівняно з класичними зразками комунікації проявляються у збереженні повідомлень на тривалій час або назавжди, референційності смислів, миттєвому поширенні на широкій аудиторії тощо. За таких умов публічна комунікація потребує аналізу в контексті політико-прикладного застосування. Одним із таких вимірів є сучасна кібердипломатія, яка включає цифрове спілкування як між дипломатичними представництвами різних країн, так і між недержавними зовнішньополітичними і глобальними акторами. Якщо в «доцифрову» добу дипломатія мала майже виключно елітарний контекст та закриті правила функціонування, була обмежена універсальним міжнародно-правовими умовами, то за доби цифровізації з'являється нова реальність горизонтального мережного кіберспілкування із залученням широкого кола учасників.

Публічна комунікативність сучасних дипломатів виходить за межі функцій представництва держави. У багатьох випадках сучасні дипломатичні місії здійснюють прямий комунікаційний вплив на аудиторії відповідних країн. Вони залучають сучасні інформаційні технології для просування відповідних послань з інтерпретацією подій у вигляді наративів, готових для масового споживання.

За умов сучасної України актуальним є активізація потенціалу кібердипломатії в контексті підготовки громадської думки держав-партнерів для забезпечення стійкості та спроможності нашої держави в умовах

протистояння з країною-агресором. Масово-інформаційний сегмент публічної комунікації привертає увагу в контексті суб'єктності масових споживачів в оцінці та підтримці або запереченні конкретних зовнішньополітичних дій, компаній та стратегій.

Публічно-комунікаційні можливості кіберпростору стають предметом розгляду низки сучасних науковців та колективів авторів. А. Бендік розглядає ЄС як силу миру в міжнародній кібердипломатії (Bendiek 2018). З. Хомбургер підкреслює необхідність та недоліки нарощування потенціалу кібербезпеки для розробки норм у кіберпросторі (Homburger 2019). Вітчизняна науковиця І. Радіонова, окреслює поняття цифрового суверенітету, ШІ-суверенітету як нові виміри геополітичної конкуренції в умовах деглобалізації (Радіонова, 2026). Дослідниці І. Верховцева та Т. Малахова поєднують в одному предметному контексті інформаційну й когнітивну безпеку держави та управління інформаційним простором за умов кіберсуспільства (Verkhovtseva 2024; Верховцева, Малахова 2026). Поряд із цим існує потреба розгляду невивченої раніше частини загальної проблеми у вигляді політико-комунікаційного виміру публічної комунікації в сучасному кіберпросторі на тлі зусиль його нормування та формування інфраструктури кібердипломатії.

Метою статті є розкриття специфіки публічної комунікації у кіберпросторі в контексті сучасних практик кібердипломатії та з'ясування значення масово-інформаційного контексту цифрової публічної комунікативності.

Інтеграція цифрових технологій у структуру міжнародних та національних політичних відносин зумовила еволюцію традиційного політичного управління в нову, складну сферу, яка стала відомою як кібердипломатія. Вказана галузь поступово стає вагомою політико-управлінською та політико-технологічною ланкою в технічній інфраструктурі Інтернету. Її функцією є

агрегування ресурсів у забезпеченні національних інтересів, цінностей та потреб в інформаційному середовищі. Оскільки глобалізований світ стає все більш взаємопов'язаним, різниця між фізичними та цифровими кордонами розмивається. Це спонукає сучасні держави значно переосмислити способи відстоювання національних інтересів. Отже, актуалізуються не лише звичні дипломатичні переговори, а й політико-комунікаційний вплив через безперервний, звернений до громадськості, наратив. Він формує глобальне управління кіберпростором та реакціями медіа. Зокрема, китайські науковці І. Ванг, Л. Цанг та Р. Лі розробили модель, яка враховувала увагу ЗМІ до надзвичайних подій (зокрема, природних стихійних катастроф), враховуючи ключові змінні, що перебувають під їхнім контролем. Виходячи з меж моделі, були класифіковані змінні моделі на три основні групи: ендегенні, екзогенні та вилучені. Ендегенні змінні впливають на поведінку системи і також зазнають її впливу, а екзогенні змінні впливають на поведінку системи, але не можуть зазнати її впливу; однак, оскільки вплив виключених змінних на модель незначний, це не враховується (Wang, Zhang, Li et al. 2025).

Імперативність політико-технологічного застосування кібердипломатії в сучасному світі ґрунтується на уявленні, згідно з яким кіберпростір більше не є обмеженою технічною сферою, а є стратегічним центром тяжіння для сучасних держав. Він впливає на економічне процвітання, національну безпеку та реалізацію політичних прав. Отже, традиційні механізми дипломатії, які значною мірою спиралися на взаємодію між державами та офіційні канали комунікації, виявилися недостатніми для вирішення багатогранних викликів цифрової епохи, починаючи від кібератак на критичну інфраструктуру і закінчуючи поширенням дезінформації та боротьбою за контроль над потоками даних. М. С. Чіхайя та Дж. Ремпала, запропонували два широкі способи розглядати кібердипломатію: один аспект – з точки зору публічної дипломатії, а інший – з геополітичної точки зору. Однак саме кібердипломатію з цієї останньої точки зору слід розглядати як точнішу версію терміна. Геополітична перспектива кібердипломатії стосується створення «дипломатії кіберпростору» та досягнення національних кіберінтересів держави на двосторонньому та багатосторонньому рівнях (Chihaiya, Rempala 2023).

Сучасна внутрішня інституційно-акторна будова політичних відносин на основі Інтернет характеризується своєю децентралізованою архітектурою та дедалі більш помітною роллю приватних структур і громадянського суспільства. Вона формує ситуацію, в якій офіційні дипломатичні зусилля не можуть бути успішними окремо. Вони повинні супроводжуватися потужною (політико-технологічно налаштованою) публічною кампанією, яка залучає підтримку, уточнює наміри та протидіє ворожій пропаганді. М.С. Чіхайя та Дж. Ремпала підкреслюють саме аспект кібердипломатії, пов'язаний з публічною дипломатією, розглядає лише один аспект кібердипломатії, який частіше називають цифровою дипломатією. Цифрова дипломатія в широкому сенсі використовує Інтернет як інструмент для досягнення цілей та інформаційно-просвітницької роботи публічної дипломатії. Спільний розвиток цих двох підходів до кібердипломатії неминуче призвів до їхнього змішання в літературі та серед практиків (Chihaiya, Rempala 2023).

Етапи політико-технологічного розвитку кібердипломатії ідентифікуються від початкових зусиль, спрямованих на встановлення технічних стандартів та заходів зміцнення довіри до її нинішнього статусу як середовища геополітичної конкуренції із значними практичними наслідками для міжнародних відносин. Раніше традиційна система дипломатії реалізувала заходи з узгодження принципів управління критичними Інтернет-ресурсами, зокрема такими, як доменні імена та IP-адреси. Проте значною мірою ініціатива була делегована технічним міжнародним органам, зокрема ICANN (*Інтернет-корпорація з присвоєння імен та номерів*). С.-Н. Войку визнає, що дипломатія є однією з галузей, на яку значно вплинула еволюція Інтернету. Традиційна дипломатія пережила ситуації, в яких вона зазнавала невдачі, а її традиційні механізми часто вимагали занадто великої кількості персоналії і виявилися особливо дорогими з точки зору ресурсів та можливостей. Загальновідомо, що дипломатія є однією з галузей, на яку значно вплинула еволюція Інтернету (Voicu 2020: 160).

На сучасному етапі стратегічна цінність та небезпеки кіберпростору стали публічно визнаними. Після гучних кіберінцидентів та викриття програм масового прихованого спостереження, сучасні держави та їхні об'єднання почали розглядати Інтернет як сферу політичного суперництва та змагання за ідеологічний вплив. Цей зсув вимагає

прямого залучення міністерств закордонних справ та рад національної безпеки. У такий спосіб порядок денний кіберполітики стає предметом стратегічних політико-організаційних рішень. С.-Н. Войку вірно наголошує на змінах на рівні комунікацій, які традиційна дипломатія постійно зазнає, і це «явище міграції з офлайн-режиму в онлайн» спричиняє появу нової дипломатії, опосередкованої через Інтернет, яка отримала назву цифрової дипломатії, електронної дипломатії або електронної дипломатії. Вона виникла в контексті, коли традиційна дипломатія почала стикатися з обмеженнями в часі, перевантаженням інформацією та швидким появою нових електронних технологій у сфері публічної комунікації (Voicu, 2020: 160).

У цьому контексті міжнародна публічна кіберадвокація стає критично важливим політико-комунікаційним та політико-технологічним інструментом для багатьох країн. Фокусом зусиль є оптимізація міжнародних норм, створення партнерських коаліцій та легітимація свої позиції на світовій арені (зокрема, це актуально для сучасної України в умовах війни). Вказане вимагає переходу від реактивного кризового управління до проактивного формування публічного базового нарративу, призначеного для поширення на масову аудиторію як всередині країни, так і назовні. Згідно з С.-Н. Войку, цифрова дипломатія виникла саме завдяки еволюції медіаканалів та бажанню полегшити процес комунікації й передачі повідомлень у належний час. Таким чином, цифрову дипломатію можна сприймати як мікросферу публічної комунікації, через яку кар'єрні дипломати набули нового дихання у своїй постійній боротьбі за підтримку збалансованого світу. У своїй статті С.-Н. Войку представив паралель між кількістю підписників іноземних посольств у Румунії у 2015 році та кількістю підписників у 2020 році в соціальних мережах Facebook та Twitter (зараз – X). Цей аналіз охоплює 30 посольств, розташованих у Бухаресті (Voicu, 2020: 160).

На сучасному етапі кібердипломатія охоплює широкий спектр публічно-комунікаційної діяльності, включаючи переговори щодо міжнародних угод про кіберзлочинність, встановлення норм відповідальної поведінки держав у кіберпросторі та координацію санкцій проти зловмисних кіберсуб'єктів. У зв'язку з цим А.-М. Осула, А. Каспер та А. Молнар підсумовуючи різні визначення кібердипломатії, описують її як дипломатію кіберпростору або використання

дипломатичних ресурсів, ініціатив та виконання дипломатичних функцій для просування національних інтересів, визначених у національній стратегії кібербезпеки. Вона стосується міжнародних аспектів кіберпроблем. У контексті ЄС кібердипломатія має на меті сприяти прийняттю нових «норм, що регулюють поведінку державних та недержавних суб'єктів у кіберпросторі» (Kasper, Osula, Molnár 2021).

Як вже вказувалося, дедалі більш істотного значення набуває міжнародна публічна адвокація національних потреб і вимог. У сфері кібердипломатії вона виконує кілька стратегічних політико-технологічних функцій. Найважливішою з них є стратегічне політико-технологічне визначення національних інтересів та артикуляція так званих «червоних ліній». Ускладнюючими умовами є втрата потенціалу впливу міжнародним правом, технічна складність атрибуції політичної суб'єктності. Тому публічні заяви голів держав та інших авторитетних публічних речників слугують своєрідним сигнальним механізмом щодо спільних кіберполітичних дій як для супротивників, так і для союзників. А.-М. Осула, А. Каспер та А. Молнар артикулюють насамперед питання, пов'язані із захистом даних. Вони надають увагу більш загальним питанням, пов'язаним з кіберпростором, а також національним інтересам та цілям, викладеним в національних та регіональних стратегіях кібербезпеки. Ключові питання порядку денного кібердипломатії зазвичай включають вищезгаданий вимір у контексті кібербезпеки, кіберзахисту, кіберзлочинності, зміцнення довіри, свободи Інтернету та управління Інтернетом. Ключовими гравцями в кібердипломатії є традиційні дипломати та представники різних зацікавлених сторін, які відіграють ключову роль у цій сфері політики. Як постійна тенденція, міністерства закордонних справ також призначають роль кіберпослів дипломатам, які відповідають за дипломатичну діяльність та переговори, пов'язані з кіберполітикою (Kasper, Osula, Molnár 2021).

Ініціативна та послідовна (політико-технологічно запланована та здійснена) публічна адвокація є передумовою для створення стійких міжнародних кібероб'єднань, які стають основою ефективного управління в багатополлярному цифровому світі. На відміну від традиційних військово-політичних альянсів, політико-технологічні (ситуативні) коаліції в кіберпросторі можуть включати різноманітне коло зацікавлених

сторін. Це, зокрема, можуть бути актори приватного сектору, академічні установи та організації громадянського суспільства. А. Каспер, А.-М. Осула, та А. Молнар слушно ідентифікують зростання напруженості в кіберпросторі між окремими суб'єктами серед великих держав. Тому сьогодні зростає потреба в міжнародних переговорах та угодах для розв'язання цих типів конфліктів. В останні десятиліття ЄС відіграє дедалі активнішу роль у цій сфері. Наприклад, у вересні 2021 року Високий представник Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки закликав китайську владу діяти проти зловмисної кібердіяльності, що здійснюється з його території (Kasper, Osula, Molnár 2021).

Публічно відстоюючи конструктивний порядок денний, сучасні держави та їх об'єднання активно залучає партнерів, які поділяють схожі цінності. У такий спосіб утворюється інституційно-акторна «критична маса», яка може впливати на глобальні стандарти та правила. Успіх таких ініціатив, як «Паризький заклик до довіри та безпеки в кіберпросторі» (Paris Call for Trust and Security in Cyberspace 2026) або «Коаліція за свободу онлайн» (Amaral 2020), демонструють ефективність міжнародної публічної кіберрадикації. Її результати полягають в мобілізації широкої мережі держав та недержавних суб'єктів навколо спільного набору норм кіберполітики. При цьому перспективним для України виглядає ізоляція тих держав, які прагнуть підірвати цілісність глобальної цифрової екосистеми. На підтвердження цього «Довідник з кібердипломатії» видавництва «Пелгрейв» пропонує сучасний огляд та всебічний аналіз нової галузі кібердипломатії. Протягом останніх двадцяти років формується складна кіберекосистема, яка дедалі більше стикається з проблемами на різних рівнях, у різних сферах та з боку різних суб'єктів (The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy 2025).

Окрім побудови стратегічних альянсів, публічна кіберрадикація відіграє вирішальну роль у формуванні нарративу щодо необхідності дотримання міжнародного права та його норм. Чинна міжнародно-правова база, що в основному походить зі Статуту ООН та права збройних конфліктів, у минулі періоди не була розроблена з урахуванням специфіки кіберпростору. Натомість пелгрейвський «Довідник з кібердипломатії» варіює основні міжнародні кіберзагрози від кібер(дез)інформаційної

війни та кібератак на критичну інфраструктуру до кіберзлочинців, які проникають у системи заради доходу або просто забезпечення прав в Інтернеті. Такі виклики мають не лише суто технічний характер, але й важливі соціальні, економічні, правові та геополітичні наслідки (The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy 2025).

Сучасні держави ЄС постійно ведуть «боротьбу тлумачень», використовуючи публічні заяви, офіційні документи та виступи на міжнародних форумах. У публічному просторі міжнародні актори також політико-технологічно використовують Організацію Об'єднаних Націй для просування своїх поглядів (нарративів) та рішень. Вказане вимагає нормативного регулювання кібердипломатичних практик. Згідно з довідниковими матеріалами, широкий політичний порядок денний кібердипломатії не може бути вирішений ні державами окремо, ні традиційними дипломатами, які практикують або беруть участь у переговорах щодо безпеки кіберпростору, незалежно від того, чи це стосується правил, норм, правил чи технологій, які можуть забезпечити безпеку та зберегти основні права та свободи в Інтернеті. Розвиток на практиці та в теорії вимагає більш складної концептуалізації та розуміння кібердипломатії: що це таке, хто, де і як її практикує? (The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy 2025).

На сучасному етапі у провідних країнах світу існує загальний консенсус щодо того, як міжнародне право застосовується до кіберпростору. Проте існують значні розбіжності щодо того, як конкретні правові принципи (суверенітет, належна обачність та право на самооборону, права гендерних, расових та соціальних меншин тощо) слід тлумачити в міжнародному цифровому контексті. Ілюструючи цю тезу, дослідниця та фахівчиня з кібербезпеки Еллісон Пітлак заглиблюється в критичну роль гендеру в кібердипломатії, досліджуючи її історичний контекст та сучасний стан. Вона досліджує гендерні виміри міжнародних питань кібербезпеки, розкриваючи моделі представництва та участі в кіберсекторі. У доробку Е. Пітлак також обговорюється потенціал гендерних та феміністичних підходів для трансформації дипломатії та міжнародних інституцій. Крім того, у ньому підкреслюється важливість суттєвого вирішення гендерних питань на форумах кібердипломатії. Вчена окреслює прогалини та напрямки для покращення, обґрунтовуючи

потенціал гендерних та феміністичних підходів для трансформації дипломатії та міжнародних інституцій (Pytlak 2025).

Завдання політико-технологічного забезпечення публічної адвокації національних інтересів України у кібердипломатії ускладняється значною асиметрією світової цифрової сфери. Недержавні суб'єкти, включаючи транснаціональні злочинні групи, «хактивістів» та кіберпідрозділи технологічних гігантів, демонструють цілеспрямований політико-технологічний вплив на міжнародній арені, зіставний із впливом та спроможністю малих країн (до прикладу, кейс І. Маска під час виборчої кампанії Д. Трампа). ІТ-компанії, крім того, контролюють платформи, інфраструктуру та використовують дані, які визначають цифрові потреби для мільярдів людей. Майс Квандел та Фабіо Крістіано цілком доречно досліджують складний зв'язок між кіберпростором, міжнародним правом та правами людини, зосереджуючись на викликах та зусиллях щодо встановлення кібернорм та захисту прав людини в цифрову епоху. Вони обговорюють застосування міжнародного права до кіберпростору, висвітлюючи принципи суверенітету й невтручання та їхній вплив на поведінку держав. Вчені також розглядають роль різних органів Організації Об'єднаних Націй, таких як Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Рада з прав людини та спеціалізовані групи, такі як Група урядових експертів (GGE) та Відкрита робоча група (OEWG), у вирішенні питань людських прав (Qandee, Cristiano 2025: 168).

Отже, дипломатична публічна кіберадвокація з охопленням масових аудиторій має бути спрямована не лише на інші держави, але й на корпоративних гравців світової економіки. Уряди повинні налагоджувати постійний діалог з приватним сектором, задля забезпечення відповідності корпоративної політики інтересам національної безпеки та демократичним цінностям. М. Квандел та Ф. Крістіано слушно наголошують на необхідності постійних зусиль для подолання прогалів у міжнародному праві, вирішення кіберконфліктів, створення кібернорм та акцентування уваги на захисті прав людини в умовах постійно мінливого ландшафту управління кіберпростором (Qandee, Cristiano 2025: 169).

Ефективна публічна кіберадвокація в цьому контексті передбачає політико-технологічне (політико-маркетингове) встановлення чітких очікувань, стимулювання

співпраці та, за необхідності, публічне притягнення платформ до відповідальності за нездатність захистити користувачів або зменшити вплив шкідливого контенту. До прикладу, ініціатива «TechPromacy», започаткована Данією, передбачає призначення послів у технологічні компанії. Вона є яскравим прикладом того, як демократичні держави технологічно й організаційно вдосконалюють свої дипломатичні структури, щоб краще відстоювати свої інтереси у світі.

Таким чином, специфіка публічної (політико-технологічної) комунікації в рамках кібердипломатії розкривається на основі розширення інституційних можливостей зовнішньополітичних представництв, репрезентативний функціонал розширюється через можливість адресної апеляції до ключових сегментів установ та організацій, стосунки з якими є ключовими для тих або інших напрямків дипломатичної діяльності. Провідними рисами ефективної публічної комунікації в рамках кібердипломатичних практик є постійне оновлення інтересів держави в зовнішньополітичному порядку денному конкретних держав та на глобальному рівні. Це включає залучення ресурсів для формування по медіаподії просування цифрових ініціатив та нових форм розкриття політичної позиції на міжнародному рівні.

Масово-інформаційний сегмент визначає можливості політичної актуалізації профільних дипломатичних функцій на основі публічно-комунікаційних акцій та кампаній. У цьому контексті викликає зацікавлення питання спроможності дипломатичних представництв України здійснювати «наступальну» (проактивну) публічну комунікаційну активність. Її основним змістом є просуванням наративів щодо успішної боротьби України за свою незалежність та захист інтересів євроатлантичної спільноти у боротьбі з країною агресором. Важливого значення набуває випереджальний характер публічно-комунікаційних дій у контексті діалогу з громадськістю, політичними акторами та економічними гравцями країн перебування. Актуальним для подальших досліджень за темою цієї статті є виявлення аспектів інформаційно-аналітичної діяльності, які можуть забезпечити планування та організацію кібердипломатичних зусиль у публічному просторі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bendiek, A. 2018. The EU as a force for peace in international cyber diplomacy. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. 26.04. URL: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-eu-as-a-force-for-peace-in-international-cyber-diplomacy/>
2. Homburger, Z. 2019. The necessity and pitfall of cybersecurity capacity building for norm development in cyberspace. *Global Security*. 33 (2): 224-242. <https://doi.org/10.1080/13600826.2019.1569502>.
3. Радіонова, І. 2026. Цифровий суверенітет, ШІ-суверенітет: нові виміри геополітичної конкуренції в умовах деглобалізації. *Грані* 29(1): 108-113. <https://doi.org/10.15421/172662>.
4. Verkhovtseva, I.G. 2024. Ukraine's cyber diplomacy in countering russian informational aggression. *Library Science. Record Studies. Informology*. Т. 20 (3): 21-31. <https://doi.org/10.63009/lrsi/3.2024.21>
5. Верховцева, І., Малахова, Т. 2026. Когнітивна безпека держави та управління інформаційним простором за умов кіберсуспільства. *Наукові перспективи. Серія: Державне управління* 1 (67): 147-163. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-147-163](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-147-163).
6. Wang, Y., Zhang, L., Li, R. et al. 2025. The celebrity disaster area effect: exploring the impact of social media on the distribution of humanitarian goods. *Humanit Soc Sci Commun* 12, 463. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04722-1>
7. Chihaiia, M.S., Rempala, J. 2023. Cyber Diplomacy. *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies* /Romaniuk, S.N., Marton, P.N. (eds). Palgrave Macmillan, Cham: 260-264. https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-319-74319-6_27
8. Voicu, S.-N. 2020. Digital Diplomacy. A New Micro-Sphere of Public Communication. *Postmodern Openings*. 11(3): 160-176. <https://doi.org/10.18662/po/11.3/205>
9. Kasper, A. Osula, A.-M., Molnár, A. 2021. EU cybersecurity and cyber diplomacy. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/788/78882448008.pdf>.
10. Paris Call for Trust and Security in Cyberspace. 2026. URL: <https://parispeaceforum.org/initiatives/paris-call-for-trust-and-security-in-cyberspace/>
11. Amaral, E. 2020. Freedom Online Coalition Joint Declaration on Artificial Intelligence and Human Rights, Freedom Online Coalition. *Policy Commons*. Netherlands. 04 Apr. URL: <https://coilink.org/20.500.12592/4d0j3p>
12. The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy. 2025. Editors G. C. Wilhelm, V.J. Burton, J.A. Koops. Publisher Springer Nature Switzerland. URL: <https://www.springerprofessional.de/en/the-palgrave-handbook-on-cyber-diplomacy/51517204>
13. Pytlak, A. 2025. Gender and Cyber Diplomacy. URL: <https://www.springerprofessional.de/en/gender-and-cyber-diplomacy/51517290>
14. Qandeel, M., Cristiano, F. 2025. On the Way to Cyber Norms: Legal Frameworks and Human Rights. *The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy*: 167-183. https://doi.org/10.1007/978-3-031-93385-1_8.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Стаття надійшла до редакції 8.12.2025

Статтю прорецензовано 12.01.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Iryna Verkhovtseva

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of National Security and Entrepreneurship, State University "Kyiv Aviation Institute", 03058, Kyiv, Lubomyr Huzar Avenue, 1, Ukraine, novboxx@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5682-993X>

Oleksii Tretiak

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Science, Sociology and Philosophy, State University "Kyiv Aviation Institute", 03058, Kyiv, Lubomyr Huzar Avenue, 1, Ukraine, alexsir25@ukr.net, <https://orcid.org/> <https://ORCID.org/0000-0003-2536-0611>

Serhiy Stavchenko

Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Political Science, Sociology and Public Administration, Oles Honchar Dnipro National University, 49010, Dnipro, ave. Nauky, 72, Ukraine, sergiy.stavchenko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4091-868X>

Ihor Alekseenko

Doctor of Political Science, Professor, Head of the Department of Civil, Labor and Economic Law, Oles Honchar Dnipro National University, Nauky Ave., 72, Dnipro, 49010, Ukraine
alexeenko@ua.fm, <https://orcid.org/0000-0003-2465-7499>

POLITICAL COMMUNICATIONS AND TECHNOLOGIES IN CYBERSPACE: DIPLOMATIC VECTOR (MASS-INFORMATION SEGMENT)

It was found that one of the leading dimensions of political-communication and political-technological activity in cyberspace is modern cyberdiplomacy, which includes digital communication both between diplomatic missions of different countries and between non-state foreign policy and global actors. It was found that the political communicativeness of modern diplomatic missions goes beyond the functions of state representation. It is established that the political and technological function of cyber diplomacy is the aggregation of resources in ensuring national interests, values and needs in the information environment. Cyberspace is characterized as a strategic center of gravity for modern states in contrast to traditional ideas about it as a specific technical sphere. It is found that the institutional and actor structure of political relations based on the Internet is characterized by its decentralized architecture and a significant role of private structures and civil society. It has been proven that non-state actors, including transnational criminal groups, «hacktivists» and cyber units of technology giants, demonstrate targeted political and technological influence in the international arena, comparable to the influence and capacity of small countries. It has been found that effective public cyber advocacy in this context involves political and technological (political marketing) setting clear expectations, stimulating cooperation and, when necessary, publicly holding platforms accountable for their failure to protect users or reduce the impact of harmful content. It is established that the ability of diplomatic missions of Ukraine to carry out «offensive»(proactive) public communication activity is a crucial political and technological resource of cyber diplomacy. Its main content is the promotion of narratives about Ukraine's successful struggle for its independence and the protection of the interests of the Euro-Atlantic community in the fight against the aggressor country. The mass-information segment of cyberspace is characterized, which determines the possibilities of political actualization of profile diplomatic functions on the basis of public-communication actions and campaigns. It is found that the proactive nature of political-technological (including public-communication actions) in the context of dialogue with the public, political actors and economic players of host countries is of great importance.

Keywords: *public political communications, political cyberspace, cyberdiplomacy, institutional capacity, political cybertechnologies, information sovereignty.*

REFERENCES

1. Bendiek, A. 2018. The EU as a force for peace in international cyber diplomacy. *Stiftung Wissenschaft und Politik*. 26.04. URL: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-eu-as-a-force-for-peace-in-international-cyber-diplomacy/>
2. Homburger, Z. 2019. The necessity and pitfall of cybersecurity capacity building for norm development in cyberspace. *Global Security* 33 (2): 224-242. <https://doi.org/10.1080/13600826.2019.1569502>.
3. Radionova, I. 2026. Digital Sovereignty AI: New Dimensions of Geopolitical Competition in the Context of Deglobalization. *Grani*. 29(1): 108-113. <https://doi.org/10.15421/172662> (in Ukrainian)
4. Verkhovtseva, I.G. 2024. Ukraine's cyber diplomacy in countering russian informational aggression. *Library Science. Record Studies. Informology*. T. 20 (3): 21-31. <https://doi.org/10.63009/lrsi/3.2024.21>
5. Verkhovtseva, I., Malakhova, T. 2026. Cognitive Security of the State and Management of Information Space in the Conditions of Cyber Society. *Scientific Perspectives. Series: Public Administration* 1 (67): 147-163 [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-147-163](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-147-163) (in Ukrainian)
6. Wang, Y., Zhang, L., Li, R. et al. 2025. The celebrity disaster area effect: exploring the impact of social media on the distribution of humanitarian goods. *Humanit Soc Sci Commun* 12, 463. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-04722-1>

7. Chihaia, M.S., Rempala, J. 2023. Cyber Diplomacy. *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies* /Romaniuk, S.N., Marton, P.N. (eds). Palgrave Macmillan, Cham: 260-264. URL: https://link.springer.com/rwe/10.1007/978-3-319-74319-6_27
8. Voicu, S.-N. 2020. Digital Diplomacy. A New Micro-Sphere of Public Communication. *Postmodern Openings*. 11(3): 160-176. <https://doi.org/10.18662/po/11.3/205>
9. Kasper, A. Osula, A.-M., Molnár, A. 2021. EU cybersecurity and cyber diplomacy. URL: <https://www.redalyc.org/pdf/788/78882448008.pdf>.
10. Paris Call for Trust and Security in Cyberspace. 2026. URL: <https://parispeaceforum.org/initiatives/paris-call-for-trust-and-security-in-cyberspace/>
11. Amaral, E. 2020. Freedom Online Coalition Joint Declaration on Artificial Intelligence and Human Rights, Freedom Online Coalition. *Policy Commons*. Netherlands. 04 Apr. URL: <https://coilink.org/20.500.12592/4d0j3p>.
12. The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy. 2025. Editors G. C. Wilhelm, V.J. Burton, J.A. Koops. Publisher Springer Nature Switzerland. URL: <https://www.springerprofessional.de/en/the-palgrave-handbook-on-cyber-diplomacy/51517204>
13. Pytlak, A. 2025. Gender and Cyber Diplomacy. URL: <https://www.springerprofessional.de/en/gender-and-cyber-diplomacy/51517290>
14. Qandeel, M., Cristiano, F. 2025. On the Way to Cyber Norms: Legal Frameworks and Human Rights. *The Palgrave Handbook on Cyber Diplomacy*: 167-183. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-93385-1_8

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

The article was received by the editors 8.12.2025

The article has been peer-reviewed 12.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certifies that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-08>

УДК 327 (477)

Алла Павлівна Гірман

доцент, к.політ.н., Дніпровський університет митної справи та фінансів,
вул. Володимира Вернадського, 2/4. м. Дніпро, 49000

girmanap77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Досліджується трансформація інформації в один із ключових стратегічних ресурсів сучасних міжнародних відносин у XXI столітті, що за значенням прирівнюється до військової, економічної та технологічної потужності держав. Аналізуються унікальні властивості інформаційного ресурсу – нематеріальність, швидкість поширення, здатність до масштабування та множинного ефекту, – які перетворюють його на ефективний інструмент «м'якої сили», а в конфліктних ситуаціях – на засіб непрямого впливу, маніпуляції та дестабілізації політичних систем. Розглянуто механізми формування та реалізації державної інформаційної політики, роль політичної еліти, розподіл функцій між гілками влади та вирішальне значення політичної волі лідерів, що ґрунтується на стратегічному мисленні, національній свідомості та моральній відповідальності.

Особливу увагу приділено еволюції міжнародної інформаційної політики: від ідеологічного протистояння часів холодної війни через бурхливий розвиток інтернету в 1990-х – 2000-х роках до сучасних викликів дезінформації, кіберзагроз та регулювання штучного інтелекту. Проаналізовано ключові концепції – інформаційний суверенітет, глобальний інформаційний порядок, цифрова дипломатія – та роль міжнародних організацій (ЮНЕСКО, МСЄ) і недержавних акторів (цифрові платформи, транснаціональні корпорації). Підкреслено багаторівневий, мережевий характер сучасної інформаційної політики та її безпосередній вплив на національну та міжнародну безпеку.

Висновки акцентують на загостренні конкуренції між різними моделями управління інформаційним простором, ризиках фрагментації глобальної системи та необхідності балансу між свободою обміну інформацією та захистом суверенітету. Для України ця сфера набуває екзистенційного значення в умовах гібридних загроз, захисту національної ідентичності та збереження міжнародної підтримки. Перспективи розвитку пов'язані з подальшим удосконаленням цифрових технологій та посиленням ролі недержавних суб'єктів.

Ключові слова: міжнародна інформаційна політика, інформаційна безпека, м'яка сила, дезінформація, інформаційний суверенітет, цифрова дипломатія, глобальний інформаційний простір, Україна

Як цитувати: Гірман, А.П. 2026. Теоретико-методологічні засади реалізації міжнародної інформаційної політики в контексті глобальної безпеки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 60-64. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-08>

In cites: Girman, Alla. 2026. Theoretical and methodological principles of implementing international information policy in the context of global security. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 60-64. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-08> (in Ukrainian)

© Гірман А.П., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

У XXI столітті інформація остаточно утвердилася як один із базових стратегічних ресурсів міжнародної політики, за своєю значущістю співмірний із військовою силою, економічним потенціалом і рівнем технологічного розвитку держав. Здатність контролювати інформаційні потоки, формувати глобальний порядок денний та впливати на інтерпретацію подій у зовнішніх аудиторіях перетворилася на вагомий чинник міжнародної конкурентоспроможності та геополітичного впливу. Відтак інформаційний вимір дедалі активніше інтегрується у систему міжнародних відносин і механізми глобального управління.

Інформаційний ресурс характеризується низкою специфічних властивостей, серед яких нематеріальний характер, висока швидкість поширення, масштабованість та здатність до мультиплікативного ефекту. Саме ці характеристики забезпечують інформації потенціал ефективного інструмента «м'якої сили», а в умовах конфліктного середовища – засобу непрямого тиску, маніпуляції та дестабілізації політичних систем. У такому контексті інформація перестає бути нейтральним каналом передачі знань і набуває ознак ресурсу влади (Інформаційна складова державної політики та управління 2015).

Формування та реалізація державної інформаційної політики в будь-якій країні належить до компетенції органів влади, насамперед політичної еліти, яка займає керівні посади у владних інституціях. Саме вона, спираючись на світовий досвід, особливості національного розвитку та конституційні засади, визначає концептуальні напрями й параметри інформаційної політики, забезпечує їхнє нормативно-правове закріплення та організовує механізми практичної реалізації й контролю за виконанням ухвалених рішень.

У межах системи поділу влади кожна гілка виконує специфічні функції у сфері інформаційної політики: законодавча – ухвалює відповідні нормативні акти, виконавча – забезпечує їх практичне впровадження, судова – здійснює контроль за дотриманням правових норм. Центральною фігурою в цій системі зазвичай виступає глава держави, який, будучи гарантом Конституції, відіграє ключову роль у визначенні стратегічних пріоритетів інформаційного розвитку.

Політичні аспекти державної інформаційної політики безпосередньо впливають з

ідеологічних засад розвитку держави та становлять форму їх практичної реалізації. Вони втілюються всіма гілками влади із застосуванням притаманних їм інструментів і методів. Визначення змісту цих аспектів та ефективність їх упровадження значною мірою залежать від політичної еліти та, зокрема, від позиції вищого керівництва держави. Ключовою передумовою успішної інформаційної політики виступає політична воля, що ґрунтується на світоглядній визначеності, здатності до стратегічного прогнозування, розвиненій національній самосвідомості, а також особистій моральній відповідальності політичних лідерів (Левченко 2021).

За умов глобальної цифровізації та інформаційної революції інформаційна політика, що формується на міжнародному рівні, перетворюється на один із системоутворювальних елементів сучасних міжнародних відносин. Вона охоплює стратегії держав, міжнародних організацій і недержавних акторів щодо регулювання, поширення та захисту інформації у глобальному масштабі. У контексті міжнародної безпеки значення інформаційної політики суттєво зростає, оскільки інформаційні потоки можуть виступати як чинником стабілізації, так і джерелом нових загроз – кібератак, дезінформаційних кампаній, маніпулювання громадською думкою (Кіслов 2013).

Згідно з підходом ЮНЕСКО, міжнародна інформаційна політика розглядається як сукупність норм, правил і практик, спрямованих на забезпечення вільного обміну інформацією між народами за умови збереження культурної ідентичності та захисту національної безпеки. В епоху цифрових технологій ця сфера тісно пов'язується з проблематикою кібербезпеки, адже інформаційні загрози здатні ескалювати до рівня глобальних конфліктів.

Історично міжнародна інформаційна політика сформувалася як відповідь на виклики XX століття, передусім у післявоєнний період, коли інформація активно використовувалася як інструмент пропаганди та ідеологічного протистояння. У її межах поступово виокремилися ключові поняття, зокрема «інформаційний суверенітет», що передбачає право держави контролювати власний інформаційний простір; концепція глобального інформаційного порядку, ініційована у 1970-х роках у рамках ЮНЕСКО, а також цифрова дипломатія як

новітній інструмент просування національних інтересів у мережевому середовищі.

Еволюція міжнародної інформаційної політики проходила кілька етапів. У період холодної війни інформація використовувалася як засіб ідеологічної боротьби між блоками, що супроводжувалося розвитком обчислювальних технологій насамперед у військово-оборонній сфері. У 1990-х – на початку 2000-х років відбулося стрімке поширення інтернету та формування базових норм міжнародного інформаційного права. Сучасний етап, починаючи з 2010-х років, характеризується фокусом на протидії дезінформації, кіберзагрозам та регулюванні використання штучного інтелекту.

З середини 1990-х років пріоритетом державної інформаційної політики багатьох країн став курс на формування інформаційного суспільства та розвиток національних і глобальних інформаційних інфраструктур. Важливу роль у цьому процесі відіграли ініціативи Міжнародного союзу електрозв'язку та концепція Глобальної інформаційної інфраструктури, запропонована у 1994 році, яка заклала основи сучасного глобального інформаційного простору як «мережі мереж» (Макаренко 2000).

На той час віце-президент США Альберт Гор запропонував план розвитку Глобальної інформаційної інфраструктури, а також сформулював п'ять її основних принципів:

- стимулювання приватних інвестицій;
- сприяння розвитку конкуренції;
- створення мобільної регулюючої структури для підтримки темпів технологічного та ринкового розвитку;
- забезпечення вільного доступу до мережі усіх провайдерів;
- створення універсальної служби і організація універсального обслуговування.

Ці принципи були покладені в основу декларації, ухваленої на Конгресі, де також було визначено, що інформаційна інфраструктура має формуватися як багаторівнева система, яка поєднує місцеві, національні та регіональні мережі. Водночас зазначені підходи відбивали ширшу тенденцію того часу: на міжнародному рівні посилювалися зусилля щодо узгодження національних стратегій у сфері інформаційної політики для реагування на глобальні виклики. Таким чином, рішення, прийняті в межах національного політичного процесу, стали одним із елементів формування міжнародного дискурсу. Центральними темами цього дискурсу були захист персональних даних,

забезпечення національного й культурного суверенітету, а також пошук балансу між свободою обміну інформацією та економічними інтересами держав.

Наразі міжнародна інформаційна політика формується за участю широкого кола акторів. Провідну роль відіграють держави, однак дедалі більшого впливу набувають недержавні суб'єкти – транснаціональні корпорації, цифрові платформи, міжнародні організації, неурядові структури та лідери громадської думки. У результаті інформаційна політика набуває багаторівневого, мережевого характеру.

Науковці відзначають, що міжнародна інформаційна політика включає кілька напрямів:

- регулювання глобальних мереж (міжнародні організації, як, наприклад, Міжнародний союз електрозв'язку, координують стандарти інтернету та телекомунікацій. Держави – члени ЄС впроваджують Загальний регламент для захисту даних);
- боротьба з дезінформацією (платформи як Facebook та X співпрацюють з урядами для видалення фейків. Прикладом може бути Європейська стратегія протидії російській пропаганді після 2014 р.);
- інформаційна безпека як частина національної політики (держави розробляють стратегії, наприклад, Стратегія кібербезпеки США (2023 р.), що включає міжнародну співпрацю);
- економічний вимір (інформація як товар – регулювання цифрової торгівлі в рамках COT).

Акцент на політиці підкреслює, що інформація не є нейтральною: вона формує громадську думку, впливає на вибори та може дестабілізувати режими. Формується міжнародний інформаційний простір – система спільного використання національних інформаційних ресурсів за узгодженими сферами. Його характеристиками є:

- глобальна інфраструктура (інтернет, супутниковий зв'язок);
- наявність міжнародної політики та угод (наприклад, через ЮНЕСКО, ІТУ);
- баланс між свободою інформації та захистом суверенітету;
- вплив на життєдіяльність систем міжнародних відносин.

Отже, у міжнародних відносинах інформація використовується для легітимізації зовнішньополітичних рішень, формування іміджу держав, мобілізації підтримки

союзників і нейтралізації позицій опонентів, що зумовлює інтеграцію інформаційної складової у стратегії національної та міжнародної безпеки.

Майбутнє міжнародної інформаційної політики визначатиметься подальшим розвитком цифрових технологій, штучного інтелекту, автоматизованих систем поширення інформації та зростанням ролі недержавних акторів. Це створює як нові можливості для міжнародної комунікації, так і додаткові ризики для глобальної безпеки.

Очікується посилення конкуренції між різними моделями управління інформаційним простором, що може призвести до фрагментації глобальної інформаційної системи. У цих умовах ключовим завданням для демократичних держав стає збереження відкритості інформаційного простору за одночасного забезпечення його безпеки та стійкості.

Таким чином, міжнародна інформаційна політика та інформаційна безпека постають

як ключові виміри сучасних міжнародних відносин. Вони охоплюють не лише технічні, а й політичні, соціальні, психологічні та ціннісні аспекти. Для України ця сфера має екзистенційне значення, оскільки безпосередньо пов'язана із захистом державного суверенітету, національної ідентичності та збереженням міжнародної підтримки в умовах сучасних безпекових викликів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / Соловійов С. Г., та ін. ; заг. ред. Грицяк Н. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. Київ : К.І.С., 2015. 320 с.
2. Левченко, О.В. *Система забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: основи побудови та функціонування*: монографія. Житомир. 2021. 172 с.
3. Кіслов, Д.В. *Інформаційні війни*: монографія / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ, 2013. 300 с.
4. Макаренко, Є. А. *Європейська інформаційна політика*: монографія. Київ: Наша культура і наука, 2000. 368 с.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2025

Статтю прорецензовано 5.01.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Alla Girman

Associate Professor, PhD in Political Science of the Department of International Relations,
Dniprovsky University of Customs and Finance, st. V. Vernadsky, 2/4, Dnipro, 49000
girmanap77@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0165-3700>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTING INTERNATIONAL INFORMATION POLICY IN THE CONTEXT OF GLOBAL SECURITY

The article investigates the transformation of information into one of the fundamental strategic resources of contemporary international relations in the 21st century, comparable in significance to military power, economic capabilities, and technological advancement. It analyzes the distinctive properties of information as a resource – its intangibility, extreme speed of dissemination, scalability, and multiplier effect – which enable it to function as a powerful instrument of soft power in peaceful contexts and as a means of indirect influence, manipulation, and destabilization of political systems in conflict environments. The study examines the mechanisms of formulating and implementing national information policy, the pivotal role of political elites, the distribution of responsibilities among branches of government, and the decisive importance of political will grounded in strategic foresight, national consciousness, and moral responsibility of leadership.

Special emphasis is placed on the historical evolution of international information policy: from its origins as a tool of ideological confrontation during the Cold War, through the explosive growth of the internet in the 1990s–2000s, to the current stage dominated by challenges of disinformation campaigns,

cyber threats, and the regulation of artificial intelligence applications. The article explores core concepts such as information sovereignty, the global information order (initiated within UNESCO in the 1970s), and digital diplomacy as modern instruments for advancing national interests in the digital domain. It highlights the multilevel and networked character of contemporary information policy, shaped by the interplay of states, international organizations (UNESCO, ITU), transnational corporations, digital platforms, and opinion leaders.

The conclusions underscore the intensifying competition among divergent models of information space governance, the growing risks of fragmentation of the global information system, and the urgent need to balance the free flow of information with the protection of national sovereignty and cultural identity. For Ukraine, this domain holds existential significance amid ongoing hybrid threats, as it directly relates to safeguarding state sovereignty, preserving national identity, and maintaining international support. Future developments will depend on advancements in digital technologies, artificial intelligence, automated information dissemination systems, and the increasing influence of non-state actors, creating both new opportunities for global communication and additional risks to international security and stability.

Keywords: *international information policy, information security, soft power, disinformation, information sovereignty, digital diplomacy, global information space, Ukraine*

REFERENCES

1. Soloviov, S. [ta in.]; zah. red. Hrytsiuk N. V. 2015. Informatsiina skladova derzhavnoi polityky ta upravlinnia: monohrafiia. Kyiv: K.I.S. (in Ukrainian).
2. Kislov D. V. 2013. Informatsiini viiny: monohrafiia. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. (in Ukrainian).
3. Levchenko O. 2021. Systema zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy u viiskovii sferi: osnovy pobudovy ta funktsionuvannia: monohrafiia. Zhytomyr (in Ukrainian).
4. Makarenko Ye. 2000. Yevropeiska informatsiina polityka: monohrafiia. Kyiv: Nasha kultura i nauka.

The article was received by the editors 26.11.2025

The article has been peer-reviewed 5.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-09>

УДК 325.254.4:314.745:351.778:338.439

Тетяна Василівна Панченко

Професор кафедри політології, доктор політ. наук, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

t.panchenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9762-2639>

УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА В НІМЕЧЧИНІ: СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УЧАСТІ У ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Досліджено стратегії підтримки України українською діаспорою в Німеччині під час війни та визначено перспективи її участі у післявоєнному відновленні. Дослідження спирається на теорію трансформаційного навчання Мезироу та її застосування до міграційних суспільств, транснаціоналізму Глік-Шиллер, Файста й ін. та концепцію соціальних переказів Левітт, які дозволяють зрозуміти динаміку адаптації, транснаціональних практик та внеску діаспори у відновлення України. Методологічно робота базується на лонгitudному аналізі (2022–2026 роки) з використанням 45 глибинних інтерв'ю з українськими біженцями в Німеччині. Аналіз даних, здійснений за допомогою Grounded Theory, дозволив виявити та систематизувати ключові категорії, пов'язані з транснаціональними практиками українських біженців, їхніми уявленнями про формування української спільноти та взаємопідтримку, а також особистісними стратегіями підтримки України. На основі цих категорій було виокремлено три моделі транснаціональної участі, які відображають різні рівні залученості біженців у підтримку України та їхню адаптацію в Німеччині: (1) активна транснаціональна участь та підтримка, (2) очікувальна позиція з опорою на транснаціональні практики та (3) локальна інтеграція з мінімальними зв'язками. Досліджено, як діаспора через фінансові перекази, волонтерство, культурну дипломатію та адвокацію інтересів України сприяє відновленню країни. Особлива увага приділена ролі транснаціональних практик як механізму підтримки України та ресурсу адаптації біженців. Висвітлено роль повернення біженців як можливого каталізатора позитивних змін за умови забезпечення безпеки та економічної стабільності. Наголошено на необхідності розробки стратегій залучення діаспори до відбудови через транснаціональні освітні програми, підтримку бізнес-ініціатив та розвиток цифрових платформ для координації гуманітарних ініціатив.

Ключові слова: *українська діаспора, транснаціональні практики, соціальні перекази, післявоєнне відновлення, інтеграція та транснаціоналізм, агентність біженців.*

Як цитувати: Панченко, Т.В. 2026. Українська діаспора в Німеччині: стратегії підтримки під час війни та перспективи участі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 65-75. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-09>

In cites: Panchenko, Tetyana. 2026. Ukrainian Diaspora in Germany: Strategies of Support During the War and Prospects for Engagement in Ukraine's Recovery. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 65-75. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-09> (in Ukrainian).

© Панченко Т.В., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 року спричинило одну з найбільших міграційних криз у сучасній Європі, сформувавши нову хвилю української діаспори, яка активно включилася в процеси підтримки та відновлення батьківщини. Станом на грудень 2026 року, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, понад 5,9 мільйона українців залишили країну, з яких 5,3 мільйона знайшли притулок в Європі, у тому числі 1,33 мільйона – у Німеччині (UNHCR 2026). Це зробило Німеччину другим за чисельністю епіцентром української діаспори в Європі після Польщі. До початку повномасштабного вторгнення, зокрема у 2020 році в країні мешкало 145,500 в Німеччині (DEstatis 2025), а у 2014 – 127, 942 (Panchenko, 2019: 40). Після анексії Криму Росією та збройного конфлікту на Донбасі в 2014 році кількість українських іммігрантів в Європі почала зростати, однак їх зростання в Німеччині не було таким стрімким, як в інших країнах, що підтверджує той факт, що кількість українських іммігрантів в ЄС у 2019 році була у чотири рази більшою, ніж у 2014 році (Forced Displacement from Ukraine 2022). З початком повномасштабної війни Європа, і Німеччина зокрема, завдяки програмам підтримки біженців та економічним перспективам стала магнітом для українців.

Міграційна криза, спричинена війною, не лише поставила перед Україною виклики демографічного та економічного характеру, але й відкрила унікальні можливості для зміцнення діаспори та залучення її потенціалу до підтримки України. Відповідь української діаспори, як старої, так і нової, на повномасштабне російське вторгнення 2022 року була рішучою та активною. У звітах Міжнародного центру розвитку міграційної політики підкреслюється, що саме діаспора стала надійним посередником, який «говорить мовою допомоги та потреб» (ICMPD 2022) між Україною та рештою світу. Українська діаспора, як зазначають експерти ICMPD, швидко та ефективно мобілізувала ресурси, як фінансові, так і організаційні, для надання негайної допомоги українським біженцям, які шукали притулку в різних частинах світу, зокрема в європейських країнах. Шляхом створення численних організацій та співпраці з міжнародними партнерами, діаспора брала участь у таких заходах, як гуманітарна допомога, правова підтримка, медичне обслуговування, освітня підтримка та

ініціативи соціальної інтеграції для переміщених українців (ICMPD 2024).

Проте, незважаючи на значний внесок діаспори у підтримку України під час війни, питання її системного залучення до процесів відновлення України залишається недостатньо дослідженим у науковій літературі. Увага дослідників прикута переважно до питання повернення українців та їх залучення до повоєнного відновлення (Adema et al, 2024, Centre for Economic Strategy 2024), тоді як тривала війна зменшує ймовірність масового повернення біженців і все більше актуалізує питання залучення глобального українства до відбудови України.

Світовий досвід свідчить, що діаспори відіграють критично важливу роль у розвитку країн походження, особливо в період відновлення після надзвичайних ситуацій та воєн (Shain, 2002). Залучення української діаспори, яка вже продемонструвала здатність швидко мобілізуватися та координувати зусилля, може стати ключовим фактором успіху у відновленні України.

У межах цієї публікації представлено результати якісного дослідження досвіду українських біженців та їхнього бачення своєї ролі у відновленні України. **Метою статті** є аналіз стратегій підтримки України українською діаспорою в Німеччині під час війни та визначення перспектив її участі у післявоєнному відновленні. Дослідження спирається на два теоретичні підходи, які допомагають зрозуміти динаміку інтеграції, транснаціональних практик та внеску української діаспори у відновлення України.

Теорія трансформаційного навчання (Mezirow 1978; Mezirow 1991; Hoggan & Hoggan-Kloubert 2022) пояснює, як біженці через кризові обставини переосмислюють свою ідентичність, цінності та ролі, формуючи нові стратегії адаптації (Mezirow 1978). Мезіроу закладає фундаментальну основу для розуміння того, як дорослі проходять через радикальні зміни світогляду шляхом критичної рефлексії над досвідом, що дестабілізує (Mezirow 1991: 168). Відповідно до його теорії, міграція постає як класичний приклад «дезорієнтуючої дилеми» – кризового досвіду, який ставить під сумнів глибоко вкорінені цінності та загрожує відчуттю себе. Сучасні дослідження міграції розширюють теорію Мезіроу для аналізу міграції як трансформаційного досвіду. Як стверджують Hoggan та Hoggan-Kloubert, трансформаційне навчання в міграції – це не просто набуття нових навичок, а реконструкція власної ідентич-

ності та світогляду. Вимушена міграція посилює цей ефект, оскільки біженці долають виклики виживання, сімейної відповідальності та соціальної ізоляції. Оптимальним результатом цього процесу є автономія – «відчуття компетентності, агентності та самодостатності, які допомагають їм краще визначати та реалізовувати свої цілі в новому суспільстві» (Hoggan & Hoggan-Kloubert 2022: 127).

Теорія транснаціоналізму (Glick-Schiller et al. 1992; Faist et al. 2013) розглядає мігрантів як активних агентів, які підтримують інтенсивні соціальні, економічні та культурні зв'язки з країною походження, створюючи транскордонні соціальні простори, що виходять за межі національних кордонів. Файст, Фаузер та Райзенауер пропонують три виміри транснаціоналізму: *транснаціоналізацію* як процеси, що включають транскордонні зв'язки та діяльність; *транснаціональні соціальні простори* як структури для транскордонних транзакцій; та *транснаціональність суб'єктів* як ступінь зв'язності індивідів через кордони. (Faist et al. 2013: 12). Автори наголошують, що транснаціоналізм та інтеграція не виключають, а взаємно доповнюють одне одного. Ця модель формує основу для гіпотез про поєднання інтеграції та транснаціоналізму в новій українській діаспорі. Зокрема, дослідження І. Лапшиної (Lapshyna 2025) українських біженців у Німеччині демонструє, як транснаціональні практики слугують стратегіями для управління невизначеністю. Вибір українських біженців, згідно цього підходу, відображає не бінарність «повернення чи залишення», а гібридне існування, яке поєднує обидва світи.

Транснаціональні практики можуть включати фінансові перекази, політичну участь, культурні ініціативи та підтримку родин, що залишилися на батьківщині. Значна кількість досліджень присвячена фінансовому внеску діаспор у країни походження. Зокрема, Янг та Чой (Yang, Choi 2007) та Френкель (Frankel, 2011) показали, що грошові перекази від діаспор допомагають згладжувати доходи домогосподарств у країнах, що їх отримують. Крім того, грошові перекази можуть збільшувати інвестиції в освіту (Ashraf et al. 2015) та сприяти розвитку підприємництва з більшою часткою капіталу (Yang 2008). Окрім фінансових переказів, діаспори взаємодіють зі своїми родинами та друзями на батьківщині, передаючи знання та соціальні норми. Передачу мігрантами соціальних норм,

цінностей та культурних практик пояснює концепція соціальних переказів (social remittances), запропонована П. Левітт у 1998 році (Levitt 1998). У своїх працях Левітт досліджувала, як домініканські мігранти в США передають нові культурні норми, політичні ідеї та релігійні практики назад до Домініканської Республіки. Пізніше вона разом з Ламба-Невес (Levitt, Lamba-Nieves 2011) досліджувала соціальні перекази мексиканської діаспори та їхній вплив на освітні практики та трудову етику – підприємницькі практики та трудові норми. Передачу мігрантами соціальних норм, цінностей та культурних практик досліджували також інші автори. Зокрема, Факлер та співавтори (Fackler et al. 2020) виявили, що емігранти з країн Східної Європи сприяли передачі знань до країн походження, що призвело до зростання інновацій. А Барсбай та співавтори (Barsbai et al. 2017) показали, що молдовські емігранти, що працювали в Італії, передавали демократичні цінності з країн Західної Європи назад до Молдови. Зокрема вони поверталися з новим розумінням прав людини, прозорості влади та громадянської участі, що вплинуло на локальні політичні процеси в Молдові.

Це дослідження базується на лонгітудному аналізі досвіду пересічних українських біженців (45 глибинних інтерв'ю, 2022–2026). Такий підхід дозволяє простежити динаміку намірів повернення, інтеграції та залучення до підтримки України, а також виокремити роль транснаціональних практик у формуванні стратегій адаптації. Такий аналіз ґрунтується на трьох етапах збору даних:

- *початковий етап* (травень–червень 2022): інтерв'ю з біженцями, які щойно прибули до Німеччини. Вони передбачали збір базових даних про мотивацію міграції, первинні стратегії адаптації, очікування щодо майбутнього та зв'язки з Україною;

- *другий етап* (2023–2024): аналіз змін у намірах, рівні інтеграції та транснаціональних практиках;

- *третій етап* (травень–серпень 2025): оцінка довгострокових адаптаційних стратегій та внеску в відновлення України.

Методом збору даних були глибинні напівструктуровані інтерв'ю, проведені з одними й тими самими респондентами на кожному етапі. Аналіз даних базується на принципах Grounded Theory, що передбачає відкрите, осьове та вибіркове кодування, а

також теоретичну триангуляцію з існуючими теоретичними рамками. Для аналізу даних

– систематизації та кодування наративів – використовувалось програмне забезпечення Qual Coder 3.5. У межах цієї публікації здійснено аналіз кількох категорій, які демонструють стратегії підтримки України з боку біженців у Німеччині. Зокрема, досліджуються: транснаціональні практики українських біженців, уявлення про формування української спільноти та взаємопідтримку, про місію української діаспори та особистісні стратегії підтримки України.

Формування української спільноти та взаємопідтримка

Для українських біженців у Німеччині соціальні контакти з співвітчизниками стають не лише основою адаптації, а й платформою для збереження ідентичності та взаємодопомоги. Українські організації, школи та церкви відіграють ключову роль у формуванні спільноти, створюючи простори для обміну ресурсами, інформацією та культурними практиками. Як зазначає один із респондентів, нові знайомства часто виникають завдяки українській суботній школі та церкві:

«Нові знайомства з'являються завдяки українській суботній школі, куди почали ходити наші діти. Там ми спілкуємося з батьками інших учнів, знайомимося з новими людьми. Крім того, ми відвідуємо Українську церкву, де також зустрічаємо як знайомих, так і нових людей, розширюючи наше коло спілкування» (Іван, 38 років, жовтень 2024).

Ці контакти не лише допомагають біженцям відчувати підтримку, але й стають основою для професійної та гуманітарної діяльності. Багато хто з респондентів розглядає українську спільноту як платформу для реалізації своєї місії. Наприклад, психологиня Ольга (36 років) бачить своє призначення у підтримці психологічного здоров'я українців:

«Я вбачаю свою місію в професійній діяльності – у стабілізації та підтримці психологічного здоров'я людей. Моє завдання – показати, які ресурси доступні тут, в Німеччині, і як їх знаходити не лише в зовнішньому світі, а й у самому собі. Тому зосереджую свою увагу на

роботі з українцями українською мовою» (січень 2024).

Деякі біженці, які успішно інтегрувалися, вбачають своє завдання у допомозі тим, хто ще стикається з труднощами. Віра (31 рік), яка за два роки перебування в Німеччині опанувала мову та побудувала міцні соціальні зв'язки, під час другого інтерв'ю висловлювала готовність допомогати українцям адаптуватися в Німеччині:

«підтримувати, надавати свій час, контакти, допомогти людині, знайти роботу, познайомити з іншими людьми» (січень 2024).

У травні 2025 року Віра працювала неповний робочий день за фахом, а у вільний час брала активну участь у житті української громади в Німеччині та організовувала зустрічі для українських жінок. Цитата з її третього інтерв'ю чітко висвітлює її мотивацію:

«Мені було нестерпно самотньо. Я не відчувала, що можу поділитися своїми інтересами з кимось... І тоді я зрозуміла: я не одна. Тут тисячі таких самих дівчат, які сидять у своїх квартирах, кожній з яких теж нікуди себе подіти. Тому я вирішила шукати їх і об'єднувати... Для свого психічного здоров'я я відчуваю потребу бути пов'язаною зі своїм корінням, зі своїм народом» (травень 2025).

Багато хто з біженців також вбачає свою місію у підтримці вразливих верств населення в Німеччині та моральній допомозі тим, хто залишився в Україні. Неодноразово висловлювалась думка, що важливо не лише надавати матеріальну допомогу, а й підтримувати людей морально, щоб зберегти їхню гідність та оптимізм.

Таким чином, українська спільнота в Німеччині перетворюється на простір взаємодопомоги, де біженці не лише адаптуються до нового середовища, а й активно підтримують один одного, зберігаючи зв'язок з батьківщиною.

Транснаціональні практики української діаспори: грошові перекази та підтримка зв'язку з Україною

Важливим джерелом фінансової допомоги є грошові перекази, які українці за кордоном надсилають своїм родинам та друзям. До повномасштабного вторгнення Україна була найбільшим отримувачем грошових переказів у Європі та Центральній Азії, з рекордним обсягом понад 14

мільярдів доларів у 2021 році (National Bank of Ukraine 2022). Проте в перші місяці війни обсяг офіційних приватних переказів зменшився на 10% (IOM 2022), що пояснюється збільшенням неформальних каналів та перенаправленням коштів на підтримку родичів, які виїхали з України. За даними Світового банку, частка грошових переказів у ВВП України зменшилася з 10,4% у 2022 році до 6,3% у 2024 році (World Bank 2024).

Учасники дослідження рідко згадували про регулярні грошові перекази родинам, але часто наголошували на адресній допомозі військовим або конкретним знайомим на фронті. Для багатьох біженців донати стали єдиним способом підтримки України з-за кордону:

«Зараз я буду донатити на дрони, щоб війна закінчилася» (Мія, 23 роки, січень 2024)

«Чим ми можемо допомогти? Тільки донати і все» (Лариса, 47 років, січень 2024)

Деякі інформанти надають перевагу цільовій матеріальній допомозі, купуючи необхідні речі для військових:

«Ми допомагаємо матеріально – через знайомих купуємо конкретні речі: обмундирування, взуття, термобілизну» (Інна, 44 роки, листопад 2023).

«Ми збираємо донати. Нам довелося тата вдягати, купувати машину, захисні всі ці речі. І коли в когось із знайомих хтось чоловік, батько, ми всі скидаємося, ми все купуємо, ми все замовляємо. ЗСУ забезпечує мінімально, а для виживання в тих умовах цього недостатньо» (Віра, 31 рік, січень 2024).

Із збільшенням зайнятості українців у країнах з високим рівнем доходу можливе і збільшення обсягів грошових переказів до України.

Транснаціональні практики української діаспори не обмежуються грошовими переказами. Багато біженців підтримують зв'язок з Україною через регулярні візити, онлайн-освіту, віддалену роботу та участь у культурних проєктах. Наприклад, одна з інформанток розповідає про свої поїздки до України:

«Я намагаюсь їздити щороку. Минулого року була три місяці, цього – п'ять. Як жінка я можу вільно перетинати кордон. У мене немає дітей і, відповідно, я переживаю тільки за себе. У мене там вся сім'я, то у мене є мотивація туди

приїжджати» (Олена, 31 рік, листопад 2024).

Інші використовують цифрові технології для навчання, роботи або культурної діяльності, які важко реалізувати в Німеччині через мовні, соціальні та фінансові бар'єри:

«Діти займаються онлайн англійською, німецькою, а я почала займатися гітарою. В Німеччині зрозуміла: життя коротке, і варто реалізовувати те, про що давно мріяла, щось зробити для підтримки психологічного стану» (Христина, 37 років, березень 2023).

Ці практики допомагають біженцям не лише зберігати зв'язок з Україною, але й є джерелом підтримки ментального здоров'я та самореалізації. Деякі учасники дослідження, що повідомляли про свою участь у культурних проєктах в Україні, розглядають її не лише як самореалізацію, але й свій внесок у збереження української ідентичності:

«Я українська ілюстраторка, працювала в багатьох українських чудових проєктах, в тому числі над мультфільмом «Мавка». Такі твори як «Мавка» – це велика гордість і за це варто боротися. Я не політик, але як працівник української культури можу підтримувати Україну через мистецтво» (Віра, 31, січень 2024).

Для інших творчі зв'язки з Україною стають способом підтримки культурного діалогу:

«В січні минулого року я видала свою першу книжку. І я провела творчі вечори у місті, де живуть батьки, і там, де ми жили. І там, і там є творчі друзі. Тут, у Німеччині, нема в мене творчих друзів, немає таких дуже тісних точок перетину» (Інна, 46 років, квітень 2025)

Таким чином, транснаціональні практики української діаспори є багатофункціональними: вони слугують джерелом фінансової допомоги, засобом підтримки зв'язку з близькими та однодумцями, інструментом самореалізації та духовної підтримки. Вони виступають не лише механізмом підтримки України, але й важливим ресурсом адаптації та стійкості для самих біженців, дозволяючи їм реалізовувати себе та зберігати зв'язок з батьківщиною.

Збереження української ідентичності, адвокація та культурна дипломатія як місія діаспори

Для багатьох українських біженців збереження мови, культури та ідентичності стає особистою місією, що виходить за межі традиційних практик діаспори. Вони вбачають у цьому не лише спосіб підтримки зв'язку з батьківщиною, а й форму опору російській агресії та культурній асиміляції.

Один із інформантів наголошує на важливості передачі українських традицій дітям:

«Я думаю, що наша місія – передати українську мову та традиції нашим дітям. Ми відвідуємо суботню українську школу, святкуємо українські свята. Це те, що ми робимо зараз і будемо робити далі» (Олег, 37 років, січень 2024).

Чимало батьків підтримують онлайн-навчання дітей українською, щоб зберегти зв'язок з культурним корінням:

«Мій син проходить онлайн-курси з читання українською. Важливо, щоб він розумів, читав і розмовляв українською – це внутрішній зв'язок з домом» (Віра, травень 2025).

Для багатьох відмова від російської мови та свідоме використання української стає актом опору. Одна з інформанток, яка повернулася в Україну після півторарічного перебування в Німеччині, розповідає:

«Нести в собі українськість, те, що ти є українець, включає мову, вивчення історії і культури. Я коли перейшла на українську в моїй голові все стало на свої місця, якась самоідентифікація відбулася. До того воно було так якимось не так: я наче українка, люблю Україну, але не було такого стійкого ставлення. А зараз я відчуваю... Просто треба мати сталу позицію скрізь: тут і закордоном... Я не спілкуюсь російською ніде взагалі. Це моя боротьба» (Оксана, 48 років, листопад 2024).

Інші поєднують культурну дипломатію з активізмом, вбачають свій внесок у волонтерстві, творчості, громадській діяльності та адвокації українських інтересів.

«Що ми можемо робити? Перейти на українську мову, підтримувати один одного, ходити на мітинги. Це те, що доступне кожному» (Наталя, 37 років, грудень 2023).

Участь у мітингах на підтримку України майже усі опитані вважали необхідною, а більшість повідомляла про регулярну участь у них.

«Чим більше буде людей на мітингах, тим більше вони [місцеві] будуть бачити українців, їхню позицію» (Ігор, 36 років, жовтень 2024).

«Нас зараз тут більше, ніж росіян. Ми маємо дати гідну відповідь на протести проти того, щоб нам не давали зброю, за якими стоїть російська агентура» (Христина, 37 років, березень 2023)

Деякі біженці переходять від участі у великих мітингах до організації локальних заходів за місцем проживання. Наприклад, одна з учасниць дослідження, що мешкає у невеликому містечку під Мюнхеном, розповідає:

«Ми зв'язалися з місцевою групою українців і німців, яка організовує мітинги. Після знайомства я виступила від імені української громади. Тепер ми підтримуємо місцеві ініціативи замість поїздок до Мюнхена, оскільки події часто відбуваються одночасно. Це важливо, бо німці очікують зворотного зв'язку від українців. Вони хочуть почути слова подяки за розуміння, за підтримку і за те, що вони не стоять осторонь» (Інна, 46 років, квітень 2025)

Паралельно з політичною адвокацією біженці підтримують Україну через культуру та творчість, участь у різних заходах на підтримку України. Вони організовують ярмарки, продаючи українські страви та вироби ручної роботи, виготовляють речі для військових та беруть участь у благодійних аукціонах:

«Ми виставляли вироби ручної роботи на ярмарках, а виручені кошти направляли на ЗСУ» (Лариса, 47 років, січень 2024).

«Я маюю картини, продаю їх онлайн, а виручені гроші передаю на потреби армії. Якщо моя картина допоможе купити аптечку і врятувати чиєсь життя, я буду щаслива» (Віра, 29 років, травень 2022).

Багато українських біженців вбачають свою місію в культурній дипломатії – поширенні правди про війну, формуванні позитивного іміджу України та утвердженні авторитету українців за кордоном. Для них це не лише спосіб підтримки батьківщини, а й активна позиція проти російської

дезінформації. Респонденти наголошують на важливості доносити інформацію про війну та розвіювати міфи про Україну:

«Українці за кордоном мають доносити до людей тут, що в нас все ще йде війна, пояснювати, хто є Путін. Я вже скільки розповідала усім, що він нікого не захищає». (Мія, 23 роки, січень 2024).

Одні вбачають своє завдання в просвітництві щодо України, розповідаючи про її потенціал та культурні цінності, інші підкреслюють ключову роль гідної поведінки та професіоналізму українців за кордоном:

«Ми маємо показати, що ми адекватні, освічені, здатні досягати успіху в будь-яких умовах. Це важливо, щоб нас сприймали як рівноправних партнерів, а не як жертв...» (Стефанія, 38 років, листопад 2024)

«Ми обличчя України. Наша місія все класне, що в нас є, привнести в Німеччину. Взяти в них щось їхнє класне, бо тут теж багато чого класного» (Ольга, 37 років, квітень 2025).

Ця позиція посилюється через особистий приклад:

«Ми завжди намагаємося так жити і працювати, щоб нам не було соромно за те, звідки ми. Ми гідно себе поведимося серед німців. І всі знають, що ми з України» (Інна, 46 років, квітень 2025)

Дехто з опитуваних розглядав можливість своєї участі у реалізації проєктів з відбудови України після війни, залучаючи міжнародну співпрацю:

«Треба організовувати проєкти для ветеранів, тих людей, які прийшли з війни, щоб вони могли повернутися до повноцінного життя в суспільстві. Хотілося б залучити німецькі організації, щоб вони допомогли реалізувати ці ідеї, хотілось би якийсь свій досвід звідси перенести в Україну» (Ігор, листопад, 2024).

Також висловлювались думки про реалізацію інших соціальних проєктів, зокрема щодо підтримки дітей, чиї батьки загинули на війні, через організацію мовних курсів та оздоровчих програм в Німеччині.

Наведені вище приклади та рефлексії пересічних українських біженців підкреслюють їхнє розуміння своєї ролі у збереженні української ідентичності для наступних поколінь, протидії дезінформації,

культурній дипломатії та адвокації українських інтересів, що особливо важливо в умовах війни та післявоєнного відновлення. Цей багатовимірний підхід перетворює діаспору на активного агента змін, який через повсякденні практики сприяє як внутрішній консолідації українців за кордоном, так і формуванню позитивного іміджу України і українців.

Повернення як внесок у відновлення України

Повернення біженців до України розглядається як найбільш бажаний сценарій для відновлення країни, адже саме ті, хто повернеться, можуть стати носіями європейських стандартів, цінностей та практик – «соціальних переказів», згідно з П. Левітт, необхідних для трансформації суспільства. Проте з часом наміри повернення часто змінюються: або відкладаються через невизначеність ситуації в Україні, або з часом – задаються метою на успішну інтеграцію за кордоном.

Ті, хто зберігає намір повернутися, усвідомлюють свій потенціал як агентів змін. Наприклад, одна з учасниць дослідження, яка спочатку мала намір повернутися якомога швидше, але відклала своє повернення зазначає:

«Повернуться лише практивні. Вже добре, що вони себе привезуть. Але вони також привезуть європейські стандарти. Вони ж побачили як в Європі будуються справи. Можливо саме вони будуть ініціювати вихід на європейській ринок, шукати і створювати спільні проєкти... Може я теж буду корисна ...» (Олена, 31 рік, листопад 2024)

Для інших повернення стає актом патріотизму та моральним обов'язком. Одна з учасниць дослідження, яка повернулася в Україну, напередодні свого повернення свідчить:

«Моє повернення в Україну це теж внесок. Це позитивно впливає на наш моральний дух і на економіку». (Христина, 37 років, березень 2023)

Проте після повернення пріоритети часто змінюються. Та сама учасниця дослідження пізніше акцентує увагу на виживанні та підтримці родини:

«Зараз я не волонтер. У мене на це, на жаль, нема взагалі ніяких сил, але принаймні зберегти свою родину, себе і залишатися тут і робити цю країну живою це теж хороша місія. Я спробую. Зробити все, що в моїх силах,

щоб максимально залишитися тут і робити наше життя не просто терпним, а хорошим ... Моя місія стежити за собою, дитиною, своєю родиною, щоб ми були здорові, щоб у нас був план А, план Б на випадок різних непередбачених ситуацій, точніше передбачуваних, можливих і ймовірних...». (Христина, листопад 2024)

Інша інформатка, напередодні свого повернення у прифронтовий Харків говорить:

«Я б сама пішла на фронт. Іноді нападає такий розпач. Ти ходиш на ці мітинги, гроші збираємо в якісь перевірені фонди, але я розумію, що цього мало... Ось буду їхати додому і думати. Я вже думала закінчити курси медицини, чи щось таке. Були в мене такі думки. Але я сама з малою...» (Оксана 47 років, вересень 2023)

Після повернення вона неодноразово поверталась до цієї думки, але раціональні доводи про долю неповнолітньої дитини зупинили її від такого кроку. У листопаді 2024 вона говорить:

«Зараз наше завдання – вижити і не втратити людську гідність» (Оксана, листопад 2024)

Повернення українських біженців до батьківщини – це не просто фізичне переміщення, а трансферт цінностей, знань та практик, набутих у Європі. Ті, хто повертається, можуть стати мостом між європейськими стандартами та українською реальністю, сприяючи відновленню країни. Проте реалізація цього потенціалу залежить від безпеки, економічних умов та соціальної підтримки в Україні. Поки після повернення акцент часто зсувається з глобальних місій на виживання, підтримку родини та збереження гідності в умовах війни.

Моделі транснаціональної участі біженців та залучення до відновлення України: висновки та перспективи подальших досліджень

Дослідження виявило три ключові моделі транснаціональної участі українських біженців у Німеччині, які відбивають різні рівні інтеграції та внеску у відбудову України.

1. Активна транснаціональна участь і підтримка – біженці, які поєднують адаптацію в Німеччині з системною підтримкою України через фінансові перекази, волонтерство, культурні ініціативи

та адвокацію. Ця група демонструє високий рівень агентності, ініціюючи власні проекти, як, наприклад, збір коштів на автомобіль для військових, відбудову певного цивільного об'єкту в Україні або організацію українських шкіл у Німеччині. Ці дії не лише забезпечують безпосередню допомогу, а й сприяють соціальним трансфертам – передачі європейських стандартів, управлінських практик та культурних цінностей.

2. Очікувальна позиція з опорою на транснаціональні практики – біженці, які відкладають повернення до стабілізації ситуації в Україні, але підтримують такі транснаціональні практики, як дистанційна робота, участь у онлайн-освітніх програмах, культурні проекти. Для них характерне бажання зберегти зв'язок з Україною, але з обережним ставленням до повернення через невизначеність політичної та економічної ситуації.

3. Локальна інтеграція з мінімальними зв'язками – меншість, яка зосереджується на адаптації в Німеччині без активної участі у відновленні України. Ця модель часто пов'язана з відсутністю ресурсів (часу, фінансів, соціальних мереж) або психологічною травмою, яка ускладнює транснаціональну діяльність.

Дослідження показує, що навіть ті, хто не планує повертатися найближчим часом, продовжують робити внесок через фінансову допомогу, передачу європейського досвіду та знань. Частина українських біженців після близько чотирьох років переміщення зберігає намір повернутися, як тільки це стане безпечним. Повернення біженців до України може стати каталізатором позитивних змін, якщо буде забезпечена безпека, економічна стабільність та соціальна підтримка. Однак до їхнього повернення важливо максимально інтегрувати українських біженців у країни, що їх приймають, та залишати можливості зберігати та відтворювати багатоманітні транснаціональні практики. Останні слугують не лише механізмом підтримки України, але й ресурсом адаптації, дозволяючи їм зберігати ідентичність та реалізовувати себе в новому середовищі. Успішна інтеграція на ринку праці важлива не лише для біженців та країн, що їх приймають, але й для збільшення можливостей грошових переказів, а також інвестицій у післявоєнну Україну (Adema et al 2023: 44).

Дослідження демонструє, що українська діаспора в Німеччині виступає активним

суб'єктом відновлення, а не лише об'єктом підтримки. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій залучення діаспори до відбудови, зокрема через транснаціональні освітні програми для українських дітей та молоді, які поєднують німецьку та українську системи освіти; підтримку бізнес-ініціатив діаспори, спрямованих на відновлення економіки України (наприклад, інвестиції в малий та середній бізнес); розвиток цифрових платформ для координації волонтерських та гуманітарних проєктів.

Отже, українська діаспора в Німеччині формує унікальні моделі участі у відновленні України, поєднуючи локальну інтеграцію з транснаціональною діяльністю. Її потенціал може бути реалізований через спільні зусилля активістів, біженців та

інституційних партнерів. Дослідження підкреслює необхідність врахування транснаціональних практик у політиці інтеграції та відбудови, а також важливість підтримки діаспори як повноправного партнера у відбудові України.

Перспективи подальших досліджень орієнтовані на порівняльний аналіз наративів громадських активістів та звичайних біженців – вивчення відмінностей у стратегіях підтримки України, рівнях транснаціональної участі та мотивації до повернення. Це дозволить зрозуміти не лише як різні групи діаспори сприймають свою роль у відновленні країни, але й висвітлити роль громадських активістів у мобілізації пересічних біженців.

Стаття надійшла до редакції 3.12.2025
Статтю прорецензовано 12.01.2026
Стаття рекомендована до друку 30.03.2026
Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Tetyana Panchenko

Professor the Department of Political Science, Dr.Sc. in Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
tanyapanchenko@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-9762-2639>

UKRAINIAN DIASPORA IN GERMANY: STRATEGIES OF SUPPORT DURING THE WAR AND PROSPECTS FOR ENGAGEMENT IN UKRAINE'S RECOVERY

This study examines the strategies of support for Ukraine by the Ukrainian diaspora in Germany during the war and identifies prospects for its involvement in post-war recovery. The research is grounded in Mezirow's transformative learning theory and its application to migratory societies, transnationalism theory developed by Glick-Schiller, Faist, and other scholars, and Levitt's concept of social remittances, which help understand the dynamics of adaptation, transnational practices, and the diaspora's contribution to Ukraine's recovery. Methodologically, the study is based on a longitudinal analysis (2022–2026) using 45 in-depth interviews with Ukrainian refugees in Germany. Data analysis, conducted through Grounded Theory, allowed for the identification and systematization of key categories related to the transnational practices of Ukrainian refugees, their perceptions of Ukrainian community formation and mutual support, and their personal strategies for supporting Ukraine. Based on these categories, three models of transnational engagement were identified, reflecting different levels of refugee involvement in supporting Ukraine and their adaptation in Germany: (1) Active transnational engagement and support (combining integration in Germany with regular support for Ukraine). (2) Expectant position with reliance on transnational practices (postponing return until stabilization in Ukraine while maintaining ties). (3) Local integration with minimal connections (focus on adaptation in Germany without active involvement in Ukraine's recovery). The study explores how the diaspora contributes to Ukraine's recovery through financial remittances, volunteering, cultural diplomacy, and advocacy for Ukraine's interests. Special attention is given to the role of transnational practices as a mechanism for supporting Ukraine and a resource for refugee adaptation. The potential role of refugee return as a catalyst for positive change, given security and economic stability, is highlighted. The study emphasizes the need to develop strategies

for engaging the diaspora in recovery efforts through transnational educational programs, business initiative support, and digital platforms for coordinating humanitarian initiatives.

Keywords: *Ukrainian diaspora, transnational practices, social remittances, post-war recovery, integration and transnationalism, refugee agency.*

The article was received by the editors 3.12.2025

The article has been peer-reviewed 12.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

REFERENCES

1. UNHCR. 2026. *Ukraine Refugee Situation*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine..>
2. DEstatis. 2025. *Ausländische Bevölkerung nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten*. URL: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/Tabellen/auslaendische-bevoelkerung-staatsangehoerigkeit-jahre.html> (in German)
3. Panchenko, Tetyana. 2019. Features of the Migration Movement of Ukrainians to Germany and Prospects for its Development. *Strategic Panorama* 1-2: 37-51. <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1-2.2019.37>
4. Forced Displacement from Ukraine: The Role of the Diaspora. 2022. *European Commission: Knowledge for. Policy*. Brussels. URL: <https://ec.europa.eu/newsroom/representations/items/743494>
5. ICMPD. 2022. *13 Actions Diaspora Can Take to Assist Migrants during Emergencies*. International Center for Migration Policy Development, March 2. URL: <https://www.mieux-initiative.eu/en/resources/18-factsheets-and-infosheets/149-micic-diaspora-emergency-response/preview?ml=1>
6. ICMPD. 2024. *Resilience, Recovery and Reinforcement of Ukrainian Migration and Consular Services (RRR-MFA/SMS UA) Project: Case Study from Germany, Czech Republic and Poland*. February. URL: https://www.icmpd.org/file/download/60826/file/UA_Diaspora_Report_RRR_Project.pdf.
7. Adema, Joop, Cevat Giray Aksoy, Yvonne Giesing, and Panu Poutvaara. 2024. Ukrainian Refugees' Return Intentions and Integration in the Course of Time. *IZA Discussion Paper* No. 16962.
8. Centre for Economic Strategy. 2025. *Ukrainian Refugees after Three Years Abroad: How Many and Who Will Return? The Fourth Wave of the Research*. February 20. URL: <https://ces.org.ua/en/refugees-from-ukraine-final-report/>.
9. Shain, Yossi. 2002. The Role of Diasporas in Conflict Perpetuation or Resolution. *SAIS Review* 22(2): 115-144.
10. Mezirow, Jack. 1978. *Education for Perspective Transformation: Women's Re-Entry Programs in Community Colleges*. New York: Center for Adult Education, Teachers College, Columbia University.
11. Mezirow, Jack. 1991. *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
12. Hoggan, Chad and Taina Hoggan-Kloubert. 2022. We All Are Migrants': Migration and the Learning Needs of Society. In: *Adult Learning in a Migration Society* /edited by Chad Hoggan and Taina Hoggan-Kloubert, 1-14. London: Routledge.
13. Glick-Schiller, Nina, Linda Basch, and Cristina Blanc-Szanton. 1992. Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. In: *Towards a Transnational Perspective on Migration* / ed. by Nina Glick-Schiller, Linda Basch, and Cristina Blanc-Szanton, 1-24. New York: New York Academy of Sciences.
14. Faist, Thomas, Margarete Fauser, and Eveline Reisenauer. 2013. Das Transnationale in der Migration: Eine Einführung. In *Transnationale Migration*, edited by Thomas Faist, Margarete Fauser, and Eveline Reisenauer. Bielefeld: Transcript Verlag.
15. Lapshyna, Iryna. 2025. Forced Migration, Uncertainty and Transnationalism of Ukrainians in Germany. *Mobilities* 0(0): 1-19. <https://doi.org/10.1080/17450101.2024.2445806>.
16. Yang, Dean, and Hwajung Choi. 2007. Are Remittances Insurance? Evidence from Rainfall Shocks in the Philippines. *The World Bank Economic Review* 21 (1): 219-248.
17. Frankel, Jeffrey. 2011. Are Bilateral Remittances Countercyclical?. *Open Economies Review* 22 (1): 1-16. <https://doi.org/10.1007/s11079-010-9170-9>.
18. Ashraf, Nava, Diego Aycinena, Claudia Martínez, and Dean Yang. 2015. Savings in Transnational Households: A Field Experiment among Migrants from El Salvador. *Review of Economics and Statistics* 97(2): 332-351.
19. Yang, Dean. 2008. International Migration, Remittances and Household Investment: Evidence from Philippine Migrants' Exchange Rate Shocks. *The Economic Journal* 118(528): 591-630.
20. Levitt, Peggy. 1998. Social Remittances: Migration Driven Local-Level Forms of Cultural Diffusion. *International Migration Review* 32(4): 926-948. <http://dx.doi.org/10.2307/2547666>.
21. Levitt, Peggy, and Deepak Lamba-Nieves. 2011. Social Remittances Revisited. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37(1): 1-22. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.521361>
22. Fackler, Thomas, Yvonne Giesing, and Nadzeya Laurentsyeva. 2020. *Knowledge Remittances: Does Emigration Foster Innovation?* Research Policy 49 (9): 103863. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.103863>.
23. Barsbai, Toman, Hillel Rapoport, Andreas Steinmayr, and Christoph Trebesch. 2017. The Effect

of Labor Migration on the Diffusion of Democracy: Evidence from a Former Soviet Republic. *American Economic Journal: Applied Economics* 9(3): 36-69.

24. National Bank of Ukraine 2022. Financial Sector Statistics. URL: <https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-financial>.

25. IOM 2022. Remittances in War: How Money from Abroad is Helping Ukraine. URL: <https://ukraine.iom.int/stories/remittances-war-how-money-abroad-helping-ukraine>

26. World Bank. 2024. *Personal Remittances, Received (% of GDP)*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>.

27. Adema, Joop, Yvonne Giesing, Tetiana Panchenko, and Panu Poutvaara. 2023. The Role of the Diaspora for the Recovery of Ukraine. *EconPol Forum* 24(2): 41-45.

The article was received by the editors 3.12.2025

The article has been peer-reviewed 12.01.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certifies that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-10>

УДК 327.01 (075.8)

Віктор Олександрович Пашковк. політ. н., доцент кафедри міжнародного права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, 61024
viktor.pashkov.polit@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Розглядаються особливості розуміння сутності, структурних чинників і цілей зовнішньополітичної діяльності держав в рамках провідних парадигм теорії міжнародних відносин – неореалізму, неолібералізму, конструктивізму. Метою дослідження є з'ясування специфіки та відмінностей концептуального бачення різними теоретичними підходами ТМВ принципів, які лежать в основі зовнішньої політики сучасних держав, та цілей, які вони переслідують на міжнародній арені. Основними методами дослідження є методи загальнонаукового пошуку (аналіз, синтез, дедукція), компаративний і історичний методи, системний підхід. Встановлено, що незважаючи на суттєві відмінності між різними парадигмами у інтерпретації міжнародної політики, на теоретичному рівні вони демонструють прихильність спільній установці – погляду на зовнішню політику держави як похідну від природи міжнародних відносин. Таким чином, визначення мотивів зовнішньополітичної поведінки держав прямо виводиться з розуміння міжнародного середовища, в якому вони діють, будь-то конкурентна арена міждержавної боротьби за ресурси та владу, де правила гри визначаються національною могутністю та домовленостями великих держав (неореалізм), багаторівнева мережа зв'язків і залежностей між державами, де вони прагнуть реалізувати свої інтереси через співробітництво (неолібералізм) чи спільнота акторів, між якими постійно відбуваються численні взаємодії, які формують міжнародну реальність (конструктивізм).

З'ясовано, що концептуальні відмінності між парадигмами призводять до різного визначення цілей зовнішньої політики держави. Згідно з позицією неореалістів, такими цілями є забезпечення безпеки, посилення національної могутності та міжнародного впливу держави. Представники неолібералізму визначають зовнішньополітичні цілі через зростання національного багатства та забезпечення міжнародного миру. Натомість, конструктивісти формулюють цілі зовнішньої політики сучасних держав у розмитому ключі – як реалізацію ними своїх національних інтересів через співпрацю на основі ідентичності.

Ключові слова: *парадигми міжнародних відносин, теорія зовнішньої політики, національні інтереси, міжнародна система, двосторонні відносини.*

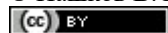
Як цитувати: Пашков, В.О. 2026. Теоретико-концептуальні підходи до розуміння зовнішньої політики. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 76-84. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-10>

In cites: Pashkov, Viktor. 2026. Theoretical Approaches to Understanding the Foreign Policy of the State. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 76-84. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-10> (in Ukrainian)

У політичному та науковому дискурсі часто використовуються поняття та уявлення, які на перший погляд є настільки поширеними та апріорними, що стають фундаментальними для конкретних галузей політики.

Водночас при ближчому розгляді ці поняття та явища виявляються розмитими та складними для теоретичного осмислення. Хоча зовнішньополітичний аналіз як окрема субдисципліна міжнародно-політичної науки існує понад сімдесят років, в її рамках розуміння власне зовнішньої політики залишається одним із найбільш засадничих і складних питань. У цьому контексті ситуація для дослідників ускладнюється двома обставинами. З одного боку, у практичному

© Пашков В.О., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

вимірі зовнішньополітична діяльність держав характеризується різноспрямованістю, багатоаспектністю та значним динамізмом, що ускладнює її осмислення у всіх проявах і формах. З іншого боку, академічні дискусії у цій галузі від початку отримали відчутний ідеологічний і поляризований характер, що унеможливило формування єдиної концептуальної рамки. Навпаки, можна говорити про співіснування і конкуренцію декількох теоретико-методологічних підходів до розуміння зовнішньополітичної поведінки держав.

Слід відзначити, що у вітчизняному науковому дискурсі питання сутності та підходів до розуміння зовнішньої політики держави є слабо розробленим. Наявні наукові розвідки переважно мають емпіричний характер, обмежуються фрагментарним описом чи юридичними абстракціями.

Метою дослідження є з'ясування специфіки та відмінностей концептуального бачення різними теоретичними підходами ТМВ принципів, які лежать в основі зовнішньої політики сучасних держав, та цілей, які вони переслідують на міжнародній арені.

У західній теорії протягом ХХ ст. у процесі інституціоналізації міжнародно-політичної науки сформувалися декілька теоретико-методологічних парадигм, які відображають різні підходи до вивчення та бачення сфери міжнародних відносин. На сучасному етапі ключовими з них є нео-реалізм, неолібералізм і конструктивізм, що постали як результат змішування теорії та ідеологічних доктрин і запозичення методологічних підходів із інших наукових дисциплін, зокрема соціології та політичної науки.

Політико-філософська доктрина лібералізму зародилася в Новий час в умовах боротьби феодального та буржуазного порядків і становлення національних держав. Найбільший внесок в її розвиток зробили Г. Гроцій, Дж. Локк, Дж. Бентам, І. Кант, В. Вільсон. Ключовими ідеями ліберальних мислителів щодо сфери міжнародних відносин у цей період стали обґрунтування обмеження агресивних війн, необхідність розбудови та зміцнення міжнародного права як дієвого регулятора міждержавної взаємодії, дотримання прав людини, створення міжнародних інститутів (організацій і судів) для вирішення міждержавних конфліктів.

Представники ліберальної (ідеалістичної) доктрини вважають, що оскільки зовнішню політику реалізують конкретні люди, які перебувають при владі, то її рушійною силою є їх воля та особистісні

якості. Людина, на їхню думку, за своєю природою є раціональною та вільною, а тому держави у міжнародних відносинах зацікавлені у взаємовигідній співпраці, мирному вирішенню конфліктів. Подібно до того, як людина здійснює моральний вибір і несе відповідальність за нього, держава у своїй зовнішньополітичній поведінці має керуватися базовими суспільними цінностями (свобода, справедливість, рівність, права людини) (Седляр, Ярошенко 2023: 186).

Таким чином, ідеалістичне трактування зовнішньої політики передбачає конструктивну, толерантну позицію уряду у відносинах з іншими державами, що спирається на універсальні моральні та правові норми.

Друга світова війна з її небаченими руйнуваннями та жертвами, а також розгортання у подальшому «Холодної війни» призвели до того, що ідеалістична парадигма зазнала суттєвої критики, поступившись пануванню політичного реалізму з його фокусом на національних інтересах і стратегічних міркуваннях.

Стагнація ліберального напрямку у теорії міжнародних відносин тривала до середини 1970-х рр., коли на основі осмислення процесів економічної інтеграції, ідей інституціоналізму та політичної розрядки у міжнародній політиці сформувався неолібералізм. На академічному рівні його найбільш авторитетними представниками стали Ч. Браун, Дж. Най, А. Моравчик, Р. Белламі, Ч. Купчан, Р. Кеохейн. Полемізуючи з нео-реалістами, представники цієї парадигми вважають, що функціональною основою відносин між сучасними державами є прагнення до взаємовигідної співпраці та спільні цінності, а не принципи анархії, національного егоїзму та боротьби за світову владу. Глобалізація значно розширила та поглибила політичні, безпекові, економічні та культурні зв'язки між державами. Як результат, сучасна система міжнародних відносин перетворилася не лише на глобальну за кількістю охоплених держав, а на цілісну та багаторівневу, в якій виникнула глобальна взаємозалежність країн і процесів. Ця нова якість міжнародної політики проявилася в низці тенденції – демократизації політичного життя більшості держав світу, розвитку економічної інтеграції та послабленні торгівельних бар'єрів, зростанні ролі засобів «м'якої сили» у зовнішньополітичній діяльності держав, появі численних недержавних акторів у міжнародних відносинах.

На думку неолібералів, міжнародні відносини не є необмеженим полем проти-

стояння «всіх проти всіх»: попри анархічні тенденції тут існують певні правила та принципи взаємодії між учасниками. Найбільш предметно це проявилось у створенні міжнародного права після Вестфальського миру 1648 р. і міжнародних організацій у XX ст. Ці два важливі регулятори зовнішньополітичної поведінки держав стали стовпами формування після 1945 р. ліберального міжнародного порядку. Серед його основних переваг для держав-учасників можна відзначити прогнозованість поведінки і зменшення конфліктності.

Іншим помітним проявом посилення взаємозалежності розвитку країн і світу в цілому на сучасному етапі є створення багатосторонніх наднаціональних структур, що покликані здійснювати управління глобальним розвитком – від міжнародних міжурядових організацій (ООН, ЄС, АСЕАН, Африканський Союз) до колаборативних партнерств (G7, BRICS).

Головними цілями зовнішньої політики держав, згідно із неоліберальною концепцією, є забезпечення міжнародного миру та зростання національного добробуту. Ці цілі світоглядно виводяться із людських прагнень до безпеки, свободи, співпраці та багатства, що притаманні всім цивілізованим народам. Їм відповідають такі принципи, як дотримання прав людини, суверенна рівність держав, орієнтація на загальнолюдські цінності та мораль. Виходячи з цих міркувань, представники неолібералізму вважають, що основну роль у арсеналі зовнішньополітичних інструментів держав мають відігравати взаємовигідне співробітництво (партнерство) та «м'яка сила», а військові інструменти мають залишатися крайнім заходом.

Неоліберальна парадигма відзначає, що процеси глобалізації не лише пов'язують держави широкою мережею взає залежностей, а й опосередковано послаблюють роль держави як головного суб'єкта міжнародних відносин. Складність полягає в тому, що багаторівневу мережу зв'язків між державами переважно забезпечують недержавні актори – міжнародні організації, регіони, транснаціональні корпорації, неурядові організації, діаспорні спільноти. Кожний із цих акторів володіє певними ресурсами або повноваженнями, іноді перебирає їх у держав. У цьому контексті особливу роль неоліберали відводять міжнародним урядовим організаціям як інструменту багатосторонньої дипломатії. Як відзначає американський політолог Дж. Розенау, сучасна система міжнародних

відносин функціонує на двох взаємопов'язаних рівнях. Перший рівень виступає полем конкуренції та співпраці суверенних держав, які керуються власними національними інтересами. Другий рівень утворюють тисячі недержавних акторів, які у кооперації між собою та з державами вирішують різноманітні проблеми (Сремеєва 2024: 1131).

Дослідження двосторонніх відносин держав у рамках неоліберального підходу означає їх розгляд скрізь призму кооперативної співпраці. Держави, що взаємодіють, розглядаються як рівноправні партнери, що узгоджують свої позиції та інтереси з метою вирішення власних проблем. Локомотивом такої співпраці між державами служать спільні політичні цінності та прихильність визначеним міжнародним правилам. Ступінь спільності цінностей або керівних норм також може визначати статус держав одна щодо одної – партнери, вороги чи союзники. Крім того, кооперативність відносин держав зумовлює їхнє прагнення до взаємовигідної співпраці, пошуку компромісів, утримання від застосування силових засобів, виявлення ними взаємної поваги та солідарності.

Парадигма політичного реалізму виникла у період Тридцятилітньої війни в Європі. Її світоглядними джерелами стали праці таких мислителів і політичних діячів, як Н. Макіавеллі, А. Рішельє та Т. Гоббс. Хоча корені реалістичного підходу до міжнародних відносин сягають античного світу. Зокрема, давньогрецький історик Фукідід стверджував, що русійними силами зовнішньої політики держави є не стільки дії конкретних державних діячів, скільки об'єктивні та незалежні від волі людей інтереси. Такими мотивами є військово-стратегічні міркування, географічні умови та матеріальні чинники.

Спільним для представників реалістичної парадигми є погляд на сферу міжнародних відносин як анархічне та конкурентне середовище, в якому відбувається постійна боротьба між державами за владу, ресурси та престиж. У таких умовах держава може покращити власні позиції та реалізувати національні інтереси, спираючись головним чином на військові засоби. Представники політичного реалізму розглядають міжнародні відносини як арену боротьби за владу між насильнішими державами. Цей стан зумовлений егоїстичним характером людської природи та незмінними законами міжнародної політики, насамперед прагненням до балансу сил. Кожна держава

на міжнародній арені виходить виключно зі своїх національних інтересів, як вона їх визначає та розуміє. Своєю чергою, динаміка взаємовідносин держав є наслідком зіткнення їх ключових інтересів.

Згідно з поглядами реалістів, зовнішня політика держави має керуватися прагматизмом, політичною доцільністю, тверезими розрахунками, активністю та послідовністю у відстоюванні інтересів. При цьому морально-етичні міркування є другорядними або публічним прикриттям для справжніх намірів (Ждамарова 2019: 74). Домінуючим інтересом держави у сфері міжнародних відносин є забезпечення власної безпеки, що гарантує їй збереження та можливості для розвитку.

Концептуальні основи реалістичного розуміння зовнішньої політики держав були сформульовані у двох фундаментальних працях – «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу» (1948) американського політолога Г. Моргентау та «Мир і війна між націями» (1966) французького соціолога Р. Арона. Провідними представниками неореалізму сьогодні є переважно американські дослідники, зокрема Дж. Міршаймер, К. Волтц, Р. Гілпін, Г. Кіссінджер, Ю. Румер, а також Б. Бузан і О. Вейвер (Копенгагенська школа безпеки).

Неореалістичний погляд на міжнародні відносини поєднує державоцентричне бачення, ідеї про їхню анархічну природу, що характерні для класичного реалізму, з важливими тезами про існування міжнародної системи як стійкої сукупності акторів, правил і форм взаємодії між державами. Структурні особливості останньої, діючи як чинники примусу, визначають логіку поведінки держав на міжнародній арені. Суверенні держави, як великі, так і середні та малі, будучи егоцентричними акторами, будують зовнішньополітичні дії навколо реалізації своїх національних інтересів. Своєю чергою, останні мають об'єктивний характер і концентровано відображають актуальні суспільні проблеми, географічні умови та безпекові виклики, з якими зіштовхується конкретна держава. У цьому контексті держави в рамках міжнародної системи діють як функціонально подібні одиниці, оскільки вирішують однакові завдання. Враховуючи це, провідними у зовнішній політиці будь-якої держави є три мотиви – забезпечення власного виживання, зростання добробуту та посилення свого міжнародного впливу. Для реалізації цих завдань держави використовують дві базові

стратегії – посилення своїх силових можливостей і послаблення суперників.

З іншого боку, неореалісти переглянули погляди класичних реалістів щодо міжнародних відносин як анархічного середовища, де точиться безперервна боротьба за владу без правил. На основі переосмислення геополітичної конкуренції XIX–XX ст. представники неореалізму прийшли до висновку, що держави конкурують і співпрацюють не в політичному вакуумі, а у певним чином структурованих і історичних умовах, що накладають певні обмеження на їхню зовнішньополітичну поведінку. Передусім це стосується врахування державами, які борються за світову владу або власне виживання, співвідношення сил відносно конкурентів. Виходячи з цього, у процесі аналізу міжнародних відносин представники цього напрямку основну увагу приділяють поведінці держав у контексті міжнародних союзів, організацій і партнерств, які вони створюють. Звідси, неореалізм часто називають структурним реалізмом. З одного боку, держави розглядають такі двосторонні та багатосторонні формати співробітництва переважно як інструмент досягнення своїх цілей, а з іншого, – участь у таких кооперативних структурах накладає на держави певні обмеження у вигляді зобов'язань і необхідності врахування інтересів інших партнерів, і в такий спосіб структурує міжнародне середовище. Як зауважує К. Волтц, структурні особливості міжнародної політики здійснюють довготривалий вплив на поведінку держав і діють як елементи примусу, обмежуючи спектр можливих дій, союзників і інструментів (Седляр, Кравченко 2017: 74).

Основою стабільності системи міжнародних відносин і дотримання її керівних норм виступає баланс сил між великими державами, який залишається сталим протягом певного проміжку часу. Саме провідні держави формують конфігурацію міжнародної системи та визначають правила гри для всіх її учасників. Найчастіше це відбувається за результатами масштабних війн і дипломатичних конгресів. Разом із тим, боротьба за владу між великими державами триває постійно. Нарощення державами своїх військово-економічних можливостей безпосередньо впливає на баланс сил і зумовлює структурні зміни в міжнародній системі. При цьому неореалісти пропонують вважати великими ті держави, які мають суттєві переваги над іншими державами у таких сферах, як військова

сила, економіка, технології та демографія. Часто коло великих держав звужується до найсильніших за показниками військової потуги (Толстов 2023: 36).

Великі військові та економічні ресурси дозволяють провідним державам впливати на міжнародно-політичні процеси далеко за межами власних кордонів і регіонів розташування, поширювати свій геополітичний вплив на інші країни. Особливу роль у цьому процесі відіграє можливість проектувати свою військову силу за кордоном (військово-морські сили, військова авіація, військові альянси, військові бази за кордоном).

Конфігурація міжнародної системи визначає розподіл ролей і можливостей між різними групами держав, критерії їхньої класифікації та шляхи підвищення свого статусу. Відповідно розуміння цієї конфігурації з великою імовірністю дозволяє передбачити зовнішньополітичну поведінку держав, які належать до різних груп. Структурні обмеження в міжнародній політиці мають стійкий вплив на зовнішню політику держав, оскільки для їхнього ігнорування або подолання вимагається значно більше ресурсів і часу, ніж мають більшість держав, зокрема й великих. Тому держави на міжнародній арені змушені враховувати структурні рамки та діяти відповідним чином.

Анархічна природа міжнародних відносин разом із егоїстичною орієнтацією держав на власні інтереси унеможливають формування в міжнародному середовищі централізованої влади, подібно до внутрішньодержавного життя. Таким чином міжнародна система має децентралізований характер, функціонує як політична рамка, а не глобальний уряд. Крім того, в рамках однієї системи можуть існувати декілька ієрархій, сформованих навколо наддержав і великих держав. Однак загальною закономірністю поведінки держав на міжнародній арені є її залежність від їхніх силових потенціалів: чим більшими вони є, тим більшими можливостями володіють держави.

У цьому контексті центральним для неореалістів є поняття «сила», привнесене в теорію міжнародних відносин зі сфери військової стратегії. У першій половині ХХ ст. представники політичного реалізму розглядали силовий потенціал держави як сукупність її військових засобів (чисельність збройних сил, рівень озброєнь і військової організації) у поєднанні з готовністю військово-політичного керівництва їх застосувати. Геополітичні реалії «Холодної війни» та чинник ядерної зброї призвели до зміщення

акцентів у міждержавній конкуренції до сфер економіки, технологій і ідеологій. Реагуючи на ці зміни, у 1960-1970-х рр. неореалісти розширили розуміння силового потенціалу держав економічними аспектами, запропонувавши інтегральне поняття «національна могутність» (Bevir, Daddow 2015: 279).

У сучасних міжнародно-політичних дослідженнях поняття «сили» характеризує наявні у розпорядженні держави політичні, військові, економічні, технологічні та культурні ресурси, які забезпечують їй вплив на міжнародні процеси та інші держави, а також визначають її місце в міжнародній ієрархії. На сучасному етапі силовий потенціал держави включає військові, політичні, економічні, ідеологічні ресурси, які створюють можливості впливу на інші держави та визначають місце держави в ієрархії міжнародної системи.

Неореалістичне бачення міжнародних відносин також визнає, що структурні обмеження та прагматичні міркування сприяють об'єднанню державами зусиль у рамках міжнародних організацій і альянсів. Однак основним мотивом такої міжнародної кооперації є забезпечення державами власних інтересів, а не їхнє прагнення до співробітництва. Організаційні формати таких об'єднань можуть бути різними – від жорстких (військові союзи, торговельні блоки) до м'яких (партнерства, безпекові альянси без жорстких зобов'язань, регіональні ініціативи). Великі держави за допомогою таких форматів співпраці окреслюють власні сфери впливу, зміцнюють свій міжнародний престиж. Своєю чергою, середні та малі держави таким чином посилюють власну безпеку та міжнародні позиції. На думку неореалістів, якою б не була мотивація держав-учасниць, саме створення та функціонування міжнародних союзів і коаліцій позитивно впливає на міжнародну систему шляхом впорядкування міждержавних взаємодій.

Дослідження міжнародних відносин з позицій неореалізму передбачає їх інтерпретацію як міждержавної взаємодії, де учасники мають нерівні можливості та статуси, а також діють у середовищі з певними обмеженнями. Зокрема, Сполучені Штати є глобальною державою, яка прагне зберігати свій вплив у багатьох регіонах світу. Китай є претендентом на статус глобальної держави та активно конкурує за вплив з США. Росія зі своїми ревізіоністськими амбіціями виступає як регіональна держава, яка прагне

розхитати існуючу міжнародну систему, змінити на свою користь баланс сил у Європі та встановити свою гегемонію на пострадянському просторі. Натомість Україна потенційно може претендувати на статус держави середньої сили, є важливим чинником стабільності та безпеки в регіоні ЦСЄ.

На відміну від парадигм неореалізму та неолібералізму з їхніми розвинутими політико-філософськими традиціями, конструктивізм є відносно новим напрямком досліджень, який виникнув у середині 1980-х рр. Його поява в цей період була зумовлена двома обставинами. По-перше, геополітичні зміни у світі наприкінці 1980 - на початку 1990-х рр. породили нову міжнародну реальність і проблеми, які складно піддавалися вивченню за допомогою наявних теоретико-методологічних підходів. По-друге, власне неореалізм і неолібералізм виявилися значною мірою не достатньо релевантними: не змогли передбачити та пояснити завершення «Холодної війни» і розпад СРСР. Відповіддю на це стала поява конструктивізму, теоретичні засади якого сформували концепції, перенесені з соціальної психології та соціології.

У процесі аналізу зовнішньої політики держав конструктивізм фокусується на рисах індивідуальної та колективної свідомості, сприйнятті міжнародних процесів і політики. Його представники вважають, що не безособова міжнародна система визначає норми та правила зовнішньополітичної поведінки держав, їх створюють самі держави на основі власних уявлень про себе, міжнародне середовище та інші країни. Таким чином, у конструктивістській призмі сфера міжнародних відносин розглядається як співтовариство акторів, правила взаємодії між якими носять інтерсуб'єктивний характер, тобто формуються у процесі контактів. Як результат, одна держава, наприклад середньої сили, може використовувати різні інструменти та формати двосторонніх відносин із різними державами, подібними за показниками національної потуги.

Для конструктивістів центральними для розуміння міжнародної реальності та політики є такі соціально обумовлені поняття як ідентичність і інтереси. Термін «ідентичність» позначає сукупність уявлень громадян і політичної еліти країни про себе та оточуючий світ, надаючи відповідь на такі базові питання, як хто ми є, які наші цілі, хто наші друзі та вороги (Frank, Jorgensen, Landorff 2022: 19). На концептуальному рівні відповідь на ці питання визначає

самоідентифікацію держави щодо зовнішнього світу, а на практичному – забезпечує навігацію у потоці міжнародних подій і процесів. Зовнішньополітична ідентичність держави формується протягом тривалого періоду шляхом закріплення у масовій свідомості певних ідей, цінностей і переконань, що стають підставами дій і рішень держави у світовій політиці. Таке розуміння ідентичності означає, що в основі зовнішньополітичного позиціонування та рішень держави іноді можуть лежати не раціональні міркування, а стереотипи чи ідеологічні уявлення.

Термін «ідентичність» використовується у аналізі зовнішньої політики для визначення спільності або відмінності держав щодо їхнього світорозуміння. Збіг ідентичностей створює широкі можливості для співробітництва між державами. Крім того, конструктивісти допускають, що держави в сучасному багатовимірному світі можуть мати та використовувати залежно від контексту декілька зовнішньополітичних ідентичностей, які не суперечитимуть одна одній. Так, Україна завдяки своїй складній історії, географії, політичним зв'язкам може самоідентифікувати себе у відносинах із зовнішнім світом як демократична, пострадянська, європейська або східноєвропейська держава, регіональний лідер, жертва російської агресії.

Згідно із конструктивістського підходу, національні інтереси також розглядаються як сконструйовані масовими уявленнями та контекстуальні поняття. Вони сигналізують про коло пріоритетів і цінностей держави, формують рамки її поведінки на міжнародній арені. Однак їхньою основою є ідентичність країни, особливо її правлячих еліт, а не об'єктивні суспільні потреби. Корегування змісту національних інтересів безпосередньо пов'язується зі змінами самої ідентичності – або у процесі історичної еволюції або внаслідок масштабних криз і війн.

Відповідно, аналіз двосторонніх відносин держав крізь призму конструктивістського підходу передбачає виявлення у двох країн спільних рис у ідентичності та світорозумінні. Зокрема, такими рисами можуть бути приналежність до одного геополітичного регіону, однієї групи держав в міжнародній системі (великих, середніх, малих), прихильність до одного суспільно-політичного ладу (демократії/авторитаризму) або цінностей (консервативних, ліберальних, націоналізму).

Таблиця 1.

**Характеристики основних парадигм теорії міжнародних відносин/
Characteristics of the main paradigms of the theory of international relations**

Парадигма/ Paradigm	Погляд на міжнародні відносини	Мета зовнішньої політики держави	Детермінанти поведінки держав
Неореалізм/ Neorealism	Анархічне міждержавне середовище/ Anarchic interstate environment	Посилення національної безпеки та міжнародної могутності/ Strengthening national security and international power	Структурні параметри міжнародної системи, що визначаються балансом сил провідних держав/ Structural parameters of the international system determined by the balance of power of the leading states
Неолібералізм/ Neoliberalism	частково анархічне, але інституційно структуроване поле взаємодії державних і недержавних акторів/ partially anarchic but institutionally structured field of interaction between state and non-state actors	забезпечення економічного процвітання та міжнародного миру/ ensuring economic prosperity and international peace	прагнення до співпраці, норми, закріплені у праві та діяльності міжнародних організацій/ the desire for cooperation, norms enshrined in the law and activities of international organizations
Конструктивізм/ Constructivism	міжнародне співтовариство, подібне людському суспільству/ international community like human society	реалізація своїх інтересів у взаємодії з іншими державами на основі спільного світорозуміння/ realization of own interests in interaction with other states based on a common worldview	ідентичність як сукупність знань, ідей і уявлень про себе, інших і міжнародні процеси/ identity as a set of knowledge, ideas and ideas about oneself, others and international processes

Джерело: складено автором/ Source: compiled by the author

Висновок. Розуміння зовнішньої політики та її ключових цілей в рамках політологічного дискурсу на сучасному етапі залишається неоднозначним і строкатим. Цьому сприяє як багатогранність і складність зовнішньополітичної діяльності держав, так і наявність декількох конкуруючих теоретичних підходів до осмислення міжнароднополітичної реальності. Можна відзначити три провідні парадигми в теорії міжнародних відносин, які мають найбільший вплив на розуміння сфери зовнішньої політики – неореалізм, неолібералізм і конструктивізм. Відмінності між ними у трактуванні політичних процесів і подій, зовнішньополітичної поведінки сучасних держав кореняться в специфіці соціально-філософських і ідеологічних концепцій (у широкому значенні концептуальних баченнях світу), які формують їхні засади.

Разом із тим, ці різні парадигми міжнародних відносин мають і спільну методологічну установку, що полягає в розгляді

зовнішньої політики держави як функціональної похідної від природи міжнародних відносин. Так, зокрема, визначаючи мотиви зовнішньополітичної поведінки держав, представники неореалізму виводять їх з егоїстичного переслідування ними на міжнародній арені своїх національних інтересів держав. При цьому міжнародна політика позиціонується неореалістами як арена боротьби за владу між найсильнішими державами. Баланс сил між останніми на різних історичних етапах створює певну конфігурацію (структуру) міжнародної системи, яка покликана дещо впорядкувати анархічну взаємодію її учасників. Великі держави борються за світове домінування, у той час коли середні та малі держави прагнуть зміцнити свої позиції та зберегти незалежність. Основними зовнішньополітичними цілями держав, згідно з парадигмою неореалізму, виступають зміцнення власної безпеки, посилення національної могутності та міжнародного впливу.

Таким чином, національні інтереси формують цілі зовнішньої політики держави, а рівень її могутності та структурні обмеження міжнародної системи визначають логіку та інструменти, якими вона користується в конкурентному полі міжнародних відносин для досягнення своїх цілей.

Своєю чергою, представники неолібералізму розглядають міжнародні відносини як поле взаємодії численних державних і недержавних акторів, які формують широкую та багаторівневу мережу зв'язків і залежностей між собою. Значну роль у цих взаємодіях відіграють міжнародні організації, міжнародне право та універсальні моральні принципи як ефективні регулятори поведінки учасників. Враховуючи глобальну взаємозалежність держав у різних сферах і їхню інтегрованість у міжнародне співтовариство у своїй зовнішньополітичній поведінці вони мають прагнути до взаємовигідного співробітництва, мирного вирішення конфліктів, керуватися універсальними моральними та правовими нормами. Згідно з неолібералізмом, цілями зовнішньої політики держав має бути зростання національного багатства та забезпечення міжнародного миру.

Третьою впливовою парадигмою у дослідженнях міжнародної політики є конструктивізм, який розглядає міжнародні відносини як спільноту акторів, між якими постійно відбуваються взаємодії. Представники цього напрямку виводять мотиви зовнішньополітичної поведінки держав (правлячих еліт) з особливостей їхнього сприйняття міжнародної реальності та самоідентифікації у відносинах із зовнішнім

світом. Саме ідентичність держав визначає їхні цілі та національні інтереси у сфері зовнішньої політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Седляр, Ю., Ярошенко, В. 2023. Зовнішня політика держав: теоретичні засади дослідження питання, *Актуальні проблеми політики* 71: 184-190. <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.25>
2. Єремєєва, І. А. 2024. Теоретико-методологічні аспекти досліджень еволюції та сучасних процесів світової політики. *Актуальні питання у сучасній науці* 6 (24): 1128-1139. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-1128-1139](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-1128-1139)
3. Ждамарова, А. 2019. Зовнішня політика сучасної держави: основні підходи до визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»* 6: 72-78. <https://doi.org/10.32782/2663-5267.2019.6.10>
4. Седляр, Ю., Кравченко, Н. 2017. Міждержавне співробітництво: концептуальні засади дослідження та підходи до класифікації. *S.P.A.C.E.* 3: 72-76.
5. Толстов, С. В. 2023. Теоретико-методологічні критерії та принципи системного аналізу міжнародних відносин. *Проблеми всесвітньої історії* 3 (23): 18-66. <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-23-2>
6. Bevir, M., Daddow, O. 2015. Interpreting foreign policy: National, comparative and regional studies. *International Relations* 29 (3): 273-287. <https://doi.org/10.1177/0047117815600930>
7. Frank, L., Jorgensen, E., Landorff, L. 2022. If foreign policy paradigms were on the research agenda. *Teoria Polityki* 6: 13-32. <https://doi.org/10.4467/25440845TP.22.008.16020>

Стаття надійшла до редакції 24.11.2025

Статтю прорецензовано 31.12.2025

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Viktor Pashkov

Ph.D. in Political Sciences, Associate Professor of the Department of International Law,
Yaroslav Mudryi National Law University, 77 Hryhoriy Skovorody Street, Kharkiv, 61024, Ukraine
viktor.pashkov.polit@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4273-2181>

THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING THE FOREIGN POLICY OF THE STATE

The article examines the peculiarities of understanding the essence, structural factors and goals of foreign policy activities of states within the framework of the leading paradigms of international relations theory – neorealism, neoliberalism and constructivism. The research objective is to clarify the specifics and differences in the conceptual vision of various theoretical approaches to the principles underlying the

foreign policy of modern states and the goals they pursue in the international arena. The main research methods employed are general scientific methods (such as analysis, synthesis and deduction), comparative methods and historical methods, a systematic approach. Despite significant differences in the interpretation of international politics between various paradigms, it has been established that they demonstrate adherence to a common position at the theoretical level: viewing a state's foreign policy as a derivative of the nature of international relations. Thus, determining the motives behind foreign policy behaviour of states is directly derived from an understanding of the international environment in which they operate, whether it be a competitive arena of interstate struggle for resources and power, where the rules of the game are determined by national power and agreements between major powers (neorealism), a multi-level network of connections and dependencies between states, where they seek to realise their interests through cooperation (neoliberalism) or a community of actors who constantly interact with each other, shaping international reality (constructivism).

The paradigm of neorealism derives the goals of the foreign policy of states from their national interests and the selfishness inherent in their behaviour in the international arena. The level of power of the state and the structural limitations of the international system determine the logic and tools that the state uses in interstate competition to achieve its goals. In this context, the main foreign policy goals of states are to strengthen their own security, strengthen national power and international influence.

Representatives of the neoliberal paradigm define the growth of national wealth and ensuring international peace as the main goals of the foreign policy of states. Given the growing multilevel and interdependence of relations between modern states, according to neoliberals, the main means of achieving these goals should be cooperation on a mutually beneficial basis. In turn, constructivists derive the motives of the foreign policy behaviour of states (ruling elites) from the peculiarities of their perception of international reality and self-identification in relations with the outside world.

Keywords: *paradigms of international relations, foreign policy theory, national interests, international system, bilateral relations.*

REFERENCES

1. Sedliar, Yu., Yaroshenko, V. 2023. Foreign policy of the states: theoretical aspects of the issue. *Actual Problems of Politics* 71: 184-190.. <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.25> (in Ukrainian).
2. Yermieieva, I. A. 2024. Theoretical and methodological aspects of research of the evolution and modern processes of world policy. *Current issues in modern science* 6 (24): 1128-1139. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-1128-1139](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-1128-1139) (in Ukrainian).
3. Zhdamarova, A. 2019. The foreign policy of the modern state: basic approaches to definition of the concept. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. International relations* 6: 72-78. <https://doi.org/10.32782/2663-5267.2019.6.10> (in Ukrainian).
4. Sedliar, Yu., Kravchenko, N. 2017. Interstates cooperation: conceptual background and the approaches to classification. *S.P.A.C.E* . 3: 72-76 (in Ukrainian).
5. Tolstov, S. V. 2023. Systems analysis of international relations: theoretical and methodological criteria and principles. *Problems of World History* 3 (23): 18-66 <https://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-23-2> (in Ukrainian).
6. Bevir, M., Daddow, O. 2015. Interpreting foreign policy: National, comparative and regional studies. *International Relations* 29 (3): 273-287. <https://doi.org/10.1177/0047117815600930>
7. Frank, L., Jorgensen, E., Landorff, L. 2022. If foreign policy paradigms were on the research agenda. *Teoria Polity* <https://doi.org/10.4467/25440845TP.22.008.16020>

The article was received by the editors 24.11.2025

The article has been peer-reviewed 31.12.2025

The article is recommended for printing 30.03.2026.

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-11>

УДК 327.56:355.01(477:470)

Владислав Едуардович Кошельникаспірант кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022V.Koshelnyk@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6744-6047>

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНЬСЬКА ВІЙНА ЯК ПРИКЛАД ЛІМІНАЛЬНОЇ ВІЙНИ: ЕТАПИ ТА МЕХАНІЗМИ ЕСКАЛАЦІЇ

Здійснено політологічний аналіз російсько-української війни крізь призму концепту лімінальної війни. Обґрунтовано, що цей концепт дозволяє точніше, ніж більш широке поняття гібридної війни, пояснити логіку переходу від прихованих і напівприхованих форм протиборства до відкритої міждержавної війни. Розглядаються етапи переходу від стадії лімінальності до повномасштабного вторгнення. Встановлено, що російсько-українська війна розгорталася як послідовний процес, який включав формування лімінального конфліктного середовища, фазу часткової воєнної ескалації, розрив лімінальності та перехід до відкритої воєнної фази. На основі поєднання теоретичного підходу Д. Кілкуллена та аналізу українського емпіричного матеріалу виокремлено ключові механізми ескалації: порогову маніпуляцію, інструменталізацію невизначеності, асиметричне поєднання воєнних і невоєнних засобів, а також політико-часовий розрахунок агресора. Доведено, що лімінальна війна не обмежується допороговою стадією конфлікту, а зберігає свою логіку й після переходу до відкритої війни, виявляючись в інформаційному, дипломатичному, енергетичному та психологічному вимірах. Формулюється власний погляд на російсько-українську війну у теоретичному та практичному смислах у контексті концепту лімінальної війни. Аргументується висновок про застосування концепту лімінальної війни до аналізу російсько-українського конфлікту, що дає змогу точніше описати етапність ескалації, виявити внутрішню логіку переходу між фазами війни та розкрити специфіку сучасних конфліктів, у яких вирішальне значення має не лише військова сила, а й здатність діяти у просторі між виявленням, атрибуцією та політичною відповіддю.

Ключові слова: *лімінальна війна, російсько-українська війна, повномасштабне вторгнення, ескалація, гібридна агресія, політичний конфлікт, порогова невизначеність, безпека, Україна.*

Як цитувати: Кошельник, В.Е. 2026. Російсько-українська війна як приклад лімінальної війни: етапи та механізми ескалації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 85-90. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-11>

In cites: Koshelnyk, Vladyslav. 2026. The Russian-Ukrainian War as an Example of a Liminal War: Stages and Mechanisms of Escalation. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49:85-90. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-11> (in Ukrainian)

Російсько-українська війна не може бути цілком поясненою ані в рамках класичної моделі міждержавної війни, ані винятково через поняття гібридної агресії. Уже з 2014 р. стало очевидно, що Російська Федерація

застосовує не лише відкриту військову силу, а й систему взаємопов'язаних політичних, інформаційних, правових, економічних та психологічних інструментів, які дозволяють змінювати стратегічне середовище ще до того, як конфлікт набуває повністю явної воєнної форми. За таких умов особливої ваги набуває аналітичний підхід, здатний пояснити не лише змішаний характер засобів

© Кошельник В.Е., 2026.

This is an open-access article distributed under

ведення боротьби, а й сам механізм переходу від прихованого тиску до відкритої війни.

Актуальність теми зумовлена тим, що сучасні воєнно-політичні конфлікти дедалі частіше розгортаються в умовах порогової невизначеності, коли агресивні дії вже здійснюються, але ще не спричиняють автоматичної, швидкої та симетричної відповіді. У випадку України саме така логіка дозволяє пояснити зв'язок між тривалим допороговим тиском, частковою ескалацією 2014–2021 рр. та повномасштабним вторгненням 2022 р. Концепт лімінальної війни є важливим не лише як додатковий теоретичний інструмент, а і як спосіб точніше описати політичну динаміку сучасної агресії.

Концепт лімінальної війни у сучасному безпековому дискурсі пов'язується насамперед із працями Девіда Кілкуллена, який розглядає сучасне протиборство як діяльність у просторі між виявленням, атрибуцією та політичною відповіддю. У межах цього підходу принципового значення набуває не лише сам факт прихованої або напівприхованої дії, а й здатність агресора використати часовий проміжок між агресивною дією та повноцінною реакцією супротивника. У ширшому контексті до цієї проблематики дотичні дослідження підпорогового протиборства, сірої зони, гібридної війни та стратегічної неоднозначності.

В українському науковому дискурсі російсько-українська війна переважно аналізується через поняття гібридної агресії, етапів розгортання російської експансії, а також конфлікту ідентичностей, цінностей та ідеологій. Водночас механізм поетапного переходу від допорогового тиску до відкритої міждержавної війни часто лишається розсіяним між різними пояснювальними моделями. Саме ця обставина і зумовлює потребу в окремій політологічній інтерпретації російсько-української війни як лімінального процесу.

Метою дослідження є аналіз російсько-української війни як прикладу лімінальної війни, визначення її основних етапів та виявлення механізмів ескалації, що забезпечили перехід від прихованих форм протиборства до відкритої воєнної фази.

Лімінальна війна в найзагальнішому сенсі означає розгортання конфлікту в просторі порогової невизначеності в повномасштабну війну, коли агресивні дії вже здійснюються, але ще не досягають такого рівня очевидності, атрибуції чи правової визначеності, який автоматично породжує воєнні дії у відповідь. У цьому

розумінні лімінальність є не лише станом «між миром і війною», а й специфічним способом ведення конфлікту, за якого невизначеність стає ресурсом наступальної стратегії (Kilcullen 2019; Kilcullen 2020). На наш погляд, саме ця характеристика робить поняття лімінальної війни продуктивнішим для аналізу російсько-української війни, ніж загальніша категорія гібридної війни. Гібридність фіксує змішаний характер засобів впливу, але не завжди дозволяє пояснити, чому агресія певний час зберігає політичну неоднозначність, і чому ця неоднозначність сама по собі стає елементом воєнної стратегії. Лімінальність, навпаки, фокусується саме на цій проміжній зоні між фактом ворожої дії та моментом її безсумнівного політичного визнання. Російсько-українську війну слід розглядати не просто як конфлікт зі змішаним набором інструментів, а як конфлікт, у якому невизначеність була системно перетворена на стратегічний ресурс.

Війна між РФ та Україною не виникла раптово ані у 2014, ані у 2022 роках. Її передумови формувалися впродовж тривалого часу через політику залежності, інформаційний вплив, делегітимацію української суб'єктності та відтворення імперських наративів. В аналітичній доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України підкреслюється екзистенційний характер війни для України, а також простежується зв'язок між російською агресією, ідеологічними настановами та ціннісними маніпуляціями (Горбулін 2017; Російсько-українська війна як конфлікт ідентичностей 2025: 7–8, 32–33). На цій стадії агресія ще не набула форми повномасштабного воєнного зіткнення, однак уже створювала конфліктне середовище, у межах якого подальше застосування сили ставало імовірнішим і політично підготовленим.

Таким чином, першу фазу доцільно визначати як формування лімінального середовища. Її сутність полягала не в безпосередньому розгортанні бойових дій, а у створенні таких політичних, інформаційних та ідентифікаційних умов, за яких майбутня агресія могла бути або замаскована, або частково виправдана. На нашу думку, лімінальна війна починається не тоді, коли з'являються перші збройні епізоди, а тоді, коли починається системне конструювання середовища, сприятливого для силового перегляду політичного статус-кво.

Ця фаза характеризувалася тим, що Російська Федерація не просто накопичувала ресурси для майбутньої ескалації, а системно підривала політичні та ідентифікаційні засади української державності. Особливу роль тут відігравали дискурси «денацифікації», «демлітаризації», «нейтралізації» та інші ідеологеми, що виконували функцію ціннісного виправдання агресії і водночас підготовляли підґрунтя для її подальшої легітимації в російському політичному та інформаційному просторі (Російсько-українська війна як конфлікт ідентичностей 2025: 32–35). Слід наголосити, що на етапі формування лімінального середовища Росія працювала не стільки на негайний воєнний результат, скільки на зниження порогу опору майбутній агресії. У цьому сенсі дискурсивний та ідеологічний тиск був не допоміжним фоном, а повноцінною фазою конфлікту. Саме тому розглядати довоєнний період лише як передісторію війни було б методологічно хибно: значна частина воєнно-політичного результату готувалася ще до переходу до відкритих форм насильства.

Другу фазу лімінальної війни становлять події 2014 р., насамперед окупація Криму та початок війни на Донбасі. Саме тут найбільш наочно проявилася логіка порогової маніпуляції. Поява озброєних формувань без розпізнавальних знаків, поєднання силових дій із запереченням прямої російської участі, використання псевдоправових процедур і паралельна інформаційна кампанія створили ситуацію, в якій агресія була очевидною де-факто, але певний час залишалася предметом політичного маневру де-юре (Kilcullen 2019; Drozdyuk 2023: 30–32). Це дало Росії часову перевагу, необхідну для зміни статусу території та нав'язування нового фактичного стану речей.

Війна на Донбасі також розгорталася в межах лімінальної логіки. З одного боку, було очевидно, що конфлікт не є суто внутрішнім, з іншого – Росія послідовно підтримувала режим часткової невизначеності, поєднуючи пряму та непряму участь, регулярні й нерегулярні форми військової сили, дипломатичний маневр і постійне інформаційне заперечення (Горбулін 2017; Drozdyuk 2023: 32). Унаслідок цього міжнародна реакція певний час не відповідала реальному масштабу загрози.

Варто зазначити, що 2014–2021 рр. не були «неповною війною» чи «замороженим очікуванням» повномасштабного вторгнення, а становили самостійну фазу часткової воєнної ескалації за збереження

лімінальної структури конфлікту. Це означає, що Росія не просто відклала «велику війну», а вже досягала стратегічних результатів – дестабілізувала Україну, утримувала її в режимі постійного виснаження та нав'язувала міжнародній спільноті своє бачення характеру конфлікту. Таким чином, лімінальна війна в українському випадку виявилася не коротким перехідним етапом, а тривалим режимом політичного і безпекового тиску.

На цій фазі найбільш виразно проявляються головні механізми ескалації. Першим із них є порогова маніпуляція. Її суть полягає в тому, що агресор добирає таку форму дії, яка вже змінює політичну або безпекову реальність, але ще не примушує опонента до негайної максимальної відповіді (Kilcullen 2019). Другим механізмом є інструменталізація невизначеності. У цій логіці невизначеність не є наслідком браку інформації, а стає свідомо сконструйованою ситуацією, яка дозволяє виграти час, розмити відповідальність і підвищити політичну ціну реакції (Notaker 2023). Третій механізм – асиметричне поєднання воєнних і невоєнних засобів, коли військові дії підсилюються інформаційним тиском, дипломатичним маневруванням, економічним примусом та психологічним виснаженням супротивника. У випадку України цей вимір особливо чітко простежується в інформаційно-комунікаційному середовищі, де російські деструктивні впливи поєднувалися з силовими та політичними інструментами тиску (Російсько-українська війна як конфлікт ідентичностей 2025: 54–55). Четвертим механізмом є політико-часовий розрахунок: агресор прагне не просто діяти сильніше, а діяти швидше за цикл політичного осмислення й відповіді противника (Kilcullen 2019). На нашу думку, ці механізми слід розглядати не ізольовано, а як єдину систему. Порогова маніпуляція без інструменталізації невизначеності не давала б потрібного часу; невизначеність без асиметричного поєднання засобів не створювала б достатнього тиску; а політико-часовий розрахунок без усіх попередніх елементів не забезпечував би стратегічної переваги. Варто зазначити, що ескалація в лімінальній війні відбувається не шляхом простого нарощування сили, а шляхом синхронізації різномірних інструментів у такому темпі, який випереджає політичний цикл відповіді супротивника.

Росія використовувала ці механізми узгоджено. У 2014–2021 рр. Москва підтри-

мувала такий рівень конфлікту, який одночасно виснажував Україну, блокував її стабільний розвиток, стримував іноземні інвестиції, підживлював внутрішню поляризацію та залишав відкритими дипломатичні формати, придатні для маніпуляції відповідальністю (Горбулін 2017; Drozdzyuk 2023: 33).

Лімінальна війна в українському випадку виконувала подвійну функцію: послаблювала об'єкт агресії шляхом хронічного виснаження та одночасно тестувала межі допустимого у міжнародному середовищі. Отже, її слід розглядати не як нижчий рівень війни, а як окрему раціональну модель стратегічного наступу.

Якісна зміна характеру конфлікту відбулася у лютому 2022 р. Саме цей момент доцільно визначати як розрив лімінальності. Йдеться про ситуацію, коли попередній режим часткової, порогово неоднозначної ескалації перестає забезпечувати досягнення стратегічної мети, а тому агресор переходить до відкритого застосування максимальної військової сили. Важливо підкреслити, що розрив лімінальності не означає зникнення всіх попередніх механізмів. Навпаки, він означає, що лімінальна логіка більше не є достатньою як головний інструмент, а тому доповнюється повномасштабною війною. За класифікаціями збройних конфліктів, розроблену Упсальською програмою даних про конфлікти (UCDP), такий перехід означає зміну масштабу й характеру організованого насильства, коли конфлікт виходить на інший рівень інтенсивності та міжнародної значущості (UCDP 2025). У цьому полягає принципова відмінність між підходом, що розглядає 24 лютого 2022 р. як «початок» війни, і підходом, запропонованим у цій статті. Якщо сприймати 2022 р. як абсолютну точку відліку, то втрачається зв'язок між багаторічним формуванням конфліктного середовища, частковою ескалацією та відкритим вторгненням. Натомість лімінальна оптика дозволяє побачити неперервність цього процесу.

Отже, повномасштабне вторгнення слід трактувати не як відмову від попередньої логіки, а як момент її недостатності. На нашу думку, розрив лімінальності є не запереченням лімінальної війни, а її кульмінаційним переходом у фазу, де приховані та відкриті способи примусу починають діяти одночасно.

Разом із тим навіть після переходу до відкритої війни лімінальна логіка не зникає. У 2022–2025 рр. Росія продовжила вико-

ристовувати лімінальні інструменти: ядерний шантаж, інформаційні кампанії щодо «втоми від війни», спроби делегітимувати українську державність, енергетичний тиск, дипломатичне маневрування навколо теми переговорів, а також інформаційно-психологічний вплив на західні суспільства (Notaker 2023; Російсько-українська війна як конфлікт ідентичностей 2025: 54–57, 85–87). Зазначимо, що лімінальна війна не завершується в момент переходу до масштабних бойових дій. Вона продовжує функціонувати як паралельний вимір конфлікту. Саме тому сучасну російсько-українську війну доцільно розглядати як поєднання відкритої воєнної фази з незавершеним лімінальним контуром впливу. У практичному сенсі це означає, що навіть успішна військова протидія не усуває автоматично всіх механізмів агресії, якщо зберігаються канали інформаційного, психологічного, дипломатичного та енергетичного тиску.

У теоретичному сенсі це означає, що поняття лімінальної війни має самостійну аналітичну цінність і не зводиться повністю до понять «гібридна війна» чи «сіра зона». Якщо гібридність зазвичай акцентує змішаний характер інструментів, то лімінальність наголошує на специфічному політичному положенні конфлікту – у просторі між фіксацією, атрибуцією та відповіддю (Kilcullen 2019; Notaker 2023). Саме цей акцент робить концепт особливо продуктивним для політологічного аналізу.

На нашу думку, найбільша евристична цінність цього концепту полягає в тому, що він зміщує увагу дослідника з питання «які засоби використовуються?» на питання «у якому політичному режимі невизначеності ці засоби дають результат?». Такий підхід дозволяє точніше описати сучасні конфлікти, у яких воєнний успіх часто забезпечується не стільки перевагою у вогневій потужності, скільки перевагою у швидкості нав'язування власної інтерпретації подій. Саме тому лімінальність, на відміну від ширших понять, дозволяє пояснити не лише форму агресії, а і її політичну ефективність.

Український випадок також показує, що лімінальна війна є випробуванням не лише для військової, а й для інституційної спроможності держави. Ефективність протидії залежить від якості раннього виявлення загроз, швидкості політичної атрибуції, координації між інститутами влади, довіри суспільства до держави та здатності міжнародних партнерів до своєчасної реакції (Notaker 2023).

У цьому сенсі російсько-українська війна демонструє, що стратегічна стійкість сучасної держави визначається не тільки кількістю військ або озброєння, а й здатністю швидко переводити невизначеність у політичну визначеність, тобто позбавляти агресора простору для лімінального маневру. Звідси впливає п'ята авторська позиція: у конфліктах лімінального типу ключовим ресурсом оборони є не лише сила стримування, а й швидкість інституційного розпізнавання агресії. Інакше кажучи, держава частково програє конфлікт вже тоді, коли надто довго сумнівається, як саме назвати те, що проти неї здійснюється.

Таким чином, застосування концепту лімінальної війни до аналізу російсько-української війни дає змогу розглядати цей конфлікт як цілісний, поетапний і внутрішньо пов'язаний процес, а не як механічну сукупність окремих кризових епізодів. У його структурі доцільно виокремити чотири основні фази: формування лімінального середовища, часткову воєнну ескалацію, розрив лімінальності та фазу відкритої війни.

Проведений аналіз показує, що ключовими механізмами цієї ескалації були порогова маніпуляція, інструменталізація невизначеності, асиметричне поєднання воєнних і невоєнних засобів, а також політико-часовий розрахунок агресора. Їхнє поєднання забезпечувало Російській Федерації можливість послідовно змінювати стратегічне середовище на свою користь ще до того, як Україна та її міжнародні партнери формували повноцінну політичну й безпекову відповідь.

Російсько-українська війна є не лише прикладом гібридної агресії, а одним із найбільш виразних сучасних прикладів лімінальної війни. Її головна особливість полягає в тому, що агресор перетворив невизначеність на інструмент стратегічного наступу, а війну – на тривалий процес послідовного руйнування порогів безпеки, політичної реакції та міжнародного

стримування. Саме тому концепт лімінальної війни має значний евристичний потенціал для подальшого аналізу сучасних конфліктів, у яких вирішальне значення має не лише військова сила, а й здатність діяти між межами виявлення, атрибуції та політичної відповіді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Світова гібридна війна: український фронт*: монографія. 2017 / за заг. ред. В.П. Горбуліна. / Київ: НІСД, 496 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013707>
2. *Російсько-українська війна як конфлікт ідентичностей, цінностей та ідеологій: аналітична доповідь*. 2025. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 88 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/en/publication/the-russian-ukrainian-war-as-a-conflict-of-identities-values-and-ideologies-analytical-report/>
3. Drozdyuk, Y. 2023. The main stages of deployment of hybrid aggression by the Russian Federation against Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*. 43: 29-36. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-43-04>
4. Kilcullen, D. 2019. The evolution of unconventional warfare. *Scandinavian Journal of Military Studies*. Vol. 2, No. 1: 61–71.. <https://doi.org/10.31374/sjms.35>
5. Kilcullen, D. 2020. *The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West*. New York : Oxford University Press. 336 p. URL: <https://dokumen.pub/the-dragons-and-the-snakes-how-the-rest-learned-to-fight-the-west-019026568x-9780190265687.html - English>
6. Notaker, H. 2023. In the blind spot: Influence operations and sub-threshold situational awareness in Norway. *Journal of Strategic Studies*. Vol. 46. No. 3: 1–29. URL: https://www.researchgate.net/publication/358745027_In_the_blind_spot_Influence_operations_and_sub-threshold_situational_awareness_in_Norway
7. *UCDP Definitions*. Department of Peace and Conflict Research. 2025. Uppsala University. URL: <https://www.uu.se/en/departement/peace-and-conflict-research/research/ucdp/ucdp-definitions>

Стаття надійшла до редакції 29.12.2025
Статтю прорецензовано 5.02.2026
Стаття рекомендована до друку 30.03.2026
Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Vladyslav Koshelnyk

PhD student, Department of Political Sciences, V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
vladkosh@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6744-6047>

THE RUSSO-UKRAINIAN WAR AS AN EXAMPLE OF A LIMINAL WAR: STAGES AND MECHANISMS OF ESCALATION

A political science analysis of the Russian-Ukrainian war is carried out through the prism of the concept of liminal war. It is substantiated that this concept allows, more precisely than the broader concept of hybrid war, to explain the logic of the transition from covert and semi-covert forms of confrontation to open interstate war. The stages of the transition from the stage of liminality to full-scale invasion are considered. It is established that the Russian-Ukrainian war unfolded as a sequential process that included the formation of a liminal conflict environment, a phase of partial military escalation, a break in liminality, and a transition to an open military phase. Based on the combination of D. Kilcullen's theoretical approach and the analysis of Ukrainian empirical material, key escalation mechanisms are identified: threshold manipulation, instrumentalization of uncertainty, an asymmetric combination of military and non-military means, as well as the aggressor's political and temporal calculation. It is proven that liminal war is not limited to the pre-threshold stage of the conflict, but retains its logic even after the transition to open war, manifesting itself in the informational, diplomatic, energy and psychological dimensions. The author formulates his own view of the Russian-Ukrainian war in theoretical and practical terms in the context of the concept of liminal war. The conclusion is argued on the application of the concept of liminal war to the analysis of the Russian-Ukrainian conflict, which allows for a more accurate description of the stages of escalation, to identify the internal logic of the transition between the phases of the war and to reveal the specifics of modern conflicts, in which not only military force is of decisive importance, but also the ability to act in the space between detection, attribution and political response.

Keywords: liminal war, Russian-Ukrainian war, full-scale invasion, escalation, hybrid aggression, political conflict, threshold uncertainty, security, Ukraine.

REFERENCES

1. World Hybrid War: Ukrainian Front: Monograph 2017 / ed.by V.P. Gorbulina. Kyiv: NISS. 496 p. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013707> (in Ukrainian)
2. The Russian-Ukrainian War as a Conflict of Identities, Values, and Ideologies: Analytical Report. 2025. Kyiv: Scientific notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 88 p. URL: <https://ipiend.gov.ua/en/publication/the-russian-ukrainian-war-as-a-conflict-of-identities-values-and-ideologies-analytical-report/> (in Ukrainian)
3. Drozdyuk, Y. 2023. The main stages of deployment of hybrid aggression by the Russian Federation against Ukraine. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*. 43: 29-36. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-43-04>
4. Kilcullen, D. 2019. The evolution of unconventional warfare. *Scandinavian Journal of Military Studies*. Vol. 2, No. 1: 61–71. <https://doi.org/10.31374/sjms.35>
5. Kilcullen, D. 2020. *The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West..* New York : Oxford University Press, 336 p. URL: <https://dokumen.pub/the-dragons-and-the-snakes-how-the-rest-learned-to-fight-the-west-019026568x-9780190265687.html - English>
6. Notaker, H. 2023. In the blind spot: Influence operations and sub-threshold situational awareness in Norway. *Journal of Strategic Studies*. Vol. 46. No. 3: 1–29. URL: https://www.researchgate.net/publication/358745027_In_the_blind_spot_Influence_operations_and_sub-threshold_situational_awareness_in_Norway
7. *UCDP Definitions. Department of Peace and Conflict Research*. 2025. Uppsala University. URL: <https://www.uu.se/en/departement/peace-and-conflict-research/research/ucdp/ucdp-definitions>

The article was received by the editors 29.12.2025.

The article has been peer-reviewed 5.02.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/10.26565/2220-8089-2026-49-12>

УДК 321,329

Ілля Дмитрович Шевяков

аспірант кафедри політології ННІ філософії, культурології, політології,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
i.d.shevykov@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-8805-4332>

ВПЛИВ КОНФУЦІАНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ НА ФОРМУВАННЯ ЗАСАД КИТАЙСЬКОГО РЕСПУБЛІКАНІЗМУ

Проаналізовано значення конфуціанських принципів як підґрунтя китайських підходів до врядування, а також роль конфуціанства загалом та концепції «Мандату Неба» зокрема як інструмента легітимації політичної влади. Розглянуто вплив конфуціанства на конкретні механізми врядування у стародавньому Китаї та значення конфуціанських принципів як філософського підґрунтя китайської державності імперського періоду. Розкрито сутність «Трьох народних принципів», висунутих доктором Сунь Ятсеном як основи китайського розуміння республіканізму.

Вивчено роль конфуціанства як ідеологічного підґрунтя доктрини «Трьох народних принципів» доктора Сунь Ятсена. Проаналізовано вплив конфуціанства на принцип «Націоналізму» в межах політичної теорії доктора Сунь Ятсена та роль морально-етичних засад у формуванні нації відповідно до нього. Проаналізовано специфіку розуміння народовладдя у контексті відповідного принципу доктора Сунь Ятсена. Вивчено значення меритократії у межах конфуціанської філософії та її роль у реалізації «Принципу народовладдя». Проаналізовано двоїстий характер взаємозв'язку конфуціанських підходів до вірності державі та вірності нації відповідно до принципу Націоналізму в рамках політичної філософії доктора Сунь Ятсена. Досліджено конфуціанське розуміння ролі держави в економіці в межах принципу «Народного доброботу». Визначено розбіжності в інтерпретації ролі економіки як інструмента легітимації існуючого політичного режиму в концепції «Трьох народних принципів» та конфуціанської філософської школи.

Відзначено вагому роль конфуціанства у кожному з «Трьох народних принципів» та його істотний вплив на китайську інтерпретацію ідей республіканізму. Багато в чому морально-етичні та філософські засади конфуціанства стали основою інтерпретації на відповідному історичному етапі таких суто західних понять, як «націоналізм» та «народовладдя». Зроблено висновок щодо амбівалентного характеру впливу конфуціанської філософської думки на «Три народні принципи», висунуті доктором Сунь Ятсеном.

Ключові слова: *Три народні принципи, конфуціанство, Сунь Ятсен, Мандат Неба.*

Як цитувати: Шевяков, І.Д. 2026. Вплив конфуціанської філософської думки на формування засад китайського республіканізму. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 91-101. <https://doi.org/10.26565/10.26565/2220-8089-2026-49-12>

In cites: Sheviakov, Illia. 2026. The Influence of Confucian Philosophical Thought on the Formation of the Foundations of Chinese Republicanism. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 91-101. <https://doi.org/10.26565/10.26565/2220-8089-2026-49-12> (in Ukrainian)

© Шевяков І.Д., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Актуальність аналізу ролі конфуціанства у становленні китайської державності та значення, яке конфуціанські принципи відіграли у формуванні засад китайського республіканізму, пов'язана із суттєвим впливом як конфуціанства, так і ідей, висунутих одним із засновників китайської республіканської традиції Сунь Ятсеном, на формування сучасної ідеологічної платформи Комуністичної партії Китаю після початку «Реформ і відкритості».

Розуміння цих явищ та їхнього взаємозв'язку дає змогу краще усвідомити світогляд сучасного китайського керівництва. В умовах зростання ролі КНР на міжнародній арені загалом та підвищення значення її позиції у контексті подальшого перебігу широкомасштабної російської агресії проти України це сприятиме забезпеченню сталості відносин між Україною та Китаєм і зменшенню ризиків посилення підтримки Росії з боку КНР.

Метою статті є дослідження конфуціанської філософії як підґрунтя китайських політичних практик та принципів врядування в умовах трансформацій, що відбувалися в країні у першій половині ХХ століття. Для досягнення цієї мети у статті поставлено такі **завдання**:

1) проаналізувати погляди конфуціанців на витоки легітимності політичної влади та роль конфуціанства у формуванні китайської державності;

2) дослідити принципи республіканізму у поглядах доктора Сунь Ятсена та роль конфуціанства як ідейного підґрунтя «Трьох народних принципів», запропонованих ним.

Значення конфуціанства у сучасному політичному та суспільному житті КНР є предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, у публікації «Конфуціанство в міжнародних відносинах: традиція, державне управління та зовнішня політика Китаю» М. Мартінеса-Субільягі проаналізовано філософські засади конфуціанства, їхню роль у розвитку суспільства та державності в Китаї, Японії та Південній Кореї, а також причини трансформації цього вчення у процесах модернізації впродовж ХХ століття та його вплив на сучасну зовнішню політику КНР (Martínez 2025).

Питання ролі та значення володаря, його морально-етичних якостей, взаємин між владою та народом, а також історичного значення конфуціанства у формуванні китайської державницької традиції проаналізовано колективом авторів – Т. Нгуен,

Т. Пхам і В. Лаєм – у дослідженні «Політична філософія Конфуція щодо управління країною: історичні та сучасні міркування» (Nguyen, Pham, Lai 2023).

Проблематика політичної легітимності, шляхи та методи її забезпечення, а також еволюція відповідних теорій у межах конфуціанської філософії детально розглянуто у дослідженні Цюй Юнгана «Дослідження розвитку конфуціанської концепції політичної легітимності: від Конфуція до Дун Чжуншу» (屈 2014).

Розвиток конфуціанства, основні етапи його історичної еволюції та вплив на політичну думку Китаю, а також взаємозв'язок конфуціанської філософії з політичною теорією різних періодів комплексно висвітлено у статті Хуан Юйшуня «Державне мистецтво конфуціанства – сучасна трансформація конфуціанської політичної філософії» (黃 2010).

Питання філософських засад і сутності «Трьох народних принципів» Сунь Ятсена розкрито також у праці «“Три народних принципи” Сунь Ятсена: філософсько-світоглядний і політологічний аналіз», авторами якої є Наталія Ярмоліцька та Людмила Євдокимова (Ярмоліцька, Євдокимова 2023).

Взаємозв'язок конфуціанської політичної думки та демократичного врядування, зокрема інтерпретація ролі уряду й взаємин між володарем і народом порівняно з традиційною західною демократичною парадигмою, досліджено в роботі Йозефа Чана «Демократія та меритократія: на шляху до конфуціанської перспективи» (Lee 2018).

Проблематику ідеологічних засад доктрини Сунь Ятсена розглянуто у працях зарубіжних дослідників. Зокрема у публікації «Філософії інтеграції: Сунь Ятсен і Генрі Джордж» проаналізовано взаємозв'язок між поглядами Сунь Ятсена та Генрі Джорджа, а також філософські основи ідеології Сунь Ятсена і витоки його «Трьох народних принципів» (Krugman 2005).

1. Конфуціанство та його роль у формуванні китайського світогляду і підходу до врядування.

Роль конфуціанства в китайському політичному та суспільному житті важко переоцінити. Разом із тим, щоб зрозуміти взаємини між китайською державністю та конфуціанством, варто проаналізувати основні засадничі принципи вчення Конфуція. Основним питанням, відповідь на яке шукав як сам Конфуцій, так і його

наступники було забезпечення соціальної гармонії.

У межах конфуціанського розуміння суспільства та врядування моральність членів суспільства та зокрема, правителя була заporукою створення та підтримання гармонії. При цьому моральність у межах конфуціанства розуміється як дотримання певного набору принципів та цінностей. Ключовими з них є синівська шанобливість (xiao), праведність та ритуал (li), людяність (ren), практикування самовдосконалення (haoxue) та прагнення до моральної шляхетності (junzi).

Синівська шанобливість (xiao) є одним із ключових елементів конфуціанської філософії, адже в межах конфуціанської інтерпретації суспільства вона сприймається продовженням і розширенням сім'ї та роду. Відтак засади суспільства загалом та зокрема, взаємини правителя та його підданих, мають відбиватися в стосунках між головою роду, тобто між батьком і його дітьми.

Під ритуалом (li) конфуціанство розуміє необхідність відповідної публічної поведінки та принцип побудови взаємин між людьми, і це є основою для досягнення людяності. Людяність (ren) відіграє важливу роль в конфуціанському світогляді: Вона є здатністю особи без упередження розрізняти добро та зло і при цьому не бажати чинити зло, а також вміння стояти осторонь від тих, хто чинить зло.

Самовдосконалення (haoxue) відіграє важливу роль у розвитку людини та досягнення нею чеснот синівської шанобливості (xiao) та ритуалу (li), оскільки, з точки зору конфуціанського вчення, людина, щоб стати справжньою, повинна самовдосконалюватися. Лише постійне самовдосконалення (haoxue) дозволить людині досягти моральної шляхетності (junzi).

Моральна шляхетність (junzi), у свою чергу, відіграє провідну роль у формуванні соціальної ієрархії, адже на відміну від вродженої знатності, яка є спадковою, моральна знатність у розумінні Конфуція є наслідком дотримання людиною чеснот синівської шанобливості (xiao), ритуалу (li) та людяності (ren) (Martínez 2025: 4-6; Kwan 2020).

Виходячи з цих моральних принципів, конфуціанство інтерпретує оптимальну державну владу як владу, засновану на моральному авторитеті та чеснотах. Визначення того, що відповідає моральності, здійснюється Небом (tian). Небо в контексті конфуціанського світогляду розуміється як надприродна сутність, яка встановлює

природний лад. Прагненню до відповідності цьому ладу мають підпорядкуватися як особисті прагнення людей, так і врядування. Виходячи з цих засад, виникає ще одне з ключових понять конфуціанства, а саме «Мандат неба» (tianming). Отримання та утримання цього Мандату правителем залежить від дотримання ним моральної шляхетності (junzi). Разом із тим «Мандат неба» (tianming) слугує основою легітимності правління, адже дотримання моральної шляхетності правителем дозволяє встановлювати лад, що відповідає ладу Неба, а відтак піддані мають коритися владі володаря. Водночас, оскільки лад Неба є природним, покірність підданих владі володаря, який відповідає моральній знатності, буде природною і, як наслідок, не потребуватиме від правителя значних витрат і ресурсів для примушення підданих до покори. При цьому забезпечити відповідність правління ладу Неба правитель здатен лише через постійне самовдосконалення (haoxue) і демонстрацію своїх чеснот підданим, оскільки саме володар має слугувати взірцем моральної знатності для підданих, так само як батько має слугувати взірцем для своїх дітей. Разом із тим, якщо правитель має використовувати насилля та страх для того, щоб змусити підданих до покори, це є ознакою втрати правителем моральної знатності (junzi) та невідповідності його правління ладу Неба. При цьому варто відзначити, що правитель, який не дотримується моральної знатності (junzi) в рамках філософії Конфуція, має змогу змінитись і почати діяти відповідно до ладу Неба (Kwan 2020; Nguyen, Pham, Lai, 2023:4-5). Проте у випадку, якщо правитель продовжує порушувати лад Неба та не дотримується відповідних чеснот, він і його рід втрачають «Мандат неба» (tianming), який переходить представникам роду, які дотримуються чеснот синівської шанобливості (xiao), ритуалу (li) та людяності (ren), і відповідно отримують «Мандат неба» (tianming). За таких умов народ має право повалити династію, яка порушує лад Неба. Ця концепція переходу «Мандату неба» (tianming) впродовж історії виступала у якості виправдання зміщення правлячої династії та прихід до влади нової династії (屈 2014: 50-52).

Разом із тим доцільно зазначити, що роль теорії системи «Небесного мандату» (tianming) не обмежувалася легітимізацією верховної влади, вона також виступала інструментом виправдання усієї ієрархії

державного апарату. Так у межах отримання «Небесного мандату» (tianming) володар стає «Сино́м неба», тобто людиною, яка отримала легітимність від Неба (tian) і відтак надає частину цієї легітимності; таким чином забезпечується легітимність державної бюрократії, яка своєю чергою передає частину наданої легітимності місцевій бюрократії. Водночас сам титул «Син Неба» підкреслював паралелі держави з родиною, що, з одного боку, підсилювало легітимність спадкової форми правління, а з іншого – підтримувало та легітимізувало кланову сутність влади, характеру для абсолютної більшості китайських династій (屈 2014: 52-53; 5, с. 5-8).

При цьому важливо наголосити, що принцип практики самовдосконалення та моральної знатності, які формують засади для людяності (ren) в межах конфуціанської політичної думки, становить підґрунтя заповнення політичної ієрархії та державного апарату на засадах меритократії. Відповідно до конфуціанської філософії правління відповідно до ладу Неба сприятиме моральності людей, і як наслідок, появи гідних людей, які будуть формувати державний апарат на місцевому і загальнодержавному рівні. Відповідно до цього принципу володар має відбирати лише тих посадовців, які демонструють дотримання моральності в конфуціанському розумінні.

Варто зазначити, що цей принцип відіграв важливу роль у політичних практиках Китаю протягом практично всієї історії країни. Так, починаючи з періоду правління династії Хань, тобто в період від 202 р. по н.е. 220 р. н.е. і аж до 1905-го року, відбір на чиновницькі посади в Китаї здійснювався за результатами іспитів. Зважаючи ж на те, що проходження екзаменів вимагало глибокого знання конфуціанської філософії система конфуціанських цінностей, як одна з ключових засад врядування у державі, самовідтворювалася (黄 2010: 12, 1-4; Din 2024: 187-188; Chan 2007: 124).

Відповідно, за конфуціанським вченням, метою було забезпечення благополуччя підданих, для забезпечення чого володар повинен виявляти пошану до своїх підданих. Таким чином, правитель має проявляти людяність. Людяність правителя до народу, у розумінні конфуціанців, базується на любові та шанобливості правителя до своїх батьків. У відповідь на людяність з боку володаря народ повинен проявляти вірність, яка є проявом визнання влади володаря. Відповідно до поглядів Конфуція ознаками

того, що правитель підтримує лад Неба, є зростання населення, економічний розвиток держави та інтелектуальний розвиток. Роль правителя в державі – виховувати та захищати народ, так само як батьки виховують і захищають своїх дітей (Nguyen, Pham, Lai, 2023: 6-8).

Отже, підсумовуючи проміжні результати, можемо зробити висновок, що врядування в межах конфуціанського вчення засновано на відповідності морально-етичним чеснотам, які правитель має підтримувати і розвивати у собі, а також використовувати їх як керівні принципи при прийнятті рішень у сфері врядування. При цьому відповідність правителя морально-етичним чеснотам у межах конфуціанської філософії є запорукою та підґрунтям легітимності політичної влади, а відхилення від чеснот – причиною втрати джерела легітимності, така втрата легітимності надає народу право на повалення влади як такої, що порушує лад Неба. При цьому у межах конфуціанської філософії поєднуються два до певної міри суперечливі принципи: з одного боку, держава та взаємини правителя з підданими інтерпретуються через їхнє ототожнення з відносинами у рамках сім'ї, що на практиці часто сприяло утвердженню непотизму та кланової структури влади. З другого боку, ключовим елементом, який визначає гідність правителя є його відповідність певним морально етичним принципам, а одним з ключових принципів під час призначення чиновництва є відповідність кандидатів на посаду відповідним якостям, подібні якості володар має плекати в своїх підданих, оскільки це сприятиме процвітанню держави. На практиці це сприяло формуванню концепції меритократії, що забезпечувало, принаймні теоретичну можливість залучення найбільш здібних до державного апарату через проходження іспитів для отримання чиновницького звання. Така комбінація родинних зв'язків з меритократією, як основною засадою легітимності, забезпечила стабільність політичної системи попри зміни правлячих династій та іноземні вторгнення. Вплив конфуціанської традиції простежується і в сучасних політичних практиках КНР.

2. Засади китайської інтерпретації республіканізму та вплив конфуціанства на «Три народні принципи» Сунь Ятсена.

Засновником китайського республіканізму вважається доктор Сунь Ятсен. Він був прихильником республіканізму та символічним лідером революції 1911-1912

рр., і висунув «Три народні принципи», які, на його думку, повинні були стати засадами розбудови китайського республіканізму. «Три народні принципи» включали «Націоналізм», «Народовладдя» і «Народний добробут». Для того, щоб зрозуміти філософські засади, на яких ґрунтувалися ці принципи, ми маємо проаналізувати, як саме розумілися «Три народні принципи».

Під «Націоналізмом» Сунь Ятсен розумів вірність людей нації на протигагу відданості родині чи клану. Він відзначав, що схильність китайців до клановості може стати підґрунтям для формування «Націоналізму» через її розширення та перетворення китайської вірності малій групі на вірність великій групі, тобто нації. Він розмежовував поняття нації та держави. На його думку, нація формується через спільне походження, способу життя, мови, віри, звичаю та традиції. Важливу роль у формуванні нації відіграє природний та мирний характер цього процесу. Моральність засади нації відіграє значну роль у її формуванні та процвітанні. На протигагу цьому держава формується та тримається разом через силу і насильство. Водночас саме націоналізм найкраще демонструє взаємозв'язк конфуціанської філософії та ідей Сунь Ятсена, адже, з одного боку, як конфуціанство, так і «Три народні принципи» висуюють у якості найвищої форми лояльність державі, яка у випадку конфуціанства втілена в Імператорі, який є сином Неба, а в ідеології Сунь Ятсена держава втілюється у нації. Проте у випадку конфуціанства ця вірність має досягатися через індивідуальний саморозвиток і намагання досягти «моральної знатності» у той же час в ідеології Сунь Ятсена вірність нації має досягатися через посднання індивідуального досвіду самоуправління та державної опіки (Ярмолицька, Євдокимова 2023: 33-36; 罗, 高 1996: 5-21). Важливою запорукою тривалості величі нації є наявність у неї морального підґрунтя, в іншому випадку велич нації швидко зійде нанівець, а сама нація буде асимільована. Приклад подібних націй Сунь Ятсен вбачав у маньжурах та монголах, обидві нації змогли збудувати великі імперії та підкорити Китай однак, через відсутність морального підґрунтя Монгольська імперія швидко занепала, а самі монголи та маньчжури, які володарювали в Китаї, були асимільовані китайцями (Kwan 2020; Aretz 2023: 16-21).

Під «Народовладдям» Сунь Ятсен розумів народний суверенітет, тобто владу

народу над територією країни. Під народним суверенітетом розуміється регулювання суспільної поведінки в межах «Трьох народних принципів». Якщо наявний зв'язок між суверенітетом та народом, то місце має «народний суверенітет». При цьому свобода та демократія розділяються Сунь Ятсеном у межах інтерпретації «Народовладдя»: ключовим є принцип свободи, а демократія є скоріше – технічною формою реалізації свободи. При цьому свобода індивіда не має бути надмірною, і окрім того, вона має бути свідомо обмежена задля забезпечення абсолютної свободи нації. Разом із тим Сунь Ятсен зазначав, що лише демократія дозволить народу Китаю відчутти справжню свободу. При цьому Сунь Ятсен також відзначав важливість рівності у представництві народу. Китайське «Народовладдя» у тлумаченні Сунь Ятсена мало бути подібним до Західної демократії лише в механізмах, а не в засобах суспільного контролю, оскільки китайські та західні методи суспільного контролю, звичаїв і традицій суттєво відрізняються. У зв'язку з цими відмінностями лише адаптація європейського та американського досвіду до китайських матеріальних умов є ключовим та єдиним способом для реформування китайського суспільства та формування єдиної національної китайської ідентичності та просування до її становлення (Kwan 2020; Aretz 2023: 21-47, 52-54).

Принцип «Народного добробуту» не був повністю сформульований Сунь Ятсеном, проте, зазвичай цей принцип інтерпретується як потреба в забезпеченні економічного благополуччя широких народних мас задля гарантування їхньої підтримки в процесі становлення та подальшого утвердження республіканського ладу. З точки зору цього принципу, боротьба за добробут є визначальним рушієм історичного процесу. Для Китаю ключовими принципами для вирішення питання благополуччя мають виступати зрівняння права на володіння землею та регулювання капіталу. Обидва методи покликані забезпечити індивідуальні потреби людини та спільноти задля забезпечення власного існування. Впровадження цих методів має базуватися на реформах та трансформаціях суспільства, підґрунтям якого мають бути емпіричні факти. На практиці ці реформи мали б набувати форми розширення інфраструктури та гірничодобувної промисловості, а також залучення держави в економіку задля розширення найму робітників, аби пришвидшити

промисловий розвиток. Разом із тим Сунь Ятсен наголошував, що класова боротьба є не природним станом суспільства а скоріше наслідком тих соціально-економічних трансформацій, що відбувалися у світі протягом XIX-XX ст.; подолання цієї проблеми полягає у створенні умов, у яких пролетаріат та виробники будуть співпрацювати задля «Народного добробуту» (Ярмоліцька, Євдокимова 2023: 37-40; Aretz 2023: 54-74; Nguyen 2024: 5-7; Lee 2018: 162-166).

Принцип «Народного добробуту» мав забезпечити вирішення соціальних питань, з якими зіштовхнулася населення Китаю в той час. Реалізація цього принципу мала на меті забезпечити населення засобами для задоволення базових потреб, головним чином через рівний розподіл землі. Відповідно до поглядів Сунь Ятсена, головним завданням для реалізації цього принципу є забезпечення умов, за яких земельні наділи будуть розподілені рівномірно та оподатковуватимуться відповідно до їхньої вартості. Принцип «Народного добробуту» також мав розв'язати проблеми забезпечення населення доступними та дешевими харчами й одягом. Відтак виробництво продовольства підпорядковано забезпеченню «Народного добробуту», а не отриманню прибутку як у капіталістичній системі. У такому випадку важливим аспектом цього принципу було створення умов, за яких селяни змогли б зберігати врожай, що збирається з їхніх земельних наділів, а також підвищити врожайність цих наділів та полегшити транспортування продукції і забезпечити необхідним устаткуванням.

Ще одним важливим питанням, яке піднімається в контексті забезпечення продовольством, є способи запобігання природним лихам. Суттєвим було й питання гарантування справедливості розподілу продовольства, для цього уряд мав би створювати щорічні запаси продовольства, за аналогію з системою державних запасів, що діяла в імперському Китаї. Питання забезпечення населення одягом є другою за важливістю проблемою, яку має розв'язати реалізація принципу «Народного добробуту»; на практиці це передбачало створення державних підприємств, що мали б забезпечити населення одягом (罗, 高1996:54-75; Ду 2017).

Конфуціанство відіграло значну роль у формуванні «Трьох народних принципів». Аналіз кожного з трьох принципів дозволяє побачити ознаки класичної конфуціанської інтерпретації державності та врядування.

Так, одним із ключових характеристик формування нації для Сунь Ятсена є природний шлях та мирний характер її формування, в чому виявляються паралелі з концепцією «Мандату неба», ключовим аспектом якого була відповідність володарювання природному порядку Неба та як наслідок – відсутність потреби в примусі підданих до покори з боку володаря.

Ще однією рисою «Націоналізму» в інтерпретації Сунь Ятсена, в якій можна побачити зв'язок його поглядів з конфуціанством, є акцент на морально-етичну основу стабільності та процвітання нації. Відсутність такого підґрунтя є передумовою для її занепаду та асиміляції з іншими націями. У такій інтерпретації ролі морально-етичних стандартів можна помітити збіги з концепцією «Небесного мандату», де отримання «Небесного мандату» династією є наслідком відповідності цієї родини етично-моральним принципам, а його втрата є наслідком відхилення від дотримання цих чеснот. Варто зазначити, що у межах поглядів Сунь Ятсена моральні засади Китаю є достатньо міцними і для відродження китайської нації їй потрібно вивчати Захід з точки зору процедури та технічної сторони, зберігаючи морально-етичну основу китайського суспільства, що свідчить про наявність китаєцентризму, який був характерним для конфуціанської філософії. Вплив конфуціанства також можна побачити й у механізмі розбудови нації та вірності їй через розширення розуміння вірності до клану, що є схожим на конфуціанську інтерпретацію держави як такої, що витікає з сім'ї або роду (Kwan 2020; Ярмоліцька, Євдокимова 2023: 34-36; Abdazimov 2024: 30-33; 匡 2022: 2-6).

Принцип «Народовладдя» (або «Демократії») в інтерпретації Сунь Ятсена також до певної міри ґрунтується на конфуціанських принципах. Так, сам Сунь Ятсен обстоював природний характер «Народовладдя» для Китаю, виходячи з принципів конфуціанського вчення. Він згадував у цьому контексті вислів, який приписують Конфуцію «Коли Велика Доктрина перемагає, то під небесами всі є рівними», та цитати відомого конфуціанця Мен-Цзи «Найціннішими є людина, потім земля та зерно, а лише потім князі» та «Небо бачить те, що бачать його люди, Небо чує те, що чують його люди». Разом із тим, як і в межах конфуціанства, у розумінні Сунь Ятсена рівність не є природним станом людини. На його погляд, суспільство може

бути поділене на тих, хто знає та сприймає задалегідь, тих, хто знає та сприймає згодом, і тих, хто не знає та не сприймає. Незважаючи на відмінності, усі три групи повинні співпрацювати одна з одною задля досягнення прогресу. Це своєю чергою сприятиме поширенню моральності, тобто люди наближатимуться до рівності попри природну нерівність. Демократичний лад, на його думку, був досить природним для Китаю, адже династії, які правила країною до того, відповідно до конфуціанського принципу людинолюбства та моральної знатності мали діяти, маючи на меті благополуччя народу і ставитися до них як до власних дітей. Разом із тим у межах принципу «Народовладдя», влада розділилася на фундаментальну та адміністративну. Перша мала належати народу, друга мала бути передана посадовцям. Принципи, на яких мала ґрунтуватися влада, також до певної міри були пов'язані з конфуціанськими практиками; так, на противагу традиційному поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову Сунь Ятсен запропонував розподіл влади на п'ять гілок, додавши до трьох традиційних гілок влади контрольну та екзаменаційну. На його думку, ці дві гілки влади відігравали би роль фільтру, який забезпечував те, що членами уряду та інших державних інституцій стають лише гідні. У подібному підході ми можемо побачити зв'язок поглядів Сунь Ятсена з ідеалами врядування у межах конфуціанської філософії, яка у цьому аспекті ґрунтувалася на принципі меритократії. Відзначаючи значущість меритократії, Сунь Ятсен критикував колишню монархічну владу Китаю як таку, в якій некомпетентні все одно могли мати суттєвий вплив на прийняття рішень (Ярмоліцька, Євдокимова 2023: 36-37; Aretz 2023: 21-54; Lee 2018: 163-166). На його думку ключовим елементом у побудові демократії є боротьба людей за свої свободи і водночас він відзначав, що у випадку Китаю, на відміну від Заходу, боротьба за свободу має на меті забезпечення свободи не конкретного індивіда, а свободи нації.

Важливими поняттями для розуміння демократії в інтерпретації Сунь Ятсена є здібності претендентів на посаду та суверенітет народу. Він вважав, що добір кандидатів до лав державного апарату, повинен здійснюватись згідно з їхніми здібностями, тобто на засадах меритократії, а суверенітет розуміється як контроль над урядом. Відтак «Народовладдя» в Китаї, на

його думку, передбачало би отримання людьми контролю над урядом, що означало «зробити народ королями» (Kwan 2020; Du 2017; 匡 2022: 7-11).

Принцип «Народного добробуту» багато в чому базується на конфуціанському розумінні врядування, тобто держава має створювати умови та прямо діяти задля забезпечення населення базовими потребами та гарантування економічного розвитку. У цих принципах можна побачити відбиття однієї з ознак правління, яке відповідає Небесному ладу відповідно до конфуціанського вчення, а саме – обов'язок правителя забезпечити економічний розвиток та благополуччя своєї держави і підданих. Питання урівняння права на земельну власність також може розглядатися крізь призму конфуціанської філософії, адже відповідно до неї конфуціанець Мен-Цзи вбачав, що правитель має забезпечувати такий розподіл землі, який би гарантував забезпечення потреб родини кожного землевласника та забезпечувати йому певний запас продовольства на випадок неврожаю. Ідея урівняння також може розглядатися з позиції конфуціанства, зокрема у контексті прагнення конфуціанців до мінімізації соціальних крайнощів, оскільки вони могли б сприяти порушенню моральності з боку підданих, разом із тим Сунь Ятсен вбачав у принципі урівняння ідейне продовження системи земельного розподілу, запропонованого Мен-Цзи, який передбачав розподіл землі на суспільну та особисту; спочатку селяни мали колективно обробляти суспільну ділянку, а потім займатися власними ділянками. Паралельній системі пріоритизації спільного блага можна побачити у загальному підході Сунь Ятсена до того, чим має керуватися уряд при реалізації своєї економічної політики. На відміну від поглядів Сунь Ятсена, у контексті яких народний добробут розглядався як підґрунтя народної підтримки «Принципу народовладдя», у межах конфуціанства основною запорукою підтримки суспільством чинного політичного ладу був приклад, який володар надаватиме своїм підданим, а також прагнення підданих до досягнення «моральної знатності». Досить цікаво проявляється конфуціанське коріння поглядів Сунь Ятсена у тих природних проблемах та викликах, які має вирішувати держава задля забезпечення населення продовольством, увага зокрема концентрується на повенях і посухах, які у межах конфуціанської традиції завжди вважалися ознаками втрати «Мандату неба» правлячою динас-

тією (Ярмоліцька, Євдокимова 2023: 37-40; 罗, 高1996:30-31; Aretz 2023: 54-75; Kwan 2020; 匡 2022: 11-15; Krugman 2005: 2-5).

Підводячи проміжні підсумки, можемо зробити висновок, що кожен із запропонованих Сунь Ятсеном «Трьох народних принципів» тією чи іншою мірою базується на конфуціанській моралі та філософії, а кожен з трьох принципів – на практиках китайського врядування імперського періоду, які мали у своїй основі конфуціанську філософію. Причинами цього можуть бути як вплив конфуціанської філософії на погляди самого Сунь Ятсена, який на початку свого життя отримав не лише західну, а й класичну китайську освіту, та мав бажання використати вже вкоріненні у населення погляди й традиції для підвищення популярності та легітимності нового республіканського уряду серед населення. Також варто враховувати велику роль, які відігравали конфуціанські принципи у світогляді більшої частини китайської еліти, вбачаючи у ньому певну альтернативу та підґрунтя для відродження тогочасного Китаю і противаги західним ідеологіям, що не враховували китайську специфіку. Разом із тим варто відзначити двоїстий характер відносин ідеологічної концепції Сунь Ятсена та конфуціанської філософської думки, які хоча й мають доволі подібну мету, з точки зору організації суспільства, проте вони суттєво відрізняються у методах досягнення поставленого завдання: Якщо конфуціанство розглядало лише індивідуальний саморозвиток та індивідуальний приклад Імператора, то ідеологія Сунь Ятсена передбачала більш централізовані та колективістські методи для досягнення поставленого завдання.

Таким чином, можемо сказати, що конфуціанська філософська думка відіграла суттєву роль у формуванні практик державного управління. Конфуціанство також відіграло провідну роль у забезпеченні легітимності існуючого державного ладу. Зокрема, конфуціанство забезпечило імперський Китай гнучким інструментом, який виконував низку функцій. По-перше, воно забезпечило механізм відбору та ротатії кадрів у межах державного апарату. По-друге, воно відіграло роль інструменту кооптації та асиміляції іноземних правителів, які могли займати імператорський трон внаслідок завоювання країни кочівниками. По-третє, конфуціанство мало значення неписаного законодавства, до певної міри обмежуючи дії влади відповідністю морально-етичним нормам і ризиком втрати «Небесного ман-

дату». По-четверте, конфуціанство виступало інструментом збереження державної системи у процесі зміни правлячої династії через надання легітимності народним повстанням, які покликані відсторонити від влади тих, хто не дотримується чеснот, і мають на меті прихід до влади тих, хто внаслідок дотримання чеснот отримав «Мандат неба», тобто отримав право на формування нової правлячої династії.

Аналіз «Трьох народних принципів», запропонованих Сунь Ятсеном, дає змогу побачити суттєві подібності між конфуціанськими ідеалами та «Трьома народними принципами». Найяскравішим проявом цього може слугувати форма розподілу гілок влади, запропонована Сунь Ятсеном в межах «Принципу народовладдя», яка передбачала створення екзаменаційної системи як однієї з гілок влади, що повинна була забезпечити відбір кандидатів на державні посади відповідно до принципу меритократії. Це демонструє подібність запропонованої ним системи до системи імперських екзаменів, які використовувалися для відбору лише гідних кандидатів на посади чиновників. Ще однією подібністю між «Трьома народними принципами» та конфуціанською філософією є їхня апеляція до сім'ї як базової одиниці суспільства. У межах конфуціанської філософської думки держава на чолі з імператором та взаємини імператора і народу прирівнюються до родини та взаємин батька з його дітьми. У той же час у межах «Принципу націоналізму» пропонувалося забезпечити лояльність китайців до народу як нації, представниками якого вони є через розширення їхньої вірності родині, тобто як і у випадку з конфуціанством, суспільство розглядається як розширення сім'ї. При цьому ми можемо також побачити суттєві розбіжності в підходах до реалізації завдань держави. Зокрема, це стосується засад легітимності чинного режиму. Якщо у рамках конфуціанської філософії основною підвалиною легітимності правлячої династії виступало дотримання володарем конфуціанських чеснот, то у межах «Трьох народних принципів» цю роль виконує «Принцип народного добробуту», який передбачає, що держава активно діятиме для забезпечення населення працевлаштуванням і базовим мінімумом для підтримання життєдіяльності. Таким чином можемо стверджувати, що «Три народні принципи» перебувають у складній взаємодії з конфуціанською філософією, з одного боку, використовуючи певні елементи конфуціанства для формування

китайської нації і державного апарату, а з іншого – суттєво розходячись з нею у питаннях того, що має виступати основою легітимності правлячого режиму. За таких умов ми можемо вбачати в ідеології Сунь Ятсена спробу модернізувати конфуціанські принципи та адаптувати їх до тогочасних потреб китайського народу та держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1.. Navara: Center for Global Affairs & Strategic Studies URL: <https://www.unav.edu/documents/16800098/17755721/confucianism-in-international-relations.pdf>
2. Kwan S. C. (A.). 2020. *Sun Yat-sen on China's Place in International Society*. Oxford: University of Oxford, URL: https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:ed4b7cac-ad90-489c-ae54-ef38b4cc6f2f/download_file?file_format=pdf&safe_filename=Hurrell_Final%2520Re_submission_SYS%2520on%2520China%27s%2520Place%2520in%2520International%2520Society.pdf&type_of_work=Thesis
3. Nguyen T.Q., Pham T.I., Lai V.N. 2023 Confucius's political philosophy of governing the country: Historical and contemporary considerations. *XLinguae: European Scientific Language Review* 16 (3): 2-14. URL: https://xlinguae.eu/files/XLinguae3_2023_1.pdf
4. 屈永剛. 2014. 儒家政治正當性觀念發展研究: 從孔子到董仲舒. Hong Kong: Hong Kong Baptist University, URL: <https://scholars.hkbu.edu.hk/ws/portalfiles/portal/55006723/OA-0047.pdf>
5. 黄玉顺. 2010. 国政儒学——儒家政治哲学的现代转型. *河北学刊*, 3 1-12 URL: <https://jinburuxue.com/wp-content/uploads/2018/02/%E9%BB%84%E7%8E%89%E9%A1%BA%EF%BC%8C%E5%9B%BD%E6%B0%91%E6%94%BF%E6%B2%BB%E5%84%92%E5%AD%A6.pdf>
6. Din J. 2024. The impact of Confucianism on ancient Chinese society and governance. *International Journal of Foreign Trade and International Business* 6 (1) 124-127 <https://www.doi.org/10.33545/26633140.2024.v6.i1b.107>
7. Chan J. 2007. Democracy and Meritocracy: Toward a Confucian perspective. *Journal of Chinese Philosophy*, 34 (2) 179-193 URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2007.00408.x>
8. Ярмоліцька Н. В., Євдокимова Л. І. 2023. «Три народних принципи» Сунь Ятсена: філософсько-світоглядний і політологічний. *Політичний вісник* 90: 29-46. <https://doi.org/10.17721/2415-881X.2023.90.29-46>
9. 罗耀九, 高常范. 1996. 儒学对孙中山思想的影响. *学术月刊*. 11: 26-33 URL: <https://core.ac.uk/reader/41345796>
10. Aretz T. 2023. *The Three Principles of the People By Sun Yat-sen*. Wonderful Taiwan Forum: Taipei. URL: <https://www.taiwan-database.net/PDFs/WTFpdf21.pdf>
11. Nguyen T. 2024. «The Principle of Livelihood» by Sun Yat-sen and Its Significance for Social Justice and Happiness Values in Vietnam Today. *Journal of Asian Development* 10 (1): 1-20 <https://doi.org/10.52941/jad.v10i1.54>
12. Lee M. L. 2018. Sun Yat-Sen: People's Democracy and Chinese Democracy. *Democratic Moments*. <https://doi.org/10.5040/9781350006195.ch-021>
13. Dy M. 2017. Social justice in Sun Yat-Sen's the Three Principles of the people. *Eco-ethica* 6: 171-186 URL: https://www.researchgate.net/publication/324948485_Social_Justice_in_Sun_Yat-Sen_'s_The_Three_Principles_of_the_People
14. Abdazimov J. 2024 Political ideological principles proposed by Sun Yat-Sen: *Frontline Social Sciences and History Journal* 4 (3): 27-34 URL: <https://frontlinejournals.org/journals/index.php/fsshj/article/download/526/500/716>
15. 匡思聖. 2022. 孫中山現代化思想對儒家的繼承與轉化. 元培: 元培醫事科技大學, 20 URL: https://www.scribd.com/document/914818862/%E5%AD%AB%E4%B8%AD%E5%B1%B1%E7%8F%BE%E4%BB%A3%E5%8C%96%E6%80%9D%E6%83%B3%E5%B0%8D%E5%84%92%E5%AE%B6%E7%9A%84%E7%B9%BC%E6%89%BF%E8%88%87%E8%BD%89%E5%8C%96-2?language_settings_changed=English
16. Krugman P. 2005. *Philosophies of Integration: Sun Yat-Sen and Henry George*. URL: <https://progressandpovertyinstitute.org/wp-content/uploads/Philosophies-of-Integration-Sun-Yat-Sen-and-Henry-George.pdf>

Стаття надійшла до редакції 17.11.2025
Статтю прорецензовано 31.12.2025
Стаття рекомендована до друку 30.03.2026
Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Ilia Sheviakov

PhD Student, Department of Political Science Educational and Scientific Institute of Philosophy, Cultural Studies and Political Science, V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine
i.d.shevykov@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0008-8805-4332>

THE INFLUENCE OF CONFUCIAN PHILOSOPHICAL THOUGHT ON THE FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF CHINESE REPUBLICANISM

The role of Confucian principles in shaping Chinese governance is analysed, as well as the role of Confucianism, particularly the concept of the «Mandate of Heaven» as an instrument for legitimising political power. The influence of Confucianism on institutional mechanisms of governance in ancient China and the significance of Confucian principles as the philosophical framework of Chinese statehood during the imperial period are examined. The moral and ethical system created within Confucianism as the main instrument for regulating social relations in imperial China is examined. The conceptual foundations of the «Three Principles of the People» put forward by Dr. Sun Yat-sen as the basis of the Chinese understanding of republicanism are examined.

The role of Confucianism as the ideological basis of Dr. Sun Yat-sen's doctrine of the «Three Principles of the People» is studied. The influence of Confucianism on the Principle of «Nationalism» within Dr. Sun Yat-sen's political theory and the role of moral and ethical principles in the formation of the nation is analysed. The interpretation of popular sovereignty in the context of Dr. Sun Yat-sen's principle is analysed. The significance of meritocracy within Confucian philosophy and its role in the implementation of the «Principle of Popular Sovereignty» are studied. The duality between loyalty to the state and to the nation in Confucian thought, as reflected in the Principle of Nationalism, is analysed. The Confucian understanding of the role of the state in the economy within the framework of the Principle of «People's Welfare» is examined. Discrepancies are identified between the interpretation of the economy's legitimising function in the «Three Principles of the People» and in Confucian philosophy. The role of the state in providing infrastructure and preventing natural disasters within the framework of Confucian philosophy and its reflection in the «Principle of People's Welfare» are analysed.

The significant role of Confucianism in each of the «Three Principles of the People» and its influence on the Chinese interpretation of republican ideas is noted. In this context, the moral, ethical and philosophical foundations of Confucianism serve as a framework for interpreting traditionally Western concepts such as «nationalism» and «democracy». The study concludes that Confucian philosophical thought exerts an ambivalent influence on the «Three Principles of the People» put forward by Dr. Sun Yat-sen.

Keywords: *Three Principles of the People, Confucianism, Sun Yat-sen, Mandate of Heaven.*

REFERENCES

- Martínez, M. 2025 *Confucianism in International Relations: Tradition, Statecraft, and Chinese Foreign Policy*. Navara: Center for Global Affairs & Strategic Studies URL: <https://www.unav.edu/documents/16800098/17755721/confucianism-in-international-relations.pdf>
- Kwan S. C. (A.). 2020. *Sun Yat-sen on China's Place in International Society*. Oxford: University of Oxford, URL: https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:ed4b7cac-ad90-489c-ae54-ef38b4cc6f2f/download_file?fileformat=pdf&safe_filename=Hurrell_Final%2520ResubmissionSYS%2520on%2520China%27s%2520Place%2520in%2520International%2520Society.pdf&type_of_work=Thesis
- Nguyen T.Q., Pham T.I., Lai V.N. 2023 Confucius's political philosophy of governing the country: Historical and contemporary considerations. *XLinguae*: *European Scientific Language Review* 16 (3): 2-14. URL: https://xlinguae.eu/files/XLinguae3_2023_1.pdf
- Qu Yonggang. 2014. *A Study on the Development of the Confucian Concept of Political Legitimacy: From Confucius to Dong Zhongshu*. Hong Kong: Hong Kong Baptist University, URL: <https://scholars.hkbu.edu.hk/ws/portalfiles/portal/55006723/OA-0047.pdf> (in Chinese)
- Huang Yushun. 2010. Statecraft Confucianism — The Modern Transformation of Confucian Political Philosophy. *Shandong University*, 3 1-12 URL: <https://jinburuxue.com/wp-content/uploads/2018/02/%E9%BB%84%E7%8E%89%E9%A1%BA%EF%BC%8C%E5%9B%BD%E6%B0%91%E6%94%BF%E6%B2%BB%E5%84%92%E5%AD%A6.pdf> (in Chinese)
- Din J. 2024. The impact of Confucianism on ancient Chinese society and governance. *International Journal of Foreign Trade and International Business* 6 (1) 124-127 <https://www.doi.org/10.33545/26633140.2024.v6.i1b.107>

7. Chan J. 2007. Democracy and Meritocracy: Toward a Confucian perspective. *Journal of Chinese Philosophy*, 34 (2) 179-193
<https://doi.org/10.1111/j.1540-6253.2007.00408.x>
8. Yarmolitska N. V., Yevdokimova L. I. 2023. Sun Yat-sen's 'Three Principles of the People': philosophical, worldview and political science. *Politology bulletin* 90: 29-46
<https://doi.org/10.17721/2415-88IX.2023.90.29-46> (in Ukrainian)
9. Luo Yaojiu, Gao Changfan. 1996. The Influence of Confucianism on Sun Yat-sen's Thought. *Academic Monthly*. 11: 26-33 URL: <https://core.ac.uk/reader/41345796> (in Chinese)
10. Aretz T. 2023. *The Three Principles of the People By Sun Yat-sen*. Wonderful Taiwan Forum: Taipei. URL: <https://www.taiwan-database.net/PDFs/WTFpdf21.pdf>
11. Nguyen T. 2024. «The Principle of Livelihood» by Sun Yat-sen and Its Significance for Social Justice and Happiness Values in Vietnam Today. *Journal of Asian Development* 10 (1): 1-20
<https://doi.org/10.52941/jad.v10i1.54>
12. Lee M. L. 2018. Sun Yat-Sen: People's Democracy and Chinese Democracy. *Democratic Moments*.
<https://doi.org/10.5040/9781350006195.ch-021>
13. Dy M. 2017. Social justice in Sun Yat-Sen's the Three Principles of the people. *Eco-ethica* 6: 171-186
URL: https://www.researchgate.net/publication/324948485_Social_Justice_in_Sun_Yat-Sen_'s_The_Three_Principles_of_the_People
14. Abdazimov J. 2024 Political ideological principles proposed by Sun Yat-Sen: *Frontline Social Sciences and History Journal* 4 (3): 27-34 URL: <https://frontlinejournals.org/journals/index.php/fsshj/article/download/526/500/716>
15. Kuang Sisheng. 2022. Sun Yat-sen's Modernization Thought: The Inheritance and Transformation of Confucianism. *Yuanpei University of Medical Technology*, 20 URL: https://www.scribd.com/document/914818862/%E5%AD%AB%E4%B8%AD%E5%B1%B1%E7%8F%BE%E4%BB%A3%E5%8C%96%E6%80%9D%E6%83%B3%E5%B0%8D%E5%84%92%E5%AE%B6%E7%9A%84%E7%B9%BC%E6%89%BF%E8%88%87%E8%BD%89%E5%8C%96-2?language_settings_changed=English (in Chinese)
16. Krugman P. 2005. *Philosophies of Integration: Sun Yat-Sen and Henry George*. URL: <https://progressandpovertyinstitute.org/wp-content/uploads/Philosophies-of-Integration-Sun-Yat-Sen-and-Henry-George.pdf>

The article was received by the editors 17.11.2025

The article has been peer-reviewed 31.12.2025

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/10.26565/2220-8089-2026-49-13>

УДК 321.7

Деніс Анатолійович Ревенко

аспірант кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022

delody@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8692-8258>

ІНСТИТУТ СУДОВОЇ ВЛАДИ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВІДКАТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ПОЛЬЩА, УГОРЩИНА, ЧЕХІЯ, БОЛГАРІЯ, СЕРБІЯ)

Досліджено процеси трансформації та ерозії інституту судової влади в п'яти країнах Східної Європи — Польщі, Угорщині, Чехії, Болгарії та Сербії – в контексті демократичного відкату (*democratic backsliding*). Охарактеризовано ключові параметри порівняльного аналізу: незалежність конституційного суду, незалежність судів загальної юрисдикції, судове врядування та зовнішній тиск. Особливу увагу приділено виявленню спільних стратегій ослаблення судової влади, зокрема використанню механізмів «юридичного автократизму» та «захоплення держави», а також аналізу інструментів політичного тиску на суддів — від дискреційних повноважень голів судових адміністрацій до створення політизованих дисциплінарних органів. Розглянуто відмінності між країнами, зумовлені конфігурацією політичної влади (наявністю конституційної більшості), щільністю міжнародного інституційного нагляду та структурою механізмів підзвітності. Показано, що в Угорщині та Польщі відбулася цілеспрямована системна атака на судову владу, у Болгарії та Сербії спостерігається хронічна інституційна ерозія, тоді як Чехія виступає контрприкладом стійкості судових інститутів завдяки сильному суддівському самоврядуванню та ефективним внутрішнім стримуванням. Сформульовано практичні рекомендації для України, які включають необхідність законодавчого захисту Вищої ради правосуддя від політичного впливу, недопущення створення дискреційних дисциплінарних органів, запровадження прозорих механізмів суддівського самоврядування та посилення суспільної довіри через відкритість судових процедур. Отримані результати можуть слугувати аналітичною базою для подальших реформ судової системи України на шляху європейської інтеграції та зміцнення верховенства права в повоєнний період.

Ключові слова: *судова влада, демократичний відкат, верховенство права, порівняльний аналіз, Угорщина, Польща, Чехія, Болгарія, Сербія, інституційна криза.*

Як цитувати: Ревенко, Д.А. 2026. Інститут судової влади в процесі демократичного відкату: порівняльний аналіз країн східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія, Болгарія, Сербія). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 102-112. <https://doi.org/10.26565/10.26565/2220-8089-2026-49-13>

In cites: Revenko, Denis. 2026. The Judiciary in the Process of Democratic Backsliding: a Comparative Analysis of Eastern European Countries (Poland, Hungary, Poland, Hungary, Czech Republic, Bulgaria, Serbia). *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 102-112. <https://doi.org/10.26565/10.26565/2220-8089-2026-49-13> (in Ukrainian)

© Ревенко Д.А., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Ліберальна демократія як політичний режим ґрунтується на низці ключових інститутів, серед яких незалежна судова влада посідає особливе місце. Роберт Даль, один із найавторитетніших теоретиків демократії, наголошував, що процедурний мінімум демократії (поліархії) неможливий без гарантій громадянських свобод, які забезпечуються саме незалежним судом (Dahl 1991: 221-223). Судова влада виступає гарантом верховенства права, арбітром у конфліктах між гілками влади та останнім рубежем захисту прав меншин від «тиранії більшості». Однак, починаючи з 2010-х років, країни Східної Європи, які свого часу вважалися «зразковими учнями» демократичного транзиту, зіткнулися з феноменом демократичного відкату (*democratic backsliding*). Ключовою мішенню цього процесу стала саме судова влада.

Для розуміння природи цих процесів важливо розрізнити легітимні реформи та нелегітимні атаки на судову систему. Пітер Цурош пропонує концептуальну рамку, яка дозволяє провести таке розрізнення через метафори «золотого яйця» (елемента, що дозволяє прямо впливати на судові рішення) та «трансмійних пасів» (допоміжних змін, що створюють умови для використання «золотого яйця») (Curoš 2023: 629-631). Цей підхід дає змогу більш точно кваліфікувати дії урядів, які через формально легальні, але, по суті, нелегітимні зміни, розпочали системну атаку на незалежність судів, перетворюючи їх зі стримувальної сили на інструмент політичного контролю.

Як детально описали Кім Лейн Шеппел та Войцех Садурські, популістські уряди в Угорщині та Польщі, використовуючи конституційну більшість, системно послаблювали судову владу (Kovács and Scheppele 2018; Sadurski 2018). В Угорщині цей процес розпочався одразу після 2010 року, а в Польщі – після 2015-го. В обох випадках атака велася за схожими лекалами: спочатку на конституційні суди, потім – на суди загальної юрисдикції та органи судового самоврядування. Це призвело до безпрецедентної кризи верховенства права в країнах, які ще нещодавно вважалися лідерами демократичних перетворень.

Однак проблема не обмежується лише двома найбільш цитованими випадками. Катаріна Шіпулова та Давід Косаж акцентують увагу на проблемі «переслідування суддів» у перехідних суспільствах та складності очищення судової системи від

недемократичної спадщини (Šipulová and Kosar 2024). У Болгарії та Сербії, як вони зазначають, спостерігаються хронічні проблеми із судовою реформою, політичним тиском та корупцією, які підривають ефективність правосуддя та легітимність судових інституцій у довгостроковій перспективі. Натомість Чехія, незважаючи на внутрішні політичні турбулентності, демонструє відносну стійкість своєї судової системи.

Як зазначають Стівен Левітські та Деніел Зіблатт, сучасні автократи часто діють не через танки, а через закони та інститути, поступово демонтуючи демократію зсередини (Levitsky and Ziblatt 2018: 78). Цей процес «захоплення держави» (*state capture*) є особливо небезпечним, оскільки він відбувається поступово, через серію дрібних кроків, кожен з яких окремо може здаватися незначним, але разом вони змінюють природу режиму (Levitsky and Ziblatt 2018: 96). Саме тому так важливо досліджувати не лише фінальні результати, але й проміжні етапи та механізми ерозії судової влади.

Таке розмаїття траєкторій розвитку в країнах зі спільною комуністичною спадщиною та схожими викликами транзиту ставить перед нами низку питань: чому в одних випадках ми спостерігаємо стрімкий демонтаж судової незалежності, а в інших – її збереження? Які спільні стратегії використовуються для ослаблення судової влади, а які фактори сприяють її стійкості? Фокус на судах пояснюється кількома причинами.

По-перше, судова влада є каналом, через який у ліберальній демократії реалізується верховенство права: навіть сильний парламент і популярний уряд мають діяти в межах конституційних норм. Якщо судова гілка втрачає автономію, конституційні обмеження перетворюються на символічні.

По-друге, захоплення судів забезпечує «довгу» політичну перевагу. На відміну від виборів, що циклічно оновлюють владу, судові призначення і зміни судового адміністрування можуть фіксувати контроль на роки вперед. Як показує угорський матеріал, навіть тоді, коли міжнародні інституції реагують через судові процедури чи політичний тиск, державна влада здатна «закріпити факти на місцях»: компенсації або окремі корекції не обов'язково повертають попередню інституційну конфігурацію.

По-третє, політичні актори часто легітимують втручання в суди риторикою про «реформи», «ефективність» та «боротьбу з корупцією». Саме цим пояснюється

чутливість суспільства до таких змін: вони не завжди сприймаються як атака на демократію, а інколи – як відновлення справедливості. У країнах із дефіцитом довіри до судової системи (зокрема Болгарія та Сербія) такий дискурс має особливу силу.

Теоретичні рамки для аналізу закладені в роботах, присвячених «автократичному конституціоналізму» та «юридичному захопленню держави». Кім Лейн Шеппел та Войцех Садурські детально описали механізми, за допомогою яких популістські уряди в Угорщині та Польщі, використовуючи конституційну більшість, системно послаблювали судову владу (Kovács and Scheppele 2018; Sadurski 2018). Пітер Цурош пропонує важливе розрізнення між легітимною «реформою» та нелегітимною «атакою» на судову систему, використовуючи метафори «золотого яйця» та «трансмисійних пасів», що дозволяє більш точно кваліфікувати дії урядів (Curoš 2023). Дослідження Катаріни Шіпулової та Давіда Косажа акцентують увагу на проблемі «переслідування суддів» у перехідних суспільствах та складності очищення судової системи від недемократичної спадщини (Šipulová and Kosar 2024).

Емпіричну базу дослідження складають щорічні звіти міжнародних організацій, зокрема V-Dem Institute (Defiance in the Face of Autocratization 2023) та звіти Європейської Комісії про верховенство права (2025 Rule of Law Report 2025). В українському науковому дискурсі, попри наявність теоретичних розробок з проблем ліберальної демократії, бракує комплексного порівняльного аналізу кризи саме судової влади в країнах Східної Європи, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу процесів трансформації та ерозії інституту судової влади в Польщі, Угорщині, Чехії, Болгарії та Сербії для виявлення спільних стратегій ослаблення судів, національних особливостей і факторів інституційної стійкості. Для того, щоб порівнювати ступінь та характер кризи судової влади в різних країнах, спочатку визначимо критерії, за якими це порівняння буде здійснюватися. Спираючись на напрацювання Пітера Цуроша, пропонується розрізнити зміни, що мають на меті легітимне підвищення ефективності та підзвітності судової системи, й зміни, які є атакою на її незалежність з метою політичного контролю. Ключовим маркером атаки є наявність так званого «золотого

яйця» – елемента, що дозволяє прямо чи опосередковано впливати на результат судових рішень в індивідуальних справах (Curoš 2023: 630-631). «Трансмисійні паси» – це допоміжні зміни, які самі по собі не є фатальними, але створюють умови для використання «золотого яйця». Для операціоналізації цього дослідження виділимо чотири ключові параметри для порівняльного аналізу інституту судової влади:

1. Незалежність конституційного суду. Аналізуються порядок призначення суддів, термін їхній повноважень, обсяг юрисдикції, наявність політичного тиску та фактична здатність суду виступати арбітром у конституційних конфліктах.
2. Незалежність судів загальної юрисдикції. Оцінюється роль Вищої ради правосуддя (або аналогічного органу) у призначенні, просуванні по службі та дисциплінарній відповідальності суддів. Чи є цей орган незалежним від виконавчої та законодавчої влади?
3. Судове врядування та автономія. Аналізується система розподілу справ, роль голів судів, наявність «суддівського самоврядування» та його реальна спроможність захищати інтереси суддів.
4. Зовнішній тиск та суспільна довіра. Оцінюється рівень публічних атак на суддів з боку політиків, наявність механізмів захисту від такого тиску, а також динаміка суспільної довіри до судової системи як індикатор її легітимності (за даними міжнародних індексів, зокрема V-Dem (V-Dem Institute Team 2023)).

Такий підхід дозволяє перейти від загальних міркувань до конкретного, структурованого аналізу інституційної динаміки в кожній з досліджуваних країн.

Становлення та виклики судових систем у постсоціалістичний період (1990-ті – середина 2000-х). Після падіння комуністичних режимів усі п'ять країн постали перед необхідністю докорінної трансформації судової системи, яка за попереднього режиму була слухняним інструментом у руках комуністичної партії (Šipulová and Kosar 2024: 7-9). Проте стартові умови та обрані моделі реформ мали суттєві відмінності.

У Польщі та Угорщині процес «оксамитових» революцій дозволив зберегти значну частину суддівського корпусу, що згодом стало предметом гострих дискусій та використовувалося популістськими силами як аргумент для «декомунізації» судів

(Maczak 2018: 5-6; Kovács and Scheppele 2018: 199). В обох країнах були створені сильні конституційні суди, які відігравали активну роль у перші роки демократії. В Угорщині Конституційний суд мав надзвичайно широкі повноваження, включаючи право скасовувати закони, прийняті парламентом (Kovács and Scheppele 2018: 193). У Польщі, після прийняття Конституції 1997 року, сформувалася система стримувань і противаг, де судова влада отримала значні гарантії незалежності.

У Чехії, яка успадкувала федеральну судову систему від Чехословаччини, процес інституційного будівництва був більш поступовим (Attacks on Justice 2008: 2-3). Важливим етапом стали конституційні зміни 2001 року («європейська новела») та прийняття нового Закону про суди і суддів у 2002 році, який, хоч і викликав суперечки, заклав основу для функціонування сучасної судової системи. Тим не менш, проблеми надмірної тривалості судових процесів та значний вплив Міністерства юстиції на адміністрування судів залишалися (Attacks on Justice 2008: 5).

Болгарія та Сербія зіткнулися зі значно глибшими викликами. Вступ Болгарії до ЄС у 2007 році супроводжувався запровадженням Механізму співпраці та верифікації (СVM), який мав стимулювати реформи в судовій системі та боротьбу з корупцією (Enchev 2018: 1-2). Попри це, прогрес був повільним, а такі інститути, як Вища судова рада, залишалися надто політизованими, а посада Генерального прокурора – фактично недоторканою (Enchev 2018: 4-5).

У Сербії після повалення режиму Мілошевича у 2000 році постало питання люстрації суддів, які брали участь у репресіях (The Situation of the Judiciary in Serbia 2000: 2-3). Однак, як і в інших країнах, масштабне очищення судової системи не відбулося через страх втратити кваліфіковані кадри та правову невизначеність (Šipulová and Kosar 2024: 13-16). Суди залишалися вразливими до політичного впливу, а судова реформа – заручницею політичної кон'юнктури.

Таким чином, до середини 2000-х років у регіоні склалася строката картина: від відносно консолідованих, хоча й недосконалих, судових систем у Вишеградській групі до значно слабших і політизованих на Балканах. Ця «інституційна спадковість» значною мірою визначила те, як країни реагуватимуть на наступну хвилю популізму та авторитарних тенденцій.

Демократичний відкат та ерозія судової влади: національні траєкторії. Угорщина: від «зразкового учня» до «ліберальної держави». Угорський сценарій захоплення судової системи є найбільш системним і тривалим у регіоні, розпочавшись одразу після приходу до влади партії Фідес у 2010 році. Отримавши конституційну більшість, уряд Віктора Орбана розпочав цілеспрямований демонтаж системи стримувань і противаг, і судова влада стала першою жертвою (Kovács and Scheppele 2018: 193-196; Vadász 2018: 2-3). Цей процес є класичним прикладом того, як демократія може «загинути не від рук генералів, а від обраних лідерів, які використовують самі демократичні інститути для поступового підризу демократії» (Levitsky and Ziblatt 2018: 5). Ключовою мішенню став Конституційний суд, який до 2010 року був одним із найсильніших у Європі. Стратегія його нейтралізації включала кілька етапів. По-перше, через зміну складу: у 2011 році кількість суддів було збільшено з 11 до 15, що дозволило правлячій більшості призначити лояльних кандидатів (Curoš 2023: 646). По-друге, через обмеження юрисдикції: Четверта поправка до Основного закону у 2013 році анулювала всі рішення Конституційного суду, ухвалені до набуття чинності новою конституцією, та заборонила суду переглядати конституційні поправки по суті (Kovács and Scheppele 2018: 197-198). Це позбавило суд його власної правової доктрини, накопиченої за 20 років демократії.

Наступним етапом стала атака на суди загальної юрисдикції. У 2012 році було прийнято закон, який різко знизив пенсійний вік для суддів з 70 до 62 років, що змусило піти у відставку близько 10% найстарших і найдосвідченіших суддів, включно з майже всіма керівниками судів (Curoš 2023: 647; Kovács and Scheppele 2018: 199). Хоча цей закон згодом був визнаний Європейським Судом Справедливості (Court of Justice of the European Union – CJEU) дискримінаційним, уряд досяг своєї мети: вакансії були заповнені новими, лояльними суддями.

Вирішальним кроком стало створення нової моделі судового адміністрування. Посада голови Національного судового офісу (*Országos Bírószági Hivatal*, ОВН) отримала надзвичайні повноваження щодо призначення, переведення, просування по службі та дисциплінарної відповідальності суддів, фактично перетворивши одного чиновника на «керуючого» всією судовою

системою (Curoš 2023: 647; Vadász 2018: 2). Голова ОВН призначається парламентом, а не суддями, що робить цю посаду політично залежною. Національна судова рада (*Országos Bírói Tanács*, ОБТ), яка мала б виконувати наглядову функцію, виявилася безсилою через відсутність власного апарату та реальних важелів впливу (Vadász 2018: 2, 9-10).

Аналізуючи угорські реформи крізь призму концепції Пітера Цуроша, «золотим яйцем» атаки є саме дискреційні повноваження голови ОВН та голів судів призначати суддів до конкретних справ, особливо в чутливих категоріях (наприклад, адміністративні справи) (Curoš 2023: 653-654). «Трансмісійними пасами» стали зміна пенсійного віку, розширення складу Конституційного суду та послаблення Національної судової ради. Як наслідок, Угорщина перетворилася на класичний приклад країни, де судова влада формально існує, але втратила свою незалежність та функцію стримування виконавчої влади. За оцінками V-Dem, Угорщина класифікується як «електоральна автократія» (*Defiance in the Face of Autocratization* 2023).

Польща: конституційна криза та «правосуддя на замовлення». Польський сценарій, хоча й розпочався пізніше (з 2015 року), виявився не менш руйнівним і характеризувався значно вищим рівнем конфліктності, зокрема завдяки активнішому опору суддівської спільноти (Zelazna 2020). Партія «Право і справедливість» (PiS), не маючи конституційної більшості для зміни Основного закону, використала тактику «юридичного автократизму», ухвалюючи суперечливі закони простою більшістю та блокуючи їхній конституційний перегляд через захоплення Конституційного трибуналу. Першою ціллю став саме Конституційний трибунал (КТ). Одразу після виборів PiS відмовився визнати п'ятьох суддів, легітимно обраних попереднім скликанням парламенту, і призначив на їхні місця власних п'ятьох кандидатів (Maczak 2018: 3-4; Sadurski 2018). Це створило правовий глухий кут. Згодом, через серію законодавчих змін, роботу Трибуналу було фактично паралізовано, а після завершення каденції його голови Анджея Жеплінського в грудні 2016 року, КТ був повністю підпорядкований політичній владі (Maczak 2018: 4-5; Kovács and Scheppele 2018: 202-204). Він перестав виконувати роль арбітра і став «рупором уряду», схвалюючи навіть найбільш спірні закони (Kovács and Scheppele 2018: 205-206).

Після нейтралізації КТ, атака перекинулася на судову владу в цілому. Ключову роль у цьому відіграло захоплення Національної судової ради (*Krajowa Rada Sądownictwa*, KRS) – органу, який за конституцією покликаний захищати незалежність суддів. У 2017 році було змінено порядок призначення 15 суддів-членів KRS: тепер їх обирає не суддівське самоврядування, а парламент (Сейм) простою більшістю голосів (Kryzys praworządności 2021; Kovács and Scheppele 2018: 208-209). Це негайно призвело до політизації ради, яка почала просувати на суддівські посади осіб, лояльних до партії влади, так званих «неосуддів» (Kryzys praworządności 2021).

Паралельно було реформовано систему дисциплінарної відповідальності суддів. У структурі Верховного Суду створено нову Дисциплінарну палату, укомплектовану виключно суддями, відібраними політизованою KRS (Curoš 2023: 652; Zelazna 2020: 3-4). Ця палата отримала повноваження позбавляти суддів імунітету та притягати їх до відповідальності, що створило механізм тиску на будь-якого суддю, чий рішення не подобалися владі. «Ustawa kagańcowa» («намордниковий закон») 2019 року додатково розширила перелік дисциплінарних проступків, заборонивши суддям ставити під сумнів легітимність призначень, зроблених за новими правилами (Zelazna 2020: 4; Kryzys praworządności 2021).

Ще одним інструментом стало підпорядкування прокуратури. Посади міністра юстиції та генерального прокурора було об'єднано, що дало політичній владі здійснювати прямий вплив на розслідування та можливість використовувати прокуратуру в політичних цілях (Kryzys praworządności 2021).

Порівнюючи з угорським сценарієм, Цурош зазначає, що «золотим яйцем» у Польщі стала саме Дисциплінарна палата Верховного Суду, яка дозволяла безпосередньо карати «незручних» суддів (Curoš 2023: 654). Захоплення KRS та об'єднання посад міністра і генпрокурора виступили «трансмісійними пасами». Польський випадок унікальний також високим рівнем мобілізації суддівської спільноти, зокрема асоціації «Iustitia», яка організувала публічні протести, зверталася до європейських судів та намагалася блокувати рішення нелегітимних органів (Raport NIK 2024). Цей опір, хоч і не зміг запобігти захопленню системи, створив правову та політичну основу для майбутнього відновлення верховенства

права після зміни влади у 2023 році (Verfassungsblog 2024). Звіт НІК за 2024 рік підтвердив, що "реформи" 2015-2023 років призвели до безпрецедентного з 1989 року кризи правосуддя, хаосу, невизначеності та падіння довіри до судів (Raport NIK 2024).

Сербія: між формальними реформами та політичним тиском. Сербський випадок демонструє інший тип інституційної кризи – хронічну слабкість судової системи, яка поєднується з періодичними сплесками відкритого політичного тиску. Попри конституційну реформу 2022 року, спрямовану на зміцнення незалежності судів, політичний тиск на судову владу та прокуратуру залишається високим (Rule of Law Report 2025: 3-4). Звіт Єврокомісії за 2025 рік фіксує численні випадки публічних коментарів високопосадовців, включно з президентом, щодо поточних розслідувань та судових процесів, що містять критику судових рішень та навіть погрози на адресу суддів і прокурорів (Rule of Law Report: 2025: 3-4).

Ключовою проблемою залишається неспроможність заповнити вакантні посади. Станом на травень 2025 року з 3117 посад суддів 394 були вакантними, а з 899 посад прокурорів – 139 (Rule of Law Report: 2025: 5). Це створює хронічне навантаження на систему та підриває ефективність правосуддя. Крім того, Конституційний суд вперше скасував процедуру призначення прокурорів через порушення правил тестування кандидатів, що свідчить не тільки про наявність механізмів оскарження, але й про системні проблеми з добором кадрів (Rule of Law Report: 2025: 5).

Найбільш тривожним сигналом стали події початку 2026 року, коли парламент Сербії в екстреному порядку ухвалив пакет поправок до п'яти законів, які критики назвали «законами Мрдича» (Kljajic 2026). Ці зміни, зокрема, суттєво обмежують повноваження Прокуратури з організованої злочинності (ТОК). Понад половину прокурорів цього спеціалізованого органу мають бути переведені на попередні посади протягом 30 днів, що фактично паралізує роботу над найскладнішими справами, включаючи розслідування щодо високопосадовців (Kljajic 2026). Спостерігачі розцінюють це як пряму «відплату» за те, що ТОК порушив справи проти колишніх та чинних міністрів, зокрема у справі про обвал навісу на залізничній станції в Нові-Саді, який забрав життя 16 людей (Kljajic 2026).

Застосовуючи концепцію Цуроша, у сербському випадку «золотим яйцем» є саме руйнування інституційної спроможності спеціалізованої антикорупційної прокуратури через примусове переведення її ключових кадрів (Curoš 2023). «Трансмійними пасами» виступають хронічні кадрові вакансії, недостатня прозорість Вищої судової та Вищої прокурорської рад, а також тривала нездатність заповнити чотири вакантні посади суддів Конституційного суду (Rule of Law Report 2025: 5, 16). Усе це відбувається на тлі системних проблем із виконанням рішень Європейського суду з прав людини (21 провідне рішення очікує на виконання станом на червень 2025 року) та зростаючого тиску на громадянське суспільство (Rule of Law Report 2025: 16-18). Оцінка свободи преси та безпеки журналістів також погіршилася, що створює загальний фон для обмеження простору для демократичних інституцій (Rule of Law Report 2025: 12-14).

Болгарія: інституційна криза на тлі політичної нестабільності. Болгарська судова система перебуває у стані перманентної кризи, яка ускладнюється безпрецедентною політичною нестабільністю – з 2021 року в країні відбулося сім позачергових парламентських виборів, а наступні відбудуться у квітні 2026 (Marinova and Lindholm 2024). Це паралізує будь-які системні реформи та підриває довіру до державних інституцій, включаючи суди. Довіра до судової системи в Болгарії є однією з найнижчих у світі (Marinova and Lindholm 2024). У цьому контексті справджується теза Ясіна Крастева про те, що «криза довіри до інституцій є не просто симптомом, а рушійною силою подальшої політичної дестабілізації» (Krastev 2020: 57).

Ключовою інституційною проблемою є статус та функціонування Інспекторату до Вищої судової ради (ВСС). Венеційська комісія у своєму висновку 2022 року наголосила на необхідності чіткого розмежування повноважень між ВСС та Інспекторатом, а також на важливості залучення судових органів до процесу призначення Головного інспектора та інспекторів, яких наразі обирає парламент (Venice Commission 2022: 7-8, 11). Це створює ризик політичного впливу на орган, покликаний контролювати судову владу. Крім того, дискусійним є наділення Інспекторату функцією проведення антикорупційних тренінгів, яка традиційно належить Національному інституту правосуддя (Venice Commission 2022: 10-11).

Окремою проблемою є постать виконувача обов'язків Генерального прокурора Борислава Сарафова, який обіймає цю посаду з 2023 року через правову колізію, що дозволила перетворити тимчасове призначення на фактично постійне без належного конкурсу (Thavard 2025). Це викликає серйозні занепокоєння щодо легітимності та незалежності прокуратури. Ситуація ускладнюється гучними справами, такими як арешт опозиційного мера Варни Благомира Коцева на основі сумнівних доказів, що свідчить про використання судової системи для політичного тиску (Thavard 2025).

Аналізуючи болгарський кейс за допомогою концепції Цуроша, «золоте яйце» важко визначити як єдиний цілеспрямований інструмент, як у випадку Польщі чи Угорщини. Натомість, ми спостерігаємо системну «розмиту» ерозію, де численні «трансмисійні паси» – політизоване призначення інспекторів, невизначеність статусу генпрокурора, хронічна політична нестабільність – створюють середовище, в якому судова влада не може функціонувати незалежно та ефективно. Це призводить до того, що окремі випадки політичного тиску (як-от справа Коцева) стають можливими без необхідності створювати складний репресивний механізм. Болгарія, попри формальне членство в ЄС та моніторинг з боку Єврокомісії, демонструє найнижчі показники верховенства права серед досліджуваних країн-членів ЄС (Enchev 2018: 28-29).

Чехія: острівець стабільності чи приховані загрози? Чехія вирізняється на тлі регіону як країна, де судова влада зберегла відносну незалежність та інституційну стійкість, незважаючи на політичні виклики. Показовим є порівняння, яке проводить Пітер Цурош між Угорщиною, Польщею та Словаччиною (яка за багатьма параметрами близька до чеського контексту). Він демонструє, що навіть за наявності політичної волі до змін, реформи можуть мати різну мотивацію та результати (Cigoš 2023).

У випадку Чехії, ключовим випробуванням для судової системи стало перебування при владі популістського політика Андрея Бабіша. Як і в Угорщині та Польщі, він використовував популістську риторіку та контролював значні медійні ресурси, що в інших країнах регіону слугувало підґрунтям для атак на судову систему. Однак, попри наявність цих

інструментів, системної атаки на судову незалежність у Чехії не відбулося (Cigoš 2023: 654-657). Чому? По-перше, чеська конституційна система виявилася стійкішою: Сенат (верхня палата парламенту) відіграв роль стримувального фактора. По-друге, чеське суддівське самоврядування виявилось сильнішим і згуртованішим. По-третє, роль зовнішніх акторів, зокрема ЄС, була менш критичною, оскільки внутрішні механізми захисту спрацювали.

Варто згадати скандал із суддею Робертом Фремром у 2023 році, який виявив глибоку суспільну чутливість до питання комуністичного минулого суддів (Šipulová and Kosar 2024: 2-3). Хоча Фремр змушений був зняти свою кандидатуру до Конституційного суду через участь у політичних процесах за комуністичного режиму, сам факт його тривалої успішної кар'єри (зокрема, на посаді судді Міжнародного кримінального суду) свідчить про складність і неоднозначність процесів люстрації в судовій системі. Цей випадок підкреслює тезу Шіпулової та Косажа про те, що недостатнє «очищення» суддівського корпусу від спадщини минулого може мати довгострокові наслідки для легітимності судової влади та використовуватися політиками для її делегітимації (Šipulová and Kosar 2024: 24-25).

Застосовуючи концепцію Цуроша до Чехії, ми бачимо відсутність «золотого яйця». Незважаючи на окремі проблеми (надмірна тривалість процесів, вплив Міністерства юстиції на адміністрування), жодна з реформ не створила механізму прямого політичного контролю над судовими рішеннями. Чехія демонструє, що наявність сильних формальних інститутів та активного громадянського суспільства може бути достатнім захистом від авторитарних тенденцій, навіть за наявності популістських політиків при владі.

Порівняльний синтез та кількісний аналіз. Проведений аналіз п'яти національних кейсів дозволяє зробити узагальнення щодо різних моделей та глибини кризи судової влади в Східній Європі. Вчорашні «зразкові учні» сьогодні демонструють різні траєкторії, що підтверджує спостереження Ясіна Крастева про те, що «посткомуністичні країни не йдуть єдиним шляхом, а радше втілюють різні варіанти спільної спадщини» (Krastev 2020: 92).

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз кризи інституту судової влади в п'яти країнах Східної Європи /
Comparative Analysis of the Crisis of the Judicial Institution in Five Eastern European Countries

Критерій / Criterion	Країна / Country	Угорщина / Hungary	Польща / Poland	Сербія / Serbia	Болгарія / Bulgaria	Чехія / The Czech Republic
Незалежність конституційного суду / Independence of the Constitutional Court		Повністю підірвана (зміна складу, анулювання юрисдикції) / Completely undermined (change in composition, annulment of jurisdiction)	Повністю підірвана (параліч, захоплення, "судді-дублери") / Completely undermined (paralysis, capture, "dual judges")	Формально існує, але хронічні вакансії та політичний тиск / Formally exists, but chronic vacancies and political pressure	Формально існує, але залежний від політичних призначень / Formally exists, but dependent on political appointments	Збережена / Preserved
Незалежність судів загальної юрисдикції / Independence of Ordinary Courts		Контроль через політизований Національний судовий офіс (ОБН) / Control through the politicized National Judicial Office (OBH)	Контроль через політизовану Національну судову раду (neo-KRS) / Control through the politicized National Council of the Judiciary (neo-KRS)	Сильний політичний тиск, хронічні вакансії, кадрова нестабільність / Strong political pressure, chronic vacancies, personnel instability	Політизована Вища судова рада, невизначеність статусу генпрокурора / Politicized Supreme Judicial Council, uncertainty of the Prosecutor General's	Збережена, незважаючи на адміністративний вплив Мініюстру / Preserved, despite the administrative influence of the Ministry of Justice
Судове врядування та автономія / Judicial Governance and Autonomy		Знищено (ОБН vs. слабка ОБТ) / Destroyed (OBH vs. weak N.J.C.)	Знищено (KRS під контролем парламенту) / Destroyed (KRS under parliamentary control)	Слабке, залежне від політичних призначень / Weak, dependent on political appointments	Слабке, інспекторат VS BCC / Weak, Inspectorate vs. S.J.C.	Збережено, сильне судівське самоврядування / Preserved, strong judicial self-government
Дисциплінарна відповідальність / Disciplinary Liability		Політизована (як інструмент тиску) / Politicized (as an instrument of pressure)	Політизована (Дисциплінарна палата як "золоте яйце") / Politicized (Disciplinary Chamber as the "golden egg")	Потенційний інструмент тиску, але системно не використовується / Potential instrument of pressure, but not used systematically	Неефективна, політизована / Ineffective, politicized	Аполітична, функціонує в межах закону / Apolitical, functions within the law
Зовнішній тиск та суспільна довіра / External Pressure and Public Trust		Дуже низька, системні атаки на суддів / Very low, systematic attacks on judges	Дуже низька, публічні кампанії проти суддів / Very low, public campaigns against judges	Низька, посилення тиску після 2025 року / Low, increased pressure after 2025	Найнижча в ЄС, поєднання недовіри та апатії / Lowest in the EU, a combination of distrust and apathy	Помірна, періодичні дискусії щодо люстрації / Moderate, periodic discussions on lustration
Наявність "золотого яйця" / Presence of a "Golden Egg"		Дискреційні повноваження ОБН призначати суддів до справ / Discretionary powers of the OBH President to assign judges to cases	Дисциплінарна палата Верховного Суду / Disciplinary Chamber of the Supreme Court	Руйнування інституційної спроможності спецпрокуратури / Destruction of the institutional capacity of the specialized anti-corruption prosecution	Відсутнє єдине "яйце", системна "розмита" ерозія / No single "egg," systemic "diffuse" erosion	Відсутнє / Absent

Джерело: самостійно складено автором за результатами компаративного аналізу / Source: independently compiled by the author based on the results of comparative analysis

Для підтвердження якісних висновків звернімося до кількісних даних Індексу ліберальної демократії V-Dem (Liberal Democracy Index, LDI). Цей індекс, що коливається від 0 до 1, оцінює не лише наявність виборів, а й захист індивідуальних свобод, верховенство права, незалежність суду та ефективність системи стримувань і противаг. За даними V-Dem 2023 року (Defiance in the Face of Autocratization: Democracy report 2023):

- Угорщина: індекс LDI знизився з ~0,65 у 2010 р. до ~0,35 у 2023 р.

(країна класифікується як «електо-ральна автократія»).

- Польща: індекс LDI впав з ~0,85 у 2015 р. до ~0,55 у 2023 р. (втрата статусу ліберальної демократії).

- Чехія: індекс LDI стабільно високий — ~0,80-0,85 протягом останнього десятиліття.

- Болгарія: індекс LDI низький і стабільно низький — ~0,55-0,60, з незначними коливаннями.

- Сербія: індекс LDI низький — ~0,40-0,45, з тенденцією до подальшого зниження (Defiance in the Face of Autocratization: Democracy report 2023):

Ці дані наочно ілюструють різні траєкторії: драматичне падіння в країнах, де відбулася цілеспрямована атака на судову систему (Угорщина, Польща), хронічно низький рівень в країнах із перманентними інституційними проблемами (Болгарія, Сербія) та стабільність там, де інститути вистояли (Чехія).

Якщо погодитися з Ясіном Крастевим, що головна битва за майбутнє Європи відбувається не між націями, а всередині них – між ліберальною демократією та її імітацією (Krastev 2020: 118), то дослідження стану судової влади стає лакмусовим папірцем цієї битви.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз засвідчує, що криза інституту судової влади в Східній Європі має різні форми та глибину, але об'єднується спільною метою – підпорядкуванням правосуддя політичній доцільності. Як слушно зауважує Ясін Крастев, криза ліберальної демократії полягає не в тому, що люди її відкидають, а в тому, що вони втратили віру в її здатність вирішувати реальні проблеми (Krastev 2020: 34). Це створює сприятливе підґрунтя для політиків, які прагнуть підпорядкувати судову систему.

Угорщина та Польща є прикладами найбільш радикальної та цілеспрямованої атаки на судову систему, де «золоті яйця» у вигляді дискреційних повноважень голови судової адміністрації (Угорщина) та політизованої дисциплінарної палати (Польща) дозволили встановити ефективний контроль над суддями. В обох випадках використовувалася тактика «юридичного автократизму» – зміни вносилися формально законним шляхом, але з порушенням духу конституціоналізму. Це підтверджує тезу Левітські та Зіблатта про те, що «захоплення інститутів часто відбувається поступово, через серію дрібних кроків, кожен з яких окремо може здаватися незначним, але разом вони змінюють природу режиму» (Levitsky and Ziblatt 2018: 96).

Сербія та Болгарія демонструють модель «хронічної ерозії», де судова влада ніколи не була по-справжньому незалежною. Тут «золоте яйце» часто має характер системного, а не точкового ураження: політичний тиск, корупція, невизначеність статусу ключових посад та кадрова нестабільність створюють середовище, в якому судова система не здатна виконувати

свою функцію стримування влади. Останні події в Сербії (2026 рік) свідчать про ескалацію цього тиску до рівня прямого демонтажу спеціалізованих антикорупційних інституцій. У цьому контексті справджується спостереження Роберта Даля про те, що демократія вимагає не лише формальних інститутів, але й культури толерантності та довіри, яка формується десятиліттями, але може бути зруйнована за кілька років (Dahl 1991: 311).

Чехія виступає контрприкладом, демонструючи, що сильні формальні інститути, активне суддівське самоврядування та суспільний контроль можуть забезпечити стійкість судової системи навіть за наявності популістських політичних сил. Водночас, чеський досвід із суддею Фремром підкреслює важливість «перехідного правосуддя» для довгострокової легітимності суддівського корпусу (Šipulová and Kosar 2024). Як зазначають Левітські та Зіблатт, ключова відмінність між стійкими демократіями та тими, що занепадають, полягає в здатності інститутів стримувати владні апетити політиків (Levitsky and Ziblatt 2018: 215).

Отримані результати мають безпосереднє значення для України, яка сьогодні стоїть перед викликом не лише відновлення територіальної цілісності, а й зміцнення власних демократичних інститутів на тлі війни та євроінтеграційних зобов'язань. Досвід країн Східної Європи чітко вказує на те, що формальне декларування судової реформи є недостатнім. Ключовими факторами стійкості є реальне забезпечення незалежності Вищої ради правосуддя, недопущення створення політично залежних дисциплінарних органів, захист суддів від публічного тиску та формування суспільної довіри через прозорість та ефективність судової системи. Уроки Угорщини та Польщі застерігають від будь-яких спроб використати «тимчасові» надзвичайні повноваження для послаблення судового контролю за владою, тоді як досвід Сербії та Болгарії нагадує про небезпеку хронічної інституційної слабкості, яка робить систему вразливою до автократичних тенденцій. Зрештою, як підсумовує Крастев, майбутнє демократії в Європі залежатиме не від зовнішніх загроз, а від внутрішньої спроможності суспільств захищати свої інститути (Krastev 2020: 126).

Стаття надійшла до редакції 30.11.2025
 Статтю прорецензовано 4.02.2026
 Стаття рекомендована до друку 30.03.2026
 Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Denis Revenko

PhD student, Department of Political Sciences, V.N. Karazin Kharkiv National University 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
delody@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8692-8258>

THE JUDICIARY IN THE PROCESS OF DEMOCRATIC BACKSLIDING: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EASTERN EUROPEAN COUNTRIES (POLAND, HUNGARY, THE CZECH REPUBLIC, BULGARIA, SERBIA)

The article examines the transformation and erosion of the judiciary in five Eastern European countries – Poland, Hungary, the Czech Republic, Bulgaria, and Serbia — in the context of democratic backsliding (*democratic backsliding*). The independence of the judiciary is a foundational pillar of liberal democracy, serving as a critical check on executive and legislative power. Understanding how this pillar can be systematically weakened is therefore essential for assessing the resilience of democratic institutions across the region. It characterizes the key parameters of comparative analysis: the independence of the constitutional court, the independence of ordinary courts, judicial governance, and external pressure. Special attention is paid to identifying common strategies for weakening judicial authority, particularly the use of mechanisms of «autocratic legalism» and «state capture», as well as analyzing instruments of political pressure on judges — from discretionary powers of judicial administration heads to the creation of politicized disciplinary bodies. The study considers the differences between countries determined by the configuration of political power (the presence of a constitutional majority), the density of international institutional oversight, and the structure of accountability mechanisms. It is shown that Hungary and Poland experienced a targeted systemic assault on the judiciary, Bulgaria and Serbia suffer from chronic institutional erosion, while the Czech Republic serves as a counterexample of judicial resilience due to strong judicial self-governance and effective internal checks and balances. Practical recommendations for Ukraine are formulated, including the need for legislative protection of the High Council of Justice from political influence, preventing the creation of discretionary disciplinary bodies, implementing transparent mechanisms of judicial self-governance, and enhancing public trust through openness of judicial procedures. The findings can serve as an analytical framework for further reforms of Ukraine's judicial system on its path to European integration and strengthening the rule of law in the post-war period.

Keywords: *judiciary, democratic backsliding, rule of law, comparative analysis, Hungary, Poland, the Czech Republic, Bulgaria, Serbia, institutional crisis.*

REFERENCES

1. Dahl, R. A. 1991. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.
2. Curoš, P. 2023. Attack or reform: Systemic interventions in the judiciary in Hungary, Poland, and Slovakia. *Oñati Socio-Legal Series* 13(2): 626-658. <https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1393>
3. Kovács, K. and Scheppele, K.L. 2018. The fragility of an independent judiciary: Lessons from Hungary and Poland-and the European Union. *Communist and Post-Communist Studies* 51(3): 189-200. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2018.07.005>
4. Sadurski, W. 2018. How democracy dies (in Poland): A case study of anti-constitutional populist backsliding. *Revista Forumul Judecatorilor* 104-121.
5. Šipulová, K. and Kosar, D. 2024. Purging the Judiciary After a Transition: Between a Rock and a Hard Place. *Hague Journal on the Rule of Law* <https://doi.org/10.1007/s40803-024-00201-y>
6. Levitsky, S. and Ziblatt, D. 2018. *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing Group.
7. Defiance in the Face of Autocratization: Democracy report 2023. 2023. *V-Dem Institute University of Gothenburg*: URL: https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem-democracyreport2023_lowres.pdf

8. 2025 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in Serbia. SWD (2025) 931 final. 2025. *European Commission* Strasbourg. URL: https://commission.europa.eu/publications/2025-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en
9. Matczak, M. 2018. *Poland's Constitutional Crisis: Facts and interpretations*. Oxford: Foundation for Law, Justice and Society.
10. Attacks on Justice - Czech Republic. 2008. *International Commission of Jurists*. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2009/07/Czech-Republic-Attacks-on-justice-2005-Publications-2008.pdf>
11. Enchev, K. 2018. Evaluation of the Bulgarian judicial system reform for the period 2010-2017 according to the European Commission monitoring reports : Master's thesis. University of Twente. <https://essay.utwente.nl/#/view/74548>
12. The Situation of the Judiciary in Serbia After Milosevic: Where Does It Stand, Where Does It Go?: Report of the Implementation Meeting on Human Dimension. 2000. *OSCE ODIHR*. Iss. 17 October 2000. Meeting on Human Dimension Issues, 17 October 2000. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/6/20038.pdf>
13. Vadász, V. 2018. Crisis in the Hungarian judicial administration? *Hungarian Academy of Sciences, Law Working Papers*, 19 June 2018. URL: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>
14. Zelazna, E. 2020. The Rule of Law Crisis Deepens in Poland after A.K. v. Krajowa Rada Sądownictwa and CP, DO v. Sąd Najwyższy. *European Papers* 5(1): 329-334. <https://doi.org/10.15166/2499-8249/355>
15. Kryzys praworządności. Historia zmian w sądach po 2015 roku. 2021. *Kultura Liberalna* Nr 673 (48/2021), 30 listopada 2021. URL: <https://kulturaliberalna.pl/2021/11/30/kryzys-praworzadnosci-historia/> (in Polish)
16. Raport NIK: Największy kryzys polskiego wymiaru sprawiedliwości od 1989 r. 2024. *Rzeczpospolita*, 2 października 2024. URL: <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art41227291-raport-nik-najwiekszy-kryzys-polskiego-wymiaru-sprawiedliwosci-od-1989-r> (in Polish)
17. Verfassungsblog. 2024. *Restoring the Rule of Law*, 18 December 2024. URL: <https://verfassungsblog.de/restoring-the-rule-of-law/>
18. Kljajic, S. 2026. Serbia: Reform denounced as a political takeover of justice. *Deutsche Welle*, 4 February 2026. URL: <https://www.dw.com/en/serbia-critics-decry-attack-on-judicial-independence-and-increase-in-political-control-of-judiciary/a-75799216>
19. Marinova, I. and Lindholm, R. 2024. Bulgaria: Political Crisis With No End in Sight? *Wilson Center*, 18 December 2024. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/bulgaria-political-crisis-no-end-sight>
20. Venice Commission. 2022. *Bulgaria. Opinion on the draft amendments to the Judicial System Act concerning the Inspectorate to the Supreme Judicial Council*. CDL-AD(2022)022. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2022\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2022)022-e)
21. Thavard, B. 2025. Bulgaria's rule-of-law crisis could be Europe's next headache. *EUobserver*, 1 October 2025. URL: <https://euobserver.com/100971/bulgarias-rule-of-law-crisis-could-be-europes-next-headache/>
22. Krastev, I. 2020. *Is It Tomorrow Yet? Paradoxes of the Pandemic*. London: Allen Lane.

The article was received by the editors 30.11.2025

The article has been peer-reviewed 4.02.2025

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-14>

УДК 323:004(477)

Костянтин Валерійович Бринза

аспірант кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків

k.brynza@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0008-7090-7042>

СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ: ОСНОВНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ

Розглядаються особливості трансформацій суверенітету держави в інформаційну епоху. Виділяються принципові підходи до визначення суверенітету та держави в політичній філософії. Акцентується на тому, що держава повинна вирішувати завдання щодо впорядкування діяльності всіх інститутів, що існують, причому так, щоб користь від їхньої діяльності отримував народ. Аналізуються умови, що впливають на складові суверенітету держави, насамперед, на ознаки держави. Надається порівняльне вимірювання класичного розуміння суверенітету та відповідних практик із сучасним його визначенням. Особлива увага приділяється формуванню політичного простору. Визначається, що суверенітет держави класично був пов'язаний із просторовим визначенням сфери реалізації суверенної влади, із означеною кордонами територією. У питанні еволюції суверенітету підкреслюється, що національно-територіальна ідентичність, яка супроводжує процеси становлення модерних держав ґрунтується вже не лише на територіальних маркерах, візуалізованих символах втілення влади – персоналіях володарів (характерних для попередніх епох), а на наявності спільних ціннісних смислів, культурних кодів для великих спільнот людей. Актуалізується наявність спільного соціокультурного поля у суспільстві, що інтегрує кожного індивіда до визначеної спільноти із своїми інтересами – нації, що, безумовно, посилюється та підтримується державою. Інформаційна епоха формує нове вимірювання простору, яке відповідає її основним якостям, коли інформація, знання, комунікації стають провідними силами продуктивності та влади. Здобутки інформатизації та цифровізації суспільного життя як важливого тренду сучасного розвитку діалектично пов'язані із процесами іншого ведучого тренду – глобалізацією. Визначається, що протиріччя та конфлікти універсалізму та партикуляризму формують логіку сучасного переформатування світового порядку, задають напругу нестабільності та підвищують ризики невизначеності та непередбачуваності наслідків прийняття політичних рішень та дій. Ускладнення архітектури розподілу влади в світі, латентність та нескоординованість процесів взаємодії, багаторівневість та протиріччя одночасно існуючих ідентичностей є важливими глобальними трендами.

Ключові слова: *влада, держава, дієспроможність, ідентичність, інститути, суверенітет, політичні процеси, політичний простір, світовий порядок.*

Як цитувати: Бринза, К. В. 2026. Суверенітет держави в контексті формування політичного простору в інформаційну епоху: основні тренди розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 113-119. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-14>

In cites: Brynza, K. V. 2026. State Sovereignty in the Context of Forming Political Space in the Information Age: Main Development Trends. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 113-119. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-14> (in Ukrainian)

© Бринза К.В., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Сьогодні ми спостерігаємо швидкі зміни, що охоплюють різні сфери суспільного життя. Погляд на історичну картину розвитку світу минулих епох показує у порівнянні із сьогоденням те, що напруга концентрації системних змін та швидкості значно зросли. Суспільні здобутки, на котрі раніше спливали тисячоліття або, із часом, століття, трансформуються протягом десятиліть або, навіть, років (коли, наприклад, йдеться про виробничі, інформаційні технології). Потужного поштовху цей рух набув із переходом до інформаційної, постіндустріальної епохи у середині ХХ століття. Перезавантаження на умови існування нової епохи потребує саме системних змін суспільного існування, коли змінюються не лише технології, а й соціальні відносини, аксіологічні складові, моделі економічної взаємодії, підтримані відповідними змінами правових настанов, формуванням сталих, формалізованих «правил гри» у суспільстві та світовій спільноті, і, безумовно, політичних інститутів як цілісних структур, де нормативне поєднується із організаційним і функціональним вимірюваннями. Держава протягом тисячоліть являла собою у різних формах організаційне втілення влади на певній території. Її виникнення, як певної організаційної структури та моделі управління, на межі IV-III тисячоліть до нової ери, знаменувало занепад парадигми влади, що спиралась на принцип «сили авторитету», що об'єднував первісні спільноти, до парадигми, де «авторитет сили» стає домінуючим принципом. Саме від держави найбільшою мірою залежали забезпечення порядку, стабільності, можливості процвітання спільнот. Питання про швидкість та адекватність відповідей на історичні, суспільні виклики завжди було актуальним у вимірі держави та управління нею. У концентрованому вигляді ця проблема з часом була сформульована як реалізація суверенітету держави, що втілює дієвість, ефективність влади. Суверенітет держави за сучасних умов виступає важливим фактором конкурентоспроможності суспільств перед викликами як внутрішнього, так і зовнішнього порядку.

Для України, що протистоїть російській агресії, питання про дієві складові державності має принциповий характер. Для нашої країни означена проблематика є актуальною у трьох взаємопов'язаних вимірах. По-перше, як було зазначено, це захист суверенітету в умовах військової агресії, по-друге, це вирішення завдань із проведення демократичної модернізації та становлення

відкритого суспільства, по-третє, це необхідність адекватних відповідей на виклики трансформації інформаційної епохи, та, навіть, врахування можливостей подальшого розвитку у зв'язку з набуттям постінформаційної суспільної якості.

Суверенітет держави, його збереження, політичні трансформації, нова якість влади стають предметом наукового інтересу сучасних дослідників. Хотілося б підкреслити значення для нашої розвідки доробку З. Баумана, У. Бека, С. Гантінгтона, М. Кастельса, Н. Лумана, С. Льюкса, Т. Фрідмана. Сучасні аспекти полікотворення важливі для нашого дослідження висвітлюються у роботах таких вітчизняних авторів, як О. Андреева, Т. Бевз, С. Денисюк, Г. Зеленько, Т. Комарова, С. Мацієвський, С. Наумкіна, М. Остапенко, І. Поліщук, Н. Ротар, О. Третяк, О. Фісун, В. Шамраєва та ін.

Метою статті є визначення специфіки трансформацій суверенітету держави, змістовних (якісних) його складових, факторів, які впливають на дієвість суверенітету у контексті викликів інформаційної епохи.

Розглядаючи трактування суверенітету держави слід згадати думку Г. Еллінека, який зазначав, що це означає владу, над якою немає ніякої іншої влади; ця влада незалежна та верховна. Перший ступінь суверенної державної влади визначається зовнішніми відносинами, а другий характеризує становище всередині самої держави (Lagi 2015). Французький науковець М. Оріу, порівнюючи державу із іншими інститутами влади, застосовував такі визначення, як «перший серед рівних», «інститут інститутів». Держава повинна вирішувати завдання щодо впорядкування діяльності всіх інститутів, що існують, причому так, щоб користь від їхньої діяльності отримував народ (Олійник 2023: 69). Як відомо, держава характеризується певними ознаками, слід визначити, наприклад, чітко означену територію та її межі, контроль щодо засобів примусу, наявність політичної легітимності. На нашу думку, Ч. Тіллі справедливо зауважує, що для держави важливо мати чітку відмежованість від інших організацій, що діють на цій території, формальна погодженість між її інститутами, що одночасно зберігають незалежність (Tilly 1992). Суверенітет в рамках національної держави пов'язується з територією, громадянством і чітким визначенням та розумінням національних інтересів. Він набуває рис своєрідного охоронця держави від зовнішнього втручання.

Суверенітет держави класично був пов'язаний із просторовим визначенням сфери реалізації суверенної влади, із означеною кордонами територією. У західноєвропейській традиції політичної філософії та в політичній практиці модерне розуміння суверенітету держави у поєднанні із національно-територіальною формою держави формується, починаючи з часів епохи Відродження, відбивається у потужному передбаченні розвитку основних політичних трендів Н. Макіавеллі, у визначенні суверенітету держави Ж. Боденом, знаходить ґрунтовне осмислення у працях Г. Гроція, Т. Гоббса. Такому визначенню просторового розуміння суверенітету відповідав особливий формат ідентичності, що набуває впливу разом із формуванням націй. Ці процеси відбивали зміни у самовизначенні та визначенні: достатньо локалізовані ідентичності феодального розподілу територій на окремі володіння, із наявністю господарів, які мешкають у високих замках на пагорбах, поступаються місцем ідентичностям більш широкого і водночас більш абстрагованого (у плані територіальної локалізації) виміру, які характеризують процес формування націй. Національно-територіальна ідентичність, що супроводжує процеси становлення модерних держав, ґрунтується вже не лише на територіальних маркерах, візуалізованих символах втілення влади – персоналіях володарів, а на наявності спільних ціннісних смислів, культурних кодів для великих спільнот людей. Актуалізується наявність спільного соціокультурного поля у суспільстві, що інтегрує кожного індивіда до визначеної спільноти зі своїми інтересами – нації, що, безумовно, посилюється та підтримується державою.

Цей просторовий вимір ідентичності на рівні знань, комунікацій, інформації, ідей, цінностей збігається значною мірою із її суто територіальним вимірюванням, принаймні для більшості населення певної країни. Суверенні держави (та їхні об'єднання, союзи, коаліції та т. ін.) в індустріальну епоху стають ключовими суб'єктами міжнародних відносин, на практиці доводячи свою суб'єктність та дієспроможність. У внутрішньополітичному вимірі суверенітет виявляється у спроможності реалізовувати верховне право прийняття загальнообов'язкових рішень для всіх, до кого вони звернені. Це стосується усіх сфер життя суспільства, наприклад: підтримки політичного порядку, економічного розвитку та забезпечення умов функціонування усіх суб'єктів економічної діяльності, правової інтеграції суспільства, збереження

унікальності ціннісно-духовного, культурного коду спільноти та необхідного для стабільності рівня порозуміння щодо ключових цілей та цінностей подальшого шляху народу. Зрозумілим у зв'язку з цим є широке визначення держави як країни, народу, нації, що розташовані на певній території та представлені інститутами верховної влади. У вузькому плані (спеціалізованому) держава являє собою організацію, що володіє верховною владою на певній території. Зміст цього визначення наявно ілюструє виникнення держави як особливого інституту та одночасно її важлива ознака – наявність інститутів управління та примусу, а історично факт відділення інститутів публічної влади від організації усього суспільства.

Уваги потребує те, що у сучасних дослідженнях найчастіше фіксується стійка кореляція між повнотою функціонування державних інститутів та їхнім демократичним спрямуванням. Країни із ефективною та дієспроможною державністю найчастіше обирають демократичний напрямок розвитку. Обмеженість дієспроможності державних інститутів, навпаки, найчастіше зумовлює рух до консолідованої автократії чи демонструє її сталі форми. Складність сучасних політичних трансформацій значною мірою породжує гібридні форми політичних режимів, коли демократичні інститути та принципи, накладаючись на стійкі автократичні форми, зазнають видозмінення у цій гібридній якості. Зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014) у вимірі гібридності досконало дослідив український науковець Ю. Мацієвський (Мацієвський 2016).

Особливості реалізації політико-режимних характеристик великою мірою, на наш погляд, залежать від дієспроможності держави. Це, на нашу думку, виявляється у тому, що від наявності сталої демократії як методу управління залежить, наскільки держава як особливий інститут, спеціалізована організація буде відтворювати широкі суспільні інтереси у прийнятті та провадженні своїх рішень на рівні загальнообов'язкових. Чим більш поширена автократія як метод управління, тим більша вірогідність того, що держава перетвориться на механізм дуже вузького фільтру, який завадить інтересам широких соціальних груп та навіть національним інтересам потрапляти як до структур прийняття політичних рішень, так і, відповідно, до реалізації.

Такий порядок функціонування держави входить у протиріччя із провідними

визначеннями як держави, так і її суверенітету у модерній політичній філософії. Для європейської політичної думки, починаючи з Нового часу, саме держава, право, договірна природа походження та сутності держави, поєднання держави та народу, кожного індивіда спільними інтересами та суспільним благом, що знаменує перемогу над станом «війни усіх проти усіх», стає пріоритетним ціннісним смислом, який остаточно витискає божественний теоцентризм епохи Середньовіччя, у переносному, звісно, сенсі саме держава та право стають новими богами модерної епохи.

Інформаційна епоха формує нове вимірювання простору, яке відповідає її основним якостям, коли інформація, знання, комунікації стають провідними силами продуктивності та влади (Кастельс 2007). Здобутки інформатизації та цифровізації суспільного життя діалектично пов'язані із процесами глобалізації. Це наявно реалізується не лише у суто територіальному всесвітньому поєднанні процесів, що відбуваються на теренах різних країн, зростанні взаємопроникнення та взаємозалежності спільнот, які подекуди знаходяться дуже далеко на мапі одна від одної. Формування глобального «тіла» та розуміння його територіального вимірювання відноситься до епохи Великих географічних відкриттів, однак, ніяке тіло не може існувати без «душі», що втілюється у сполученні ціннісних смислів та культурних кодів, у поєднанні потоків інформації та знань. Перехід до інформаційної епохи надає потужного поштовху новій якості світу, де простір, у котрому розгортаються процеси різних сфер суспільного життя, віртуалізований, представлений ідеями, інформацією, технологіями, геометрією мережевих комунікацій, образами реальності, іміджами та інтерпретаціями подій та фактів, що відбуваються у класичному територіальному вимірюванні простору або взагалі є штучно сконструйованими. Відповідно до цього простору, з'явився та швидко набуває все більш досконалих форм новий глобальний рівень ідентичності, це і є проявом глобальної «душі». Слід погодитись із тими дослідниками, які говорять про носіїв цієї ідентичності, серед котрих багато апологетів посилення глобальних тенденцій універсалізму як, наприклад, глобальні кочовики (мандрівники), згідно з думкою З. Баумана (Бауман 2008: 73). На нашу думку, стан прекарності, характерний для все більшої кількості людей в світі, з одного боку, є

поживним середовищем для просування глобальної ідентичності, з іншого боку, новий простір, активно порушує традиційні соціальні зв'язки, умови статусних позицій у суспільстві, стійкі соціальні визначення як окремих людей, так і цілих соціальних груп. Як зазначав Г. Стендінг, прекаріат стає новим «небезпечним класом» (Standing 2021), для якого невизначеність, нестабільність, поліваріантність стають не лише умовами життя, а й важливими соціальними характеристиками. Одним, із факторів поширення прекаріату, на нашу думку, є послаблення впливу держави на власних громадян, що зумовлено зростанням «прозорості» кордонів для технологій, ідей, товарів та послуг, фінансів, капіталів зокрема, міграції великих мас людей. Гомогенного характеру набувають, ринок праці, глобальна інфраструктура. Розмиванню піддаються не лише кордони між державами, а й чіткі фронтири приходять у занепад у багатьох регіонах світу на фоні посилення глобального тренду універсалізму. Саме протиріччя та конфлікти універсалізму та партикуляризму, на наш погляд, формують логіку переформатування світового порядку, що розгортається на наших очах, задають напругу нестабільності та підвищують ризики невизначеності та непередбачуваності наслідків прийняття політичних рішень та дій.

Держави вже не є основними центрами сила та влади в новій архітектурі світу, вона визначається тим, що центрів сили, центрів влади багато, діють вони частіше нескоординовано, латентно. На новий рівень вийшов вплив наддержавних та недержавних акторів. Державам, навіть тим, що займають лідерські позиції, все складніше зберігати непопущність повністю суверенного статусу. Серед акторів глобального впливу виявляються потужні транснаціональні корпорації, міжнародні організації, мережеві спільноти глобального інформаційного простору. Нелегальні, криміналізовані структури пов'язані з торгівлею технологіями, зброєю, людьми, наркобізнесом, тероризмом та розповсюдженням конфліктів і воєн використовують новий вимір простору задля своїх цілей та, безумовно, є бенефіціарами від порушення суверенітету держав. Ускладнення архітектури розподілу влади у світі, латентність та нескоординованість процесів взаємодії, багаторівневність та протиріччя одночасно існуючих ідентичностей є важливими глобальними трендами сучасного розвитку, які породжують нестабільність та виклики суверенітету держав.

Держави постають суб'єктами міжнародних відносин, що взаємодіють у глобальному просторі. У правовому вимірі для міжнародної системи важливим ціннісним смислом концентрування стає певна проблематика, яка просувається домінуючими центрами сили як «жорсткої», так і «м'якої» одночасно (наприклад, прав людини, боротьби із глобальними загрозами, забезпечення подальшого нарощування технологій, збереження існуючої моделі розвитку із тими ієрархіями світового впливу, що вже склалися), перманентно розгортаються процеси адаптації національно-державних законодавств до складових нормативно-правового регулювання, які продукуються наднаціональними структурами. Зовнішня політика української держави у сфері прав людини набирає все більших обертів. Спостерігається плідна співпраця України з міжнародними організаціями, такими як ООН, РЄ, ОБСЄ, ЄС, із Комітетом щодо питань поводження з військовополоненими, Міжнародним комітетом Червоного хреста для реалізації спільних ініціатив та моніторингу ситуації з правами людини в Україні. Наприклад, як це фіксує експертне аналітичне звітування, у 2023 році було досягнуто глобальної згоди, що окупація є злочином проти міжнародного права, просувалась робота щодо створення міжнародного трибуналу (Українська призма: Зовнішня політика 2023: 316, 318, 319).

Суверенітет держав сьогодні формується у просторі, що задається глобальними, інформаційними трендами. Завдання ефективної реалізації суверенної влади вимагають від держав врахування нового простору існування та прийняття відповідних політичних рішень, які сприяють не лише збереженню суверенності, а й просуванню конкурентоспроможності, протистоянню експансії глобального універсалізму, розв'язанню глобальних проблем. Ці завдання та їхня реалізація залежать не лише від ефективного державного, політичного інжинірингу – високої спроможності до продукування суверенних рішень. Як зазначала українська дослідниця Т. Бевз, складовою частиною державного суверенітету є інформаційний суверенітет України. Викликом, на її думку, є те, що засоби масової інформації та комунікації виконують роль інструмента прихованого та прямого маніпулювання громадською думкою у боротьбі елітних груп за владу та ресурси (Бевз 2013: 196).

Технологічний та аксіологічний аспекти впровадженої політики, щільно перети-

наються у сучасній суверенній якості держав. Інформаційна епоха, процеси цифровізації, подальший розвиток технологій штучного інтелекту ставлять питання про технологічні можливості на порядок денний державної політики. Однак технології людської діяльності без відповідного аксіологічного наповнення навряд чи забезпечать суверенність як у глобальному інформаційному просторі, так і на локальному рівні. Глобальна ідентичність, простір, де знання, інформація, комунікації, мережева взаємодія, ідеї та незліченні можливості інтерпретації фактів продукують нову реальність, яка активно впливає на події та процеси, що відбуваються у класичному територіальному просторі, трансформує матеріальний світ.

Важелі змін та впливу, необхідні суверенним державам, містяться сьогодні великою мірою саме у цьому ідейно-комунікативному, аксіологічному просторі. Варто підкреслити, що влада як соціальний феномен в інформаційну епоху пріоритетно визначається як спроможність продукувати та контролювати ціннісні смисли та культурні коди суспільства (Комарова, Кононенко 2025: 95). Суверенітет та влада як змістовне наповнення державної форми існування спільнот історично та практично пов'язані. Отже, стан суверенності та дієспроможності держав в інформаційну епоху, а тим більш із переходом до постінформаційної якості, напряду залежить від політики, що забезпечує збереження унікальної громадянської ідентичності, що ґрунтується на засадах національних інтересів, від ефективного освоєння нового простору, де влада та її можливості реалізуються через ресурси інформаційно-технологічного, когнітивного, аксіологічного, комунікативного характеру.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lagi, S. 2015. Georg Jellinek, a liberal political thinker between the Habsburg Empire and Germany (1885-1898) Working Papers in Philosophy . Szerkesztő: Kovács Gábor. 2015/1. URL.: <https://iris.unito.it/retrieve/e27ce42c-4f3c-2581-e053-d805fe0acbaa/workingpaper.pdf>
2. Олійник Ю. 2023. Вплив політико-правових поглядів Морісв Оріу на формування концепції плюралістичної демократії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Вип. 77. С. 68–78. <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2023.77.068>
3. Tilly Ch. 1992. Coercion, Capital and European States, A.D. 990-1990. Oxford. 271 p. URL.: <https://web.archive.org/web/20210122131940/https://books.google.com/books?id=5pcynQEACAAJ>

4. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014): монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2016. 552 с. URL.: <http://resource.history.org.ua/item/0013848>
5. Кастельс, М., 2007. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. К.: Ваклер. 304 с.
6. Бауман, З. 2008. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства /Пер. з англ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 108 с.
7. Standing G. 2021. The Precariat: The New Dangerous Class.SPECIAL COVID-19 EDITION. Bloomsbury. 256 p.
8. Українська призма: Зовнішня політика 2023. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. 2024. Київ: ТОВ «Вістка». 336 с. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21179.pdf>
9. Бевз Т. 2013. Суверенітет як невід’ємна ознака держави у документах і практиці українського державотворення. «Наукові записки Інституту політ. і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України». Вип. 3(65). С. 190-212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzipend_2013_3_11
10. Комарова Т. Г., Кононенко В. П., 2025. Культуротворчість як сфера формування політичних ціннісних смислів: театр у прифронтовому Харкові. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 47: 94-102 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-47-11>

Стаття надійшла до редакції 17.12.2025

Статтю прорецензовано 21.02.2025

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Kostiantyn Brynza

PhD student, Department of Political Sciences, V.N. Karazin Kharkiv National University
,4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine;
k.brynza@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0008-7090-7042>

STATE SOVEREIGNTY IN THE CONTEXT OF FORMING POLITICAL SPACE IN THE INFORMATION AGE: MAIN DEVELOPMENT TRENDS

The features of the transformations of state sovereignty in the information age are considered. Principled approaches to defining sovereignty and the state in political philosophy are highlighted. The emphasis is on the fact that the state must solve the problem of streamlining the activities of all existing institutions, so that the people benefit from their activities. The conditions that influence the components of state sovereignty, primarily the characteristics of the state, are analyzed. A comparative measurement of the classical understanding of sovereignty and related practices with its modern definition is provided. Particular attention is paid to the formation of political space. It is determined that the sovereignty of the state was classically associated with the spatial definition of the sphere of implementation of sovereign power, with a territory defined by borders. In the issue of the evolution of sovereignty, it is emphasized that the national-territorial identity that accompanies the processes of the formation of modern states is no longer based only on territorial markers, visualized symbols of the embodiment of power – the personalities of the rulers (typical of previous eras), but on the presence of common values and cultural codes for large communities of people. The existence of a common socio-cultural field in society is becoming more relevant, integrating each individual into a specific community with its own interests – the nation, which is certainly strengthened and supported by the state. The information age is shaping a new dimension of space that corresponds to its fundamental qualities, when information, knowledge, and communication become the driving forces of productivity and power. Power, as the substantive core of state sovereignty at the information stage of development, is actively manifested through the ability to produce and control the values and cultural codes of society. The achievements of informatization and digitalization of public life as an important trend of modern development are dialectically connected with the processes of another leading trend – globalization.

It is determined that the contradictions and conflicts of universalism and particularism shape the logic of the modern reformatting of the world order, set the tension of instability, and increase the risks of uncertainty and unpredictability of the consequences of political decisions and actions. The complexity of the architecture of the distribution of power in the world, the latency and uncoordinated processes of interaction, the multilevel nature and contradictions of simultaneously existing identities are important global trends. The sovereignty of the state requires the powerful formation and support of ideological components, the protection of the unique values and cultural codes of the nation, which define the modern political space, which is largely virtualized.

Keywords: *power, state, capacity, identity, institutions, sovereignty, political processes, political space, world order.*

REFERENCES

- Lagi, S. 2015. Georg Jellinek, a Liberal Political Thinker Between the Habsburg Empire and Germany (1885-1898) *Working Papers in Philosophy*. Szerkesztő: Kovács Gábor. 2015/1. <https://iris.unito.it/retrieve/e27ce42c-4f3c-2581-e053-d805fe0acbaa/workingpaper.pdf>
- Oliynyk Yu. 2023. The influence of Maurice Oriu's political and legal views on the formation of the concept of pluralistic democracy. *Bulletin of Lviv University. Law Series*. Issue 77: 68–78.
- Tilly Ch. 1992. *Coercion, Capital and European States, A.D. 990-1990*. Oxford. 271 p. <https://web.archive.org/web/20210122131940/https://books.google.com/books?id=5pcynQEACAAJ>
- Matsievsky Y. V. In the Trap of Hybridity: Zigzags of Transformations of the Political Regime in Ukraine (1991-2014): monograph. Chernivtsi: Knygy – XXI, 2016. 552 p. URL.: <http://resource.history.org.ua/item/0013848>
- Castells, M. 2007. *Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society* /trans. from English. K.: Vakler. 304 p.
- Bauman, Z. 2008. *Globalization. Consequences for individuals and society* /Translated from English. Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy». 108 p.
- Standing G. 2021. *The Precariat: The New Dangerous Class*. SPECIAL COVID-19 EDITION. Bloomsbury. 256 p.
- Ukrainian Prism: Foreign Policy 2023. Analytical study // NGO “Foreign Policy Council “Ukrainian Prism”, F. Ebert Foundation. 2024. Kyiv: LLC “Vistka”. 336 p. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21179.pdf>
- Bevz T. 2013. Sovereignty as an integral feature of the state in the documents and practice of Ukrainian state-building. 9. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethno-National Studies named after I. F. Kuras of the NAS of Ukraine*. Issue 3(65). pp. 190-212. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_3_11
- Komarova Tetiana, Kononenko Valery. 2025. Cultural creativity as a sphere of formation of political values: theater in front-line Kharkiv. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 47: 94-102. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2025-47-11>

The article was received by the editors 17.12.2025.

The article has been peer-reviewed 21.02.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-15>

УДК 323+327(479.24:477)

Олексій Анатолійович Баталов

к. філос. н., доцент кафедри політології, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, o.batalov@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

Антон Вадимович Попов

магістр зі спеціальності «Політологія», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, WizardInPyjama@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-1551-6070>

ДОСВІД АЗЕРБАЙДЖАНУ (1991-2026 рр.): УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Аналізується досвід Азербайджану (1991-2026 рр.), на підставі чого формулюються уроки для сучасної України.

Особливий інтерес для України становить азербайджанський досвід не тільки тим, що політичні процеси цієї пострадянської країни частково подібні до трансформаційного процесу в Україні, а перш за все тим, що Азербайджан є однією з небагатьох держав, які спочатку програли війну, втратили власні території, а потім змогли консолідуватись, визначили головні принципи своєї зовнішньої та внутрішньої політики, завдяки яким змогли повернути втрачені території та успішно інтегрувати їх. Наразі Азербайджан перетворює свого історичного супротивника (Вірменію) на якщо не союзника, то принаймні на партнера.

Розглянуто такі особливості азербайджанського режиму Алієвих: жорстка консолідація влади; чітка інституційна координація, деполітизація силового сектору; ставка на ефективний розвиток національної економіки, що з часом дозволило створити сучасний ВПК та боєздатну армію; швидка інтеграція ветеранів у суспільство; у зовнішній політиці ставка на стратегічне зближення з Туреччиною як регіональним «центром сили» за збереження успішних напрацювань політики багатовекторності. Докладно проаналізовано, що саме з вищепереліченого і якою мірою може бути використано в Україні.

Зроблено висновок про неможливість механічного перенесення досвіду Азербайджану на українські реалії, однак він дозволяє виокремити низку таких важливих уроків, як: важливість правильно сформульованих стратегій відбудови та розвитку і високе значення послідовних багаторічних (подекуди навіть багатодесятирічних) дій щодо їх реалізації; необхідність інституційної консолідації; ефективна національна економіка та правильне управління наявними ресурсами; використання політики пам'яті як інструмента консолідації суспільства; обережне та вміле використання принципів багатовекторної зовнішньої політики при відсутності критичної залежності від будь-якого з сучасних «центрів сили».

У контексті поточної повномасштабної війни України з РФ, майбутньої післявоєнної трансформації та можливої в новій ескалації протистояння – ці уроки можуть стати основою для формування більш стійкої та ефективної моделі державного розвитку України.

Ключові слова: *Україна, Азербайджан, політичний режим Алієвих, неопатримоніалізм, державна стратегія, повернення окупованих територій, повоєнна відбудова.*

Як цитувати: Баталов, О.А., Попов, А.В. 2026. Досвід Азербайджану (1991-2026 рр.): уроки для України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 120-126. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-16>

© Баталов О.А., Попов А.В., 2026.

 This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

In cites: Batalov, O., Popov, A. Azerbaijan's experience (1991-2026): Lessons for Ukraine. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49:120-126. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-16> (in Ukrainian).

Актуальність статті зумовлено тим, що в умовах повномасштабної війни, внутрішніх трансформацій і подальшого постконфліктного розвитку для України одним із ключових завдань є забезпечення довготривалої державної стійкості. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз досвіду пострадянських держав, які проходили подібні до українських етапи становлення, політичну нестабільність, військові конфлікти, інституційне формування політичної системи та внутрішньоелітну боротьбу.

Однією з таких держав є Азербайджан, де впродовж тривалого періоду сформувався специфічний політичний режим, пов'язаний із правлінням родини Алієвих, який демонструє відносно високий рівень стійкості та керованості в умовах регіональних викликів. Особливу цікавість для України представляє те, що Азербайджан є однією з небагатьох держав, які спочатку програли війну, втратили території, а потім змогли консолідуватись, спланувати і втілити успішну внутрішню та зовнішню політику, провести збройний «матч-реванш», повернувши втрачені десятиліття тому території, успішно інтегрувати повернуте. Тепер, просто на наших очах, Азербайджан перетворює свого історичного супротивника (Вірменію) на якщо не союзника, то принаймні на економічного та політичного партнера.

Дослідженням зазначеної проблематики займаються такі західні дослідники, як Сванте Корнелл, Томас де Ваал та Лоуренс Броерс. Для вітчизняних науковців зазначена тема дослідження є доволі новаторською, оскільки проблематикою, пов'язаною з аналізом азербайджанського досвіду для України системно мало хто займається. Проте можна назвати таких учених, як Олексій Гарань (дослідження демократизації та політичних режимів), Олександр Фісун (проблематика неопатримоніалізму) та журналіст Віталій Портников (публіцистичні роботи, що торкаються проблематики Південного Кавказу).

Метою статті є аналіз досвіду Азербайджану (1991 – 2026 рр.) і виокремлення з нього цінних уроків для України.

Однією з ключових характеристик політичної системи Азербайджану є сформована

за результатами невдалої першої карабаської війни та подальшої внутрішньої боротьби за владу жорстка консолідація влади, що передбачає усунення альтернативних «клану» Алієвих «центрів сили» та встановлення централізованого контролю над силовими і політичними інститутами та організаціями (Waal 2010). Зокрема, ліквідація таких збройних формувань, як ОПОН через спробу заколоту цієї силової організації у березні 1995 року, не тільки зміцнила режим Г. Алієва (старшого), але й дозволила усій державі відновити монополію на легітимне застосування насильства, що є базовою умовою функціонування будь-якої держави. Альтернативою таким діям в умовах 1990-х років для Азербайджану була фактично не побудова демократичної держави, а стрімке скочування до стану «failed state». Отже, централізація влади в Азербайджані, з одного боку, забезпечила відносну стабільність політичної системи, а з іншого – зменшила рівень внутрішньоелітної конкуренції, що з часом сформувало авторитарний режим Алієвих. Слід особливо підкреслити, що в подальшому обидва Алієвих (як Г. Алієв, так і І. Алієв) проявили неординарні особисті якості, продемонструвавши здатність досягати успіхів на різних напрямках.

Для України вищезазначений аспект, починаючи з 1991 р., був доволі актуальним, зважаючи на фрагментовану політичну систему та конкуренцію між силовими структурами. У мирний час ситуація, подібна до української, може мати як переваги, так і недоліки, проте в умовах війни вона трансформується у пряму загрозу національній безпеці через дублювання функцій, затримку у прийнятті рішень та конфлікт повноважень. Однак, оскільки з 2019 р. Президент України вперше в новітній історії отримав монобільшість в парламенті та повністю «свій» Кабінет міністрів, а з початком повномасштабної війни його реальні повноваження та можливості (впливати на «силовиків», ЗМІ, депутатів усіх рівнів, великий бізнес, тощо) зросли ще більше, то вищезазначені загрози (принаймні протягом перших років повномасштабної війни 2022 – ? років) начебто перестали бути актуальними. На перший план вийшли: здатність формулювати ефективні страте-

гічні плани та їх реалізовувати, забезпечення сталого функціонування усього державного апарату, розвиток ВПК, боротьба з корупцією, призначення ефективних управлінців (як силових, так і цивільних), тощо. Можливості для реалізації усього вищеперерахованого у президентській вертикалі влади станом на сьогодні (2026-й рік) наявні.

Досвід Азербайджану демонструє, що чітка інституційна координація, розмежування компетенцій і деполітизація силового сектору, за умови наявності ефективного (а ще краще – ефективного та доволі харизматичного) авторитарного лідера, можуть виступати ключовими факторами забезпечення ефективного державного управління в кризових умовах. Для повоєнної України тут уроком може бути не запозичення авторитарних практик, а зміцнення інституційної спроможності в демократичній системі через підзвітність, професіоналізацію та обмеження політичного впливу на силові органи.

Не менш важливим для України є досвід Азербайджану у врегулюванні наслідків першої та другої карабаських воєн, перш за все щодо швидкої інтеграції ветеранів у суспільство. Після завершення активної фази конфлікту будь-яка держава стикається з проблемою повернення до мирного життя великої кількості озброєних осіб, які до того ж часто мають психічні проблеми. За відсутності ефективних механізмів інтеграції групи таких людей можуть трансформуватися у джерело політичного радикалізму та/або альтернативні державі центри впливу, що ставлять під сумнів монополію держави на насильство. Азербайджанський досвід показує, що поєднання інституційного контролю, соціальних програм підтримки та символічного визнання ролі ветеранів дозволяє мінімізувати вищезазначені ризики.

Важливим інструментом у процесі інтеграції ветеранів у суспільство стала політика пам'яті, що виконувала не лише культурну, але й політичну функцію. Інституціоналізація військових перемог, героїзація учасників конфлікту та створення відповідної символічної інфраструктури сприяють формуванню єдиного національного нарративу. У теоретичному вимірі це відповідає підходам, згідно з якими контроль над колективною пам'яттю є інструментом легітимації влади та консолідації суспільства. Відсутність такої узгодженої політики, навпаки, може призводити до фрагментації ідентичності та зниження рівня довіри в суспільстві до держави. Для України, яка

вже стикається з подібними викликами, ключовим завданням на майбутнє стане формування комплексної політики реінтеграції ветеранів та інституціоналізації досвіду війни як елемента довгострокової стабільності.

Стабільність азербайджанського режиму Алієвих значною мірою базується на використанні енергетичної ренти, що відповідає логіці т.зв. «рентної держави». Саме ставка на нафтогазовий сектор допомагала у важкі для всіх пострадянських країн 1990-ті роки й в цілому врятувала економіку країни. Це своєю чергою дозволило з часом створити боєздатну армію та цілком сучасний ВПК (Гусейнов 2026). У подальшому вдавалося нарощувати темпи зростання економіки не лише за рахунок сировинної галузі, а й завдяки розширенню зовнішньоекономічних зв'язків, грамотному використанню транзитних можливостей, розвитку банківської сфери, туризму тощо.

Доходи від експорту енергоресурсів, можливо, якоюсь мірою і потрапили у корупційні схеми, але значною (і, найголовніше – достатньою) мірою були спрямовані на модернізацію інфраструктури, розвиток оборонного сектору та підвищення рівня життя населення, що сприяло зміцненню політичної лояльності населення до держави і безпосередньо до режиму Алієвих. Це, на наш погляд, є важливим уроком для України як у сфері боротьби з корупцією, так і у сфері соціально-економічної політики, щільно пов'язаної зі стабільністю політичного режиму держави.

Фундамент для співпраці України та Азербайджану в енергетичній сфері було закладено ще у 2008 – 2011 рр., коли відбулось підписання стратегічних документів про партнерство. Наразі ця співпраця потроху виходить на новий рівень (від постачання енергоносіїв до спільних розробок у сфері ВПК).

Звісно, Україна не має ресурсної бази, подібної до азербайджанської, але в державі є достатньо «сірих» та корупційних схем, що не контролюються державою і виведення яких з «тіні» надало б чималий ресурс. Також Україна має (і в найближчому майбутньому продовжить отримувати) зовнішню підтримку, зокрема фінансову (якої для держави, що припинила активні бойові дії, повинно більш-менш вистачити для реалізації модернізаційних проєктів).

Загалом вищенаведений приклад демонструє, що економічна спроможність є критично важливою передумовою забезпечення державної безпеки. Навіть

обмежені ресурси можуть бути трансформовані у стратегічні переваги за умови їх цільового використання, довгострокового планування та інвестування у критичні галузі (De Waal, T. 2010).

Доброю ознакою є те, що президент Азербайджану Ільхам Алієв бачить перспективи в нарощуванні співпраці з Україною, зокрема, в енергетичній і оборонній галузі. Зокрема, 25 квітня цього року лідери України та Азербайджану підписали шість документів, що стосуються співробітництва в галузі енергетики, спільних проєктів, інвестицій, продовження багаторічної роботи в Україні компанії SOCAR (Президент Азербайджану 2026).

Однією з принципових відмінностей між Україною та Азербайджаном є рівень послідовності та інституційної тяглості державної політики. Азербайджан протягом тривалого періоду демонстрував відносно стабільний стратегічний курс, що охоплював ключові сфери, а саме: енергетичну політику, розвиток ВПК та війська, зовнішньополітичні орієнтири. Важливо підкреслити, що йдеться не лише про формальну наявність стратегій, а про їхню практичну реалізацію та збереження базових напрямів незалежно від кадрових змін у державному апараті. Така послідовність дозволила сформувати ефект накопичення політичних рішень, коли кожен наступний етап розвитку спирається на попередній, не заперечуючи його.

В Україні зміна політичних еліт часто супроводжувалась не лише корекцією, а й переглядом або згортанням попередніх стратегічних курсів. У результаті відбувався розрив політичних циклів, що проявлявся у втраті інституційної пам'яті, руйнуванні вже напрацьованих механізмів реалізації політики та девальвації довгострокового планування як такого. Подібна практика створює ситуацію, коли навіть якісно розроблені стратегічні документи залишаються декларативними, оскільки їх виконання залежить від політичної доцільності поточного моменту. Це своєю чергою підриває довіру до держави як з боку громадян, так і міжнародних партнерів, для яких передбачуваність політики є ключовим фактором співпраці. У цьому контексті важливим уроком для України є необхідність інституційного закріплення стратегічних курсів через створення механізмів, що забезпечують їхню тяглисть незалежно від змін у владі, зокрема: через ускладнення процедури перегляду базових стратегій (наприклад, завдяки підвищенню ролі парла-

менту у цьому процесі), формування незалежних інституцій для моніторингу виконання зазначених стратегій, тощо. Таким чином стратегічне планування набуде характеру довготривалого політичного зобов'язання, а не ситуативного інструмента.

Зовнішня політика Азербайджану в наукових роботах подекуди подається як приклад успішної політики багатовекторності, однак більш глибокий її аналіз свідчить про дещо інше. Попри наявність сталих відносин із різними «центрами сили», а саме Туреччиною, ЄС, США, РФ, Іраном, Пакистаном та іншими, Баку так і не досяг повної автономії у зовнішньополітичному маневрі. У межах теорії реалізму це пояснюється логікою бандвагонінгу, відповідно до якої «малі» та «середні» держави схильні орієнтуватися на більш потужних акторів з метою гарантування власної безпеки. У випадку Азербайджану така орієнтація поступово трансформувалась у стратегічне зближення з Туреччиною, яка після 2020 року стала ключовим військово-політичним партнером і гарантом безпеки.

Для України цей досвід має подвійне значення. З одного боку, він демонструє ефективність інтеграції зовнішньої політики у внутрішню логіку легітимації влади: дипломатичні успіхи, військова співпраця та міжнародна підтримка можуть прямо впливати на рівень довіри до держави всередині країни. З іншого боку, він виступає застереженням щодо ризиків надмірної концентрації на одному партнері, навіть якщо така співпраця виглядає вигідною у короткостроковій перспективі. Саме це й трапилось з Україною, у 2014 – 2025 рр. занадто зосередженою на співпраці зі США. Європейським партнерам приділялось замало уваги, а незахідні держави (Туреччина, арабські країни Перської затоки, Індія тощо) взагалі були для українських керівників десь на периферії уваги. Тільки після початку збройного конфлікту США та Ірану 28 лютого 2026 р. ситуація почала потроху змінюватись.

Надмірна концентрація на одному зовнішньому партнері / союзнику може мати такий негативний наслідок, як стрімка (і подекуди несподівана) переорієнтація цього союзника / партнера на інші цілі. Так, США у 1975 р. припинили підтримувати уряд Південного В'єтнаму, а у 2021 р. – адміністрацію президента Афганістану А. Гані. СРСР/РФ фактично кинули напризволяще Президента Афганістану М. Наджибуллу. Перелік подібних вчинків можна продовжу-

вати довго, аж до нещодавньої переорієнтації адміністрації Президента США Д. Трампа з підтримки України до спроб поліпшення відносин з РФ.

Туреччина продемонструвала себе як надійний союзник для Азербайджану під час повернення Баку втраченої внаслідок першої карабаської війни території Нагірного Карабаху, але невідомо, як поведе себе у випадку гіпотетичного збройного конфлікту між Азербайджаном та РФ (яка має не просто потужну армію, озброєну сучасними дронами та ракетами, але й ядерну зброю).

Виглядає так, що для України критично важливим є поєднання стратегічної інтеграції до ЄС і НАТО з гнучкою диверсифікацією зовнішньополітичних зв'язків. Перспективним напрямом є розвиток співпраці з Туреччиною як регіональним гравцем у Чорноморському регіоні та важливим економічним і військово-промисловим партнером. Водночас, на відміну від азербайджанської ситуації, така взаємодія має будуватися на принципах балансування, а не залежності. Актуальним виглядає також розвиток співпраці з арабськими країнами Перської затоки.

Окрему роль для України відіграє співпраця з країнами Північної Європи, зокрема, Балтії. Так, Данія, Швеція та Фінляндія є одними з найвідданіших спонсорів України, а Литва, Латвія та Естонія, попри обмежені власні матеріальні ресурси, змогли надати Україні підтримку дипломатичного та символічного характеру, відіграючи важливу роль у формуванні міжнародної коаліції підтримки.

Потенційно перспективним, але складним напрямом є взаємодія з Індією. Проте індійська зовнішня політика, що поєднує прагматичну співпрацю з різними «центрами сили», все ж таки створює можливості для принаймні ситуативного партнерства, попри наявні обмеження, пов'язані з індійськими відносинами з Росією.

Україна може використовувати не лише прямі канали взаємодії з країнами Глобального Півдня, але й опосередковані формати співпраці через регіональні зв'язки. Зокрема, через Вірменію (яка наразі налагоджує відносини з Азербайджаном і Туреччиною та декларує проєвропейський напрям розвитку) можна пошукати виходи на вищевказану Індію (з якою вірмени мають непогані зв'язки, зокрема, у сфері ВПК). Через посередництво Азербайджану можна отримати позитивні контакти з Пакистаном, а через арабські держави Перської затоки - з

іншими арабськими та (ширше) ісламськими країнами.

Отже, досвід Азербайджану демонструє, що багатовекторність зовнішньої політики є ефективною за умови збереження власної (принаймні відносної) автономії та чіткого усвідомлення меж залежності. Для України ключовим завданням є формування такої моделі зовнішньої політики, що поєднувала б стратегічну визначеність із гнучкістю «реал-політік», таким чином зміцнюючи власну суб'єктність на міжнародній арені.

Важливою характеристикою політичних систем і Азербайджану, і України є наявність неопатримоніальних практик, у межах яких формальні інститути поєднуються з неформальними механізмами впливу. В Азербайджані ця модель набула системного характеру, забезпечивши високу керованість еліт, тоді як в Україні вона поки що лишається фрагментованою. В умовах воєнного стану існує ризик посилення персоналізованого управління, що може підвищити ефективність у короткостроковій перспективі, але створює загрози для демократичного розвитку в довгостроковій. Відтак, важливим завданням для України є збереження балансу між ефективністю управління та інституційною підзвітністю.

Найбільш актуальним азербайджанським уроком для України є те, що втрачені під час невдалих бойових дій території можуть бути повернуті навіть через десятиліття. Це стало можливим внаслідок консолідації азербайджанської еліти навколо ідеї повернення втраченого і багаторічної (принаймні з початку 2000-х років) системної роботи держави навколо правильно сформульованої стратегії. Було знайдено надійних покупців азербайджанських енергоресурсів, постачальників озброєнь (зокрема, Ізраїль), стратегічного союзника (Туреччину Р. Ердогана). Проводилась системна робота з населенням щодо необхідності повернення втраченого. Здійснювався вмілий зовнішньо-політичний маневр. Зокрема, другу карабаську війну було розпочато в момент, коли Кремль, незадоволений приходом до влади в 2018 р. політичної сили Н. Пашиняна і програшем прокремлівського «карабаського клану», різко зменшив підтримку Вірменії (за усіма напрямками), а остаточне повернення території відбулось, коли РФ загрузла у повномасштабній війні в Україні і нічого не могла вдіяти. Взагалі підготовка Азербайджану до повернення втрачених територій і вміла реалізація задуманого

вимагає окремої наукової роботи. У цій статті ми обмежимося лише вищесказаним.

Також дуже корисним для України може бути досвід Азербайджану вже після відновлення територіальної цілісності: успішне розмінування, відбудова зруйнованої інфраструктури (дороги, мости, аеропорти, адміністративні будівлі), заохочення повернення біженців (у будинки, відбудовані державою), відновлення знакових підприємств, які колись (ще за радянських часів) функціонували на деокупованих територіях, тощо. На ці проекти були спрямовані значні кошти (Авдєєв 2024), витрачені (якщо не повною мірою, то принаймні переважно) за призначенням.

Висновки. Досвід Азербайджану не може бути механічно перенесений на українські реалії, однак він дозволяє виокремити низку важливих уроків:

- критична важливість правильно сформульованої стратегії (в випадку алієвського Азербайджану метою було повернення втраченого);
- необхідність інституційної консолідації;
- важливість стратегічної послідовності;
- наявність ефективної економіки та правильне управління наявними ресурсами;
- використання політики пам'яті як інструмента консолідації суспільства;
- обережне та вміле застосування багатовекторної зовнішньої політики.

У контексті поточної повномасштабної війни України з РФ, подальшої післявоєнної трансформації та гіпотетично можливої в майбутньому нової ескалації протистояння – ці уроки можуть стати основою для формування більш стійкої та ефективної моделі державного розвитку України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Waal de, Thomas. 2010. The Caucasus: an introduction. New York : Oxford University Press. URL: <https://archive.org/details/caucasusintroduc000dewa>
2. Гусейнов, Різван 2026. Досвід Азербайджану в створенні незалежного ВПК може стати моделлю для відновлення України, *FREEДОМ*. 26.04.2026. URL: <https://uatv.ua/uk/dosvid-azerbajdzhanu-u-stvorenni-nezalezhnogo-vpk-mozhe-staty-modellyu-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-gusejnov/>
3. Президент Азербайджану Ільхам Алієв бачить перспективи в нарощуванні співпраці з Україною. 2026. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4116515-aliev-bacit-perspektivi-spivpraci-z-ukrainou-v-galuzi-opk-ta-energetici.html>
4. Авдєєв, О. 2024. Забезпечення Азербайджаном політичних та соціальних питань у контексті реінтеграції деокупованих територій Карабаху: висновки для України. URL: <https://analytics.intsecurity.org/azerbaijan-karabakh-lessons-for-ukraine/>

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2025

Статтю прорецензовано 13.02.2025

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автори засвідчують, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Oleksii Batalov

Associate Professor of the Department of Political Science, Ph.D. in Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Square 4, Kharkiv, 61022. Ukraine
o.batalov@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

Anton Popov

Master's Degree in Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University,
Svobody Square 4, Kharkiv, 61022, Ukraine
WizardInPyjama@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0009-1551-6070>

THE EXPERIENCE OF AZERBAIJAN (1991–2026): LESSONS FOR UKRAINE

The article analyzes the experience of Azerbaijan (1991–2026) and, on this basis, formulates lessons for contemporary Ukraine.

The Azerbaijani experience is of particular interest to Ukraine not only because the political processes of this post-Soviet country are partially similar to Ukraine's own transformation process, but above all because Azerbaijan is one of the few states that initially lost a war and parts of its territory, yet later managed to consolidate internally and define the key principles of its foreign and domestic policy. These principles enabled the country to regain its lost territories and successfully reintegrate them. At present, Azerbaijan is transforming its historical adversary, Armenia, into – if not an ally – at least a partner.

The following features of the Aliyev regime in Azerbaijan are examined: strict consolidation of power; clear institutional coordination and the depoliticization of the security sector; a focus on the effective development of the national economy, which over time made it possible to create a modern military-industrial complex and a combat-capable army; the rapid integration of veterans into society; and, in foreign policy, an emphasis on strategic rapprochement with Turkey as a regional “center of power”, while preserving the successful elements of a multi-vector foreign policy. The article provides a detailed analysis of which of the above-mentioned elements, and to what extent, can be applied in Ukraine. It is noted that it is necessary to take into account not only the advantages but also the shortcomings of Azerbaijan's specific wartime and post-war experience.

It is concluded that the experience of Azerbaijan cannot be mechanically transferred to Ukrainian realities. However, it makes it possible to identify a number of important lessons, including: the importance of properly formulated reconstruction and development strategies, as well as the high significance of consistent long-term – and in some cases even multi-decade – efforts aimed at their implementation; the necessity of institutional consolidation; the importance of an effective national economy and proper management of available resources; the use of memory policy as an instrument for consolidating society; and the cautious and skillful application of the principles of a multi-vector foreign policy while avoiding critical dependence on any contemporary “centers of power”.

In the context of the current full-scale war between Ukraine and the Russian Federation, the future post-war transformation, and the possibility of a new escalation of the confrontation, these lessons may serve as a foundation for shaping a more resilient and effective model of Ukraine's state development.

Keywords: *Ukraine, Azerbaijan, the Aliyev regime, neopatrimonialism, state strategy, the return of occupied territories, post-war reconstruction.*

REFERENCES

1. Waal de, Thomas. 2010. *The Caucasus: an introduction*. New York : Oxford University Press. URL: https://archive.org/details/caucasusintroduc0000_dewa
2. Huseynov, Rizvan 2026. Azerbaijan's experience in creating an independent military-industrial complex can become a model for the restoration of Ukraine. *FREEДОМ*. 26.04.2026. URL: <https://uatv.ua/uk/dosvid-azerbajdzhanu-u-stvorenni-nezalezhnogo-vpk-mozhe-staty-modellyu-dlya-vidnovlennya-ukrayiny-gusejnov/>
3. Azerbaijani President Ilham Aliyev sees prospects in increased cooperation with Ukraine. 2026. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4116515-aliev-bacit-perspektivi-spivpraci-z-ukrainou-v-galuzi-opk-ta-energetici.html>
4. Avdeev, O. 2024. Azerbaijan's Provision of Political and Social Issues in the Context of the Reintegration of the Deoccupied Territories of Karabakh: Conclusions for Ukraine. URL: <https://analytics.intsecurity.org/azerbaijan-karabakh-lessons-for-ukraine/>

Authors Contribution: All author have contributed equally to this work.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest.

The article was received by the editors 24.12.2025

The article has been peer-reviewed 13.02.2025

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The authors certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-16>
316.34:316.42(477):327

Юлія Михайлівна Біденко

к. політ. н., доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022

j.bidenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0791-2569>

ГРОМАДЯНСЬКА УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Досліджується трансформація громадянської участі української молоді в умовах повномасштабної війни, з акцентом на динаміку залучення, інституційні зміни та структурні обмеження. Показано, що українське громадянське суспільство історично розвивалося хвилеподібно, активізуючись у періоди політичних криз і зовнішніх загроз, однак саме після 2014 року та особливо з 2022 року відбулося якісне й кількісне зростання участі молоді. Емпіричні дані свідчать про різке збільшення волонтерської активності. Обґрунтовано, що в українському контексті відбувається зближення понять волонтерства та громадянського активізму, що зумовлено високим рівнем суспільної довіри, широкими правовими визначеннями та практикою участі, яка охоплює як допомогу, так і адвокацію та політичну мобілізацію.

Проаналізовано основні напрями діяльності молоді: гуманітарна допомога, підтримка постраждалих, відбудова, участь у локальних ініціативах і протестних практиках. Визначено роль молодіжних організацій і неформальних мереж, а також соціальних медіа як інструментів мобілізації. Водночас встановлено, що значна частка молоді залишається поза інституціями громадянського суспільства, що пов'язано з соціально-економічними, регіональними та освітніми бар'єрами. Окрему увагу приділено впливу війни на психоемоційний стан молоді, досвіду втрат, вимушеної міграції та нерівному доступу до участі для вразливих груп. Показано, що попри високий рівень готовності до відбудови, молодь часто не відчуває власної спроможності впливати на рішення. Зроблено висновок про формування гнучкої, але структурно вразливої моделі громадянської участі, що потребує інституційної підтримки у післявоєнний період.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадська участь, залученість молоді, волонтерство, стійкість, відновлення, травма, Російсько-Українська війна.

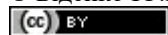
Як цитувати: Біденко, Ю.М. 2026. Громадянська участь української молоді під час війни. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 127-134. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-16>

In cites: Bidenko, Yuliya. 2026. Civic Participation of the Ukrainian Youth During the War. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49:127-134. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-16> (in Ukrainian)

Українське громадянське суспільство розвивалось кількісно і якісно з перших днів незалежності нашої держави (Bidenko 2018), певним чином випереджаючи оформлення суверенітету, і зазнавало імпульсів та масової громадянської мобілізації під час зміни режимів, екзистенціальних та геополітичних загроз. Втім, конвенційна політична

участь молоді та залученість до формальних організацій була доволі низькою у перші десятиріччя розвитку української політичної системи. Однак з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022 році, в Україні спостерігається стрімке зростання та трансформація громадянської участі молоді. Низові громадські ініціативи під час Євромайдану, перетворилося на розвинену систему волонтерства, активізму та громадської стійкості в умовах російської агресії, що триває з 2014 року, і особливо проявились після повномасштабного вторгнення 2022 року. Це явище відбуває не лише кризову реакцію, а й глибокі культурні

© Біденко Ю.М., 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

зміни, спрямовані на саморганізацію, горизонтальну координацію та громадянську відповідальність. Спираючись на етнографічні дослідження та останні емпіричні дані міжнародних і українських науково-дослідних установ, *метою* цієї статті є дослідити, як саме масштабувалася, диверсифікувалася та професіоналізувалася громадянська молодіжна участь в умовах війни. Також під час виконання дослідницьких *завдань* висвітлюються окремі форми залучення та структурні виклики, які можуть обмежити її стійкість у післявоєнний період.

Як було зазначено вище, волонтерський рух в Україні який має корені ще в Революції на граніті, акціях «Україна без Кучми», ненасильницькому спротиву фальсифікаціям виборів часів «Помаранчової революції», значним чином масштабувалася та набула нових форм під впливом протестів Євромайдану та збройної агресії Російської Федерації, що почалась у 2014 році. Головною рушійною силою протестів був громадянський активізм, який проявлявся у масштабній саморганізації громадян довкола ідеї змін і захисту прав, особливо у відповідь на розчарування політичними рішеннями та жорстоким придушенням протестів. Е. Чаннел-Джастіс у своїх етнографічних дослідженнях протестів 2013-2014 років зосередилася на діяльності лівих, феміністських та студентських груп у Києві. Центральним поняттям її роботи є саморганізація, принцип якої полягає в тому, що «якщо щось потрібно зробити і людина має ресурси, вона повинна діяти самостійно, не чекаючи на державне втручання» (Channel-Justice 2024: 17). Ще одним важливим чинником підвищення свідомості й участі молоді за останнє десятиліття стала децентралізація та реформа вищої освіти. Вони зобов'язали місцеві органи влади створювати міські молодіжні центри та широко впроваджувати інструменти партисипативної демократії (Videnko 2022). Реформи в освіті у 2014 – 2018 роках сприяли більшому впровадженню студентського самоврядування в школах і університетах, а також розвитку стратегій громадянської освіти, інтегрованих у навчальні програми.

Деякі дослідники розглядають результати громадянської освіти молоді в рамках конструктивістського підходу, стверджуючи, що студенти формують громадянську ідентичність і компетентність не через механічне засвоєння знань, а через автентичну участь у демократичних практиках (Flanagan & Christens 2011: 306-307; Torney-Purta 2002:

209-2011). Ці наукові праці доводять, що громадянська освіта є найбільш ефективною, коли вона базується на досвіді, діалозі та пов'язана з життям і спільнотами студентів.

Слід зазначити, що у західному академічному та політичному дискурсі зазвичай проводиться розмежування між волонтерством, яке здебільшого трактується як підтримка на мікрорівні у приватній сфері, та громадянським активізмом, орієнтованим на публічну площину і системні зміни. В українському контексті, натомість, особливо при проведенні соціологічних досліджень, поняття «волонтерство» часто охоплює обидва виміри. Таке термінологічне розширення зумовлено неприбутковим характером волонтерства, високим рівнем суспільної довіри (волонтери традиційно користуються більшою довірою, ніж, наприклад, парламент, судова система чи релігійні інституції), а також широкими юридичними визначеннями українського законодавства, що включають різні форми громадянської участі. До прикладу, Закон України «Про волонтерську діяльність» визначає волонтерство як таке, що охоплює, зокрема, надання «допомоги для підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних і безпритульних осіб, догляд за хворими, людьми з інвалідністю, особами похилого віку, тими, хто постраждав унаслідок соціальних конфліктів чи нещасних випадків, а також допомогу жертвам кримінальних правопорушень, біженцям і внутрішньо переміщеним особам тощо» (Про волонтерську діяльність 2025). Разом із цим до волонтерської діяльності належать і дії, які в політичній науці розглядаються як прояви громадського та культурного активізму й адвокації, зокрема «проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури» (Про волонтерську діяльність 2025). Водночас у редакціях 2022–2025 років серед дій, що характеризуються як волонтерство додатково закріплено і «здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони шляхом надання волонтерської допомоги Збройним силам України, іншим військовим формуванням, а також утвердження української національної і громадянської ідентичності» (Про волонтерську діяльність 2025). Відтак, хоча українська молодь може означувати свою діяльність як «волонтерство», фактичні практики нерідко виходять за ці межі, охоплюючи громадянський акти-

візм, представництво у студентських та молодіжних консультативно-дорадчих органах, екологічних рухах, залученість до місцевого самоврядування, і політичну участь у формі протестів, подання петицій та пропозицій до органів влади, організацію просвітницьких та адвокаційних кампаній.

Однак попри певну термінологічну дискусивність, реальна громадянська залученість української молоді суттєво зросла під час повномасштабного вторгнення Росії, будучи компонентом загального спротиву та суспільної реакції на кризу. Для порівняння, у 2021 році лише 6% молодих людей повідомляли про свій перший досвід участі у волонтерській діяльності протягом попереднього року, тоді як близько 20% долучалися до неї епізодично. Уже у 2022 році цей показник зріс до 42%, причому кожен третій представник молоді вперше взяв участь у волонтерстві (Cedos & InfoSapiens 2023).

Зазначена тенденція зберігається і надалі: станом на кінець 2025 року. В цьому контексті 53% української молоді декларували досвід громадянської активності або волонтерства з початку повномасштабного вторгнення. Важливо, що високий рівень залученості фіксується і серед молоді, яка перебуває за кордоном (51%), причому третина з них розпочала соціально-орієнтовану діяльність уже після вимушеного переміщення (Борисов, Константінова, Халімоненко та Антипович 2025 : 76-78).

Участь молоді у зміцненні суспільної стійкості в умовах війни охоплює низку операційних напрямів громадянської участі. До них належать реагування на надзвичайні ситуації (зокрема розподіл продуктів харчування, одягу та засобів гігієни), підтримка дітей, постраждалих від війни, розчищення завалів після обстрілів, а також ініціативи з відбудови. У перші тижні повномасштабного вторгнення муніципальні молодіжні центри в 21 регіоні, які були створені у попереднє десятиліття завдяки масштабній децентралізації в цілому, та через підтримку з боку місцевої влади та донорів молодіжної політики у громадах зокрема, оперативно трансформувалися у гуманітарні хаби, які координували надання допомоги та підтримку внутрішньо переміщених осіб (Harasivka, Zaviyska 2025).

Попри значущість всеукраїнських громадських організацій та національних молодіжних мереж (таких як Фундація регіональних ініціатив, Української академії лідерства, БУР «Будуємо Україну Разом», Aspen-Teens, або Спільно-Дія), більшість

молодіжної активності реалізується на локальному рівні, зокрема через неформальні гуманітарні ініціативи, студентське самоврядування та освітньо-культурні проекти громад. Важливу роль у наданні інформації про соціально важливі теми та можливості відіграють соціальні медіа, зокрема Instagram, TikTok і Telegram, хоча їхній вплив здебільшого поширюється на вже залучені аудиторії. У той самий час, молоді люди вирішують залучатись до волонтерства здебільшого з власної ініціативи (55%), через близьке коло спілкування (42%), навчальні заклади (11%), а також – для працюючої молоді – 9% залучаються через колег по роботі (Борисов та ін. 2025: 79). Попри уявлення класичної інституціональної теорії, в сучасній Україні місцева влада та професійні організації громадянського суспільства (НУО або ОГС) мають менший вплив на залучення молоді (4% та 3% відповідно у якості джерел залучення до волонтерства або громадського активізму), втім і залучення через так званих інфлюенсерів має показник в межах статистичної похибки масових опитувань громадянської думки (Борисов та ін. 2025: 79).

Однак, на мою думку, такі гнучкі та слабо формалізовані ініціативи формують адаптивну громадянську екосистему, здатну до швидкої мобілізації колективних дій. Показовим прикладом є «картонні протести» проти скорочення інституційної автономії антикорупційних органів у липні 2025 року, ініційовані «знизу» та підтримані молоддю, які відбулись у 21 місті, включно з Києвом, Харковом, Дніпром, Львовом та Одесою, як реакція на спроби обмеження автономії антикорупційних інституцій (Harvard Ukrainian Research Institute 2025). До інших поширених форм участі належать акції на підтримку військовополонених, участь у щоденних загальнонаціональних хвилинах мовчання, а також кампанії із закликами до місцевої влади пріоритизувати фінансування оборони замість символічних урбаністичних проєктів і святкових декорацій великих міст.

Попри загальну втому і кризу суспільства на 5му році війни українська молодь поєднує підтримку Збройних сил України з різноплановою діяльністю, як от: допомогою внутрішньо переміщеним особам і біженцям, загальною підтримкою вразливих груп населення, саморозвитком, культурною, артистичною, освітньою, та громадянською активністю. Зараз молодь найбільше цікавлять можливості для розвитку і нового досвіду, популярними залишаються стажу-

вання та молодіжні обміни в межах країни та за кордоном. Також на стадії відносно «рутинізації» війни молоді люди цікавляться культурними проектами, публічними подіями, освітніми заходами та дискусійними форматами (Борисов та ін. 2025: 80).

Серед *структурних перешкод залучення* молоді, слід визнати, що повномасштабна війна загострила потребу в громадянській участі, одночасно обмежуючи можливості для неї (Palagnuuk et al., 2024). В Україні військовий стан додатково обмежує живе спілкування і взаємодію між студентами та викладачами, що знижує можливості для спільного навчання (Griban et al. 2024). Як свідчать багато досліджень активізму по всьому світові, ті, хто зазнає системної дискримінації та маргіналізації, не мають можливостей для участі в громадських організаціях (Levine 2012), хоча подібні мережі є критично важливими для побудови соціальних зв'язків, які зміцнюють політичну ефективність як одного із найсильніших чинників громадянської участі (McFarland & Thomas 2006; Chang et al. 2023).

Показово, що впродовж 2025 року рівень залученості до діяльності інститутів громадянського суспільства демонструє варіативність залежно від типу активності. Так, 21% респондентів брали участь у шкільному або студентському самоврядуванні. Водночас від 13 до 15% були залучені до спортивних чи волонтерських організацій, тоді як по 10 відсотків – до ініціатив у сферах освіти, науки, мистецтва, музики, а також до благодійних і гуманітарних структур. Водночас 48% опитаних не мали досвіду участі в діяльності інститутів громадянського суспільства. Ця частка є вищою серед жителів Півдня (60%), Півночі (54%) та Сходу (53%), осіб віком 20–35 років, а також серед економічно вразливих груп, тах хто ідентифікує себе бідними (57%) і малозабезпеченими (58%). Крім того, серед молодих чоловіків цей показник становить 51% (Борисов та ін. 2025).

Також українське суспільство та владні інституції досі проявляють певну інтолерантність та різницю у можливостях для представників різних меншин, що характерно для багатьох країн Східної та Південної Європи. Наприклад, участі сільської молоді у волонтерстві та активізмі заважають суттєві логістичні й фінансові перешкоди, відсутність молодіжних центрів, що підтримуються громадою, або є частиною розвинутої регіональної інфраструктури підтримки молодіжних ініціатив.

Представники(-ці) вразливих груп (роми, ЛГБТК+, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи) помітно частіше стикаються з дискримінацією, насильством, та елімінацію від громадянської участі, ніж молодь у середньому (Cedos & InfoSapiens 2023; Борисов та ін. 2025).

Також пропри те, що молоде покоління має більший, ніж інші групи, оптимізм щодо майбутнього України, підтримує Європейську інтеграцію, та бачить демократію, як найбільш бажаний режим, 82% молодих людей зазначили втрати через війну. Погіршення психічного здоров'я залишається стабільно високим (про це заявляли 28% у 2023–2024 (Cedos & Infosapiens), і воно зросло до 32% у 2025 році (Борисов та ін. 2025: 35). Кількість загиблих серед друзів або членів сім'ї подвоїлася: з 14% у 2023 році до 28% у 2024 році, при цьому в східних та південних регіонах України цей показник досягає 49%. Економічні труднощі також продовжують існувати: втрати доходів відчули 36% молоді у 2023 році, 30% у 2024 році та 20% у 2025 році (Борисов та ін. 2025). Попри незначне покращення деяких показників, ці дані свідчать про тривалу і накопичувальну дію травм, внутрішнього переміщення та нестабільності, що підкреслює довгострокові негативні наслідки війни для перспектив життя молоді та їх подальшої суспільної участі.

Переміщення за кордон також впливає на громадянську активність. Серед молодих українців-біженців у країнах ЄС 54% відчувають самотність, у той час як в Україні цей показник становить 17% (Борисов та ін. 2025: 50–51). Це підкреслює важливість збереження транскордонних громадянських зв'язків та відповідних політик з боку українського уряду, ЄС і країн, які приймають переселенців. Загалом ці дані демонструють не лише безпосередні психоемоційні й економічні виклики, з якими стикається молодь під час війни, а й довгострокові наслідки для їхньої участі в суспільному житті і демократії. Усунення цих складних проблем потребує комплексної підтримки, яка враховує як матеріальні потреби, так і психологічне здоров'я, щоб зберегти активну участь молоді у теперішньому та майбутньому України.

Крім того, існують структурні проблеми громадянського суспільства України, про які багато зазначалось раніше, у т.ч. авторкою цієї статті. Зокрема, це загальна фінансова нестабільність третього сектора в Україні, що є суттєвою ознакою громадянського

суспільства, яке сформувалась ще до війни (Bidenko 2018; Videnko 2019), і буде перешкоджати залученню нових професіоналів у пост-воєнний період, коли міжнародна підтримка може суттєво скоротитись. Також низький рівень членства у громадських організаціях та рівень професіоналізації серед спонтанних молодих волонтерів показує небажання робити кар'єру у «третьому секторі» надалі. Зокрема лише 8% опитаної молоді наприкінці 2025 зазначили, що хотіли б працювати в громадському секторі. Водночас 77% молодих людей заявили, що готові долучитися до відновлення своїх громад. Але понад половину з них не відчуває, що може реально впливати на зміни (Борисов та ін. 2025: 81-83). Молодь пояснює це нестачею знань і досвіду, а також переконанням, що їхня думка нічого не змінює, що перегукуються з дослідженнями відносно поєднання освіти та практики, які згадувались раніше. Частина молодих людей зазначає, що не розуміє, як саме можна впливати на рішення, що вказує на прогалини громадянської освіти. Інші молоді люди не бачать прикладів успішних змін або не довіряють процесам ухвалення рішень, що свідчить про структурні проблеми у державному управлінні та місцевому самоврядуванні, а головне, у комунікаціях з різними соціальними групами та молоддю зокрема.

Висновки. Ця стаття, як і проведені кількісні і якісні дослідження демонструють, що повномасштабна війна в Україні стала ключовим чинником різкого зростання та трансформації громадянської участі української молоді, перетворивши її на важливий елемент суспільної стійкості. Сучасні практики участі виходять за межі традиційних форм і поєднують інституціоналізовані та неформальні механізми залучення, що свідчить про формування нової, більш гнучкої моделі громадянської активності.

Характерною рисою українського контексту є стирання меж між волонтерством і громадянським активізмом. Волонтерська діяльність дедалі частіше набуває ознак політичної участі, включаючи адвокацію, публічні кампанії та протестні практики. Така гібридизація відображає специфіку мобілізації в умовах війни та високий рівень довіри до горизонтальних форм самоорганізації.

Встановлено, що молодіжна участь має переважно локальний і децентралізований характер, реалізуючись через неформальні ініціативи, студентське самоврядування та

громадські проекти. Це забезпечує швидкість реагування та адаптивність, однак водночас супроводжується нерівномірністю залучення. Значна частка молоді залишається поза межами інституцій громадянського суспільства через соціально-економічні бар'єри, регіональні диспропорції та обмежений доступ до ресурсів.

Додатковим викликом є зниження суб'єктивного відчуття політичної ефективності та негативний вплив війни на психоемоційний стан молоді. Попри високий рівень готовності до участі у відбудові країни, накопичений досвід втрат, переміщення та нестабільності може обмежувати довгострокову громадянську активність.

Отже, сформована в умовах війни модель громадянської участі є водночас інноваційною та вразливою. Її сталий розвиток потребує цілеспрямованої державної та інституційної підтримки, зокрема через розширення інклюзивних можливостей участі, посилення громадянської освіти та зміцнення довіри до демократичних інститутів у післявоєнний період.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bidenko, J. 2018. (De)Structuring of Civil Society in Ukraine and Belarus. In N. Hayoz & K. Ash (Eds.), *Between the Post-Soviet Past and the European Future: Civil Society, Resilience and Democracy in Ukraine and Belarus* : 95–124. Brill Publishers.
https://doi.org/10.1163/9789004380622_002
2. Channell-Justice, E. 2022. *Without the state: Self-organization and political activism in Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press.
3. Bidenko, Yuliya. 2022. Ukraine: Nations in Transit 2022 Country Report. *Freedom House*. URL.: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2022>
4. Flanagan, C. & Christens, B. 2011. Youth civic development: New frameworks and meanings, *Journal of Research on Adolescence* 21(3): 301-309.
5. Torney-Purta, J. 2002. The school's role in developing civic engagement: A study of adolescents in twenty-eight countries. *Applied Developmental Science*, 6(4): 203-212.
6. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р. № 3236-VI (у редакції від 08.01.2025). 2025. Київ. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
7. Cedos & Infoapiens. 2023. *Вплив війни на молодь в Україні*. Аналітичний Центр Cedos. URL.: https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molodv-ukrayini/?fbclid=IwAR1Nh1wFGcwFS5HIJ-gcYRKM4iISCJa9q_3staGuYA2WUCBK8icV5hpr5eY
8. Борисов, Р., Константинова, А., Халімоненко, Н. та Антєпович, О. 2025. *Вплив війни на молодь в Україні. Загальнонаціональне дослідження:*

аналітичний звіт за 2025 рік. Київ: Соціологічна група «Рейтинг», Міністерство молоді та спорту України, ПРООН. 108 с. URL.: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2026-04/undp-impactofwaronyouthinukraineua_v10.pdf

9. Harasivka N., Zaviyska M. 2025. *Empowering Youth in Humanitarian Action in Ukraine: Lessons Learned and Pathways Forward*. Kyiv: Open Space Works Ukraine and NGO «Kyiv educational centre «Tolerspace». URL.:

https://www.humanitarianleadershipacademy.org/wp-content/uploads/2025/02/Executive-Summary_1st-draft-compressed.pdf

10. Harvard Ukrainian Research Institute. Zelensky's Anti-Corruption Missteps: Experts Respond. *HURI*. 22.07.2025. URL.:

<https://www.huri.harvard.edu/zelenskys-anti-corruption-missteps-experts-respond>

11. Palagnyuk, Yuliana, Olena Faichuk, Tetiana Kostieva, Anna Soloviova, and Dmytro Say. 2024. Youth Engagement in Civil Society Development in Ukraine: Problems and Solutions. *Public Administration and Regional Development* 23: 157–176. <https://doi.org/10.34132/pard2024.23.09>.

12. Griban, G. P., Liakhova N., Nosko M., Nosko Yu., Kanishcheva O., Kurtova H., and Stechenko T.. 2024. The Impact of the COVID-19 Pandemic and Martial Law on the Health and Physical Fitness of

Ukrainian Students. *Polski Merkuriusz Lekarski*. 52(6): 654–659.

<https://doi.org/10.36740/Merkur202406106>.

13. Levine, Peter. 2012. Three Myths about Civic Education. In *The Civic Mission of Schools*. URL.: <https://civicyouth.org/three-myths-about-civic-education/>

14. McFarland, Daniel A., and Reuben J. Thomas. 2006. Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation. *American Sociological Review* 71(3): 401–425. <https://doi.org/10.1177/000312240607100303>

15. Chang, Dian-Fu, Jhen-Yu You, and Angel Chang. 2023. College Students' Civic Engagement Efficacy and Their Implementing Effects in Selected STEM Programs. *SAGE Open* 13(4). <https://doi.org/10.1177/21582440231220128>.

16. Bidenko, Yu. 2019. Civil society finances in Ukraine: Key trends, models and obstacles in achieving sustainability. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Methods of Management, Issues of Political Science* (36), 24–36. URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/15214>

Стаття надійшла до редакції 30.12.2025

Статтю прорецензовано 16.02.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Yuliya Bidenko

PhD in Political Sciences, Associate Professor at the Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
j.bidenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-0791-2569>

CIVIC PARTICIPATION OF THE UKRAINIAN YOUTH DURING THE WAR

This article examines the transformation of civic participation among Ukrainian youth during the full-scale war, focusing on patterns of engagement, institutional adaptation, and structural constraints. Ukrainian civil society has historically evolved in waves, intensifying during periods of political upheaval and external threats; however, since 2014, and especially after 2022 when the youth participation has undergone both quantitative and qualitative expansion. Empirical evidence demonstrates a sharp rise in volunteer engagement. The study argues that in the Ukrainian context, the distinguishing between volunteering and civic activism is increasingly blurred due to the broad legal definitions, and hybrid practices that combine service provision with advocacy, cultural, artistic, educational activities, and political engagement.

Key areas of youth participation include humanitarian aid, support for war-affected populations, reconstruction efforts, grassroots initiatives, cultural activities, and informal education. Mostly young people get involved throughout their social group i.e. friends, relatives, colleagues or schools' and universities self-government. The role of youth civil society organizations, informal initiatives, and digital platforms as mobilization tools is also highlighted. At the same time, a lot of young people remain outside

formal civil society institutions, reflecting persistent socio-economic, regional, and educational barriers. The article also addresses the impact of war-related trauma, loss, displacement, and inequality on participation, particularly among vulnerable groups, and youth from the regions affected by the Russian Ukrainian war mostly. Despite a high willingness to contribute to community recovery in the future, many young people report low perceived political efficacy and limited understanding of participation mechanisms, as well as the lack of a success stories, good examples, and weak feedback from the local and governmental authorities. The findings point to the emergence of a flexible yet structurally fragile model of civic engagement that requires sustained institutional support and inclusive policy interventions in the post-war period.

Keywords: *civil society, civic participation, youth participation, volunteerism, resilience, recovery, trauma, Russian War against Ukraine.*

REFERENCES

1. Bidenko, J. 2018. (De)Structuring of Civil Society in Ukraine and Belarus. In: N. Hayoz & K. Ash (Eds.), *Between the Post-Soviet Past and the European Future: Civil Society, Resilience and Democracy in Ukraine and Belarus* : 95–124. Brill Publishers. https://doi.org/10.1163/9789004380622_002
2. Channell-Justice E. 2022. *Without the state: Self-organization and political activism in Ukraine*. Toronto: University of Toronto Press.
3. Bidenko, Yu. 2022. Ukraine: Nations in Transit 2022 Country Report. *Freedom House*. URL.: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2022>
4. Flanagan, C. & Christens, B. 2011. Youth civic development: New frameworks and meanings. *Journal of Research on Adolescence*, 21(3): 301-309.
5. Torney-Purta, J. 2002. The school's role in developing civic engagement: A study of adolescents in twenty-eight countries', *Applied Developmental Science* 6(4): 203-212.
6. On volunteer activities: Law of Ukraine of April 19, 2011 № 3236-VI (Edition of 08.01.2025). 2025. Kyiv. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (in Ukrainian)
7. Cedoss & Infoapiens. Vplyv viiny na molod v Ukraini. (The influence of the War on the Youth in Ukraine). 2023. Cedoss. URL.: https://cedos.org.ua/researches/vplyv-vijni-na-molod-v-ukrayini/?fbclid=IwAR1Nh1wFGewFS5HJj-gcKRKMc4iSCJa9q_3staGuYA2WUCBK8icV5hpr5eY
8. Borysov, R., Konstantynova, A., Khalimonenko, N. and Antypovych, O. 2025. The influence of the War on the Ukrainian Youth. The All-Ukrainian Survey. Report of the 2025. Kyiv: Sotsiologichna hrupa «Reitynh», Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy, *PROON*.108 s. URL.: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2026-04/undp-impactofwaronyouthinukraineua_v10.pdf (in Ukrainian)
9. Harasivka N., Zaviyska M. 2025. Empowering Youth in Humanitarian Action in Ukraine: Lessons Learned and Pathways Forward. Kyiv: Open Space Works Ukraine and NGO «Kyiv educational center «Tolerspace». URL.: https://www.humanitarianleadershipacademy.org/wp-content/uploads/2025/02/Executive-Summary_1st-draft-compressed.pdf
10. Harvard Ukrainian Research Institute. Zelensky's Anti-Corruption Missteps: Experts Respond. HURI. 22.07.2025. URL.: <https://www.huri.harvard.edu/zelenskys-anti-corruption-missteps-experts-respond>
11. Palagnyuk, Yuliana, Faichuk Olena, Kostieva, Tetiana, Soloviova, Anna, and Say, Dmytro. 2024. Youth Engagement in Civil Society Development in Ukraine: Problems and Solutions. *Public Administration and Regional Development* 23: 157–176. <https://doi.org/10.34132/pard2024.23.09>.
12. Grihan, G. P., Liakhova N., Nosko M., Nosko Yu., Kanishcheva O., Kurtova H., and Stechenko T.. 2024. The Impact of the COVID-19 Pandemic and Martial Law on the Health and Physical Fitness of Ukrainian Students. *Polski Merkuriusz Lekarski*. 52(6): 654–659. <https://doi.org/10.36740/Merkur202406106>.
13. Levine, Peter. 2012. Three Myths about Civic Education. In: *The Civic Mission of Schools*. URL.: <https://civicyouth.org/three-myths-about-civic-education/>
14. McFarland, Daniel A., and Reuben J. Thomas. 2006. Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation. *American Sociological Review* 71(3): 401–425. <https://doi.org/10.1177/000312240607100303>
15. Chang, Dian-Fu, You Jhen-Yu, and Chang, Angel. 2023. *College Students' Civic Engagement Efficacy and Their Implementing Effects in Selected STEM Programs*. SAGE Open 13(4). <https://doi.org/10.1177/21582440231220128>.
16. Bidenko, Yu. 2019. Civil society finances in Ukraine: Key trends, models and obstacles in achieving sustainability. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Methods of Management, Issues of Political Science* (36): 24–36. URL.: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/15214>

The article was received by the editors 30.12.2025

The article has been peer-reviewed 16.02.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026.

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-17>

УДК 32.342.3

Олександр Леонідович Авксентьєв

доцент, к. філос. н., Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

o.avksentiev@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-0555-3611>

Петро Дарійович Балея

докторант Лодзького університету, вул. Матейка 21/23, 90-237 м. Лодзь, Польща

piotr.baleja@edu.uni.lodz.pl, <https://orcid.org/0000-0002-5329-1652>

УКРАЇНА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Аналізується сучасна українська ситуація крізь призму ієрархії глобальних світових проблем, які виявилися після Другої світової війни. Дається характеристика глобальних трендів у процесі формування нової моделі світоустрою, що здійснюють вирішальний вплив на зміну міжнародних відносин і міждержавного регулювання. Описано ознаки зворотного тренду – деглобалізації, та його прояви в європейських країнах.

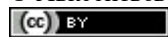
Розглядається Російсько-українська війна як фактор геополітичних зрушень та руйнації системи міжнародної безпеки. Підкреслюється взаємопов'язаність посилення міждержавної конкуренції та загострення боротьби за власні геополітичні інтереси за допомогою різних засобів. Вказується на небезпеку для регіонального балансу сил в Європі через наявність на території України буферних зон – самопроголошених ДНР і ЛНР. Висловлюються можливі наслідки визнання та підтримки Росією квазідержав як фактор подальшого нерегульованого поширення виникнення подібних утворень та руйнації системи міжнародних відносин і безпеки. Зазначається, що початок повномасштабної війни Росії проти України поставило на порядок денний формування нової системи європейської безпеки, частиною якої має стати Україна та питання про систему міжнародного контролю над ядерною зброєю. Вказуються негативні наслідки війни проти України, починаючи з 2014 року, для самої Росії, які справдилися протягом перших воєнних років. Розглядаються взаємовідносини з Польщею від час російсько-української війни як позитивний приклад гуманітарної допомоги й закладання основ майбутнього співробітництва. Окремо розглядається питання про зростаючу небезпеку міграційної хвилі в Європі, що має слугувати для України попередження проти запрошення значної кількості мігрантів з інакшою ментальністю в якості робітників у різних сферах економіки України. Вказується на необхідність у післявоєнний час приділити важливу увагу створенню сприятливих умов для відновлення середнього класу в країні, важливість цього доводить досвід Європи.

Ключові слова: *російсько-українська війна, глобальні проблеми, конкуренція, система європейської безпеки, мігранти, ментальність, міжнародні відносини, конфлікти., повоєнна відбудова.*

Як цитувати: Авксентьєв О.Л., Балея, П.Д. 2026. Україна у контексті сучасних глобальних проблем. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»* 49: 134-139. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-17>

In cites: Avksentiev, O., Baleja, P. 2026. Ukraine in the Context of Current Global Problem. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 49: 134-139. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2026-49-17> (in Ukrainian)

© Авксентьєв О., Балея П. 2026.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

Україна знаходиться на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у зоні стратегічного трикутника «США-ЄС-Росія», а, отже, відіграє важливу роль як у їхній взаємодії, так і конфронтації. Для Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія зі свого боку вважає західні кордони України лінією розлому між НАТО та пострадянськими республіками. Загальновідомою є думка Зб. Бжезінського, висловлена у його «Великій шахівниці», в якій він зазначав, що умовою незалежності України є необхідність стати частиною Центральної Європи, а не Євразії, для цього слід брати участь у зв'язках країн Центральної Європи з НАТО та ЄС. Водночас він, добре знаючи історію Росії, імперську налаштованість її політичного керівництва, припускав цілковиту можливість реінтеграції України в Російський простір. Проблема необхідності усвідомлення місця України в сучасному геополітичному просторі загострилася після розширень Євросоюзу у період 2004–2007 років, коли надпотужний економічний блок ЄС вимагав урахування складної системи інтересів різних країн (Внучко 2022: 194).

Глобальні проблеми кінця ХХ – початку ХХІ століття – війни, кліматичні зміни, міграційні кризи, енергетична нестабільність, дезінформація – формують нову реальність, яка вимагає переосмислення як політичних, так і цивілізаційних орієнтирів. У цьому контексті Україна, з одного боку, є безпосередньою жертвою зовнішньої агресії, а з іншого – символом глобальної боротьби за свободу, справедливість і гідність.

На часі можемо констатувати, що спостерігається посилення конкурентної боротьби між державами. Однак через мінливість геополітичних обставин, втручання несподіваних подій у, на перший погляд, стабільну систему міжнародних взаємовідносин, іноді перетворює колишніх партнерів на жорстких конкурентів. Це створює передумови для виділення груп країн за однаковими геополітичними інтересами, які теж мають певні часові рамки. Економіст А. Ставицький виділив такі загрозливі для всього світової економіки тренди, що загрожують всій світової економіці: зміна клімату, зростаюча кіберзалежність людства, збільшення соціально-економічної поляризації суспільства, зростання урбанізації, старіюче населення, погіршення навколишнього середовища, зростання націоналістичних настроїв і зміна балансу в системах державного управління та міждержавного регулювання

(Ставицький 2018: 47). С. Телешун і Ю. Саух дають великий перелік ризиків і загроз на регіональному та глобальному рівнях, серед яких, на наш погляд, варто виділити такі: системна криза середнього класу, загрози глобального екстремізму та тероризму, збільшення кількості регіональних точок напруги, перерозподіл окремих регіональних ринків енергоресурсів у світі, посилення ліво-соціальних і правонаціональних рухів і громадських об'єднань, значне збільшення транскордонних конфліктів, завершення періоду міжнародних відносин постялтинського світу, зростання міграційних хвиль, представники яких здебільшого походять з території країн частини арабо-ісламського світу. Цей фактор епохального переселення народів має слугувати попередженням для України не вдаватись до такого роду заходів для поповнення кількості населення за рахунок представників чужої ментальності (Європа та Росія вже відчувають наслідки такого змішування, не знайшовши інших важелів для розв'язання проблеми нестачі робочої сили). Цей фактор, як виявилось, значною мірою поглиблює внутрішні суперечності в країнах, які запросили значну кількість мігрантів із чужим світобаченням. Можна з великою часткою імовірності передбачити, що це може призвести до перегляду принципів існування Європейського Співтовариства (Телешун, Саух 2016). Як бачимо, економічні та політичні фактори переплетені, створюючи вузол протиріч між великими державами, що призводять до конфліктів різної інтенсивності, які, як свідчить історія, розв'язуються нерідко через локальні воєнні дії, що згодом перетворюючись на велику війну. Ці автори також застерігають про збільшення регіональних точок напруги («посередницьких війн», за лаштунками яких стоять глобальні актори, які переслідують власні геополітичні інтереси, а саме – розширення зон геополітичного впливу.

Не можна не погодитись з думкою науковців С.Телешуна, Ю.Саух, С. Внучко про те, що політика Росії визнання та підтримки самопроголошених республік ДНР та ЛНР. призначення яких бути у статусі буферної зони для РФ, може змусити європейську та й світову спільноту змінити свою точку зору на сталі принципи системи міжнародних відносин і концепції незалежних суверенних держав, що своєю чергою може призвести до поглиблення конфлікту між основними геополітичними гравцями за

зони впливу. Більше того у випадку компромісного визнання цих форм державної організації за рахунок держав-«донорів» може стати поганим прикладом і призвести до серії подібних «державних» новоутворень.

Будь-які геополітичні зрушення в сучасному глобалізованому світі мають вирішальне значення практично для всіх країн світу. Не спиняється боротьба глобальних гравців за геополітичні інтереси. Але формується і протилежний тренд – деглобалізація, яка проявляється у світі теж не вперше, посилення її відзначають після пандемії 2019-2021 років, а у деяких випадках – раніше (наприклад, торгові обмеження, введені Трампом у 2017 р. проти Китаю). Найвні ознаки того, що певні країни застосовують протекціоністські заходи для захисту своїх ринків, а відтак відбувається обмеження вільної торгівлі, що змушує вдаватися до силової боротьби за необхідні, перш за все енергетичні, ресурси. О.Резнікова слушно зауважила, що якщо національні програми розвитку не враховують потреби глобального розвитку, це може викликати невдоволення з боку інших країн та організацій. Протистояти такому тискові здатні лише сильні конкурентоспроможні держави (Резнікова 2013). Для цього менш самостійні та економічно спроможні країни об'єднуються у потужні союзи та блоки держав часто за певного лідерства певної потужної держави. Такі союзи ґрунтуються на економічних і політичних інтересах, які не завжди збігаються. Така ситуація є ризикованою для миру на планеті, можливості забезпечення великої кількості країн ресурсами (попит на які зростає), особливо, енергетичними. Прогнозується формування енергетичних наддержав.

Однак є й позитивні приклади виходу з енергетичної кризи. Приміром Польща, як і інші країни Центрально-Східної Європи, виявившись вразливою перед обмеженням поставок газу, показала приклад енергетичної трансформації, зменшуючи залежність від російського палива.

Російсько-українська війна позбавила народи Європи ілюзії, що Друга світова війна була останньою. Вона поставила на порядок денний кілька важливіших питань: якою буде Україна після війни (її політична архітектура), які політичні, економічні та інші наслідки очікують на Європу після мирної угоди, яким чином переформатуються відносини між європейськими країнами та новою (цілісною чи поділеною на зони контролю та впливу) Україною,

якою буде її зовнішньополітичні орієнтири та геостратегія, якою буде її внутрішня політика з огляду на свої здобутки та прорахунки, як складатимуться її відносини та взаємодія з країнами сусідами у сфері економіки, політики та культури. Як усе це позначиться на формуванні нової системи європейської безпеки, частиною якої має стати Україна. Не менш важливим є питання про потребу реформування системи міжнародного контролю над ядерною зброєю – з реальними санкціями для країн, які використовують її як інструмент терору системи міжнародного контролю над ядерною зброєю. Хоча, слід визнати, це питання не лише до Росії.

Особливо тривожним є захоплення Запорізької АЕС – найбільшої атомної електростанції в Європі. Це не лише порушення міжнародного гуманітарного права, а й реальна загроза глобальній екологічній катастрофі. У Польщі спогади про Чорнобиль і досі живі, особливо серед старшого покоління.

Маємо зупинитись на взаємостосунках України та Польщі. Польща яка попри наявність болючих в історії для обох народів подій, на сьогодні намагається підтримувати Україну. Мільйони поляків відкрили двері своїх домів для українських біженців, у сформовані волонтерські центри централ, іде допомога на кордоні, збір коштів – усе це показало, що солідарність ще існує, що вона сильніша за цинізм. Україна змусила європейців, згадати, що свобода – це конкретна щоденна боротьба, а байдужість – це співучасть. Ця війна змінила уявлення про гуманітарну допомогу, громадянську відповідальність, солідарність між народами. Вона створила нову етику, в якій неурядові організації, прості громадяни, волонтери виконують роль, яку постраждали від обстрілів та економічних негараздів чекали від держави. Така допомога неоціненна як приклад братерської практичної допомоги, вона закладає основи для майбутнього співробітництва й не лише у відбудови житла, підприємств тощо, а у розробці програм відновлення у сферу будівництва, охорони здоров'я, науки, культури.

Український досвід має змусити світове співтовариство переосмислити поняття «безпеки». Безпека – це не тільки недопущення агресії. Це також запобігання стражданню мирного населення. Це створення механізмів, які дозволяють захистити права дитини, жінки, пенсіонера в умовах бойових дій. Війна показала, що нам потрібен новий

рівень відповідальності держав і міжнародних організацій, враховуючи взаємну залежність у сфері економіки, політики, культури, розуміння поєднання зусиль у подоланні стихійних і рукотворних лих. Нагадаємо, що система європейської і загалом світової безпеки сформувалася після Другої світової війни. В її основу покладений досвід Першої та Другої світових воєн, який доводив, що жодні територіальні надбання, здобуті силою зброї, численних загублених життів і руйнувань не можуть виправдовувати необхідність агресивної, експансіоністської політики та провадження несправедливих воєн. Досвід двох світових воєн зумовив екзистенційне неприйняття війни, радикально змінилося тлумачення ідеологій фашизму, нацизму та комунізму. Х. Арндт проаналізувала в роботі «Джерела тоталітаризму» (1951) поняття «нацизм» та «комунізм» як дві форми тоталітаризму.

Україна як європейська країна ніколи не стояла осторонь загальносвітових глобалізаційних процесів. Вона відчуває на собі глобальні проблеми, а водночас воєнні дії на її території додають нових проблем. Україна сьогодні – це не лише геополітична точка напруги, а й дзеркало, в якому світ може побачити себе, відчути свої страхи, свої упередження, свої нездатності і водночас – свою надію. Тому аналіз української ситуації крізь призму ієрархії глобальних проблем дозволяє іншим країнам усвідомити для себе уроки, краще зрозуміти, в якому напрямі маємо рухатись. Український досвід є ключовим для побудови нової етичної і політичної парадигми світу, в якому вартість людського життя, права національного самовизначення і відповідальність повинні стати фундаментом спільного майбутнього. Сподіваємось, що це буде взаємовигідне співробітництво, оскільки воно надасть поштовх до розвитку спочатку окремих галузей, в згодом і всієї економіки обох країн, Польщі та України.

В. Бушанський у статті «Нові геополітичні протистояння та їх наслідки для України» висловлює гіпотезу про те, що військово-політичні конфлікти ХХ – ХХІ століть у Європі – є наслідком існування Австро-Угорської та Російської імперій, тобто є проявом постколоніального синдрому, а відтак нинішня неоголошена війна Росії проти України війни, зокрема анексія Криму також є проявом постколоніалізму (Бушанський 2014: 83-84). Він також висловив слушну пророцьку думку про те,

що перебуваючи в полоні історичних міфів, російські політики та ідеологи ведуть Росію до ізоляціонізму, а отже, й неминучим є подальше протистояння між Україною та Росією. Що й сталося у лютому 2022 року.

На наш погляд, у поствоєнний період Україна, звичайно, розпочне відбудову своєї політичної системи, всіх елементів соціально-економічної системи. Варто саме в останній сфері докласти всіх можливих зусиль для створення сприятливих умов для нарощування темпів у створенні середнього класу як стабілізатора політико-економічної системи держави. Історичного досвіду для цього в українців достатньо. Важливість цього доводить досвід становлення Європи, стабільність її політико-економічної системи.

Яких тільки епітетів не надавали Україні – «Серце Європи», «брама Європи», «буферна зона», «країна стратегічного транзиту», «цивілізаційне роздоріжжя», ««розколота країна» – і все це лише часточки ще не написаної історії України, оскільки ця історія ще пишеться її народом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Внучко, С. 2022. Україна на перехресті геополітичних інтересів: теоретичний і прикладний аспекти проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Вип. 42, с.190-197. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.24>
2. Ставицький, А. 2018. Вплив суч. геополіт. викликів на ек. безпеку держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Економіка*. 4(199): 45-55. <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/199-4/6>
3. Резнікова О.О. 2013. Аналіз проблем стійкості України до глобальних ризиків у контексті ефективності державного управління". Аналітична записка. *НІСД* 25.04. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-problem-stiykosti-ukraini-do-globalnih-rizikiv-u-konteksti>
4. Телешун С., Саух Ю. 2016. Україна крізь призму глобальних світових трендів: виклики та загрози. *Укрінформ*. 1.05. URL.: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-vikliki-ta-zagrozi.html
5. Бушанський, В.. 2014. Нові геополітичні протистояння та їх наслідки для України *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України* 3(71): 83-104. URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bushanskyi_novi-1.pdf

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2026

Статтю прорецензовано 27.02.2026

Стаття рекомендована до друку 30.03.2026

Статтю опубліковано 30.04.2026

Використання штучного інтелекту: Автор засвідчує, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався

Oleksandr Avksentiev

PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Square, Kharkiv city, 61022, Ukraine
o.avksentiev@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-0555-3611>

Piotr Baleja

Doctoral School of Humanities University of Lodz,
ul. Matejki 21/23. 90-237 Lodz (Poland)
piotr.baleja@edu.uni.lodz.pl, <https://orcid.org/0000-0002-5329-1652P>

UKRAINE IN THE CONTEXT OF CURRENT GLOBAL PROBLEM

The current Ukrainian situation is analyzed through the prism of the hierarchy of global world problems that emerged after World War II. The global trends in the process of forming a new model of the world order are characterized, which have a decisive impact on changing international relations and interstate regulation. The signs of the reverse trend - deglobalization, and its manifestations in European countries are described.

The Russian-Ukrainian war is considered as a factor of geopolitical shifts and the destruction of the international security system. The interconnectedness of the intensification of interstate competition and the intensification of the struggle for one's own geopolitical interests using various means is emphasized. The danger to the regional balance of power in Europe is indicated due to the presence of buffer zones on the territory of Ukraine - the self-proclaimed DPR and LPR. The possible consequences of Russia's recognition and support of quasi-states as a factor of the further unregulated spread of the emergence of such entities and the destruction of the system of international relations and security are expressed. It is noted that the beginning of Russia's full-scale war against Ukraine has put on the agenda the formation of a new European security system, of which Ukraine should become a part, and the issue of a system of international control over nuclear weapons. The negative consequences of the war against Ukraine, starting in 2014, for Russia itself, which were realized during the first years of the war, are indicated. Relations with Poland since the Russian-Ukrainian war are considered as a positive example of humanitarian assistance and laying the foundations for future cooperation. The issue of the growing danger of a migration wave in Europe is separately considered, which should serve as a warning for Ukraine against inviting a significant number of migrants with a different mentality as workers in various sectors of the Ukrainian economy. The need to pay important attention in the post-war period to create favorable conditions for the restoration of the middle class in the country is indicated, the importance of which is proven by the experience of Europe. Whatever epithets have been given to Ukraine – «Heart of Europe», «gateway to Europe», «buffer zone», «country of strategic transit», «civilizational crossroads», «divided country» – and all these are just fragments of the unwritten history of Ukraine, since this history is still being written by its people.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, global problems, competition, European security system, migrants, mentality, international relations, conflicts, post-war reconstruction.*

REFERENCES

1. Vnuchko, S. 2022. Ukraine at the Crossroads of Geopolitical Interests: Theoretical and Practical Aspects of the Problem *Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*. 2022. Вип. 42, с.190-197. <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.42.24>
2. Stavytskyi A. 2018. The impact of modern geopolitical challenges on the economic security of the state. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv Economics* 4(199): 45-55 <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2018/199-4/6>
3. Reznikova O. 2013. Analysis of the problems of Ukraine's resilience to global risks in the context of public administration efficiency. Analytical note. *NISS* 25.04 URL.: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/analiz-problem-tykosti-ukraini-do-globalnikh-rizikiv-u-konteksti>
4. Teleshun S., Saukh Yu. 2016. Ukraine through the prism of global world trends: challenges and threats. *Ukrinform* 1.05. URL.: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-viklikita-zagrozi.html
5. Bushansky, V. 2014. New Geopolitical Confrontations and Their Consequences for Ukraine. *Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine* 3(71): 83-104. URL.: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bushanskyi_novi-1.pdf

The article was received by the editors 20.01.2026

The article has been peer-reviewed 27.02.2026

The article is recommended for printing 30.03.2026

Article published 30.04.2026

Use of Artificial Intelligence: The author certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст – 14 pt, список літератури – 12 pt **через півтора інтервали.**

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 pt. **Ім'я та по батькові, прізвище** автора малими жирними літерами через кому – у лівому куті - 12 pt., на рядок нижче – посада, місце роботи, ел.пошта, та посилання на реєстрацію на сайті **orcid.org** – 10 pt через 1 інтервал. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 14 pt., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – анотація (не менше 1800 знаків без пробілів) українською (або англійською, якщо стаття написана англійською). Потім :

Як цитувати: Петренко, М.С. 2021. Назва статті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології»*: 44: __ - __. <https://doi.org/10.26565>

In cites: Petrenko, Mykyta. 2021. The title of the article. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of [Political Science](https://doi.org/10.26565)»*: 44: __ - __. <https://doi.org/10.26565> (in Ukrainian)

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Гелд 2005: 160); (Моделі демократії 2005). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем.

– після СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ пишемо :

Стаття надійшла до редакції 25.03.2024

Стаття рекомендована до друку 30.04.2024

Потім у верхньому лівому куті сторінки 12 pt. ті самі дані про автора англійською Нижче назва та анотація статті англійською (якщо сама стаття написана англійською, то назва і анотація – українською) з ключовими словами, далі REFERENCES, де література перекладається англійською. Нижче –

The article was received by the editors 6.04.2023.

The article is recommended for printing 21.04.2023.

Відповідно, якщо стаття написана англійською, то подається СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (література мовою оригілану)

Переклад англійською має бути професійним. Перед англійською та російською анотаціями також друкується прізвище, ім'я та по батькові, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 14 pt. *курсивом.*

Примітка: 1) анотація англійською має бути більшою за обсягом, ніж українська, 2) у таблицях інформація українською має дублюватися англійською, наприклад «Державна архівна служба / State archival service». Всі назви, джерела в рисунках та таблицях через слеш написати англійською (див. вип. 48). 3) в кінці статті, будь ласка, напишіть підтвердження про не використання штучного інтелекту (у разі використання вказати задля чого, наприклад, для перекладу, для малюнків, статистична обробка даних тощо): українською та англійською таким чином:

Використання штучного інтелекту: Автори (автор) засвідчують, що під час проведення дослідження та підготовки цього рукопису генеративний штучний інтелект не використовувався/
Use of Artificial Intelligence: The authors certify that no generative artificial intelligence tools were used in the conduct of the research or in the preparation of this manuscript

Приклад:

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Приклади оформлення журнальних статей:

Sartori, Giovanni. 2004. Where is Political Science Going. *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.
Massicotte, Louis and Blais, André.1999. Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey, *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукот, С. 2016. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій, *Держава та регіони. Серія Державне управління* 1 (53): 133-137.

Приклади оформлення розділів у книгах:

Norris, Pippa. 1996. Candidate Recruitment. In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris (Eds.), *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Buonanno, Laurie. 2017. The European Migration Crisis. In: D. Dinan, N. Nugent, & W. E. Patterson (Eds.), *The European Union in Crisis*. London: Palgrave Macmillan: 100-130.

Гелд, Девід. 2005. Моделі демократії. В: *Демократія: антологія* / упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип: 155-175.

Кузьо, Тарас. 2004. Пострадянські перетворення в Україні: теоретико-порівняльний аспект. В: *Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація* / під ред. В. Ісаїва. К.: КМ Академія: 45-63.

Приклади оформлення книг:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Бжезінський, Збігнєв. 2018. *Велика шахівниця*. Харків: Фабула.

Рудич, Ф.М. (ред.). 2006. *Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку*. К.: Парламентське видавництво.

Evans, Peter B., & Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol (Eds.). 1985. *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки. URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>

Увага! якщо стаття має індекс doi, використовуємо саме його, а не інтернет-посилання URL

Після цього слід додати список літератури (References) англійською. Якщо вся література англомова, то нічого вже роботи не треба. Якщо література складається з українських джерел, ім'я та ініціали, назву статті, місто видання, а також найменування видання пишемо англійською. Якщо журнал має англомовну версію, даємо офіційну його англомовну назву. Статті, написані будь-якою мовою європейських країн перекладати англійською не потрібно. Наприклад: Gendźwiłł, Adam & Raciborski, Jacek. 2014. Jak głosują wyborcy w warunkach preferencyjnych list wyborczych: przypadek Polski, *Decyzje* 22: 47-69 (in Polish).

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Але самі рубрики («постановка проблеми», «аналіз останніх досліджень...») у статті писати не треба.

Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 14, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. **Поля:** зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Зберігати статтю просимо або у DOC (1997-2003), або у RTF форматі.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською та англійською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

Наукове видання

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 49

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 30.04.2026. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 14,04. Обл.-вид. арк. обл. 17,56

№ Зам. 1/2026

Наклад 50 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач ХНУ імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09